

ผู้หญิงมุสลิมท่ามกลางความขัดแย้ง: การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ

นางสาวฮาฟิสสา สาและ

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต

สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

MUSLIM WOMEN AMIDST CONFLICT :
THE TRANSITION FROM VICTIM TO PEACE ACTIVIST

Miss Hafissa Salae

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Sociology

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ผู้หญิงมุสลิมท่ามกลางความขัดแย้ง: การเปลี่ยนผ่าน
จากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ

โดย

นางสาวฮาฟิสา สาและ

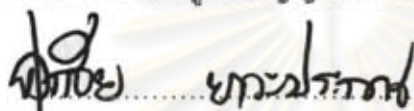
สาขาวิชา

สังคมวิทยา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์

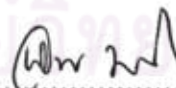
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

.....คนบัตินคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย ยาวะประภาส)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร. อนันต์ อมาตยกุล)

ฮาฟิซลา สาและ: ผู้หญิงมุสลิมท่ามกลางความขัดแย้ง: การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้
 ขับเคลื่อนงานสันติภาพ.(MUSLIM WOMEN AMIDST CONFLICT:THE TRANSITION
 FROM VICTIM TO PEACE ACTIVIST) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ หลัก: ศ. ดร. อมรา
 พงศาพิชญ์ , 181 หน้า.

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการ
 เปลี่ยนแปลงสู่การทำงานสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่
 สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และศึกษาบทบาทการทำงานสันติภาพ รวมถึงการ
 เปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงเหล่านี้ในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิง
 คุณภาพโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสืบประวัติชีวิตผ่านเรื่องเล่า การสังเกตการณ์
 ภาคสนามและการศึกษาจากการนำเสนอในเวทีสาธารณะของผู้ได้รับผลกระทบ

ผลการศึกษาพบว่า บริบทเงื่อนไขสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยน
 ผ่านจากเหยื่อสู่การทำงานสันติภาพของผู้หญิงมุสลิม ประกอบด้วย การใช้ทุนที่มีอยู่เดิมจากการ
 ยึดถือและปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาอิสลาม และการมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่าง
 สมาชิกในครอบครัวและชุมชน การใช้ทุนทางสังคมใหม่ที่เกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่าง
 ผู้คนต่างๆ ท่ามกลางความรุนแรง อันนำไปสู่การเป็นเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มองค์กรภายนอก
 กลุ่มภาคประชาสังคม และเจ้าหน้าที่ทหาร และการได้รับโอกาสหรือมีพื้นที่สาธารณะเพื่อให้ผู้
 ได้รับผลกระทบสามารถตระหนักและแสดงศักยภาพของตนเอง

ในขณะที่ความขัดแย้งและความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงดำเนินอยู่ และ
 ยังคงส่งผลให้ผู้หญิงหลายคนต้องสูญเสียสมาชิกเพศชายในครอบครัว อย่างไรก็ตาม บทบาท
 การทำงานสันติภาพของผู้หญิงเหล่านี้ก็ส่งผลต่อการขับเคลื่อนความขัดแย้งไปสู่การสร้าง
 สันติภาพ ทั้งจากการปรับเปลี่ยนตนเองในระดับปัจเจกจากเหยื่อมาเป็นผู้ให้ การปรับเปลี่ยน
 ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทและความสัมพันธ์ในครอบครัวและ
 ชุมชน มาสู่การเป็นผู้นำครอบครัว รวมทั้งเป็นผู้นำชุมชนในการประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐและ
 องค์กรภาคประชาสังคม

ภาควิชา.....สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.....ลายมือชื่อนิสิต.....ฮาฟิซลา สาและ
 สาขาวิชา.....สังคมวิทยา.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....ผอ. mmlw
 ปีการศึกษา.....2553.....

5080773024 : MAJOR SOCIOLOGY

KEYWORDS : MALAYU MUSLIM WOMEN / VICTIM / PEACE ACTIVIST / SOUTHERN
BORDER PROVINCES

HAFISSA SALAE : MUSLIM WOMEN AMIDST CONFLICT: THE
TRANSITION FROM VICTIM TO PEACE ACTIVIST. THESIS ADVISOR :
PROF, AMARA PONGSAPICH, Ph.D., 181 pp.

This thesis aims to study social and cultural conditions which influence the transformation of Muslim women affected by unrest situation in 3 Southern Border Provinces to become peace activists. The research also studies their roles in building peace, focusing on changing role in personal and public spheres. The study fundamentally employed qualitative methods, namely, in-depth interview of key informants, narrative recording of life histories of 9 individual case studies, and participant observation of life in communities with conflict.

The concept of social capital was adopted in the analysis. The study finds that there were 3 main social and cultural conditions leading to the transformation of Muslim women from victims to peace building activists: employment of social heritage inherited from believe and practice in Islamic principles and close relationship among family and community members; employment of new social capital derived from interaction between people amidst violence situation which resulted in the creation of social networking with outside organizations, civil society organizations and military authorities; and social capital in the form of opportunity and public sphere opened for victims to realize and present their potential.

Despite the ongoing conflict and violence in Southern border area which caused many Muslim women to lose their male family members, their roles as activists have contributed to the transition from conflict to peace. At the individual level, they transformed themselves from victims to givers and adjusted inter-personal relationship. At the social level, they changed their roles and relationships in families and communities. They became family leaders and community leaders, collaborating and coordinating their activities with state and civil society sectors.

Department : Sociology and Anthropology

Student's Signature *Hafissa Sabe*

Field of Study : Sociology

Advisor's Signature *Amara Pongsapich*

Academic Year : 2010

กิตติกรรมประกาศ

“อัลฮัมดุลิลลาฮ์” มวลการสรรเสริญเป็นกรรมสิทธิ์ ของอัลลอฮ์(ช.บ.) ผู้เป็นเจ้าของสากลโลก การทำวิทยานิพนธ์ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยพระประสงค์และการช่วยเหลือจากพระองค์ ที่ทรงประทานทางนำ ความอดทน และพลังใจยามเหน็ดเหนื่อย

ผู้วิจัยขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาเพื่อรับภารกิจในการดูแล ชี้แนะและบ่มเพาะความรู้อันมีคุณค่า ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์สุริชัย หวันแก้ว ประธานกรรมการที่คอยสอบถามอย่างสม่ำเสมอเมื่อได้พบเจอ และได้ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงคุณูปการของสาขาวิชาสังคมวิทยา ขอขอบคุณ รศ. ดร.ฉันทนา บรรพศิริโชติ หวันแก้ว ที่คอยกระตุ้นการคิดและให้การดูแลอย่างอบอุ่นตลอดมา ขอขอบคุณ ดร.อนัส อมาตยกุล ที่กรุณาให้คำชี้แนะที่เป็นประโยชน์ทั้งด้านยา(โลกนี้) และอาคีร์ต(โลกหน้า) ด้วยมิตรภาพ รวมถึงขอขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา

การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่สามารถสำเร็จได้ หากไม่ได้รับความกรุณาและความไว้วางใจในการเอื้อเฟื้อข้อมูล ข้อคิด คำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างมากมาย จากกรณีศึกษาทั้ง ๑ ท่าน พี่ไชรยา พี่ละม้าย พี่อัสรา พี่ราณี มัทนี น้องนะ กะละหิใจอาสา ฯลฯ รวมถึงคนทำงานภาคประชาสังคมทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ทุกท่าน นอกจากนี้ประสบการณ์ตลอดการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้พบกับมิตรภาพอันยิ่งใหญ่ ความเข้มแข็ง การให้อภัยและการเสียสละ รวมถึงความหวังในการฟื้นคืนสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมท่ามกลางความรุนแรง

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ทุกท่านของคณะรัฐศาสตร์ ศูนย์เอกสารประเทศไทย ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ และสำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่บริการด้วยไมตรีจิตและอำนวยความสะดวกสำหรับละหมาด รวมทั้งขอขอบคุณ พี่อนุฯ พี่ๆ น้องๆ ภาคสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกคน พี่ประทับใจ น้องฟาดีละห์ ที่หยิบยื่นความช่วยเหลืออย่างดีเสมอมา

ตลอดหนทางสู่ความสำเร็จทางการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยไม่เคยโดดเดี่ยว เพราะได้รับกำลังใจ คำปรึกษา และการช่วยเหลือสนับสนุนอย่างล้นเหลือจากครอบครัว “สาและ” อาเยาะฮ์ หม่าม้า แบฟิซ พี่ลี่ ตา อานนท์ และหลานสาวทั้งสองคน รวมถึงสมาชิกครอบครัว “ตอเล็บ” ทุกคน โดยเฉพาะพี่ติศร์ที่คอยดูแลและอดทนรอคอยความสำเร็จครั้งนี้ ร่วมกัน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 ใจหายวิจัย.....	4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
1.4 สมมติฐานในการวิจัย.....	4
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
1.7 ระเบียบวิธีการวิจัย.....	6
1. ระเบียบวิธีการวิจัย.....	6
2. กรณีสึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	6
3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	8
4. การดำเนินการวิจัย.....	10
5. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	13
6. ลำดับการนำเสนอข้อมูลการศึกษา.....	13
2 แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	15
2.1 แนวคิดและทฤษฎี.....	15
1. แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม.....	15
2. แนวคิดทุนทางสังคม.....	18

บทที่	หน้า
3. แนวคิดทุนทางสังคม.....	24
4. แนวคิดบทบาทหญิงชายในอิสลาม.....	25
5. แนวคิดการทำงานสันติภาพของผู้หญิง.....	30
2.2 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	35
2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	37
3 ผลการศึกษา: เส้นทางชีวิตเหยื่อผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ.....	54
อัสมา.....	58
นูรีน.....	64
ฟิรดาวส์.....	69
อินอาม.....	73
ไดนี.....	77
รุสนี.....	82
ฟาติน.....	86
มินนา.....	90
ยุสรอ.....	92
4 ผลกระทบและบทบาทที่เปลี่ยนแปลงในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงมลายูมุสลิม.....	96
4.1 สรุปผลกระทบที่มีต่อวิถีชีวิต.....	96
4.2 กระบวนการปรับตัวรับมือและต่อสู้กับปัญหา.....	99
4.3 การพิจารณาบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงมลายูมุสลิม.....	105
4.4 บทบาทผู้หญิงมลายูมุสลิมที่เปลี่ยนแปลงจากความรุนแรงของสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้.....	107
4.5 การเข้าสู่พื้นที่สาธารณะของผู้หญิงมลายูมุสลิม.....	111
4.6 การเปิดพื้นที่สังคมนำมาสำหรับผู้หญิงมลายูมุสลิม.....	115
5 บทบาทการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิม: ภาพสะท้อนทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนสัญลักษณ์ในบริบทความรุนแรง.....	121
5.1 บทบาทงานสาธารณะของผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	121
5.2 พัฒนาการขององค์กรทำงานสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	123

บทที่	หน้า
5.3 บทบาทการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	126
■ รูปแบบการทำงาน: การใช้และการสร้างทุนทางสังคม.....	128
1. การพูดคุยประสานความร่วมมือกับผู้ คนต่าง.....	128
2. การเยียวยาเหยื่อรายใหม่.....	134
3. การทำงานกับเด็กและเยาวชน.....	135
4. การทำงานประเด็นสิทธิของผู้หญิง.....	136
5. การดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ.....	136
6. การแสวงหาความเป็นธรรม.....	137
7. การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ.....	138
8. การสื่อสารสู่สาธารณะ.....	139
■ กลวิธีการดำเนินงานสันติภาพ: การใช้ทุนวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์.....	140
1. การใช้ความเป็นหญิง ความเป็นแม่.....	140
2. การใช้ทุนสัญลักษณ์ของความเป็นเหยื่อ.....	142
■ ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน: เงื่อนไขที่นำไปสู่การลดน้อยถอยลงของทุนทางสังคม.....	144
5.4 ทุนทางสังคม: การใช้เพื่อเข้าถึงทรัพยากรและการก่อรูป.....	146
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	153
1. สรุปผลการศึกษา.....	154
2. อภิปรายผล.....	159
3. ข้อจำกัดและอุปสรรคในการทำวิจัย.....	167
4. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	167
รายการอ้างอิง.....	169
ภาคผนวก.....	176
ภาคผนวก ก. ประเด็นคำถามเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก.....	177
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	181

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	แสดงข้อมูลทั่วไปของกรณีศึกษา 9 ราย.....	55
2	แสดงชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงของผู้หญิงมลายุมุสลิม.....	109

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนผังแสดงกรอบแนวความคิดในการวิจัย.....	36
2	แผนผังแสดงสรุปกระบวนการปรับตัวของผู้หญิงมลายูมุสลิม.....	104
3	แผนผังแสดงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและการเป็นสะพานข้าม กลุ่ม.....	133

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“พระองค์(อัลลอฮฺ)มิได้ทรงเป็นผู้เปลี่ยนแปลงความกรุณาใด ๆ ที่พระองค์ทรงประทานมันแก่กลุ่มชนหนึ่งกลุ่มชนใด จนกว่าพวกเขาจะได้เปลี่ยนแปลงสิ่งที่อยู่ในตัวของพวกเขาเอง ”

(กุรอาน 8: 53)

ความรุนแรงของสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาสและบางอำเภอของสงขลา)สร้างความสูญเสียให้แก่ผู้คนจำนวนมากไม่ว่าจะเป็นประชาชนในพื้นที่หรือต่างภูมิภาค ข้อมูลจากศูนย์ปฏิบัติการตำรวจจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศชต.) สำนักงานตำรวจแห่งชาติ ระบุว่า เหตุรุนแรงรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้น นีเอ็บจะรายวันในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้นับตั้งแต่กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2547-31 ธันวาคม 2553 มีเหตุการณ์ความไม่สงบชายแดนใต้เกิดขึ้น 11,523 ครั้ง ทำให้มีผู้เสียชีวิตรวม 4,370 คน ผู้บาดเจ็บ 7,136 คน ในขณะที่สถิติหญิงหม้ายและเด็กกำพร้า นับตั้งแต่พ.ศ. 2547 จนถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 มีหญิงหม้าย 2,188 คน และเด็กกำพร้า 5,111 คน (ปกรณัม ฟิงเนตร, 2554: ออนไลน์)

ประสบการณ์จากพื้นที่ความขัดแย้งที่มีความรุนแรงพบว่าผู้ชายและผู้หญิงได้รับผลกระทบที่แตกต่างกัน ผู้ชายมีแนวโน้มที่จะเป็นทหารหรือกองกำลังต่อสู้มากกว่า จึงเสียชีวิตบาดเจ็บ สูญหาย ถูกจับกุมตัวหรืออพยพ หลบหนี รวมทั้งถูกจำกัดบทบาทอันเนื่องมาจากความหวาดระแวง ไม่ไว้วางใจจากทั้งสองฝ่าย ในขณะที่ผู้หญิงต้องตกอยู่ในสภาวะแม่ที่สูญเสียลูกชาย ภรรยาที่สูญเสียสามี (แม่หม้าย) ลูกสาวที่กำพร้าพ่อ น้องพี่สาวที่สูญเสียพี่น้องชายอันเป็นที่รัก เด็กสาวที่ถูกข่มขืนและฆ่า เป็นต้น สำหรับการพิจารณาเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้น หากความรุนแรง ส่งผลให้เกิดการละเลยแ่่งมุ่มอื่นของผู้คนในสังคมให้เหลือเพียงการเป็น”ผู้ถูกระทำ” เท่านั้น โดยเฉพาะการพิจารณาผู้หญิงในฐานะผู้สูญเสียหรือเหยื่อจากความรุนแรง ทั้งที่ในความเป็นจริง แม้ความรุนแรงและสงครามจะทำลายโครงสร้างสังคม การเมือง และวัฒนธรรมอย่างไม่คาดหมาย ขณะเดียวกันก็ได้เปิดพื้นที่ให้กับการสร้างเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม โดยเฉพาะมิติหญิงชายให้กับกลุ่มคนชายขอบและปัจเจกบุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้องซึ่งมีผลต่อคนกลุ่มอื่นและนำไปสู่การสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้น ในสังคม (Rajasingham, 2001:129)

สอดคล้องกับรายงานของโครงการสื่อสารสาธารณะเพื่อส่งเสริมสิทธิมนุษยชนผู้หญิง ตามอนุสัญญาว่าด้วยการยุติการเลือกปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าของสตรี(CEDAW) ซึ่งกล่าวถึงผลการดำเนินงานขององค์กรภาคประชาชนจำนวนกว่า 20 องค์กร ในการเยียวยาและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ได้รับผลกระทบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า กลุ่มผู้หญิงเป็นกำลังสำคัญสามารถเข้าถึง เข้าใจ และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้สูญเสียได้อย่างรวดเร็ว(จิตต์ปภัสสร บัทร ประโคน, 2551: ออนไลน์) ดังนั้นเมื่อความขัดแย้งทำให้ความสัมพันธ์ในบทบาทหญิงชายถูกกดดันและสั่นคลอน เนื่องจากผู้ชายหายไปจากตำแหน่งแห่งที่เดิมของการแบ่งงานกันทำภายในครอบครัว ผู้หญิงจึงต้องเปลี่ยนบทบาทเพื่อดูแลให้สมาชิกในครอบครัวให้อยู่รอดได้ท่ามกลางความรุนแรงที่เกิดขึ้น

แม้ว่าความรุนแรงจะสร้างความสูญเสียให้แก่ผู้ คนมากมาย แต่ในขณะเดียวกันก็เป็น การเปิดโอกาสให้ผู้หญิงก้าวเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ เนื่องจากพวกเธอต้องทำหน้าที่จัดการแทนสมาชิกในครอบครัวที่จากไป เช่น ผู้หญิงในฐานะแม่ เมีย พี่น้อง หรือลูกสาว ต้องทำหน้าที่ในการสืบหาคนที่หายไปและเข้าสู่กระบวนการการต่อรองอำนาจกับสถาบันที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างอำนาจเช่น กองทัพ ศาล เจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น พวกเธอจึงต้องใช้พื้นที่นี้ สำหรับสร้างกิจกรรมให้ตนเองและแสวงหาหนทางเพื่อระงับและยุติความรุนแรงอย่างสร้างสรรค์ โดยผู้หญิงสามารถแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในหลากหลายรูปแบบเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งนั้นได้ รวมทั้งพยายามสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคม ด้วยการแบกรับภาระหน้าที่ในการดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว สร้างความเข้มแข็ง ด้วยการตระหนักในความสามารถและศักยภาพของตนเอง จนสามารถข้ามพ้นภาวะความอ่อนแอและการพึ่งพิงคนอื่น นอกจากนี้ พวกเธอยังได้เข้าร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหา ขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งไปสู่การสร้างสันติภาพโดยการหาหนทางเพื่อปกป้องช่วยเหลือคนในครอบครัวด้วยการยืนหยัดด้วยตนเองและการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ลูกๆ รวมทั้ง การเข้าร่วมในกิจกรรมขององค์กรภาคประชาชนและหน่วยงานของรัฐ เพื่อแสวงหาความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือชุมชนอื่นโดยหวังว่าจะสามารถปล่อยตัวคนที่ถูกจับกุม และการร้องขอให้ลดการใช้อาวุธต่อคนในชุมชน(UNICEF and IBON Foundation, 2007:145-151)

ตลอดระยะเวลา 7 ปีที่ผ่านมา ภาพของผู้หญิงมุสลิมที่อยู่ท่ามกลางความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ถูกมองว่าเป็นผู้สูญเสียสามี ลูกชาย หรือญาติพี่น้องในครอบครัวและชุมชน โดยองค์กรประชาสังคมได้ให้ความช่วยเหลือในรูปแบบของการเยียวยาและพัฒนาอาชีพ ผู้หญิงมุสลิมกลุ่มนี้ จึงมักถูกมองในฐานะผู้ถูกกระทำที่ต้องการความช่วยเหลือและสงเคราะห์

(อมร พงศพิชญ์ , 2550:15) เพราะชาติที่พึ่งและผู้ นำในการหาเลี้ยงชีพ จึงต้องมีสภาพลำบากยากจน เนื่องจากผู้ หญิงกลุ่มนี้ ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาและประกอบอาชีพหรือมีเพียงความรู้ด้านศาสนาที่ไม่สามารถนำมาหารายได้ให้แก่ครอบครัวได้(อัมพร หมดเด็น, 2551: 144)

แต่อย่างไรก็ตาม ในขณะที่ความรุนแรงยังคงดำเนินต่อไป กลุ่มผู้ หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจำนวนหนึ่ง ไม่ได้ยินยอมอยู่ในสถานะความเป็นรองภายใต้ความเป็นเหยื่อหรือผู้ถูกกระทำเท่านั้น มีการรวมตัวกันของผู้ หญิงที่สูญเสียสามี ลูกชาย และญาติใกล้ชิดซึ่งเสียชีวิต ถูกบังคับให้สูญหาย ถูกจับกุมหรือควบคุมตัว โดยส่วนใหญ่ได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้งจากภาครัฐและกลุ่มองค์กรอิสระทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อทำงานฟื้นฟู เยียวยาความเจ็บปวดทั้งทางร่างกายและจิตใจรวมทั้งช่วยเหลือกู้ อกูลเพื่อเรียกร้องความชอบธรรมในการดำเนินคดีตามกระบวนการยุติธรรม เพราะผู้ หญิงหลายคนเห็นว่าสิ่งที่รัฐชดเชยให้จากการสูญเสียคนในครอบครัวไม่สามารถทดแทนความเสียหายของชีวิตพวกเขาได้ แนวโน้มที่หญิงผู้ เกี่ยวข้องกับความรุนแรงจะลุกขึ้น นต่อสู้ เพื่อป้องกันตนเองและชุมชนจึงมีเพิ่มขึ้น (อัมพร หมดเด็น, 2551: 145) ดังนั้น จึงมีการรวมกลุ่มสตรีที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ร้ายวัน เหตุการณ์สำคัญอย่างกรณีกรือเซะและตากใบ ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีที่ ชาวไทยพุทธและมุสลิมเพื่อทำงานช่วยเหลือผู้ ได้รับผลกระทบทุกคนโดยการเยี่ยมเยียนและฟื้นฟูจิตใจผู้ ที่ได้รับผลกระทบ พบปะและพูดคุยกันเพื่อระบายความทุกข์ซึ่งกันและกัน การให้ความรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชน และสิทธิอันควรจะได้รับของผู้ ที่ได้รับผลกระทบจากภาครัฐ สิทธิมนุษยชนส่งเสริมอาชีพของผู้ ที่ได้รับผลกระทบ และสนับสนุนกิจกรรมเพื่อยุติความรุนแรงด้วยสันติวิธี รวมทั้งติดตามการดำเนินคดีต่างๆ

นอกจากนี้ บทบาทของผู้ หญิงมุสลิมยังได้ร่วมกับภาคส่วนอื่นในการเผชิญหน้าและพยายามหาหนทางแก้ไขปัญหาความรุนแรงที่สลับซับซ้อนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่เพียงแต่เป็นการยอมรับความช่วยเหลือหรือการสงเคราะห์แต่เพียงอย่างเดียว แต่กำลังก่อตัวและมีแนวโน้มท้าทาย ตั้งคำถามกับวิธีคิดที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาที่ผู้ หญิงมุสลิมและผู้ หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ประสบอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นับกับผู้ หญิงมุสลิมตลอดเวลา ย่อมส่งผลต่อการนิยามอัตลักษณ์ผู้ หญิงมุสลิม ดังนั้น การประทับภาพว่าผู้ หญิงเหล่านี้ ถูกครอบงำโดยผู้ชายและนักการศาสนจึงย่อมเปลี่ยนแปลงไป (อัมพร หมดเด็น, 2551:156)

ดังนั้น การศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงของผู้ หญิงที่ตกเป็นเหยื่อจากสถานการณ์ความรุนแรงและหันมาสู่การเป็นผู้ ขับเคลื่อนสันติภาพนั้น นอกจากจะทำให้เราหันกลับมาทบทวนสภาวะการณ์ของผู้ หญิงในความขัดแย้งและผู้ หญิงมุสลิมใหม่ในฐานะผู้ กำหนดการกระทำของ

ตนเองได้ เป็นผู้ตื่นตัวหรือผู้สร้างสรรค์ มิใช่เหยื่อ ผู้อ่อนแอ หรือผู้ถูกกระทำที่ต้องรอคอยความช่วยเหลือเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโครงสร้างสังคมมุสลิม โดยเฉพาะมิติหญิงชาย รวมทั้งสามารถเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้หญิงที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรงในการยื่นหยัดท่ามกลางความขัดแย้งอันเป็นหนทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดสันติภาพอย่างถาวรในสามจังหวัดภาคใต้ได้ต่อไป

1.2 โจทย์ปัญหาการวิจัย

ภายใต้บริบทความรุนแรงและอิสลาม ผู้หญิงมุสลิมสามารถปรับเปลี่ยนจากการเป็นผู้ได้รับผลกระทบมาสู่การทำงานด้านสันติภาพได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาบริบทเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงสู่การทำงานด้านสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 2) เพื่อศึกษาบทบาทการทำงานด้านสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 3) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และทำงานเพื่อขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งไปสู่สันติภาพ

1.4 สมมติฐานในการวิจัย

ภายใต้บริบทของความรุนแรงและอิสลาม ผู้หญิงมุสลิมสามารถเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเหยื่อที่สิ้นหวังสู่การทำงานสันติภาพโดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมและการสร้างทุนทางสังคมใหม่

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และ 4 อำเภอในจังหวัดสงขลา ได้แก่ อ.สะบ้าย้อย อ.เทพา อ.นาทวี และอ.จะนะ

3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

ผู้หญิงมลายุมุสลิม หมายถึง ผู้หญิงที่นับถือศาสนาอิสลามและอาศัยอยู่ในพื้นที่ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส

เหยื่อ หมายถึง บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการที่สมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต และ ถูกจับกุมในเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ หมายถึง บุคคลที่เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการลด ความขัดแย้งและเสริมสร้างความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินของชุมชน

เจ้าหน้าที่รัฐ หมายถึง ทหาร ตำรวจ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ได้แก่ อาสาสมัคร ป้องกันหมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

เหตุการณ์กรือเซะ หมายถึง เหตุการณ์วันที่ 28 เมษายน 2547 ที่ประชาชนกลุ่ม หนึ่งบุกเข้ายึดมัสยิดกรือเซะและสถานที่ราชการพร้อมกัน 11 จุดในจ.ปัตตานีและอ.สะบ้าย้อย จ. สงขลา ซึ่งรัฐบาลตัดสินใจยุติสถานการณ์จนทำให้มีผู้เสียชีวิตทั้งสิ้น 108 ศพ

เหตุการณ์ตากใบ หมายถึง เหตุการณ์วันที่ 25 ตุลาคม 2547 ที่ประชาชนได้ ประท้วงหน้าสถานีตำรวจภูธร อ.ตากใบ จ.นราธิวาส เนื่องจากการจับกุมชุดรักษาความปลอดภัย หมู่บ้าน ซึ่งรัฐบาลตัดสินใจสลายการชุมนุมจนมีผู้เสียชีวิตจากการปะทะและการเคลื่อนย้ายผู้ ประท้วงทั้งสิ้น 85 ศพ

เหตุการณ์อันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ หมายถึง เหตุการณ์กรือเซะ ตากใบ

เหตุการณ์จากกลุ่มบุคคลไม่ทราบฝ่าย หมายถึง เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ประชาชนสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน โดยเจ้าหน้าที่ไม่สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดได้

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

- 1) ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและลดอคติทางชาติพันธุ์ รวมทั้งเห็นความสำคัญขององค์ ความรู้ และความเข้าใจ เกี่ยวกับผลกระทบ การปรับตัวและความสัมพันธ์ชายหญิงที่ เปลี่ยนไปในสังคมมลายุมุสลิม
- 2) ทำให้ได้ทางเลือกในการอธิบายปัญหาและปรากฏการณ์ในชุมชนจากมุมมองของผู้หญิง
- 3) เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการสนับสนุนและส่งเสริมศักยภาพของผู้หญิงที่ได้สัมผัสผลกระทบจาก สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

1.7 ระเบียบวิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง “ผู้หญิงมุสลิม การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ ผู้ศึกษาได้นำเสนอระเบียบวิธีวิจัย ตามลำดับดังนี้

- 1) กระบวนทัศน์การวิจัย (paradigm)
- 2) กรณีศึกษา (Case study) และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key informants)
- 3) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - การค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง(documentary research)
 - การศึกษาผ่านเรื่องเล่า(narrative)
 - การสัมภาษณ์(in-depth interview)
 - การสังเกตการณ์ภาคสนาม(field work)
- 4) การดำเนินการวิจัย
- 5) การวิเคราะห์ข้อมูล
- 6) ลำดับขั้นตอนในการนำเสนอข้อมูล

1) ระเบียบวิธีการวิจัย (Methodology)

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ(Qualitative) ที่มุ่งตีความและทำความเข้าใจพลวัตของปรากฏการณ์และความหมายของพฤติกรรมหรือการอธิบายปรากฏการณ์ในทัศนะของผู้ที่ถูกรู้ (ชาย โพธิ์สีตา, 2547: 57) โดยคำนึงถึง “คุณค่า” และ “บริบท” ซึ่งมีส่วนสำคัญกับการกำหนดหรือนิยามความหมายให้แก่ปรากฏการณ์ (ฟรีเปียร์, 2546:354) รวมทั้งให้ความสำคัญกับการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study Approach) ซึ่งเป็นกรณีที่มีจุดเน้นอยู่ที่สิ่งที่ถูกรู้(case) โดยมีลักษณะเฉพาะเจาะจง มีขอบเขตกำหนดได้ชัดเจน และมีความสมบูรณ์ในตัวเอง (ชาย โพธิ์สีตา, 2550: 161) ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การศึกษาผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติชีวิต และการสังเกตการณ์ภาคสนาม รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) กรณีศึกษา (Case study)และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)

- การเลือกกรณีศึกษา(Case study)

การเลือกกรณีศึกษาซึ่งเป็นผู้หญิงมลายุมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ที่มีการกำหนดคุณลักษณะของผู้หญิงที่เป็นเหยื่อและสามารถก้าวข้ามวิกฤตและมีบทบาทเป็นแกนนำในการทำงานสันติภาพ โดยอาศัยประสบการณ์ที่

ผู้วิจัยได้มีโอกาสในการทำงานช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบร่วมกับภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้จัดทำรายชื่อกลุ่มกรณีศึกษาเบื้องต้นและนำไปปรึกษาผู้ที่ทำงานภาคประชาสังคมที่มีประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมเยียวยาและเข้าเยี่ยมเยียนผู้ได้รับผลกระทบตลอดมา จนสามารถได้กลุ่มรายชื่อที่ทุกเสนอซ้ำกันและมีความเห็นร่วมกันว่าเป็นผู้ที่สามารถเปลี่ยนผ่านจาก”เหยื่อ”สู่”ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ” ซึ่งกลุ่มกรณีศึกษาเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นบุคลิกภาพความเป็นผู้นำที่โดดเด่นและมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการเข้าร่วมกิจกรรมสร้างสันติภาพ

สำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งถือเป็นกรณีศึกษาที่มีความสำคัญ โดยผู้วิจัยมีเกณฑ์การคัดเลือก ดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้หญิงมลาญมุสลิมซึ่งอยู่ในพื้นที่ นท3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี และจังหวัดนราธิวาส
2. มีบุคคลในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นสามี ลูกชาย ญาติพี่น้อง เป็นต้น ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ นท3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยทำให้เกิดการสูญเสียชีวิต บาดเจ็บ และถูกจับกุมในคดีความมั่นคง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 จนถึงปี พ.ศ. 2552 ทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชน
3. เป็นบุคคลที่เป็นแกนนำกลุ่มหรือมีบทบาทโดดเด่นในการทำงานสร้างสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเป็นที่รู้จักของคนทำงานภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

จากหลักเกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวและข้อจำกัดด้านระยะเวลา ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษา ที่เป็นเหยื่อจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ นท3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวน 9 ราย ประกอบด้วยผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการเสียชีวิตของบุคคลในครอบครัวซึ่งเป็นทั้งชาวบ้านและเจ้าหน้าที่รัฐ ครอบคลุมเหตุการณ์ต่างๆที่สำคัญในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ เหตุการณ์ตากใบ เหตุการณ์กรือเซะ เหตุการณ์รายวัน และคดีความมั่นคง โดยกรณีศึกษาเหล่านี้ ภูมิลำเนาทั้งจากจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยมีสถานภาพในครอบครัวเป็นแม่ เมียน้องสาว สามารถจำแนกข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษาเป็นรายบุคคลได้ดังต่อไปนี้

1. มารดาของ 1 ใน 58 คนที่ถูกดำเนินคดีในกรณีตากใบรวมทั้งเป็นผู้สูญเสียสามี หลังจากเข้ามาทำงานเรียกร้องความยุติธรรม ซึ่งมีภูมิลำเนาในอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส

2. มารดาของผู้ที่ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตจากการสลายการชุมนุมหน้าสถานตากใบซึ่งมีภูมิลำเนาในอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส
3. บุตรสาวของหนึ่งในผู้เสียชีวิตจากกรณีกรือเซะซึ่งมีภูมิลำเนาในอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี
4. ภรรยาของหนึ่งในผู้เสียชีวิตจากกรณีกรือเซะ ซึ่งมีภูมิลำเนาในอำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานี
5. ภรรยาของอาสาสมัครรักษาหมู่บ้าน(อส.)ที่เสียชีวิตในอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี
6. ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านที่เสียชีวิตในอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี
7. ภรรยาของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบในคดีความมั่นคง อำเภอรามัน จังหวัดยะลา
8. ภรรยาของผู้ใหญ่บ้านที่เสียชีวิตในอำเภอรามัน จังหวัดยะลา
9. น้องสาวซึ่งสูญเสียพี่ชายและพี่สาวที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน อาสาสมัครรักษาหมู่บ้าน (อส.)และนักสิทธิสตรีหญิง ในอำเภอกงหรา จังหวัดยะลา

■ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

การศึกษาครั้งนี้ กำหนดให้มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญเป็นบุคคลใกล้ชิดกับกรณีศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลของกรณีศึกษาได้ครบถ้วนยิ่งขึ้น โดยจำแนกได้ดังนี้

1. สมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้านของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
2. นักกิจกรรมและนักวิชาการหญิงที่ร่วมทำงานด้านสันติภาพกับกลุ่มตัวอย่าง เช่น คุณไชรยา จามจุรี และนักวิจัยในโครงการวิจัยเสียงผู้หญิงชายแดนใต้ คุณละม้าย มานะการ , คุณรอชิตะห์ ปูซุ , คุณรอฮานี จือนีอรา และคุณหมอมเพชรดาว ไต่ะมีนา เป็นต้น
3. นักวิชาการหญิงนอกพื้นที่ซึ่งทำงานเกี่ยวข้องกับผู้หญิงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ อ.อัมพร หมดเด็น, คุณราณี หัสรังสี, คุณประทับจิต นีละไพจิตร เป็นต้น

3) วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษา

การรวบรวมข้อมูล มีวิธีการดังนี้

1. การค้นคว้าจากเอกสาร (documentary research) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ได้แก่

- หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารประกอบการประชุมและสัมมนาวิชาการต่างๆ
- รายงานการประชุม และข้อสังเกตจากการทำงานภาคสนามของทีองค์กรหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคประชาสังคมได้มีการจัดเก็บและรวบรวมไว้
- บทความและบทสัมภาษณ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ในวารสาร หนังสือพิมพ์ สื่ออินเทอร์เน็ต
- แดงการณของกลุ่มผู้หญิงในวาระต่างๆ
- บันทึกข้อมูลพื้นฐานครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่องค์กรภาคประชาสังคมรวบรวมไว้
- บทความที่ผู้ได้รับผลกระทบเขียนขึ้น เพื่อนำเสนอในเวทีสัมมนาต่างๆ

2. การเก็บข้อมูลผ่านเรื่องเล่า(narrative) เกี่ยวกับประวัติชีวิต (life history) บริบทของสังคม ชุมชนและครอบครัว โดยวิธีการ “บอกเล่า”(narrative) นับเป็นรูปแบบที่เป็นพื้นฐานมากที่สุดในการที่ช่วยทำให้ “ประสบการณ์” เป็นสิ่งที่มีความหมาย (พริเบียร์, 2546: 372) รวมทั้งยังช่วยทำให้เราสามารถมองไปข้างหน้า และช่วยทำให้เราสามารถคาดการณ์สถานการณ์ต่างๆได้ ก่อนที่เราจะต้องประสบกับสถานการณ์ต่างๆเหล่านั้น ด้วยตนเอง ซึ่งให้เราสามารถมองเห็นวิสัยทัศน์เกี่ยวกับอนาคตต่างๆที่เป็นทางเลือกได้ (Cheryl, 1991: 237 cited in Flyvbjerg, 2001:137) ทั้งนี้ วิธีการศึกษาแบบค้นคว้าแบบบอกเล่า(narrative inquiries) ก็จะมีการพัฒนา “การอธิบายหรือการสาธยาย” และ “การตีความต่างๆ” ของปรากฏการณ์จากแง่มุมของผู้มีส่วนร่วม (พริเบียร์, 2546: 373)

3. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) มีการเก็บข้อมูลในลักษณะของการสนทนาพูดคุยอย่างเป็นธรรมชาติกับผู้ให้ข้อมูล และการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว โดยเป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (informal interview) โดยการกำหนดประเด็นคำถามลักษณะปลายเปิด ที่เอื้อให้ผู้วิจัยสามารถยืดหยุ่นการถามได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์การสัมภาษณ์ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ

1) ข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ การศึกษา อาชีพ สถานภาพ ลักษณะหน้าที่การงานที่รับผิดชอบในปัจจุบัน ภูมิลำเนาชีวิต การแต่งงานสมาชิกในครอบครัวที่ต้องดูแล ฯลฯ

2) บริบทในครอบครัว ชุมชน และสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ส่งผลต่อการก้าวข้ามวิกฤตและการเข้าสู่การทำงานสันติภาพผู้ได้รับผลกระทบ

- 3) การปรับตัว และการดำเนินชีวิตหลังประสบเหตุการณ์ความสูญเสีย
- 4) การเปลี่ยนแปลงบทบาทในบ้านและบทบาทในที่สาธารณะ
- 5) การยอมรับในบทบาทที่เปลี่ยนแปลงจากครอบครัว และชุมชน

ฯลฯ

3.2 นักกิจกรรมสันติภาพและนักวิชาการ

- 1) ข้อมูลส่วนตัว ได้แก่ อายุ อาชีพ การศึกษา
- 2) ลักษณะการทำงานในปัจจุบัน การเข้าช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบ ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานสร้างสันติภาพ
- 3) พัฒนาการในการปรับตัวของผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่เป็นกรณีศึกษา
- 4) บทบาทและการทำงานในที่สาธารณะของผู้หญิงมลายูมุสลิม

ฯลฯ

4. การสังเกตการณ์ภาคสนาม (field observation) จากกิจกรรมที่กลุ่มตัวอย่างไปเข้าร่วม เช่น งานสัมมนาต่างๆ การจัดวันครบรอบของเหตุการณ์ การเข้าพบนายทหารระดับสูง การร่วมโครงการวิจัยเสียงจากผู้หญิงชายแดนใต้ เป็นต้น

4) การดำเนินการวิจัย

▪ พฤศจิกายน - ธันวาคม 2552

- (1). ผู้วิจัยเริ่มทำความรู้จัก และสร้างสายสัมพันธ์ด้วยการเยี่ยมเยียนครอบครัวที่ได้รับผลกระทบ ก่อนการเก็บข้อมูลจริง
- (2). เลือกกรณีศึกษาและสร้างความสนิทสนมในการร่วมงานสัมมนาเพื่อเชิญวิทยากรหญิงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และเตรียมการเพื่อหาโอกาสในการสัมภาษณ์ในอนาคต
- (3). เตรียมแนวคำถามสัมภาษณ์และดำเนินการทำ pre-test ด้วยการเริ่มสัมภาษณ์ครั้งแรกเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษาบางคน แล้วจึงตามด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึกในโอกาสต่อมา

▪ มกราคม - กุมภาพันธ์ 2553

- (4). ถอดเทปสัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลเพื่อปรับแนวคำถามให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น

▪ มีนาคม - พฤษภาคม 2553

(5). เก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยทำการสัมภาษณ์และติดตามการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆกับกรณีศึกษา ภาคประชาสังคมและนักวิชาการในพื้นที่นี้อย่างต่อเนื่อง

- มิถุนายน – ตุลาคม 2553

(6). ถอดเทปสัมภาษณ์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล

(7). วิเคราะห์เนื้อหา และเรียบเรียงประเด็นเพื่อเตรียมเขียนรายงาน

- พฤศจิกายน 2553 - เมษายน 2554

(8). เขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

- **ข้อสังเกตจากการเก็บข้อมูลในพื้นที่นี้ ความขัดแย้ง**

เนื่องจาก ในช่วงที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บข้อมูลนั้น ยังคงมีเหตุรุนแรงเกิดขึ้น ต่อเนื่อง ผู้วิจัยต้องเก็บข้อมูลด้วยความระมัดระวัง รอบคอบ และตระหนักเสมอว่าอยู่ในพื้นที่ที่มีความอ่อนไหว อย่างไรก็ตาม ปัจจัยสำคัญที่มีส่วนทำให้การทำวิจัยในพื้นที่นี้มีความขัดแย้งนี้ ดำเนินไปได้ และได้รับความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องคือ ผู้วิจัยได้รับความช่วยเหลือ และประสานงานจากบุคคลในภาคประชาสังคมที่คุ้นเคยกับพื้นที่นี้ เป็นอย่างดี เป็นผู้ที่แนะนำให้ผู้วิจัยได้เข้าพบและรู้จักกับครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่นี้ ผู้วิจัยได้พบข้อสังเกตว่าในการสัมภาษณ์หากกรณีศึกษาคนนั้น เคยพบเห็นผู้วิจัยในงานสัมมนาหรือกิจกรรมเยียวยามาก่อน หรือได้รับการแนะนำจากคนทำงานภาคประชาสังคมในพื้นที่ ก็จะไม่มีความไว้วางใจและยินดีให้ไปสัมภาษณ์ที่บ้าน ในขณะที่กรณีศึกษาบางส่วน ซึ่งได้รับการแนะนำและเบರೆติดต่อจากภาคประชาสังคมในพื้นที่นี้ โดยไม่เคยพบหน้ามาก่อนนั้น กลุ่มกรณีศึกษาเหล่านี้ ก็จะไม่ยินดีให้สัมภาษณ์ตามลอบบี้ หรือห้องพักรวมที่เธอมาร่วมงานสัมมนา

การสัมภาษณ์ ผู้หญิงแก่นามลาญมุสลิมบางคนก็เพิ่งพบเจอกับผู้วิจัยเป็นครั้งแรก ผู้วิจัยสัมผัสได้ถึงความไม่ไว้วางใจและมีการพูดถึงการทำวิจัยที่เกิดขึ้น อย่างมากมายในพื้นที่ในช่วงเวลาที่ผ่านมา และดำเนินถึงกระบวนการที่ต้องการข้อมูลเพียงอย่างเดียวโดยไม่ใส่ใจและให้ความสำคัญกับความรู้สึกของผู้ถูกศึกษา โดยเฉพาะการให้ความหวังในการช่วยเหลือต่างๆ แต่แล้วก็ไม่มีการติดต่อใดๆ ในเวลาต่อมา ทำให้ผู้ถูกศึกษาบางส่วนรู้สึกเบื่อหน่ายกับการให้ข้อมูล การวิจัยบ้างพอสมควร ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องเน้นย้ำ ถึงกระบวนการในการวิจัยและศักยภาพในการช่วยเหลือต่างๆของตัวผู้วิจัยให้แก่กรณีศึกษาได้ทราบรวมทั้งใช้ภาษามลายูท้องถิ่นเพื่อสร้าง

ความคุ้นเคยระหว่างกันมากขึ้น เมื่อการสัมภาษณ์ดำเนินไปได้ช่วงหนึ่ง การสัมภาษณ์ที่ไม่ได้เป็นทางการและเป็นการพูดคุยประเด็นที่เป็นที่สนใจของกรณีศึกษา ก็ทำให้บรรยากาศในการสัมภาษณ์ครั้งนั้น นุ่มนวลคลายและมีความไว้วางใจเพิ่มขึ้น

เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถพูดและเข้าใจภาษาท้องถิ่นได้ทั้งสองภาษาคือ ภาษามลายูท้องถิ่นและภาษาไทย และกรณีศึกษากลุ่มนี้ ส่วนใหญ่สามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างคล่องแคล่ว ดังนั้นการใช้ภาษาเพื่อสื่อสารระหว่างกันในการสัมภาษณ์แกนนำหญิงมลายูมุสลิม จึงใช้ภาษาไทยและภาษามลายูท้องถิ่นในการสนทนาระหว่างกันเป็นหลัก ทั้งนี้ การสนทนาในการพูดคุยประเด็นที่ล่อแหลมมักจะใช้ภาษามลายูท้องถิ่น นอกจากนี้ ในการสัมภาษณ์บางกรณีพบว่า แม้ว่าพวกเขาจะสามารถใช้ภาษาไทยได้คล่องแคล่ว แต่เมื่อผู้วิจัยใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการสนทนา ก็รับรู้ได้ว่าพวกเขา รู้สึกไว้วางใจและยินดีจะให้ข้อมูลมากกว่าการสนทนาด้วยภาษาไทย แม้ว่าผู้วิจัยจะเป็นคนจากนอกชุมชน การใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในการสร้างความคุ้นเคยกับกรณีศึกษาและการเข้าเยี่ยมชมครอบครัวเหล่านี้ มาก่อนแล้วกับหน่วยงานภาคประชาสังคมในช่วงแรกที่ครอบครัวประสบเหตุการณ์ความสูญเสียก็ทำให้เข้าถึงข้อมูลและได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มกรณีศึกษามากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำภายใต้การเป็นนิติบริพินญาโท คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเคยมีอาจารย์บางท่านเป็นวิทยากรในการจัดการความขัดแย้งและงานสัมมนาภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมทั้งนักวิชาการที่เข้าไปทำโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบเหล่านี้ มาก่อนรวมทั้งการมีสถานภาพเป็นนิสิตนักศึกษาและเป็นผู้หญิงมลายูมุสลิมจึงเป็นที่ยอมรับ รู้สึกไว้วางใจ และรู้สึกปลอดภัยในการให้ความร่วมมือ

▪ จริยธรรมของการนำเสนอข้อมูล

เนื่องจากในการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความเป็นส่วนตัว กรณีศึกษา รวมถึงประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐและภาคประชาสังคม เพื่อรักษาประโยชน์อันชอบธรรม ผู้วิจัยจึงคำนึงถึงเรื่องนี้ เป็นสำคัญ โดยจะไม่เปิดเผยชื่อกรณีศึกษาทั้ง 9 ราย และใช้ชื่อสมมติแทน เพื่อเป็นมาตรฐานในการเขียนงานและมีให้ผู้นำข้อมูลไปใช้ทั้งในแง่บวกและแง่ลบได้

5) การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) จากข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ประกอบกัน โดยนำข้อมูลที่ได้รับมาจัดระบบและจำแนกประเภทข้อมูล อันจะนำไปสู่การเชื่อมโยงทำความเข้าใจและตอบปัญหาการวิจัย โดยในกระบวนการนี้ จะเป็นทั้งการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูล เพราะการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ให้ละเอียดย่อยลงไปอย่างเดียว ไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้ชัดเจน และไม่สามารถสร้างแนวคิดสรุปภาพกระบวนการปรับตัวและบทบาทด้านสันติภาพ จึงจำเป็นต้องมีการสังเคราะห์หรือเชื่อมโยงองค์ประกอบร่วมกับงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

6) ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะนำเสนอเนื้อหาโดยแบ่งเป็น บท ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำ จะกล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ในการศึกษา ขอบเขตการศึกษา คำนิยาม ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษา ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และวิธีการนำเสนอ

บทที่ 2 แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยเป็นการกล่าวถึง แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา กรอบแนวคิด และการทบทวนวรรณกรรม

บทที่ 3 การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวของกรณีศึกษาทั้ง 9 คน ได้บอกเล่าโดยครอบคลุมประเด็นภูมิหลังชีวิต กระบวนการและปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับตัวและการก้าวข้ามวิกฤต รวมทั้งบทบาทการเป็นผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ

บทที่ 4 ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้หญิงในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ เป็นการพิจารณากระบวนการใช้ทุนที่มีอยู่เดิมของผู้ได้รับผลกระทบภายใต้เงื่อนไขและบริบทของความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นการกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่เปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ความขัดแย้ง การยอมรับในบทบาทใหม่ของผู้หญิงเหล่านี้ และการเปิดพื้นที่ทางสังคมการเมืองของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่เข้าไปทำงานสันติภาพในภาคประชาสังคม

บทที่ 5 บทบาทการทำงานสันติภาพ: ภาพสะท้อนทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ในบริบทความขัดแย้ง เป็นการนำเสนอรูปแบบการทำงานสันติภาพ ซึ่งถือเป็นกระบวนการฟื้นฟูและก่อรูปใหม่ของทุนทางสังคมของแกนนำผู้หญิงมลายู

มุสลิมและผู้คนในพื้นที่ รวมถึงกลวิธีและอุปสรรคของการทำงานสันติภาพของผู้หญิงนัก
ขับเคลื่อนสันติภาพที่สะท้อนให้เห็นทุนทางวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ท่ามกลางความขัดแย้ง

บทที่ 6 บทสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ เป็นการสรุปภาพรวมของเนื้อหาและ
ข้อเสนอแนะแนวทางในการส่งเสริมศักยภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมและการแก้ไขปัญหาในจังหวัด
ชายแดนภาคใต้

ศูนย์วิทยพัทธยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษานี้ มีแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ 5 แนวคิด คือ

1. ทูทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)
2. ทูทางสังคม (Social Capital)
3. ทูทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital)
4. บทบาทหญิงชายในอิสลาม (Gender in Islam)
5. การทำงานสันติภาพของผู้หญิงชาวบ้าน (Peacebuilding Activities at the Grassroots)

1. แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)

Pierre Bourdieu เริ่มเสนอความคิดเรื่องทุนสังคมโดยการมอง habitus หรือจิตของบุคคลที่ฝังลึกอยู่ในบุคลิกและเป็นผลจากการเติบโตขึ้นมาในสังคมขึ้นมาในสังคม ผ่านกระบวนการการขัดเกลาจากพ่อแม่ ครอบครัว สังคม โรงเรียน และสิ่งแวดล้อมต่างๆ โดยมีกลไกทางสังคมทำหน้าที่ผลิตซ้ำประสบการณ์ของบุคคล หล่อหลอมบุคลิกจนเกิดจิต สำหรับ Bourdieu ทุนมีหลายรูปแบบ มีทั้งทุนเศรษฐกิจ ทุนวัฒนธรรม ทุนภาษา ทุนสัญลักษณ์ รวมทั้งทุนสังคมด้วย และองค์ประกอบที่สำคัญของทุนคือ อำนาจ (power) (อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 2) บูร์ดิเยอร์นิยามทุนแตกต่างจากที่มาร์กซ์ได้นิยามไว้ ซึ่งมีความหมายในเชิงเศรษฐกิจ และเกี่ยวพันกับชนชั้นทางสังคม

บูร์ดิเยอร์เชื่อว่าทุนวัฒนธรรมในภาพรวมเกิดจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมของบุคคลที่เชื่อมโยงกับชนชั้น โดยคงอยู่ใน 3 สถานะ คือ (1) สถานะของการเป็นตัวตน (embodied state) ที่เกิดจากการปลูกฝังอบรมเลี้ยงดูในลักษณะของวิถีชีวิต การให้ความหมายต่อสิ่งรอบตัว ความคิดโลกทัศน์ กระบวนทัศน์ การสะสมสิ่งที่เรียนรู้ในช่วงของการเติบโต จนเป็นจิตหรือความชอบและรสนิยมส่วนตัวที่สะสมเรื่อยมาและถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง (2) สถานะที่เป็นรูปธรรมและมีลักษณะชัดเจน (objectified state) หรือวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น หนังสือ รูปภาพ สถาปัตยกรรม รวมทั้งเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องจักร สิ่งประดับที่มีมูลค่าสูงและไม่มีมูลค่า และ (3) สถานะที่เป็นสถาบันทางสังคมหรือกฎเกณฑ์ค่านิยมที่สังคมยอมรับยกย่อง (institutionalized state) เช่น วุฒิปริญญาชื่อเสียงของโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษา การได้รับยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ นักกีฬาแห่งชาติ ฯลฯ (อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 2)

(1).สภาวะของการเป็นตัวตน (embodied state)

สภาวะของการเป็นตัวตน (embodied state) หรือ ฮาบิตุส (Habitus) เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีวัฒนธรรมที่เกิดจากกระบวนการสร้างสมคุณลักษณะต่างๆที่ใช้เวลาในการบ่มเพาะและมีพัฒนาการของการเรียนรู้ หรือปรับปรุงคุณลักษณะนั้นๆ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของตัวตนของบุคคลนั้น การให้คำทฤษฎีวัฒนธรรมในสภาวะนี้ ไม่สามารถกำหนดมาตรฐานวัดหรือแปลงค่าเป็นทุนเศรษฐกิจได้ทันที ทฤษฎีวัฒนธรรมในสภาวะนี้ มีลักษณะของการเรียนรู้ และสร้างสมเพิ่มเติมจากคุณลักษณะที่ได้มาแต่กำเนิด บางครั้งทฤษฎีวัฒนธรรม อาจเพิ่มขึ้นโดยที่บุคคลหรือครอบครัวไม่ได้ตั้งใจ แต่ทฤษฎีวัฒนธรรมที่ได้มาแต่เกิด เช่น ฐานะทางสังคม รูปร่างหน้าตา และบุคลิกก็มีส่วนสนับสนุนหรือกำหนดแนวทางการเพิ่มทฤษฎีวัฒนธรรมในภายหลังด้วย นอกจากนี้ เนื่องจากทฤษฎีวัฒนธรรมไม่ได้ถูกตีค่าทางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน การแสดงตัวตนของทฤษฎีวัฒนธรรมจึงมีการให้ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในรูปของขวัญหรือการเชื่อ เพื่อแผ่อำนาจที่สมาชิกในสังคมมีให้แก่กัน คุณลักษณะพิเศษของบุคคลทำให้บุคคลนั้นได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ เช่น กรณีของปราชญ์ชาวบ้าน ในสังคมชนชั้น ทฤษฎีวัฒนธรรมเห็นได้ในกรณีที่บุคคลในชนชั้นสูงมีคุณสมบัติบางอย่างที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป เช่น การได้ยศ หรือเหรียญตรา (อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 2)

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (2550:5) อธิบายว่า ทฤษฎีที่แฝงอยู่ในร่างกาย หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่เราได้มาและสั่งสมอยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามีและดำรงอยู่ และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของความคิดความอ่านในชีวิตประจำวัน อยู่ในจิตไร้สำนึก ทำให้เราทำสิ่งต่างๆ โดยไม่ต้องคิด เป็นกลไกอย่างหนึ่งที่มีความยืดหยุ่น มีการทำงานเป็นระบบ เป็นกลไกที่มีอยู่ในตัวคน เกิดจากการที่คนมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น หรือสิ่งที่อยู่รอบตัว ฮาบิตุสจึงมีจุดกำเนิดมาจากพลวัตทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่ภายนอกตัวคน แต่ก็ไม่ไม่ได้เกิดจากสังคมเพียงอย่างเดียว มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมให้เป็นโครงสร้างฮาบิตุสซึ่งกระทำผ่านการปฏิบัติหรือการกระทำ การกระทำซ้ำ อย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานๆจะทำให้โครงสร้างจากการปฏิบัติซึ่งเป็นสิ่งภายนอกเข้าไปอยู่ภายในร่างกายดังที่บูร์ดิเยอร์เรียกว่า การหลอมรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของร่างกาย (embodiment) ฮาบิตุสเป็นคุณสมบัติที่ชี้ นำแนวทางการกระทำของปัจเจกชน เป็นการรับรู้ การตัดสินใจ การเสนอทางเลือกว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ สิ่งนี้ เป็นตัวช่วยสร้างระเบียบและเอกภาพให้กับการกระทำของกลุ่มคนที่อยู่ภายในโครงสร้างดังกล่าว โดยที่ปัจเจกชนที่กระทำสิ่งดังกล่าวไม่รู้ตัวว่าการกระทำของตนอยู่ภายใต้ระบบกฎเกณฑ์ เนื่องจากกลไกดังกล่าวซึมซับเข้าไปในบุคคลผ่านการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำเล่าและผ่านการหล่อหลอมทางสังคมอันยาวนาน จนคนเราไม่สามารถตระหนักในระดับจิตสำนึกได้อย่างชัดเจน ในขณะเดียวกัน ความไม่ตระหนักในระดับ

จิตสำนึกก็ทำให้โครงสร้างดังกล่าวมีลักษณะหลวม ไม่ชัดเจนตายตัวและเปิดช่องให้การกระทำของปัจเจกบุคคลส่งผลกระทบต่อกลไกนั้นได้ ดังนั้น ฮาปิตุสจึงเป็นทั้งโครงสร้างที่กำหนดการกระทำและถูกกำหนดโครงสร้างของการกระทำ ปัจเจกบุคคลในโครงสร้างนี้มีฐานะเป็นนักยุทธศาสตร์ซึ่งการอยู่ในกรอบของฮาปิตุสก็มีโอกาสดี นรนต์ต่อสู้กับกฎ ระเบียบ กติกา ต่างๆ โดยมีผลประโยชน์อันได้มาจากอำนาจเป็นเดิมพัน

Chopra ได้อธิบาย ฮาปิตุสเป็นมโนทัศน์ในตัวคนที่เข้าใจและรับรู้ต่อสิ่งรอบตัวปรากฏการณ์ ฯลฯ โดยเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านการปฏิบัติของผู้คน ทำหน้าที่คล้ายเป็นกรอบความคิดในการพิจารณาหรือกำหนดการกระทำต่อสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้น ซึ่งการปฏิบัติเหล่านั้นจะสะท้อนให้เห็นความนิยมประเพณีที่ชอบ คุณค่าทางศีลธรรมของผู้คนเหล่านั้น (Chopra, 2003 :425-426)

ฮาปิตุสใช้เวลาอบรมบ่มเพาะเป็นเวลายาวนาน และฮาปิตุสก็จะเป็นกลไกที่ดำรงอยู่อย่างคงทนในร่างกาย เป็นเหมือนสิ่งที่ถูกฝังหรือจารึกอยู่ในตัวคน กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า ความโน้มเอียงทางอุปนิสัยหรือระบบการแสดงออกของนิสัย(disposition) ซึ่งจะอยู่ในรูปของอารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ความศรัทธา แสดงออกให้เห็นด้วยอากัปกริยาต่างๆ เช่น น้ำเสียงสูงต่ำ จังหวะจะโคนในการพูด หางเสียง แกวตว กิริยาในการหยิบจับข้าวของ การเดิน การยืน การกิน ความชอบฯลฯ นำไปสู่การจำแนกได้ว่าเป็น อากัปกริยาแบบผู้หญิง ผู้ชาย แบบผู้ดีมีรสนิยม แบบชนชั้น วรรณะ มพี เป็นต้น อากัปกริยาที่คนแสดงออกมา เช่น ความเป็นผู้หญิง ความเป็นผู้ชาย ความร่าเริง ความยากจน เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงออกมาโดยที่ผู้แสดงรู้ตัวบ้างไม่รู้ตัวบ้าง

สัญลักษณ์ที่ใช้ในทฤษฎีวัฒนธรรมเห็นชัดในกลุ่มคนที่มีฐานะของทุนวัฒนธรรมของครอบครัวอยู่แต่เดิมและใช้เวลาไม่มากในการสร้างสมทุนวัฒนธรรมเพิ่มเติม หมายความว่าผู้ที่เกิดในครอบครัวที่มีฐานะและมีทุนวัฒนธรรมอยู่แล้วสามารถใช้ทุนเดิม ผนวกกับโอกาสทางสังคมและเวลาว่างที่มีเหลือเพิ่มทุนวัฒนธรรมได้รวดเร็วกว่าและได้เปรียบสมาชิกอื่นในสังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 2)

(2) สภาวะที่เป็นรูปธรรมและมีลักษณะชัดเจน (objectified state) ทุนวัฒนธรรมแบบนี้ มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนวัฒนธรรมในแบบอื่นๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ อาทิ รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักรฯลฯ ความเป็นทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมหรือการเป็นเจ้าของ เป็นต้น วัตถุทางวัฒนธรรมอาจมีมูลค่าทางเศรษฐกิจและมีคุณค่าทางสัญลักษณ์ของทุนวัฒนธรรมนี้ ด้วย เจ้าของทุนวัฒนธรรมจะต้องมีคุณสมบัติของผู้ที่

มีทุนวัฒนธรรมอยู่ในตัวตนอยู่แล้วและสามารถบริโภควัตถุทางวัฒนธรรมนั้นด้วย การมีเงินเพื่อซื้อวัตถุทางวัฒนธรรมไม่เพียงพอที่จะเพิ่มทุนวัฒนธรรมให้บุคคลนั้นได้ ความหมายของทุนวัฒนธรรมเชิงรูปแบบ จึงต้องรวมคุณสมบัติทางสัญลักษณ์ด้วย

(3) ทุนที่อาศัยการสถาปนา (institutionalized state) คือทุนที่ทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง และการสอบวัดคุณสมบัติ ทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่คุณสมบัติทางการศึกษารับรองขึ้นกับความหายาก การลงทุนในแง่เวลาและความพยายาม

แม้ Pierre Bourdieu จะเสนอให้เราพิจารณาว่าทุนวัฒนธรรมมี 3 สภาวะ แต่สภาวะที่สำคัญที่สุดคือสภาวะของการเป็นตัวตน จะเห็นได้ว่า สภาวะที่เป็นรูปธรรมโดยลำพังไม่สามารถให้ภาพของทุนวัฒนธรรมได้ ผู้เป็นเจ้าของทุนวัฒนธรรมรูปธรรมต้องมีสถานะและมีจิตที่สามารถบริโภคทุนวัฒนธรรมนั้นได้ด้วย การเป็นเจ้าของแต่เพียงประการเดียวไม่เพียงพอ ในทำนองเดียวกันการที่สังคมยอมรับทุนวัฒนธรรมในรูปของชื่อเสียงของสถานศึกษา หรือการได้รับปริญญาบัตร ก็เป็นอีกมิติหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างตัวตนให้แก่ผู้ที่ได้โอกาสผ่านระบบการศึกษานั้น ทุนทางสัญลักษณ์มีความเชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากการมีทุนทางวัฒนธรรมจะก่อให้เกิดทุนทางสัญลักษณ์อีกต่อหนึ่งด้วย กล่าวได้ว่า ทุนทางสัญลักษณ์คือทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือตระหนักรู้ว่าเป็นเศรษฐกิจนั่นเอง

2. แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)

ทุนทางสังคมหมายถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่สามารถสร้างมูลค่าและแปรเปลี่ยนเป็นผลประโยชน์ได้ Bourdieu ได้ให้นิยามทุนสังคมว่า คือทรัพยากรปัจจุบัน หรืออนาคตที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนรู้จัก ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกในเครือข่ายมีความรู้ สึกว่าอยู่ในกลุ่มเดียวกันและมีทุนร่วมกันที่สามารถนำมาใช้ได้ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายนี้ เป็นผลจากการลงทุนโดยบุคคลหรือกลุ่ม โดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจเพื่อสร้างสัมพันธ์ หรือผลิตซ้ำ ความสัมพันธ์ เพื่อผลประโยชน์ระยะสั้นหรือระยะยาว ความสัมพันธ์ของกลุ่มเกิดจากการที่วัตถุประสงค์ของที่แลกเปลี่ยนกันถูกแปลงเป็นความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่มีความหมายต่อสมาชิก และช่วยกระชับความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม ทุนสังคมในรูปความสัมพันธ์ทาง

สังคมนี้ เกิดจากการสร้างและตอบสนองของความผูกพันแก่กันและกันอย่างต่อเนื่องจนเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม(อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 6)

บูร์ดิเยอร์วิเคราะห์ทุนทางสังคมโดยเน้นไปที่ยุทธวิธีในการเพิ่มพูนทุนและการผลิตซ้ำ ความไม่เท่าเทียมกัน ทุนทางสังคมเป็นหนึ่งในทุนสี่ชนิดที่มีความสำคัญสำหรับการศึกษาการครอบงำทางอำนาจในสังคม ในทัศนะของบูร์ดิเยอร์ ทุนทางสังคมคือทุนของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ความมีน้ำมีตา ความเป็นที่เคารพนับถือซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมได้ ปริมาณของทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์และปริมาณของทุนไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม หรือทางสัญลักษณ์ที่ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายครอบครอง ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงต้องอิงอยู่กับทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจเสมอ โดยมี “ผลประโยชน์” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมได้

ในขณะที่ James Coleman มองทุนสังคมจากมิติสังคมวิทยาและเศรษฐศาสตร์ควบคู่กัน โดยมองถึงการที่ผู้กระทำสามารถใช้ทรัพยากรในสังคมเพื่อการกระทำบางอย่างได้ ในที่นี้ ผู้กระทำ(actor) คือ สมาชิกในสังคมและทรัพยากรในสังคม ส่วนทุนสังคม หมายถึงความสัมพันธ์ในครอบครัวความสัมพันธ์ในองค์กรชุมชน หรือบรรทัดฐาน ความคิด ความเชื่อ ความไว้วางใจ ที่สมาชิกสังคมมีให้ต่อกัน และสร้างสมมาตั้งแต่วัยเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ คำอธิบายนี้ สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า Coleman ได้รับอิทธิพลจากสำนัก การกระทำทางสังคม (Social Action School) ซึ่งสืบทอดความคิดมาจาก Weber และ Parsons อีกต่อหนึ่ง(อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 6)

Coleman เชื่อมโยงทุนสังคมกับการเข้าถึงทรัพยากร เขาอธิบายว่าความสัมพันธ์ทางสังคมคือ ทรัพยากรหรือต้นทุนที่สะสมอยู่ในรูปของความผูกพัน ความคาดหวัง และความไว้วางใจ รวมทั้งการสร้างช่องทางการสื่อสาร และการสร้างบรรทัดฐานในเรื่องบุญคุณหรือกลไกการควบคุมทางสังคมนรูปแบบอื่น ต้นทุนของทุนสังคมขึ้นอยู่กับระดับความเชื่อใจและความคาดหวังและบุญคุณต้องได้รับการตอบแทน นอกจากนี้ ต้นทุนทางสังคมของแต่ละบุคคลยังขึ้นอยู่กับความจำเป็น หรือความต้องการของบุคคลนั้น อิทธิพลที่บุคคลนั้นมีอยู่ในสังคม ความกระชับของเครือข่ายทางสังคม สัญญาทางสังคมและปัจจัยอื่นๆ อย่างไรก็ตามทุนสังคมที่มีอยู่ไม่ได้เกิดจากการตั้งใจลงทุนเพื่อหวังผลอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เกิดจากกิจกรรมในชีวิตที่ทำเพื่อวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอื่น แต่มีผลในการสะสมในรูปของทุน Coleman เสนอให้พิจารณาทุนสังคมโดยดูจากบทบาทของทุนสังคมใน 3 รูปแบบคือ(อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 6)

(1) หน้าที่ผูกพัน(obligation) ความคาดหวัง (expectation) และความเชื่อใจไว้วางใจ (trustworthiness) ที่มีอยู่ในโครงสร้างสังคม คุณสมบัติเหล่านี้ ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่กำหนดว่า บุคคลมีหน้าที่ผูกพันที่จะต้องตอบแทนกันในรูปแบบหรือระดับใด สังคมที่ต่างกันย่อมกำหนดรูปแบบสังคมด้วย

(2) การใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแหล่งข้อมูลหรือช่องทางการสื่อสารทั้งนี้ เห็นได้ในรูปของการเรียนรู้ข้อมูลจากกันและกัน และในรูปของการใช้ข้อมูลเพื่อควบคุมการกระทำของสมาชิกในกลุ่มหรือในสังคมด้วย โครงสร้างสังคมที่ช่วยสร้างทุนสังคมคือโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์หรือเครือข่ายทางสังคมแบบปิด หมายถึงการที่สมาชิกของเครือข่ายรู้จักซึ่งกันและกัน ที่สามารถให้ข้อมูลข่าวสารแก่กัน ทำให้สามารถควบคุมการกระทำของกันและกันได้ สังคมที่มีความสำคัญแบบเปิดที่สมาชิกในสังคมขยายวงกว้างจนไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้ จะไม่สามารถทำหน้าที่เป็นเครือข่ายเพื่อควบคุมการกระทำของสมาชิก มีผลทำให้ไม่เกิดความเชื่อใจและไว้วางใจกัน

(3) บรรทัดฐานที่ทำหน้าที่เป็นทุนสังคม คือบรรทัดฐานในเรื่องที่อยู่เหนือความต้องการส่วนตัว แต่เป็นการกระทำในระดับกลุ่มหรือสังคมโดยรวม เช่นบรรทัดฐานในเรื่องเกียรติยศชื่อเสียงความรับผิดชอบต่อสังคม บรรทัดฐานค่านิยมเหล่านี้ ทำหน้าที่สนับสนุนกิจกรรมทางสังคมบางเรื่องและขัดขวางไม่ให้มีการกระทำบางเรื่อง

Robert Putnam มองว่าทุนสังคมคือองค์ประกอบสำคัญของประชาสังคมโดยให้คำนิยามทุนสังคมว่าเป็นคุณลักษณะของชีวิตสังคม ประกอบด้วย เครือข่าย บรรทัดฐาน และความเชื่อใจไว้วางใจที่ช่วยให้สมาชิกร่วมทำกิจกรรมเพื่อเป้าหมายร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น Putnam เชื่อว่า ทุนสังคมมีบทบาทสำคัญในการเป็นเครื่องมือในการสร้างและรักษาเครือข่าย ส่วนบรรทัดฐานของสังคมและความเชื่อใจไว้วางใจคือวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมาย แต่ไม่ใช่เป้าหมาย นอกจากนี้ เขายังชี้ให้เห็นถึงลักษณะของทุนสังคมบนความเหมือน (Bonding social capital) ที่หมายถึงความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่ม/สมาคม/ชุมชน ในระดับเดียวกัน เป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมระหว่างสมาชิกที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน ช่วยให้เกิดการเชื่อมประสานระหว่างสมาชิกให้แน่นแฟ้น แต่อาจมีผลเสียในการสร้างกำแพงกีดกันคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกที่มีคุณลักษณะแตกต่าง ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมสร้างความสัมพันธ์ได้ ส่วนทุนสังคมบนความต่าง (Bridging social capital) คือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกที่มีคุณสมบัติที่ไม่เหมือนกัน และเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกลุ่มที่ต่างกันไว้ด้วยกัน เป็นความสัมพันธ์ที่อ่อนแอ แต่เปิดโอกาสให้มีการเปิดรับความแตกต่างหลากหลายได้ ในทางปฏิบัติอาจพบว่าทุนสังคมสองรูปแบบนี้ สร้างความขัดแย้งและ

จำเป็นต้องพิจารณาข้อดีข้อเสียของแต่ละรูปแบบถ้าต้องการจะใช้ทุนสังคม (Putnam 1996: 56 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 7-8)

การให้ความหมายของทุนทางสังคมในประเทศไทยนี้ มีการให้ความหมายที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับมุมมองต่อมิติและสถานการณ์ของบุคคลนั้นๆ โดยส่วนมากแล้วทุนทางสังคมถูกมองผ่านแนวคิดเรื่องชุมชนในฐานะที่จะเป็นพลังในการประสานความร่วมมือโดยใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมในการเป็นทุนสำคัญในการดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าการให้ความหมายของทุนทางสังคมของแต่ละคนแต่ละชุมชนหรือแต่ละระดับนี้ มีความแตกต่างกันไปตามบริบทและสถานการณ์ที่พูดถึงเรื่องดังกล่าว และขึ้นอยู่กับการนำทุนทางสังคมมาใช้ในแต่ละสถานการณ์ด้วย (ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ. 2547: 59)

อมรา พงศาพิชญ์ (2551) สรุปนิยามของทุนทางสังคมว่าเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มเหมือนและกลุ่มต่างระหว่างบุคคล สถาบันหรือองค์กร ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่ม และรูปเครือข่าย ทั้งนี้ รวมทั้งค่านิยมบรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิตและวิถีการตัดสินใจระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่มนุษย์แต่ละคนอาจพึงพาได้ในยามคับขัน

ในขณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2540) เสนอว่า ทุนสังคมในสังคมไทย อาจมองได้จากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกในสังคมเข้าถึงทรัพยากร เกียรติยศ อำนาจ โภคทรัพย์ และโอกาสดี ฯลฯ ไม่เท่าเทียมกัน คนที่เข้าถึงได้ยากกว่าหรือน้อยกว่าจึงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ขึ้นกับคนที่เข้าถึงได้ง่ายกว่าหรือมากกว่าเพื่อมีโอกาสเข้าถึงสิ่งต่างๆได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่ผู้ซึ่งเข้าถึงได้มากกว่าก็ต้องการบางอย่างจากผู้ซึ่งเข้าถึงได้ยากกว่า ความสัมพันธ์นี้ จึงเป็นการแลกเปลี่ยนกัน โดยที่ฝ่ายผู้อุปถัมภ์ยอมได้เปรียบผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ถ้าจะมองทุนสังคมด้วยระบบอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์คือความสัมพันธ์แนวตั้ง ระหว่างผู้ที่มีฐานะต่างกัน (bridging) ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือระหว่างสมาชิกในชุมชนกับชุมชนข้างเคียงหรือองค์กรระดับสูงกว่าชุมชน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นความสัมพันธ์แนวราบของสมาชิกที่เท่าเทียมกัน (bonding) ในครอบครัวและเครือข่ายติดต่อจณกลุ่มเพื่อนที่มีได้ด้วย (อมรา พงศาพิชญ์ ,2551:11)

ในการทำงานเดียวกันอานันท์ กาญจนพันธ์ได้กล่าวถึงทุนสังคมในสังคมไทยว่าอยู่ภายใต้หลักการที่สำคัญ 2 ประการคือ (1) หลักการตอบแทนกัน (reciprocity) และ(2) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน(communality) คือ

(1) หลักการตอบแทนกัน ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบ ลงแขก การผลัดช่วงการสร้างบ้านให้สมาชิกในชุมชน รวมถึงการระดมแรงงานเพื่อกิจกรรม ส่วนรวมของชุมชนเป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจน กลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

(2) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ถือเป็นทุนสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจะหมายถึงการใช้พื้นที่ที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่างๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อ ควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2541: 6 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2551:12)

ในด้านงานพัฒนา อเนก นาคะบุตร ได้ให้ความหมายทุนสังคมว่าหมายถึงความ เข้มแข็งของชุมชน อันประกอบด้วยกลไกทางสังคม ในรูปของการรวมกลุ่มเป็นองค์กรหรือการ จัดตั้งเป็นเครือข่ายต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรผสมผสาน เครือข่ายโรงสีชุมชน เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นกลไกที่จะทำให้ชุมชนมีความสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ตลอดทั้งพึ่งพา ตนเองในระยะยาวได้ (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน 2541 : 11) แนวคิดเรื่อง เครือข่ายนี้ เป็นแนวคิดที่ขยายต่อจากแนวคิดระบบอุปถัมภ์และพอจะมีพลังอธิบายกลไก ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมได้

ปีนวดิ ศรีสุพรรณ (2547 : บทคัดย่อ) สรุปในงานวิจัยว่า “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ที่ถูกนำมาใช้แตกต่างกันสืบเนื่องมาจากฐานคิดที่แตกต่างกัน โดยตัวแนวคิดเองแล้วเป็น แนวคิดที่กล่าวถึง “ความสัมพันธ์ทางสังคม” ในรูปแบบต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดการร่วมมือของคนใน สังคม สามารถมีความหมายทั้งในระดับปัจเจกและกลุ่ม การนำคำว่าทุนทางสังคมมาใช้ใน สังคมไทยมีพลวัตของความหมายจนเปลี่ยนไปเป็น “การเป็นทุนของสังคม” ซึ่งทำให้เกิดการรวม เอาแนวคิดอื่นๆ เช่น ทุนวัฒนธรรม ทุนธรรมชาติ ทุนภูมิปัญญา มาเป็นองค์ประกอบของทุนทาง สังคมด้วย โดยเห็นว่าการพัฒนาทุนทางสังคมจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม(2545) นำเสนอภาพรวมของทุนทางสังคมในเชิงบูรณา การหรือเชิงผลลัพธ์ โดยกล่าวถึงลักษณะรวมของทุนทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่ง ประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ศาสนธรรม หรือหลักธรรมในศาสนา เป็นเครื่องชี้แนะบุคคลให้มีความรัก ความห่วงใย ความเอื้อ ออาทรต่อกัน และใช้หลักการทางศาสนานั้น ๆ มาสร้างตามเป็นปีกแผ่นของสังคม เช่น ในพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้คนละเว้นความชั่ว ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
2. ผู้นำในท้องถิ่น การที่บุคคลในชุมชนมีจิตสำนึกต่อชุมชนและท้องถิ่นของตน บรรดาคนที่เห็นการพัฒนาชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ จึงมีความตั้งใจและร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกันโดยยึดส่วนรวมเป็นใหญ่
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การใช้ความรู้ และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิมของชุมชน และประยุกต์ขึ้นมาใหม่ในการสร้างและจัดการเกี่ยวกับการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม
4. ทรัพยากรบุคคลและเครือข่ายบุคคล ได้แก่ การนำบุคคลที่เป็นผู้นำ ปราชญ์ท้องถิ่น พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์และศาสตร์ต่าง ๆ มาให้ความรู้ และถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน เป็นการสร้างทุนทางสังคมในระดับบุคคล
5. ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรในท้องถิ่นทั้งดิน น้ำ ป่า ภูเขา ที่สามารถนำมาใช้สอยให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด พร้อมมีกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างเหมาะสม
6. วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม เอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน ที่จะนำเสนอในรูปแบบที่สร้างความภูมิใจให้กับชุมชนและเป็นวิถีชีวิตที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง
7. ความเอื้ออาทร นับว่าเป็นความสำคัญอย่างยิ่ง ที่คนในสังคมจะต้องมีความเอื้อ ออาทรต่อกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งความเอื้อ ออาทรนี้ เป็นพลังที่สำคัญยิ่งของทุนทางสังคม

การที่จะกำหนดให้ทุนประเภทต่าง ๆ อาทิ ทุนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ทุนที่เป็นวัฒนธรรม ทุนที่เป็นภูมิปัญญาความรู้ ทุนที่เป็นตัวเงิน วัสดุอุปกรณ์หรือความช่วยเหลือทางวิชาการที่มาจากภายนอก เป็นทุนทางสังคมนั้น สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้ สมาชิกทุกคนหรือส่วนใหญ่ในชุมชนสามารถเข้าถึง หรือสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ก็ถือว่า ทุนนั้นเป็นทุนสาธารณะหรือทุนของสังคม แต่หากไม่ใช่ในเงื่อนไขดังกล่าว ทุนเหล่านั้น ก็ไม่ใช่ทุนสาธารณะหรือทุนของสังคม

ทุนทางสังคม เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ต่างตอบแทนกัน เอื้อ ออาทรซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกัน และจะต้องเป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมและความดีงามของสังคมมารองรับด้วย ทุนทางสังคมจึงเป็นกระบวนการที่จะก่อให้เกิดทุนสาธารณะหรือทุนของสังคม เพราะหากความสัมพันธ์

ของคนเป็นไปด้วยดี คนก็จะสามารถใช้ความสัมพันธ์ระหว่างกันปรับเปลี่ยนเอาทุนต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้ การเปลี่ยนเอาแรงงานของแต่ละคน มาเป็นการเอาแรงช่วยเหลือกันได้ เปลี่ยนเอาความรู้ความสามารถในตัวมนุษย์แต่ละคน มาเป็นคณะกรรมการชุมชนช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้แก่ชุมชนได้ เป็นต้น (วรวิมล โอมรัตน์พันธ์, 2548:72-73)

ดาเรศ ชูยก (2548:11) กล่าวว่า สังคมไทยมีทุนทางสังคมที่โดดเด่น และยังเป็นพลังขับเคลื่อนให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้ตนเอง เรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาภายในชุมชน อันจะนำไปสู่การพึ่งตนเองในระยะยาวกว่าสังคมอื่นๆ ทุนทางสังคมของสังคมไทยประกอบด้วยลักษณะเด่นดังนี้

1. ความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันของคนในสังคม
2. สัมผัสmano รักใคร่กลมเกลียวกัน
3. สังคมมีการเรียนรู้ มีเหตุผล และปรับตัวเสมอ
4. คนในสังคมนิยมสร้างความคิดแก่ส่วนรวม
5. สถาบันชุมชน/องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง
6. มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน
7. ผู้คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนร่วมมีจิตอาสาธรรมา

ดังนั้น ในการศึกษาครั้งนี้ ให้ความหมายของทุนทางสังคมว่า หมายถึง เครือข่าย ความไว้วางใจ การปฏิสัมพันธ์ที่นำไปสู่การลดความหวาดระแวง เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน รวมทั้งหลักคำสอนที่ส่งผลให้เกิดการให้อภัยซึ่งกันและกัน และสร้างความเป็นปึกแผ่น ทรัพยากรมนุษย์ และภูมิปัญญาในท้องถิ่น

3. แนวคิดทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital)

ทุนทางสัญลักษณ์ หมายถึง คุณสมบัตินานาประการ เช่น พลกำลัง ทรัพย์สินสมบัติ วิศวกรรม ซึ่งต้องอาศัยการตีความโดยหมู่สมาชิกในสังคมที่กระบวนการรับรู้และประเมินคุณค่าชุดเดียวกันจึงจะสามารถก่อผลหรือมีมูลค่าได้ บูร์ดิเยอร์เสนอว่า สิ่งที่ทำให้กลุ่มคนบางกลุ่มมี “บารมี” ได้เป็นผลมาจากการมี “ทุนทางสัญลักษณ์” ซึ่งมีได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง แต่ต้องอาศัยการแผ่ผังระบบในมอเอียงต่างๆที่สอดคล้องลงไปในตัวผู้กระทำการโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมตั้งแต่วัยเยาว์ แต่ทุนทางสัญลักษณ์จะก่อผลก็ต่อเมื่อผู้กระทำการอีกกลุ่มหนึ่งที่ปราศจากทุนดังกล่าว ได้รับการแผ่ผังกระบวนการรับรู้และประเมินคุณค่าต่างๆ ที่เอื้อให้เห็นคุณค่าของคุณสมบัติเหล่านั้นได้

ความชอบธรรม(Legitimacy) เป็นองค์ประกอบสำคัญของทุนทางสัญลักษณ์ที่สร้างมูลค่าและก่อผลในการครอบงำทางอำนาจในเชิงสัญลักษณ์ได้ การจะได้มาซึ่งความชอบธรรมนี้ ต้องอาศัยปฏิบัติการในเชิงสัญลักษณ์มากมายที่มุ่งแปรสภาพการกระทำซึ่งมุ่งผลประโยชน์ในทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจให้กลายเป็น”การกระทำที่ไม่หวังผล” ซึ่งมีความชอบธรรม ในฐานะที่ปลอดมิติทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ อันจะกลายเป็นทุนที่ทำให้ผู้ครอบครองดำรงอยู่ในชนชั้นครอบงำไปได้อย่างถาวร

ทั้งนี้ ในการศึกษาเรื่องผู้หญิงมุสลิม การเปลี่ยนผ่านจากผู้ได้รับผลกระทบสู่ผู้ขับเคลื่อนงานด้านสันติภาพ” ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์เพื่ออธิบายบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำงานด้านสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้

4. แนวคิดเรื่องบทบาทหญิงชายในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ (Gender relations in the public space and the private space)

การประชุมเชิงปฏิบัติการของกองทุนประชากรสหประชาชาติเรื่อง Gender, Population and Development ในปี ค.ศ. 1996 (The Population Council, 1996) ได้จำแนกให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนสำหรับความหมายของคำว่า Sex และคำว่า Gender ซึ่งปกติภาษาไทยใช้คำว่า ‘เพศ’ แทนความหมายให้แก่สองคำนี้ มาตลอด

คำว่า Sex ให้หมายถึงเพศที่กำหนดขึ้นโดยธรรมชาติ และเป็นข้อกำหนดทางชีววิทยา ซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่ได้ (ยกเว้นการผ่าตัดแปลงเพศ ซึ่งก็ยังคงเปลี่ยนแปลงได้เพียงบางส่วน) ให้บุคคลเกิดมา มีเพศเป็นหญิงหรือเป็นชาย มีหน้าที่ในการให้กำเนิด (reproductive function) และมีบุคลิกภาพที่แตกต่างกัน อาทิเช่น มนุษย์เพศหญิงเท่านั้นที่สามารถตั้งครรภและคลอดบุตรได้ ขณะที่มนุษย์เพศชายจะมีส่วนในการให้กำเนิดโดยเป็นผู้ผลิตอสุจิที่จะผสมกับไข่จากหญิงในการก่อกำเนิดทารก

ส่วนคำว่า Gender นั้น ให้หมายถึงเพศที่ถูกกำหนดขึ้นโดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรม ให้แสดงบทบาทหญิงหรือบทบาทชาย ดังนั้นเพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวะการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนไป เช่น สตรีอาจต้องเข้ามารับภาระต่างๆซึ่งเคยเป็นงานของชาย และชายอาจต้องรับบทบาทการดูแลบ้านเรือน เลี้ยงบุตร ซึ่งเคยเป็นหน้าที่ของสตรี แม้ว่าบทบาทดังกล่าวส่วนใหญ่ ถูกกำหนดขึ้นโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานความแตกต่าง

ทางสรีระของคนทั้งสองเพศก็ตาม แต่บทบาททางสังคมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่บุคคลได้เรียนรู้ผ่านแหล่งต่างๆ มาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งกลายเป็นแนวคิดที่ปลูกฝังในตัวบุคคลนั้นๆ บทบาทเพศทางสังคม (Gender roles) ในลักษณะนี้ จึงแตกต่างกันไปในสังคม แต่ละวัฒนธรรม นอกจากนี้ บทบาทที่สังคมกำหนด ยังมีความหมายเกี่ยวพันไปถึงโอกาสที่บุคคลแต่ละเพศสามารถเข้าถึงได้ใช้-และควบคุมทรัพยากรต่างๆ เพราะมีสิทธิ มีอำนาจ มีความรับผิดชอบ และถูกคาดหวังจากสังคมแตกต่างกันไป ที่สำคัญคือ บทบาทเพศที่สังคมกำหนดได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพของหญิงและชายในสังคมนี้ (กุัสตร ลิมานนท์, 2544:45)

ส่วนแนวคิดอาณาบริเวณสาธารณะ (Public sphere) กับอาณาบริเวณส่วนตัว (Private sphere) มีอิทธิพลต่อความเข้าใจในเรื่องเพศสภาพและการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศเป็นอย่างมาก ข้อเสนอของนักสตรีนิยมคลื่นลูกที่สอง (Second-wave feminists) ที่ว่า "เรื่องส่วนตัวเป็นการเมือง" (The personal is political) ทำให้ความสัมพันธ์ชายหญิงในโลกส่วนตัวถูกนำมาพิจารณาใหม่ในฐานะพื้นที่ของความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียม อย่างไรก็ตาม นักสตรีนิยมไม่ใช่คนที่คิดค้นคำว่า "โลกสาธารณะ" และ "โลกส่วนตัว" ขึ้นมาเนื่องจากแนวคิดทั้งสองถูกใช้ในงานวิชาการมาก่อนหน้านี้แล้ว

แนวคิด "สาธารณะ" (Public) หมายถึงกลุ่มคน ชุมชน ทรัพย์สินส่วนรวม สิ่งที่เปิดกว้างสามารถมองเห็นและเข้าถึงได้สำหรับทุกคน ตรงกันข้ามความเป็น "ส่วนตัว" (Private) หมายถึงสิ่งที่ปกปิดและเป็นเรื่องเฉพาะตัว เช่น คำว่า "ทรัพย์สินส่วนตัว" (Private property) การที่นักสตรีนิยมหันมาสนใจกับอาณาบริเวณที่ถูกมองว่าเป็นโลกส่วนตัวสู่โลกสาธารณะ ทำให้นักสตรีนิยมสามารถเปิดโปงผลกระทบของการเก็บงำเรื่องร่างกายและการปิดบังซ่อนเรื่องเพศเอาไว้ในโลกส่วนตัว การท้าทายของนักสตรีนิยมทำให้การลากเส้นแบ่งระหว่างอาณาบริเวณสาธารณะ/ส่วนตัวต้องถูกให้คุณค่าใหม่

การลากเส้นแบ่งระหว่างความเป็นสาธารณะ/ส่วนตัวยังถูกวิจารณ์จากนักมานุษยวิทยาว่าทำให้การทำความเข้าใจเรื่องการแบ่งงานกันทำตามเพศ (Gender division of labor) ในสังคมนอกตะวันตกกลายเป็นปัญหา เนื่องจากสังคมนอกตะวันตก เช่น สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้มีการแบ่งงานกันทำตามเพศแบบตายตัวแต่ชายหญิงมีบทบาทร่วมกันในอาณาบริเวณสาธารณะและในโลกส่วนตัว นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีบทบาทในการค้าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และกิจกรรมของชุมชนซึ่งถือเป็นโลกสาธารณะตามแนวคิดแบบตะวันตกด้วย (วิเศษ สุจินพรม 2544; ศรีณทิพย์ หมั่นทรัพย์ 2543; เนตรดาว แพทย์กุล 2544; อริยา เสวตามร์ 2544)

นอกจากนี้ การขีดเส้นแบ่งอาณาบริเวณสาธารณะ/ส่วนตัวยังกลบเกลื่อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544) ในขณะที่นักทฤษฎีส่วนใหญ่มองครอบครัวว่าเป็นหน่วยที่มีเอกภาพ (Unified household model) จึงมองข้ามความขัดแย้งภายในครอบครัว ทั้งยังเชื่อว่าผู้ชายเป็นผู้หาเลี้ยง (Bread winners) สมาชิกในครอบครัว ผู้ชายย่อมตัดสินใจบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อครอบครัวเสมอ แต่การมองครอบครัวนี้ไม่ควรมีการตระหนักว่าไม่ควรละเลยถึงความขัดแย้งและการต่อรองที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวตลอดจนความไม่เท่าเทียมที่ดำรงอยู่ในครอบครัวด้วย

▪ บทบาทหญิงชายในอิสลาม (Gender in Islam)

ในอิสลาม มนุษย์ทุกคนถูกพิจารณาจากพระเจ้าอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นเพศใดก็ตาม ผู้หญิงนั้นเสมอเหมือนกับผู้ชายในการทำงานต่างทั้งอายุอะอูรอ่านที่ว่า

และผู้ใดกระทำในส่วนที่เป็นสิ่งดีงามทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็เพศชายหรือเพศหญิงก็ตามโดยเขาเป็นผู้ศรัทธาแล้วไซริ์ ชนเหล่านี้จะได้เข้าสวรรค์ และพวกเขาจะไม่ถูกอธรรม แม้เท่ารูเล็ก ๆ ที่อยู่บนหลังเมลดัดอินทผาลัม (กุรอาน 4:124)

แล้วพระเจ้าของพวกเขา ก็ตอบรับพวกเขาว่า แท้จริงข้าจะไม่ให้สูญเสียซึ่งงานของผู้ทำงานคนหนึ่งคนใดในหมู่พวกเขาไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม โดยที่บางส่วนของพวกเจ้านั้นมาจากอีกบางส่วน (กุรอาน 3: 195)

หญิงและชายในสังคมมุสลิมต่างมีบทบาท สิทธิ และหน้าที่ อาจจะมีเหมือนหรือแตกต่างกันไปบ้างก็เพราะความเหมาะสมตามธรรมชาติ อิสลามมิได้บอกว่าชายเหนือหญิงหรือหญิงเหนือชาย แต่ทั้งสองเพศย่อมมีสิทธิและหน้าที่ตามเพศของตนเอง หากทั้งสองเพศยึดตามหลักอิสลามแล้ว ก็จะอยู่ร่วมกันได้ อิสลามจึงมอบภารกิจหลักแก่สตรีโดยคำนึงถึง ความแตกต่างจากเพศชายด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสรีระ ร่างกาย อารมณ์ จิตใจ

“ขอสาบานด้วยเวลากลางคืนเมื่อมันปกคลุม และด้วยเวลากลางวันเมื่อมันประกายแสง และด้วยผู้ทรงบังเกิดเพศชายและเพศหญิง แท้จริงการกระทำของพวกเจ้านั้น ย่อมแตกต่างกันอย่างแน่นอน ” (กุรอาน 92: 1-4)

ในอิสลามได้สอนว่า "ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน แต่ความรับผิดชอบนั้นแตกต่างกัน" ผู้ชายมีหน้าที่ความรับผิดชอบต่อดูแลผู้หญิง ไม่ว่าจะเป็นแม่ของเขา พี่สาวน้องสาว ภรรยาและลูกสาวของเขา ทั้งหมดต้องได้รับการดูแล เนื่องจากว่าอัลลอฮ์ได้วางไว้ให้เป็นภาระหน้าที่ของผู้ชาย เขาต้องรับผิดชอบทั้งในเรื่องอาหารการกินของพวกเขา ที่พักอาศัย การดูแล

สุขภาพ เสื้อผ้า และชีวิตความเป็นอยู่ทั่วไปเท่าที่เขาสสามารถ อัลกุรอานได้บัญญัติบทบาทของ ผู้หญิงไว้ชัดเจนทั้งในฐานะที่เป็นบุตร เป็นภรรยา เป็นแม่เป็นสมาชิกของสังคม และเป็นปัจเจกบุคคล อิสลามให้ความสำคัญกับบ้านและครอบครัวอย่างยิ่งยวด เนื่องจากครอบครัวที่มั่นคงนั้น เป็นสิ่งจำเป็นในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานให้เติบโตขึ้นดี โดยถ่ายทอดความศรัทธาและคุณค่าของ อิสลามไปสู่คนรุ่นหลังต่อไปการเป็นแม่เป็นหนึ่งในงานที่มีความสำคัญที่สุด โดยมารดาสามารถ ประสบความสำเร็จด้วยการดูแลบ้านให้อบอุ่นและน่าอยู่สร้างครอบครัวที่มีลูกๆที่มีความสุข กกล้าหาญ และมีระเบียบวินัย นอกจากนี้ ในอิสลาม ความเป็นเพศแม่ย่อมได้รับการทะนุถนอม ทั้งนี้ ผู้หญิงก็ยังมีสิทธิที่จะเรียนสูงๆทำงานนอกบ้านหรือเป็นอาสาสมัครทำงานเพื่อสังคม ตราบใดที่เธอไม่ได้ละเลยในหน้าที่หลัก โดยเงินทุกบาทที่เธอหามาได้ก็เป็นกรรมสิทธิ์ ของเธอ ไม่ใช่ของสามี ส่วนผู้ชายต้องรับผิดชอบในการธรงครอบครัวให้มั่นคง

ผู้ที่ เป็นภรรยาและแม่จะได้รับการนับถือเนื่องจากเธอเป็นผู้ที่ต่อสู้และอุทิศตนเพื่อ ประโยชน์ของครอบครัว ยิ่งไปกว่านั้น มุสลิมทุกคนเห็นว่าการให้ภรรยาแก่สตรีที่ทำการทำหน้าที่แม่ที่ ต้องเสียสละทั้งแรงกายและแรงใจและยังต้องทำงานหาเลี้ยงครอบครัวนั้น เป็นสิ่งที่อยู่ดีธรรมซึ่ง เป็นการทำร้ายสตรีและทำลายชีวิตครอบครัวโดยหวังเพียงฐานะทางเศรษฐกิจ

การที่อิสลามให้ความสำคัญและเน้นหนักให้นางมีหน้าที่ดูแลอบรมลูกและปรนนิบัติ สามีเพียงแต่ในบ้านนั้น ไม่ได้มีความหมายว่านางจะถูกสกัดกั้นมิให้ออกจากบ้านและไม่มิตบาทบาท ในการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกระแสความเปลี่ยนแปลงโลก ปัจจุบันที่สังคมกำลังต้องการสตรีที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการดำเนินกิจการ ทั้งด้านสังคม สงเคราะห์และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆที่เหมาะสมกับนาง แต่ทั้งนี้ นางจะต้องให้ ความสำคัญกับบทบาทและหน้าที่หลักของนางมิให้เกิดบกพร่องหรือถูกละเลยไป

การที่ผู้หญิงจะเข้าไปมีบทบาทในเรื่องสาธารณะนั้น เป็นเรื่องที่มีความเสี่ยง ค่อนข้างมาก เนื่องจากการกระทำดังกล่าวจะทำให้พวกเธอมีเวลาที่จะทำหน้าที่ในฐานะเมียและ แม่ที่ดีได้น้อยลง ซึ่งจะส่งผลกระทบต่ออย่างใหญ่หลวงต่อมุสลิมรุ่นใหม่ในอนาคต หากว่าพวกเขา เหล่านั้นไม่ได้รับความรักและการดูแลเอาใจใส่อย่างเพียงพอจากแม่ของพวกเขา นอกจากนี้ การที่ ผู้หญิงเข้าไปทำงานในสาธารณะนี้ จะส่งผลกระทบต่อบทบาทของผู้ชายด้วยเช่นกันเพราะมัน เหมือนเป็นการไปแย่งหน้าที่ซึ่งควรจะเป็นของผู้ชาย และเมื่อผู้ชายว่างงานผลกระทบจะต่อเนื่อง ไปถึงการเพิ่มขึ้นของอาชญากรรมและปัญหาสังคม นอกเหนือจากการเลี้ยงดูบุตร ผู้หญิงยังมี บทบาทสำคัญในการให้การศึกษาอบรมพวกเขา เป็นหน้าที่สำคัญของแม่ในการถ่ายทอดคุณค่าที่ ดีให้แก่คนรุ่นอนาคต ซึ่งผู้หญิงที่ออกไปทำงานในสาธารณะย่อมไม่มีเวลาเพียงพอที่จะทำหน้าที่นี้

อิสลามได้ให้ความสำคัญแก่สตรีมิได้ยิ่งหย่อนเหนือกว่าบุรุษแต่อย่างใด เพราะสตรีคือ ส่วนหนึ่งที่สำคัญของสังคม สตรีเป็นผู้ให้กำเนิดนักวิชาการที่ปราชญ์เปรี๊ยะ ผู้นำที่อาญาญ และบุคคลสำคัญในสาขาต่างๆ มากมาย และด้วยสองมือของนางนี่เอง ที่จะต้องให้การเลี้ยงดูอบรมเยาวชนในรุ่นต่อไป และจะมาเป็นกำลังสำคัญของสังคมในอนาคต

วัลลภา นีละไพจิตร ได้กล่าวถึงเรื่องบทบาทของผู้หญิงในอิสลามว่าหมายถึง เรื่องของสิทธิซึ่งถูกกำหนดไว้ชัดเจนในคัมภีร์อัลกุรอาน ทั้งในฐานะที่เป็นบุตรี เป็นภรรยาเป็นแม่ เป็นสมาชิกของสังคม และเป็นเอกบุคคคล อันได้แก่ สิทธิในการเป็นสมาชิกของครอบครัว โดยการแต่งงาน การได้รับความคุ้มครองจากความรุนแรงในครอบครัว สิทธิในการหย่าร้างและบทลงโทษในการทำความผิดในทางเพศ สิทธิในการทำงาน หาเลี้ยงชีพ และการเป็นเจ้าของทรัพย์สินสิทธิในการแสวงหาความรู้ สิทธิในการแสดงความคิดเห็นในครอบครัวและสังคม สิทธิในทางกฎหมาย ได้แก่ การทำสัญญา เป็นพยาน และการมีส่วนร่วมในมรดก

สำหรับบทบาทของผู้หญิงต่อสังคมหรือในที่ ที่สาธารณะนั้น ชัยคฺ ดรยุซุฟ อัลกีอรรฎอวียู นักวิชาการมุสลิมชาวอียิปต์ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากมุสลิมทั่วโลกมีความเห็นว่า การทำงานนอกบ้านเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยยังชีพ ถือเป็นสิ่งที่อนุญาตให้ผู้หญิงทำได้ โดยต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ การงานนั้น ๆ ต้องถูกต้องตามหลักการของศาสนาอิสลามไม่ได้รับอนุญาตให้ทำงานในสถานที่ซึ่งเธอจะต้องอยู่ตามลำพังกับบุรุษที่ไม่ใช่มะหฺรอม(ผู้ชายที่สามารถแต่งงานกันได้) หรือต้องไม่ทำงานในร้านซึ่งมีการจำหน่ายเครื่องดื่มหรืออาหารที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์

ประการที่สอง เธอจะต้องยึดมั่นอยู่ในหลักการของอิสลามทั้งในเรื่องของการแต่งกาย การพูดคุย และมารยาทอื่น ๆ ทุก ๆ ด้าน

ประการที่สาม สตรีผู้ซึ่งทำงานนอกบ้านนั้น จะต้องไม่ใช้เวลาในการทำงานจนทำให้สูญเสียเวลาสำหรับหน้าที่หลัก นั่นคือ การดูแลลูก ๆ และสามี

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่าสตรีมุสลิมได้รับอนุญาตให้สามารถทำงานนอกบ้านได้เท่าที่เธอต้องการโดยปฏิบัติตนอยู่ภายใต้ภาวะที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทั้งนี้ ต้องเป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยในการดำรงชีวิต เนื่องจากว่าไม่มีผู้ใดรับภาระในส่วนค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของเธอ สำหรับสังคมมุสลิมเป็นที่ยอมรับกันถึงความจำเป็นที่จะต้องให้สตรีทำงานเป็นการเฉพาะสำหรับ

บางสาขาอาชีพ เช่น งานทางด้านการศึกษา(ครู,อาจารย์) และงานด้านการรักษาพยาบาล(แพทย์,พยาบาล) เพื่อเธอเหล่านั้นจะได้ทำการสอนและดูแลสตรีด้วยตนเอง

สำหรับการศึกษาเรื่อง “ผู้หญิงมุสลิม การเปลี่ยนผ่านจากผู้ได้รับผลกระทบสู่การเป็นผู้ขับเคลื่อนงานด้านสันติภาพ” พิจารณาบทบาทในครอบครัวและการทำงานเพื่อสังคมหรือในพื้นที่สาธารณะ ทั้งในขณะที่ยังมีลูกชาย พี่ชายหรือน้องชายยังมีชีวิตอยู่ และการเปลี่ยนแปลงหลังจากที่บุคคลอันเป็นที่รักเหล่านั้น ได้เสียชีวิตแล้ว เพื่อที่จะสามารถมองเห็นพลังของบทบาทหญิงชายที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางสังคมที่มีความรุนแรง

5. แนวคิดเรื่องการทำงานสร้างสันติภาพของผู้หญิง (Peacebuilding Activities at the Grassroots)

ในสังคมระดับโลก มีการกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงในการจัดการความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพเพิ่มขึ้น น้อยมากในงานวิชาการต่างๆที่เกี่ยวกับสันติภาพและความขัดแย้ง โดยเหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ส่งผลให้วงการระหว่างประเทศเกิดการตระหนักในบทบาทของผู้หญิงในสันติภาพและความมั่นคงในระดับระหว่างประเทศ คือการที่ผนวกประเด็นดังกล่าวในการประชุมว่าด้วยเรื่องของผู้หญิงระดับโลกครั้งที่ 4 (Fourth World Conference on Women (FWCW)) ซึ่งสนับสนุนโดยสหประชาชาติ (UN) ในปี ค.ศ. 1995 ที่ปักกิ่ง ในหลักการดังกล่าวได้ระบุถึง การเคลื่อนไหวของผู้หญิงที่ทำงานเกี่ยวกับสันติภาพและความขัดแย้งซึ่งไม่ได้อยู่เฉพาะในบทบาทของเหยื่อแต่มีศักยภาพในการสนับสนุนให้เกิดสันติภาพ ในขณะที่สหประชาชาติมีมติสภาความมั่นคง 1325 ผ่านอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 2000 โดยถือเป็นมติของสภาความมั่นคงครั้งแรกที่มีการพูดเฉพาะเจาะจงถึงผลกระทบจากสงครามต่อผู้หญิง และการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งตลอดจนสันติภาพที่ยั่งยืน โดยได้ยืนยันบทบาทสำคัญของผู้หญิงในการป้องกันและแก้ปัญหาคความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพและตอกย้ำถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมเต็มที่ในความพยายามทุกวิถีทางเพื่อรักษาและส่งเสริมสันติภาพและความปลอดภัย และความจำเป็นที่จะเพิ่มบทบาทของพวกเธอในการตัดสินใจเรื่องใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ปัญหาคความขัดแย้ง เนื่องด้วยการตระหนักว่าความเข้าใจของผลกระทบของความขัดแย้งทางอาวุธต่อผู้หญิงและเด็กหญิง และการเตรียมการที่มีประสิทธิภาพระดับสถาบันที่ประกันการปกป้องผู้หญิงและเด็กหญิงและการมีส่วนร่วมของพวกเธออย่างเต็มที่ในกระบวนการสันติภาพที่สามารถส่งผลอย่างสำคัญในการดำรงและส่งเสริมสันติภาพและความปลอดภัยระหว่างประเทศ นอกจากนี้ องค์การสหประชาชาติยังกำหนดให้มีคณะกรรมการการ

สร้างสันติภาพ (The United Nations Peace Building Commission(PBC)) ขึ้นในปี 2006 โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในการป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพ

ผู้หญิงกับสันติภาพถูกเชื่อมร้อยไว้โดยลักษณะบุคลิกภาพตามธรรมชาติของผู้หญิงที่มีความอ่อนโยน ดูแลเอาใจใส่และรับผิดชอบสมาชิกในครอบครัว เป็นผู้ให้และผู้รักษาชีวิต โดยแนววิเคราะห์สตรีนิยมให้คุณค่าแก่ความเป็นหญิงว่าเป็นผลจากความคาดหวังทางสังคมต่อผู้หญิง ในฐานะมารดาของบุตร ซึ่งได้หล่อหลอม ขัดเกลาและสร้างบุคลิก ลักษณะดังกล่าวอันเป็นด้านที่ตรงข้ามและแตกต่างออกไปจากผู้ชาย ผู้หญิงมีแนวโน้มของการเป็นผู้รักสันติภาพ ต่อต้านสงคราม รวมถึงการแสวงหาหนทางเพื่อระงับและยุติความรุนแรงอย่างสร้างสรรค์ ความเป็นมารดา และความเป็นหญิงยังช่วยลดการเผชิญหน้า ลดความกดดัน ลดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อผู้ชายตกเป็นเป้าหมายผู้ต้องสงสัย และถูกมองอย่างไม่ไว้วางใจจากเจ้าหน้าที่รัฐแม้จะเป็นการเคลื่อนไหวและการทำงานเพื่อช่วยเหลือและเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบก็จะถูกติดตาม ตรวจสอบ และรบกวนการทำงานตลอด ผู้หญิงจึงเข้ามามีบทบาทแก้ไขสถานการณ์ ความขัดข้อง และคลี่คลายความสงสัย ความไม่ไว้วางใจที่เกิดขึ้น

สันติภาพในความหมายของผู้หญิงไม่ได้มีความหมายเฉพาะการหยุดยิงหรือการยุติสงครามเท่านั้น แต่หมายถึงสังคมที่มีความเท่าเทียมกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของเพศ ชาติพันธุ์ หรือศาสนา (Rita, 2001:18) ผู้หญิงส่วนใหญ่จะอยู่ในกระบวนการสร้างสันติภาพแบบไม่เป็นทางการ เพราะมักถูกละเลยจากกระบวนการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งโดยรัฐ เช่นการเข้ามีส่วนร่วมในการเจรจาหรือสานเสวนากับคู่ขัดแย้ง การเข้าร่วมในกรรมการสมานฉันท์ เป็นต้น โดยกลุ่มผู้หญิงชาวบ้านอาจจะเกี่ยวข้องกับงานสร้างสันติภาพเพราะการคำนึงถึงการอยู่รอดของครอบครัวของพวกเธอและความเข้าใจว่าผู้หญิงและเด็กเป็นผู้ได้รับผลกระทบกลุ่มแรกๆจากความขัดแย้งที่รุนแรง พวกเธอให้ความสำคัญกับการเยียวยาผลกระทบในบริบทของชุมชนนั้น รวมทั้งการตอบสนองความต้องการพื้นฐานเช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย ซึ่งมากกว่าสิ่งที่องค์กรภาครัฐ ภาคประชาสังคมและสหประชาชาติทำมาตลอด กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านให้ความหมายของการสร้างสันติภาพว่าเป็นเรื่องการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวและอนาคตของเด็กๆ สำหรับประเด็นความรุนแรงทางโครงสร้างเช่น ความยากจนและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ก็เป็นประเด็นเบื้องต้นที่กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านเหล่านี้ รู้สึกกังวล (Mazurana & McKay, 2001:343)

ด้วยเงื่อนไขของความขัดแย้ง ผู้หญิงเหล่านี้ จึงต้องกลายมาเป็นผู้หารายได้หลักและผู้ปกป้อง พวกเธอก้าวข้ามสู่พื้นที่สาธารณะ ก้าวไปสู่เรื่องการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจ การแข่งขันในตลาด การต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ทหาร ซึ่งบทบาทเหล่านี้ เคยได้รับการยอมรับจาก

สังคมว่าเป็นบทบาทของผู้ชาย ดังนั้น ผู้หญิงจำนวนมากจึงได้เริ่มการจัดระเบียบตนเอง ทั้งในรูปแบบของการเข้าร่วมกลุ่มผู้หญิง ซึ่งบางส่วนเพื่อการเอาตัวรอดทางเศรษฐกิจ ในขณะที่บางส่วนก็เพื่อต้องการการคุ้มครอง นอกจากนี้ ยังมีการเข้าร่วมองค์กรภาคประชาสังคม ทั้งในรูปแบบของการเป็นลูกจ้าง ผู้ให้บริการ ผู้ขับเคลื่อนงานสังคม และนักกิจกรรม เป็นต้น บางส่วนได้เริ่มต้นโครงการต่างๆด้วยตัวเอง เข้าร่วมการทำงานและการหารายได้ในแบบใหม่ๆ (Skjelsbæk, 2001: 202)

การสร้างสันติภาพของผู้หญิงระดับรากหญ้ามักให้ความสำคัญกับ การสร้างความสัมพันธ์ (Relational behaviors) การสร้างความสมานฉันท์ ไกล่เกลี่ยประนีประนอม (Reconciliation) และการเยียวยาบาดแผลทางจิตใจ (Mazurana & McKay, 1999) ดังนั้นการสร้างสันติภาพของผู้หญิงชาวบ้านจึงมักเป็นเรื่องของตัวบุคคล ระหว่างบุคคล และเป็นการทำงานผ่านเครือข่ายและการสังสรรค์ซึ่งทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ เข้าถึงยุทธศาสตร์การทำงานต่างๆ ได้รับกำลังใจและสามารถผลักดันประเด็นเรื่องสันติภาพสู่ระดับภูมิภาคและระดับสากล การสร้างสันติภาพของผู้หญิงรากหญ้าเป็นเรื่องของการปฏิบัติ บางครั้งอาจจะหยุดการสู้รบระหว่างกันได้โดยกิจกรรมสังสรรค์และเกี่ยวข้องกับการเมืองที่เกิดขึ้น ซึ่งมักใช้จินตนาการในการสร้างกิจกรรมเพื่อต่อต้านความรุนแรงและสนับสนุนสันติภาพเช่น การสวมชุดดำเพื่อประท้วง การสร้างค่ายสันติภาพ การเดินเพื่อสันติภาพ การทำทนายให้รัฐลดการละเมิดสิทธิมนุษยชนและเริ่มต้นกระบวนการสอบสวนรวมทั้งกำหนดให้มีความรับผิดชอบ เป็นต้น

การสร้างสันติภาพที่จะเกิดขึ้นได้จริงต้องมีประชาชนในพื้นที่เป็นผู้แสวงหาทางออกแก่ชุมชน ท้องถิ่นและประเทศชาติด้วยตัวเองมากกว่าให้คนนอกมาชี้แนะแนวทาง กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านที่ทำงานสันติภาพมีแนวโน้มที่จะใช้หลักการสำคัญของแนวทางการสร้างสันติภาพด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง การรับรู้และตระหนักในหลักสิทธิมนุษยชน การส่งเสริมให้มีการเรียนรู้และขันติระหว่างวัฒนธรรม และการเสริมศักยภาพของผู้หญิงในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง รวมทั้งให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในพื้นที่เหล่านั้น จุดสำคัญของกระบวนการขับเคลื่อนความขัดแย้งและสร้างสันติภาพคือการเสริมสร้างพลังอำนาจให้แก่ประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งให้เป็นเจ้าของกระบวนการสันติภาพด้วยตัวเอง เพราะสันติภาพที่เกิดขึ้นจากภายในจะเป็นสิ่งที่ยั่งยืน (Mazurana & McKay, 2001:343) สำหรับกระบวนการสร้างความร่วมมือระหว่างกันในการสร้างสันติภาพ กระบวนการมีความสำคัญมากกว่าผลสำเร็จ การสร้างสันติภาพเป็นกระบวนการที่มีพลวัตและมีความซับซ้อนซึ่งเกิดขึ้นจากบทบาท หน้าที่ และกิจกรรมต่างๆรวมทั้งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ คนจำนวนมากที่มีทักษะที่หลากหลาย (Lederach 1995 cited in Mazurana & McKay: 346)

ในระดับท้องถิ่น ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการลดความขัดแย้งและเยียวยาผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยมีหลักการพื้นฐานคือการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ซึ่งมักเป็นกลุ่มผู้หญิงที่เข้ามาทำงานด้านนี้ เช่นในศรีลังกานำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการสืบสวนหาข้อเท็จจริงในคดีการหายไปของบุคคลต่างๆ การเกิดขึ้นของกลุ่มผู้หญิงและองค์กรภาคประชาสังคมที่ให้ความสำคัญกับประเด็นสิทธิมนุษยชนการติดตามและเฝ้าระวังการละเมิดสิทธิ เป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการนี้ รวมทั้งกิจกรรมการประท้วง การมีความตื่นตัว และการจัดตั้งกลุ่มเพื่อติดตามคดีความต่างๆ ผู้หญิงสามารถช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งให้การแทรกแซงของภาคพลเมืองด้วยการรณรงค์ให้มีการจัดตั้งพื้นที่ปลอดภัย ลดกำลังทหารเพื่อให้การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมสามารถเข้าถึงในพื้นที่ได้ รวมทั้งการสร้างความปลอดภัยให้กับประชาชนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิงที่ต้องอพยพไปอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ จึงต้องอาศัยความเข้าใจเรื่องความแตกต่างทางเพศในการเข้าช่วยเหลือคนกลุ่มนี้ ด้วย ผู้หญิงและองค์กรภาคประชาชนต้องแสดงเจตนาอย่างต่อเนื่องในการทำให้อภิปรายและค่านิยมด้านมนุษยธรรมระหว่างประเทศ เป็นที่ยอมรับในทุกกลุ่มๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ความขัดแย้ง และต้องแสวงหาการเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมระดับนโยบาย ((Skjelsbæk, 2001: 200-203) ในขณะที่สิ่งท้าทายสำหรับการทำงานสันติภาพของผู้หญิงคือ การเพิ่มการมีส่วนร่วมของผู้หญิงอย่างมีประสิทธิภาพในกระบวนการขับเคลื่อนความขัดแย้งที่ในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ แม้ว่าเป้าหมายการเข้าสู่การเมืองจะเป็นเป้าหมายระยะยาว หากแต่เครื่องมือด้านการสื่อสารสาธารณะก็สามารถเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดเรื่องราวแห่งความวิตกกังวลของผู้หญิงให้ผู้อื่นรับรู้ได้เช่นเดียวกัน ซึ่งจะสามารถเป็นส่วนผลักดันสำคัญผู้หญิงจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเจรจาทางการเมือง และการแสวงหาสันติภาพอย่างถาวรได้

การทำงานสันติภาพของผู้หญิงต้องพบอุปสรรคมากมายจากสภาพสังคมที่ไม่เอื้ออำนวยให้การแก้ไขปัญหาถูกล่วง ซ้ำร้ายยังซ้ำเติมความเจ็บซ้ำๆ ให้แก่บรรดาคนทำงานเพื่อสร้างสันติภาพ เพราะแม้ว่ากระบวนการสันติภาพจะใช้สันติวิธีเป็นเครื่องมือแต่กลับถูกความรุนแรงคุกคามความปลอดภัยในชีวิตอยู่เสมอ สภาพของความรุนแรงในครอบครัวที่ยังคงดำรงอยู่ แม้ความรุนแรงจากสงครามจะสลายไป ก็ทำให้ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยหวาดกลัวว่าจะต้องกลับไปเผชิญความเจ็บปวดเหล่านั้นอีก กลายเป็นมายาคติที่หลอกหลอน เพราะแม้จะต้องการให้สงครามที่รุนแรงยุติลงแต่ก็ไม่อยากหวนกลับไปสู่บทบาทสถานะเดิมที่ถูกกดขี่ สำหรับกรณีของการทำงานของผู้หญิงที่ยึดแนวทางสันติวิธี เช่นการเข้าร่วมชุมนุมประท้วง ส่วนมากกลับถูกตอบโต้ด้วยความรุนแรงจากเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ว่าจะเป็นการใช้กำลังอาวุธหรือการข่มขืน คุกคามทางเพศ นอกจากนี้ กองกำลังทหารที่เข้าไปร่วมรักษาสันติภาพในหมู่บ้านห่างไกลก็มักจะใช้อำนาจที่มีอยู่

ในมือชมhengประชาชนโดยเฉพาะผู้หญิงสาวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ที่ต่อต้านซึ่งตกอยู่ในฐานะจำเลยของสังคม

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วมักเกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายที่คู่กรณีอาจจะมี ความแตกต่างทางเชื้อชาติหรือศาสนา รวมทั้งอำนาจการปกครอง นักเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพมักจะถูก ผลักเข้าสู่ความขัดแย้งเหล่านี้ ด้วยการต้องเลือกข้างเลือกฝ่าย ในกรณีที่ประชาชนมีความขัดแย้ง กับผู้มีอำนาจในบ้านเมืองอย่างเช่นในสงครามเวียดนาม เมื่อสงครามยุตินักเคลื่อนไหวส่วนใหญ่ กลายเป็นนักโทษทางการเมือง ถูกจำคุกหรือเนรเทศออกจากประเทศ ถูกเจ้าหน้าที่รัฐเพ่งเล็ง สอดส่องพฤติกรรม ขาดความอิสระเสรีในการทำงาน แต่หากเมื่อสงครามนั้นเกิดขึ้น ะหว่าง ประชาชน นักสันติภาพมักถูกมองว่าเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจึงทำให้เกิดความไม่ไว้วางใจระหว่าง กัน ยิ่งทำให้การทำงานแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งลำบากมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ในพื้นที่ขัดแย้งส่วน ใหญ่มักเป็นประเทศยากจน นักเคลื่อนไหวท้องถิ่นเหล่านี้ ต้องเสียสละความเป็นส่วนตัวทั้ง ทรัพย์สินและความรับผิดชอบที่มีต่อครอบครัวเพื่อช่วยเหลือสังคมส่วนใหญ่ ซึ่งหากสมาชิกคนใดที่ ต้องแบกรับครอบครัวมาก ก็จะทำให้มีเวลาในการทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามา ช่วยเหลือน้อยลง รวมทั้งเกิดกรณีสมองไหลในหมู่นักกิจกรรมสันติภาพ ไปสู่โครงการหรือกิจกรรม ที่ให้ค่าตอบแทนสูง ซึ่งดูเป็นठीองธรรมดาในสังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ทิ้งให้ความเดือดร้อน ของผู้ที่ไม่มืหรือมีน้อยกว่าดำรงอยู่ในสังคมต่อไป เพิ่มช่องว่างของการพัฒนาให้สูงขึ้น (Barry, 2005:71-104)

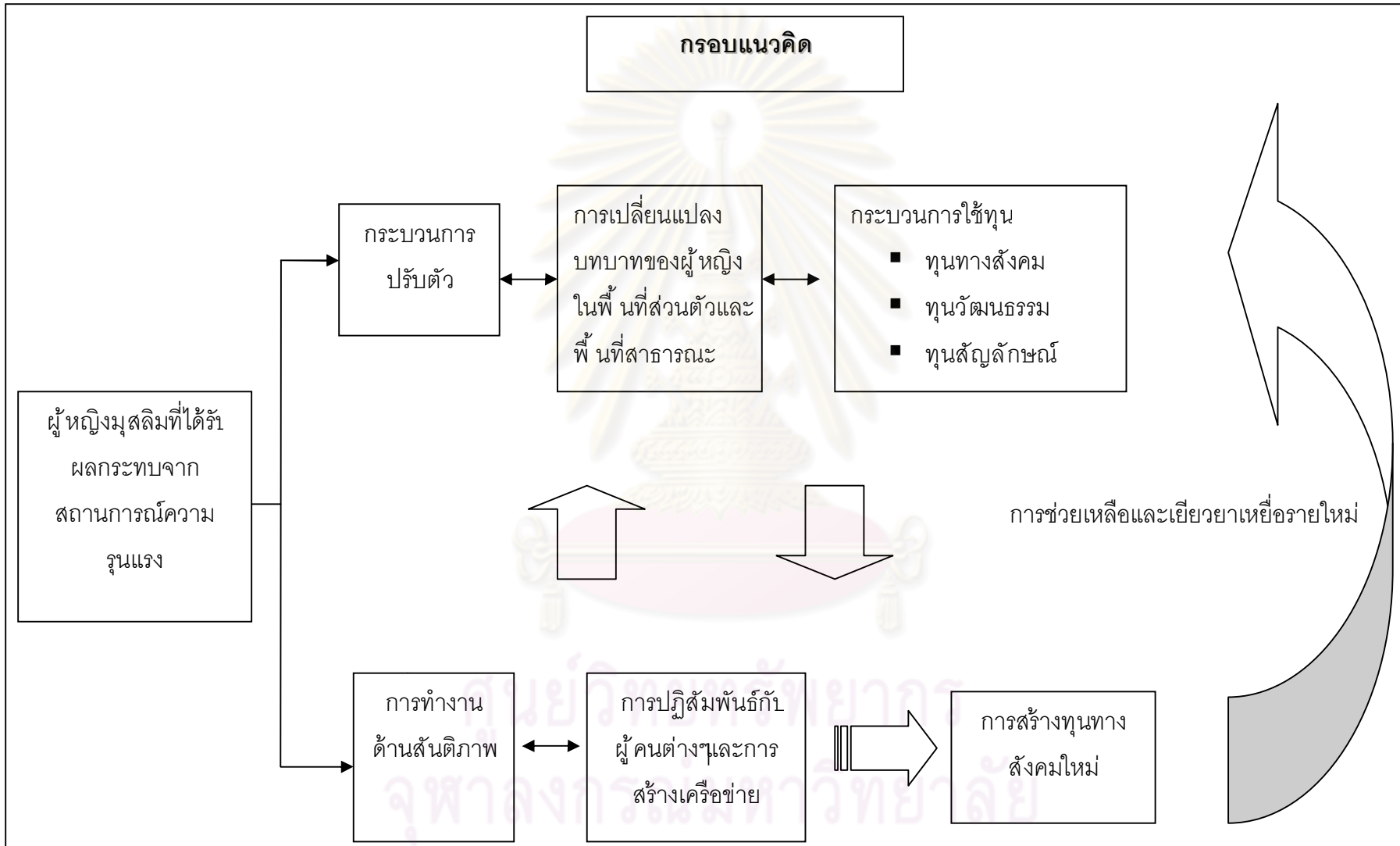
สำหรับการปฏิบัติงานของนักกิจกรรมเพื่อสร้างสันติภาพนั้น มักถูกจำกัดเสรีภาพใน การเคลื่อนไหวซึ่งเกิดจากกฎระเบียบของรัฐเช่น การประกาศเคอร์ฟิวที่ควบคุมการทำงานของผู้น คน ทั้งสังคม รวมถึงการทำงานเคลื่อนไหวเพื่อสร้างสันติภาพด้วย ในขณะที่กฎระเบียบหรือค่านิยม ทางสังคมก็สามารถสร้างความลำบากในการทำงานได้ เช่นในกรณีของแคชเมียร์หรือศรีลังกาที่ไม่ สนับสนุนให้ผู้หญิงออกมาทำงานนอกบ้าน ข้อจำกัดทางด้านงบประมาณในการเดินทางเพื่อสร้าง เครือข่ายผู้หญิงในพื้นที่ขัดแย้งอื่นของประเทศ ก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ต้องประสบ นอกจากนี้ ยังมี ประเด็นเรื่องการขาดความมั่นคงปลอดภัยในการทำงาน รวมทั้งการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมจาก ต่างประเทศที่มาพร้อมกับงบประมาณจำนวนมาก โดยอาจมีนโยบายหรือโครงการที่ไม่สอดคล้อง กับความต้องการภายในชุมชนเอง แต่ทางชุมชนจำเป็นต้องดำเนินการตามนโยบายของแหล่งทุน เพียงเพื่อต้องการงบประมาณในการทำงาน (Barry, 2005:92) จนนำไปสู่ขบวนการเรียกว่า “นักค้า สงคราม” หรือ “อุตสาหกรรมความรุนแรง” (Rajasingham, 2005: 107) ได้เช่นกัน นอกจากนี้ แม้ว่าผู้หญิงเหล่านี้ จะทำงานหนักมากมายเท่าใด แต่ก็ถูกละเลยจากกระบวนการแก้ไขปัญหาอยู่

เสมอ เช่น การให้สิทธิและตระหนักในบทบาทของผู้หญิงเพื่อเข้าร่วมในคณะกรรมการเพื่อความเสมอภาค หรืองานด้านสร้างสันติภาพ เกิดขึ้นไม่มากเท่าใดนัก

Barry (2005:111-120) ยังกล่าวอีกว่า แม้การทำงานเพื่อสร้างสันติภาพจะประสบกับความยากลำบาก แต่ยังคงมีผู้คนจำนวนมากอยากเข้าร่วมและสานต่องานเหล่านี้ เพื่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคมของตน นักกิจกรรมด้านสันติภาพบอกเล่าถึงปัจจัยที่สนับสนุนให้พวกเขายังคงยืนหยัดทำงานต่อไปว่า สิ่งสำคัญของการทำงานนี้ คือการทบทวนบทบาทการทำงานของตนเอง เพื่อหาแรงจูงใจในการทำงานที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว งานที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่เกิดจากการร่วมมือร่วมใจระหว่างคนท้องถิ่นและนักกิจกรรมในองค์กรช่วยเหลือต่างๆ ความเป็นเอกภาพในการทำงานภายในองค์กรหรือระหว่างการทำงาน การคำนึงถึงความต้องการและจำเป็นในการช่วยเหลือผู้คนที่ประสบความยากลำบาก การได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในครอบครัวและกลุ่มผู้หญิงต่างๆ รวมทั้งการช่วยเหลือจากองค์กรช่วยเหลือต่างประเทศที่มีคุณภาพโดยตระหนักถึงความต้องการของคนภายในอย่างแท้จริงรวมทั้งมีการกลับมาติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว รวมทั้งการสร้างสัมพันธ์อันดีกับองค์กรของรัฐ เพื่อประสานความต้องการของกลุ่มไปสู่นโยบายที่สามารถปฏิบัติได้จริง

กรอบแนวคิด

ผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สามารถเปลี่ยนแปลงผ่านการเป็นเหยื่อผู้ทำงานขับเคลื่อนสันติภาพนั้น มีกระบวนการปรับตัวเพื่อให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอดท่ามกลางความรุนแรงนั้น กระบวนการเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยการใช้ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่เดิมและสร้างขึ้นใหม่ โดยเมื่อคนกลุ่มนี้สามารถปรับตัวได้แล้วจะเข้าสู่การทำงานสันติภาพ ที่นำไปสู่การสร้างเครือข่ายใหม่ รวมทั้งการปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐและองค์กรภาคประชาสังคมของผู้หญิงกลุ่มนี้ นอกจากนี้ บทบาทงานสันติภาพที่พวกเขามีส่วนร่วมก็ส่งต่อการปรับตัว เยียวยา และพัฒนาศักยภาพของตัวเองด้วยไปพร้อมกัน ในอีกแง่หนึ่ง เมื่อเข้าไปทำงานด้านสันติภาพหรืองานภาคประชาสังคมแล้ว ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้มีบทบาททั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะที่เปลี่ยนไป กล่าวคือมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนของทุนเดิมที่เธอมีอยู่และมีการสร้างในส่วนของทุนใหม่ โดยเฉพาะการช่วยเหลือเยียวยาเหยื่อรายใหม่ พวกเขาใช้ประสบการณ์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ และประสบการณ์ตรงในการก้าวผ่านวิกฤตมาถ่ายทอดให้คนอื่น ๆ ดังนั้นจึงกลายเป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตกลับไปสู่การใช้ทุนของคนอื่นต่อไป

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจการศึกษาทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่จะศึกษาในวิทยานิพนธ์ สามารถจำแนกงานเขียนออกเป็น 6 ส่วน คือ *ส่วนแรก* กล่าวถึงความรุนแรงจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ *ส่วนที่สอง* กล่าวถึงผลกระทบและสวัสดิการทางสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ *ส่วนที่สาม* เป็นเรื่องการทำงานเพื่อสร้างสันติภาพของผู้หญิง *ส่วนที่สี่* การทำงานสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ *ส่วนที่ห้า* กล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ และ *ส่วนที่หก* เป็นการกล่าวถึงผู้หญิงมลายุมุสลิมในความรุนแรง

■ ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย

สถิติของศูนย์รับแจ้งเหตุฉุกเฉิน กองบัญชาการผสมพลเรือนตำรวจทหาร หรือ ศจจ.พตท.ระบุว่า จากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2547 ถึงสิ้นเดือน ธันวาคม 2553 มียอดผู้เสียชีวิตอยู่ที่ 4,370 ราย บาดเจ็บ 7,136 ราย โดยผู้คนทุกเพศ ทุกวัย ทุกศาสนา และทุกสาขาอาชีพ ล้วนได้รับผลกระทบ ในขณะที่สถิตินับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2547 ถึงสิ้นเดือนตุลาคม 2553 มีจำนวนเด็กกำพร้าที่ต้องสูญเสียบิดา มารดา หรือทั้งบิดาและมารดาจากสถานการณ์ความไม่สงบมากถึง 5,111 คน ส่วนหญิงหม้ายที่ต้องสูญเสียสามีไป เพราะเหตุการณ์ความรุนแรงมีจำนวน 2,188 คน (ปกรณ์ พึ่งเนตร, 2554: ออนไลน์) ผลกระทบในแง่ของความสูญเสียต่อมนุษย์และสังคมน่าจะประมาณจำนวนบุคคลที่อยู่ในครอบครัวของผู้เป็นเหยื่อของเหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าวจะสูงมากถึงประมาณ 48,000-50,000 คน โดยวิธีการในการต่อสู้ของฝ่ายก่อความไม่สงบได้แก่ การลอบยิง การลอบวางเพลิง การลอบวางระเบิด การโปรยตะปูเรือใบ การลวงเจ้าหน้าที่เพื่อเข้าไปตรวจสอบแล้วกดขนวนระเบิด การฆ่าตัดคอ เป็นต้น นอกจากการต่อสู้กับเจ้าหน้าที่รัฐแล้ว ในหลายๆเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น มีแนวโน้มที่มูลเหตุเกิดจากการต่อสู้ระหว่างประชาชนด้วยกัน โดยเป็นกลุ่มคนที่เคยเป็นคนใกล้ชิดทั้งศาสนาเดียวกันและต่างศาสนา

รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ(กอส.) ระบุชัดเจนว่า ศาสนาไม่ใช่เหตุของความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่เป็นข้ออ้างของคนบางกลุ่มที่นำมาใช้สร้างความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรง เช่นเดียวกับที่อ้างถึงประวัติศาสตร์ปัตตานี อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และความเป็นมลายู โดยกอส.พิจารณาว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้น มาจากเงื่อนไขสามประการ คือ *ประการแรก* เงื่อนไขเชิงบุคคล ซึ่งได้แก่ผู้ก่อความไม่สงบ และฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐที่ตอบโต้ด้วยความ

รุนแรง *ประการที่สอง* เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง ได้แก่ ความไม่เป็นธรรมอันเกิดจากกระบวนการยุติธรรมและการปกครองที่เป็นอยู่ ปัญหาทางเศรษฐกิจและทรัพยากรที่พวกเขาต้องประสบ การศึกษาที่ไม่สามารถเอื้ออำนวยให้เขามีพลังเอาชนะการทำลายทางสังคมในรูปแบบต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม สภาพของประชากร และปัญหาในบริบทภูมิรัฐศาสตร์ที่ทำให้เกิดการเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตระหว่างผู้คนที่มีความเชื่อ อสยเดียวกันของสองประเทศ ได้แก่ บริเวณชายแดนภาคใต้ของไทยและประเทศมาเลเซีย *ประการที่สาม* เงื่อนไขทางวัฒนธรรมคือ ลักษณะเฉพาะทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่คือศาสนาอิสลาม ภาษามลายู และประวัติศาสตร์ปัตตานี ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเงื่อนไขในสังคมที่ทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงหรือทำให้ผู้คนจำนวนไม่น้อยยอมรับหรือเห็นด้วยกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรง จึงทำให้ผู้ก่อความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อาศัยเงื่อนไขทางชาติพันธุ์ผสมผสานกับศาสนามาเป็นข้ออ้างในการสร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงในการต่อสู้เพื่อเป้าหมายของตนในนามของอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิม(คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ, 2549:34-35) ขณะที่ปัญหาในมุมมองของชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ เป็นเรื่องของชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ต้องการการกินอยู่อย่างพอกิน พอใช้และสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเต็มที่เท่านั้น โดยปัญหาสำคัญของชาวมลายูในชนบทร้อยละ 80-90 เป็นปัญหาเรื่องความยากจน ปัญหาไม่ได้รับความเป็นธรรม ปัญหาการติดต่อสื่อสารกับภาครัฐ ปัญหาที่ภาครัฐทำให้เกิดขึ้น เช่น กรณีเหตุการณ์ตากใบ ซึ่งส่งผลกระทบต่อปลูกฝังวิถีคิดให้เกลียดชังเจ้าหน้าที่รัฐที่นำไปสู่แนวคิดต่อต้านรัฐและแบ่งแยกดินแดน(ปิยะ กิจถาวร, 2550:6-8)

หากเมื่อพิจารณาเหตุการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้กับการให้คำอธิบายภาพความรุนแรงในยุคสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ ทั่วทุกมุมโลกดูจะสอดคล้องแนวคิดของอรชุน อับปาตุรัช นักมานุษยวิทยาอเมริกันเชื้อสายอินเดียได้อย่างน่าสนใจว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นความรุนแรงภายในอารยธรรมที่มีหลายแง่มุมและรูปแบบ เป็นสงครามที่สะท้อนให้เห็นตรรกะของ “สงครามค้นหาศัตรู”(Diagnostic war) เป็นสงครามที่ใช้ความรุนแรงเต็มรูปแบบเพื่อสร้าง ค้นหา กำหนดและทำลายศัตรู (ฐิรุฒิ เสนาคำ, 2549:6) ซึ่งมีได้จำกัดเฉพาะการทิ้งระเบิดหรือพลีชีพโจมตี แต่รวมถึงวิธีการตอบโต้ของรัฐที่พยายามหาหลักฐานข้อมูล จำแนกแยกพวก โดดเดี่ยว และค้นหาผู้ก่อการร้ายใช้ความรุนแรงหลากหลายรูปแบบโดยไร้จุดหมาย โลกปัจจุบันจึงอยู่ที่สภาวะที่มนุษย์ทุกคนทุกหน้าทุกสีมีสิทธิที่จะถูกตราและกำหนดให้เป็นศัตรู ฐิรุฒิ เสนาคำ , 2549:5) ดังเช่นการที่รัฐไทยกำลังพยายามแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการระดมทหารและงบประมาณอย่างมหาศาลเพื่อค้นหาผู้

ก่อความไม่สงบด้วย ยุทธวิธีปิดล้อม การตรวจค้นและคุมขังโดยพลการ ยุทธการพิทักษ์แดนใต้ การซ้อมทรมานผู้ต้องสงสัยการบังคับให้บุคคลต้องสูญหาย เป็นต้น

หากเมื่อพิจารณาการต่อสู้ของกลุ่มก่อความไม่สงบ สามารถให้คำอธิบายได้ว่า เป็น การไหลเลื่อนของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในยุคสมัยใหม่ทำให้ผู้ คนบางส่วนเริ่มหันกลับไปหา ความรู้ ความเชื่อ ของกลุ่มดั้งเดิมของตนรวมทั้งรู้สึกผูกพันกับสายสัมพันธ์ของคนพวกเดียวกัน หรือคนในชุมชนมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นสำนึกเชิงชาติพันธุ์ที่เริ่มแจ่มชัดขึ้น นกลายเป็น“การฟื้น คืนของสายสัมพันธ์ชาติพันธุ์” (Ethnic resurgence) ทั่วโลก อันนำไปสู่ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2546:7-11)ที่มีการฆ่าอย่างโหดเหี้ยมเพื่อกำหนดความเป็นศัตรูระหว่าง กลุ่มชาติพันธุ์ โดยวิธีการดังกล่าวนับว่าเป็นความรุนแรงรูปแบบใหม่ที่อิงอยู่กับวิธีการแสวงหา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ความรุนแรงซ้ำแหวะเพื่อแสวงหาความรู้(Appadurai, 2002:2) เป็น การฆ่าเพื่อทำลายศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ โดยการกระทำความรุนแรงต่อร่างกายของ กลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นผู้ ฆ่าและผู้ ถูกฆ่าไม่ใช่คนอื่นคนไกล แต่เป็นคนที่อยู่ข้าง บ้าน เป็นคนในเครือญาติ คนที่คุ้นเคยและรู้จักกันมาก่อน เช่นเดียวกับการสังหารเผ่าฮูตู(Hutu) โดยเผ่าตุตซี(Tutsi) ในประเทศรวันดา การสังหารกลุ่มชาวซิกข์นيرانการีส(Nirankaris) โดยชาว ซิกข์แท้ในอินเดีย (Appadurai, 1998 อ้างถึงใน จีรวุฒิ เสนาคำ, 2549: 7) รวมทั้งเหตุการณ์ใน พม่าที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งสิ่งเหล่านี้ สะท้อนถึงความต้องการให้เกิดอัตลักษณ์ทางชาติ พันธุ์ที่บริสุทธิ์ แน่แท้และคงที่ โดยมีได้คำนึงถึงอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้อัตลักษณ์ของชาติ พันธุ์เหล่านั้นเลื่อนไหล ไม่มั่นคง ไม่แน่นอน(Appadurai in Alexander, 2002:298) ชาติและ คู่ขัดแย้งจึงต่างถือว่าเป็นภาระหน้าที่ในการจัดการปัญหาดังกล่าวให้สำเร็จลุล่วงเพื่อความมั่นคง ภายใกรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเร่งด่วนที่สุด โดยมีได้ทันคิดคำนึงถึงวิธีการอันละมุนละม่อม แนวโน้มการใช้ความรุนแรงเป็นหนทางในการตอบโต้และแก้ไขปัญหาระหว่างกันจึงเพิ่มขึ้น นอย่าง ยากที่จะหลีกเลี่ยงได้

▪ ผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบและสวัสดิการทางสังคมในพื้นที่ จังหวัด ชายแดนภาคใต้

สมชาย หอมละออและคณะ (2552) ผู้รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือ อาเยาะ คือ นอ อีชะ "พ่อถูกจับ" บนเส้นทางความยุติธรรมของครอบครัวผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ คดีความมั่นคง จังหวัดชายแดนใต้ ระบุในบทสรุปของหนังสือเล่มนี้ ว่าการจับกุมคนหนึ่งคนนั้นส่งผลกระทบไปใน วงกว้าง และครอบครัวของผู้ ถูกจับกุมนี้ ต้องประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นความ เดือดร้อนทางใจ การแบกรับภาระอย่างหนักของภรรยาและคนใกล้ชิด เป็นความทุกข์ใจต่อกรณีนี้

สามี่ถูกจับกุมและภาระหนักใจที่ต้องเลี้ยงดูสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งความคับข้องใจของคนใกล้ชิดของผู้ถูกจับกุมซึ่งไม่เข้าใจสาเหตุที่สามี่หรือลูกชายหรือพ่อ พี่น้องของตนต้องถูกจับกุมขัง โดยยังมีได้พิสูจน์ความผิด เพราะมีความเชื่ออย่างสามัญชนทั่วไป ที่มักเชื่อว่าคนใกล้ชิดของตัวเองเป็นคนดี นอกจากนี้ การพิจารณาดีที่ยาวนานส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ และสังคม สมาชิกในครอบครัวที่เหลืออยู่ต้องทำงานหนัก บางคนเจ็บป่วย ในหลายๆกรณี ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบเป็นผู้ดูแลคนชรา และผู้เจ็บป่วยในบ้านเด็กในบางครอบครัวขาดโอกาสในการศึกษาและถูกตีตราทางสังคมว่าเป็นลูกโจร สิ่งนี้ ได้บ่มเพาะความโกรธแค้นในเด็กบางคน เพราะได้รับผลกระทบจากการถูกล้อเลียน

ศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบ จังหวัดชายแดนใต้ (ศวชต.) (2551) ได้ทำการศึกษาสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และแนวทางการเยียวยาครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีศึกษา จังหวัดปัตตานี โดยการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่และประเมินผล การให้ความช่วยเหลือเยียวยาของครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบในจังหวัดปัตตานี โดยใช้แบบสัมภาษณ์ในการเก็บข้อมูลจากครอบครัวผู้ประสบเหตุหรือผู้ได้รับผลกระทบในจังหวัดปัตตานี ระหว่างเดือนมกราคม 2550 ถึงตุลาคม 2550 จำนวน 284 ราย ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ผู้ประสบเหตุเป็นเพศชายที่สมรสแล้วและเป็นหัวหน้าครอบครัว (ร้อยละ 84.5) นับถือศาสนาอิสลาม (ร้อยละ 51.4) ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาและมีอาชีพการเกษตร ในขณะที่ผู้เป็นภรรยาผู้ประสบเหตุคิดเป็นร้อยละ 73 ซึ่งมีอายุเฉลี่ย 42 ปี นับถือศาสนาอิสลาม มีรายได้ครอบครัว 3,000 - 5,000 บาทต่อเดือน โดยส่วนใหญ่มีหนี้สิน (ร้อยละ 56) ประมาณ 60,000 บาท ต่อ ครอบครัว และมีสมาชิกในครอบครัวที่ต้องเลี้ยงดูเฉลี่ยครอบครัวละ 3 คน (ต่ำสุด 0 สูงสุด 9 คน) และผู้ประสบเหตุที่สามี่เสียชีวิตแต่งงานใหม่ ร้อยละ 4.1 ภายในระยะเวลาเฉลี่ย 23.6 เดือน ส่วนใหญ่มีความเดือดร้อน ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านสุขภาพจิต และด้านการเงิน ความต้องการที่ประสงค์ได้รับความช่วยเหลือเร่งด่วนที่สุด คือ ด้านการเงิน รองลงมาคือ ทุนการศึกษาของบุตร และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความช่วยเหลือที่ได้รับสูงสุดคือด้านการเงิน รองลงมา คือ การเยียวยาฟื้นฟูด้านจิตใจ และได้รับความช่วยเหลือหรือให้กำลังใจจากเพื่อนบ้าน (ร้อยละ 55.7)

องค์การยูนิเซฟประเทศไทย (2551) ทำการศึกษาวิจัยในหัวข้อเรื่อง “วันเวลาแห่งความหวาดกลัว : การรับรู้ของเด็กต่อการดำเนินชีวิตในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ร่วมกับ องค์กร Knowing Children และ องค์กร พันธมิตรภาคใต้ 4 องค์กร ได้แก่

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (มอ.) วิทยาเขตปัตตานี กลุ่มเพื่อนหญิงไทยมุสลิม กลุ่มลูกเหริยง และสมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย ใช้เวลาศึกษาระหว่างปี 2549-2550 ซึ่งเก็บข้อมูลจากเด็ก ทั้งมุสลิมและพุทธ อายุระหว่าง 7-17 ปี จำนวน 2,357 คน ในจังหวัด นราธิวาส ปัตตานี ยะลา และบางอำเภอในจังหวัดสงขลา ผู้ใหญ่ 717 คนในพื้นที่ภาคใต้ รวมทั้งเก็บข้อมูลเพื่อเป็น ตัวอย่างจากกลุ่มเด็ก 283 คน ใน กทม. และกาญจนบุรี โดยใช้เครื่องมือในการศึกษาวิจัย 10 แบบ เช่น การวาดภาพ การเขียนเรียงความ การเปิดโอกาสให้เติมคำในช่องว่างเพื่อสำรวจทัศนคติ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการออกแบบด้วย ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาที่เด็กในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความกังวลค่อนข้างมากคือ ความกังวลเกี่ยวกับยาเสพติด โดยเฉพาะยาบ้า ภัยธรรมชาติ ไบรกระพอม จากการสอบถามพบว่า เด็ก 42% กล่าวว่า พวกเขารู้ว่าคนในหมู่บ้านคนใดติดยาเสพติด โดยเฉพาะกลุ่มเด็กผู้ชาย ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลายคนกล่าวว่า ยาเสพติดเป็นสิ่งที่อันตรายและน่ากลัวที่สุดสำหรับพวกเขา นอกจากนี้ เด็กส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่า นอกจากสถานการณ์ในชุมชนจะมีความรุนแรงมากแล้ว ในโรงเรียนและในบ้านก็พบว่า ครูก็ยังใช้วิธีลงโทษด้วยการตี ซึ่งพวกเขาคิดว่ารุนแรง และอีกจำนวนไม่น้อยระบุว่าถูกพ่อแม่ลงโทษด้วยการเฆี่ยนตีอย่างรุนแรงมากขึ้น หลังจากสถานการณ์ความไม่สงบรุนแรงมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เด็กส่วนใหญ่ก็ยังคิดว่าครูเป็นเจ้าหน้าที่รัฐที่ใจดีที่สุด และคิดว่าบ้านเป็นสถานที่ที่ปลอดภัยที่สุดในชุมชน รองลงมาคือสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาแม่เด็ก ๆ จะประสบกับความกังวลและความเครียดในชีวิตประจำวัน แต่ไม่มีเด็กคนใดที่จะแสดงความคิดเห็นด้านลบต่อศาสนาอื่น ไม่มีเด็กคนใดเห็นว่าศาสนาคือต้นเหตุของการก่อความไม่สงบ ทั้งเด็กไทยพุทธและมุสลิมต่างสนิทสนมกัน และมีมิตรภาพของพวกเขาก็เคารพต่อความเชื่อของกันและกัน ด้านทัศนคติต่อเจ้าหน้าที่รัฐ พบว่า เด็กไม่ได้มีทัศนคติเชิงลบต่อเจ้าหน้าที่ที่ติดอาวุธไม่ว่าทหารหรือตำรวจ แต่จะทำความรู้จักผู้ติดอาวุธนั้นๆ เป็นรายบุคคลโดยการเรียกชื่อและทำความรู้จักกับพวกเขาโดยไม่มองว่าเขาเป็นเจ้าหน้าที่ แต่เด็ก ๆ จะกังวลว่าเมื่อทหารหรือตำรวจอยู่รวมกันมากๆ จะเป็นเป้าหมายของกลุ่มก่อความไม่สงบ ดังนั้น เด็ก ๆ จึงหลีกเลี่ยงที่จะไปอยู่ท่ามกลางกลุ่มเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ 1 ใน 3 ของเด็กผู้ตอบคำถามระบุว่า ไม่มีความรู้สึกลอยๆ แก่แค้นกลุ่มโจรที่ได้ที่ฆ่ามาบุคคลในครอบครัว และก่อความไม่สงบในพื้นที่ ขณะที่ 1 ใน 3 ไม่ออกความคิดเห็น และอีก 1 ใน 3 แสดงความคิดเห็นว่าโกรธและอยากแก้แค้น

สุนทร นนทเกษ(2552) สำนักพัฒนาสังคม กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ทำการศึกษาเรื่อง “ทุนทางสังคมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพวิเคราะห์ ประมวลข้อมูลจากเอกสารวิชาการ และสื่อต่างๆ

ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์การเสริมสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาประเทศและบริบทของสภาพปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นผลมาจากความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา ความไม่สมดุลในการกระจายความเจริญจากพื้นที่ส่วนกลางไปยังพื้นที่ชายแดนและความแตกต่างทางศาสนา วัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์เชิงอำนาจนิยมในอดีต โดยเฉพาะปัญหาความยากจนยังคงเป็นปัญหาพื้นฐานที่สำคัญของชุมชนซึ่งเป็นต้นเหตุและปัจจัยร่วมที่นำไปสู่ปัญหาอื่นๆ โดยเฉพาะปัญหาความรุนแรงในพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การแก้ปัญหาและฟื้นฟูให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสร้างความสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้กลับมาดำรงสถานะเดิมจึงจำเป็นต้องลดปัจจัยและภาวะความรุนแรงของปัญหา โดยการสร้างระบบอื่นขึ้นมาเสริมการจัดสวัสดิการสังคมโดยภาครัฐ โดยการจัดสวัสดิการทางเลือก คือ สวัสดิการชุมชน และสวัสดิการสังคมโดยภาคท้องถิ่น โดยอาศัยทุนทางสังคมมาช่วยสนับสนุน และเป็นตาข่ายรองรับทางสังคมที่มีประสิทธิภาพและเป็นกลไกในการขับเคลื่อนเพื่อรองรับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ภายในพื้นที่นี้โดยมุ่งให้ประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้รับบริการทางสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา การทำงาน ที่อยู่อาศัย ปัญญาและจิตวิญญาณ ชีวิตครอบครัว ความปลอดภัย และการมีส่วนร่วมทั้งนี้แนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยใช้ทุนทางสังคมโดยให้ความสำคัญกับการกระตุ้น สนับสนุน และส่งเสริมรากฐานดั้งเดิมเช่น ศาสนา ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

สุนทร นนทเกษ(2552) ทำการศึกษาเรื่องบทบาทของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในการฟื้นฟู เยียวยา สตรีและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ(qualitative) โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานเขียน รายงานการประชุม และวรรณกรรมเกี่ยวข้องกับ ผลการศึกษาพบว่าในพื้นที่ดินแดน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ ผิดแปลกแตกต่างไปจากดินแดนส่วนอื่นๆ ของประเทศ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามที่มีเอกลักษณ์ทางด้านภาษา ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างไปจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น การให้การเยียวยาแก่สตรีและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต้องไม่ละเลยประเด็นด้านจิตวิทยาสังคม เนื่องจากความแตกต่างจากดินแดนส่วนอื่นๆ ของประเทศและเพื่อลดความหวาดระแวงระหว่างประชาชนกับรัฐบาล และด้านการศึกษาที่ต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากความแตกต่างทางด้านภาษา วัฒนธรรม การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติศาสนกิจ

สำหรับการดำเนินการให้ความช่วยเหลือ เยียวยาแก่สตรีและเด็กในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่ากระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ดำเนินโครงการกิจกรรมทั้งตามบทบาทและภารกิจของกระทรวง ฯ ในฐานะกระทรวงภาคสังคมที่รับผิดชอบงานสวัสดิการสังคม และตามมติคณะรัฐมนตรีที่มอบหมายให้กระทรวง ฯ รับผิดชอบช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ ฯ ในด้านการฟื้นฟูด้านจิตใจ และการสนับสนุนส่งเสริมการรวมกลุ่มประกอบอาชีพทั่วไปภายใต้โครงสร้างของคณะกรรมการนโยบายและอำนวยการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบสืบเนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กยต.) ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่ปีงบประมาณ 2548 - 2551 ในพื้นที่ 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสงขลา จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส สำหรับในปีงบประมาณ 2552 ยังคงดำเนินโครงการ/กิจกรรม ในพื้นที่เดิม แต่ได้มีการทบทวนและปรับโครงการให้เป็นไปตามสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของกลุ่มเป้าหมายมากขึ้น ทั้งนี้ พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดจะเป็นหน่วยบูรณาการในเรื่องของแผนงาน/โครงการ ของอนุกรรมการภายใต้ กยต.

ชลิต ถาวรนุกิจกุล(2552) นำเสนอบทความเรื่อง “ประชาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ในบริบทของความรุนแรง” เก็บข้อมูลวิจัยภายใต้โครงการการพัฒนารูปแบบประชาธิปไตยและการปกครองท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเป็นการศึกษาเฉพาะในกรณีของจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ตั้งข้อสังเกตว่า ประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่างออกไปจากพื้นที่อื่นทั่วไปคือการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมส่วนใหญ่กระทำอยู่บนฐานของหลักศาสนาอิสลาม แม้ว่าหลักการทางศาสนาบางประการมิสามารถแปลงมาสู่การปฏิบัติได้จริง แต่ยังคงถือเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมโดยภาพรวม ข้อสังเกตจากการศึกษาประการต่อมาคือ ในเงื่อนไขของสถานการณ์ที่ไม่ปกติ ประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีการปรับเปลี่ยนทิศทางการทำงานหรือมีการปรับโครงสร้างของกลุ่ม ทิศทางการขับเคลื่อนของภาคประชาสังคมในพื้นที่เริ่มปรากฏภาพของการปรับเปลี่ยนแนวทางมาสู่งานเยียวยา สมานฉันท์ และสิทธิมนุษยชนมากขึ้นตามลำดับหากแต่ยังคงมีงานพัฒนาเป็นเครื่องมือหลักในการเสริมให้แนวทางข้างต้นมีประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

■ การทำงานเพื่อสร้างสันติภาพของผู้หญิง

Barry (2005) ระบุในหนังสือ “Rising up in Respond: Women's Rights Activism in Conflict” ถึงแง่มุมของผู้หญิงในสงครามและความรุนแรง ที่ได้สร้างความเจ็บปวดให้ผู้คนจำนวนไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียชีวิตของสมาชิกในครอบครัว สามี ลูกชาย ลูกสาว

น้องชาย น้องสาว เป็นต้น ทำให้ความปกติของชีวิตสูญหายไป ผู้หญิงส่วนใหญ่โดยเฉพาะแม่ จึงต้องแบกรับภาระการดูแลครอบครัวต่อไปท่ามกลางหวาดระแวงการถูกต้องสงสัยหรือลอบทำร้าย ผู้หญิงเหล่านี้รวมตัวกันเพื่อสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้หลุดพ้นจากสภาพความเจ็บปวดที่ต่างต้องเผชิญกับความสูญเสียสมาชิกในครอบครัว ผู้หญิงเหล่านี้ใช้ความเป็นแม่ผู้ซึ่งเปี่ยมไปด้วยความรักและความอ่อนโยนเป็นพลังในการเผชิญหน้ากับความขัดแย้งและรุนแรงที่เกิดขึ้น ต่อรองกับกลไกของรัฐเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมให้แก่ตนเองและสมาชิกในครอบครัว เช่น กลุ่ม Wall of Love ในยูโกสลาเวียที่เป็นการรวมกลุ่มของแม่ผู้ซึ่งต้องการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ของเหล่าบรรดาลูกชายที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นสมาชิกกลุ่มก่อความรุนแรง นอกจากนี้ แม่ของผู้หญิงอัฟกันในอดีตจะถูกปิดกั้นการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างมาก แต่ก็มีกลุ่มผู้หญิงอัฟกันในปาเลสไตน์ที่รวมตัวกันในนาม The Afghan Women's Network เพื่อเรียกร้องให้องค์กรสหประชาชาติ เข้ามาสร้างสันติภาพให้แก่ชาวอัฟกานิสถาน เป็นต้น

McKay & Mazurana (2001) กล่าวถึงกิจกรรมเพื่อสันติภาพในปาเลสไตน์ ในบทความเรื่อง “Gendering Peacebuilding” ตัวอย่างเช่น การให้ความรู้และการรณรงค์เรื่องสิทธิมนุษยชน สันติภาพ การเจรจาระหว่างกลุ่มผู้หญิงปาเลสไตน์และอิสราเอล การทำกิจกรรมสันติภาพกับเด็กและเยาวชนหญิง การติดต่อกับผู้นำทางการเมืองหญิงของทั้งสองฝ่าย การทำงานด้านสื่อสารสาธารณะ โดยสนับสนุนทักษะการใช้สื่ออินเทอร์เน็ตแก่ผู้หญิง เป็นต้น ในขณะที่องค์กรภาคประชาชนในไซมาเลีย สนับสนุนกิจกรรมที่นำไปสู่สันติภาพ เช่น สนับสนุนให้ผู้หญิงเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่น สนับสนุนการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการในประเด็น การขับเคลื่อนความขัดแย้ง สันติภาพ และความยุติธรรม ประเด็นสิทธิมนุษยชน บทบาทความเป็นผู้นำและประชาธิปไตย

นอกจากนี้ Richer (2008) ใน Gender, Culture, and Conflict Resolution in Palestine ได้ศึกษาการสร้างสันติภาพของผู้หญิงในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งระหว่างอิสราเอลกับปาเลสไตน์ พบว่า กิจกรรมการต่อต้านการยึดครองจากอิสราเอลของประชาชนธรรมดาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น การประท้วงในที่สาธารณะ การปิดถนน รวมทั้งการบอยคอตสินค้าและการรณรงค์ทางวิชาการ เช่น การรณรงค์ จัดงานวิชาการเพื่อให้เกิดความตระหนักในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมปาเลสไตน์ การยื่นหยัดทำงานแม้ว่าสภาพบ้านเมืองยังเต็มไปด้วยซากปรักหักพัง สิ่งกีดขวาง การประกาศเคอร์ฟิวและการตั้งจุดตรวจ รวมทั้งการเข้ารับการศึกษาสูงๆ แม้ว่าจะมีภาระงานในบ้านและการเลี้ยงดูเด็ก ๆ โดยผู้หญิงปาเลสไตน์มีบทบาทสำคัญในการต่อต้านการยึดครองจนเป็นที่ยอมรับกันว่า “หากต้องการทำความเข้าใจเส้นทางต่อต้าน

การยึดครองจากอิสราเอลของชาวปาเลสไตน์ ต้องไม่ละเลยการให้ความสำคัญกับบทบาทของ ผู้หญิง

สำหรับ Abdo(1999: 26-27) ในบทความเรื่อง Gender and Politics under the Palestinian Authority กล่าวว่า การยึดครองสร้างโอกาสสำหรับผู้หญิงในการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ ซึ่งโดยปกติถูกจำกัดเฉพาะผู้ชาย เป็นการเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการแสดงศักยภาพทางการเมืองของผู้หญิง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นบริบททางวัฒนธรรมในมิติหญิงชายที่เกิดขึ้น ในใหม่แม้ว่าผู้หญิงส่วนใหญ่จะอยู่ในภาวะเหยื่อจากความรุนแรง แต่ผลสำคัญของสงครามก็ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมกลุ่มอินติฟาเดาะห์ (Intifada) ในปาเลสไตน์ได้ตระหนักในบทบาทและเห็นคุณค่าศักยภาพของตัวเองมากขึ้น เช่นการต่อรองกับทหารเพื่อให้ลูกได้เป็นอิสระทั้งนี้การลุกขึ้นสู้ของผู้หญิงในปาเลสไตน์ สะท้อนภาพความสัมพันธ์ทางสังคมของการเป็นแม่ผู้เสียสละหรือการเปรียบแม่เป็นดั่งวีรสตรี รวมทั้งแนวคิดเรื่องความเป็นแม่-ความเป็นชาติถูกนำมาเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนในการต่อสู้ของกลุ่มเคลื่อนไหวในปาเลสไตน์

ขณะที่การศึกษาของนักวิชาการเฟมินิสต์ส่วนมาก มักอธิบายถึงสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมทำงานสันติภาพในพื้นที่ขัดแย้งว่า เป็นเพราะผู้หญิงเป็นผู้ที่ได้รับความเจ็บปวดจากความขัดแย้งมากที่สุด จึงทำให้พวกเขาต้องเข้าสู่กระบวนการสร้างสันติภาพ (Ingeborg, 1999:13; Sara, 1998:214) แต่ Rita Manchanda (2001:10) นักวิชาการชาวอินเดียมีความเห็นที่ต่างไปว่า เพราะการหลอหลอมทางสังคมและประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมต่างหากที่ทำให้ผู้หญิงถูกเลือกปฏิบัติในการเข้าถึงโครงสร้างอำนาจของสังคมและกระบวนการสร้างสันติภาพ ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องเข้ามาสู่กระบวนการคลี่คลายความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมและสันติภาพให้เกิดขึ้น ดังนั้น ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพไม่ใช่เพราะธรรมชาติที่ถูกสร้างมา หากแต่เป็นเพราะสภาพสังคมที่บีบคั้น โดยเฉพาะสังคมที่มีค่านิยมอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่

ในส่วนของนักวิชาการชาวอินเดียอีกท่านหนึ่ง Shoba (2001) ก็มีความเห็นว่า ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่มีส่วนร่วมในพื้นที่ขัดแย้งมักปรากฏให้เห็นในสภาพของเหยื่อความรุนแรงหรือแสดงตัวตนในกลุ่มองค์กรด้วยการใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นการเป็นส่วนหนึ่งของกองกำลังติดอาวุธ หรือการเป็นผู้ลุกขึ้นจับอาวุธด้วยตัวเอง ความขัดแย้งในที่นี้ จึงกลายเป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรวมทั้ง การยกระดับความสัมพันธ์หญิงชายให้เกิดขึ้น แก่ผู้หญิงที่เข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรง ดังเช่นในกรณีของผู้หญิงเนปาลที่เข้าร่วมกับกลุ่มนิยามลัทธิเหมาส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงในวาระที่มีความยากจนและได้รับการกดขี่จากค่านิยมทางสังคมไม่ว่าจะเป็นการไร้ซึ่งสิทธิในการ

ครอบครัวของครอบครัวและสิทธิชอบธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งอัตราการเสียชีวิตของแม่และเด็กแรกเกิดในเนปาลมีสูง สะท้อนให้เห็นผลจากความรุนแรงทางโครงสร้างของสังคมเนปาลที่ทำให้ผู้หญิงเนปาลซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์หญิงชายในสังคม เลือกที่จะเข้าร่วมกับกลุ่มนิยามลัทธิหมาที่ใช้ความรุนแรงในการต่อสู้กับรัฐบาลเนปาล เพื่อปลดปล่อยอิสรภาพให้แก่ตนเอง และให้ความหมายแก่ความตายที่เกิดขึ้น ระหว่างสงครามนั้นว่าเป็นการตายที่มีคุณค่าเพื่อเปลี่ยนแปลงหรือสร้างกฎระเบียบใหม่ในสังคมได้ รวมทั้งมีความคาดหวังในสังคมใหม่ที่มีความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายมากขึ้น ทั้งที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ในกลุ่มมีบทบาทที่สอดคล้องกับธรรมชาติของผู้หญิงที่ต้องใช้ความอ่อนโยนและทักษะในการพูดรวมทั้งความอดทนเช่น ครูพยาบาล เลขาณุกการ นักสังคมสงเคราะห์ ผู้กระจายข่าวรวมทั้งเป็นสายลับและทหารหญิงจับอาวุธต่อสู้ในกองกำลัง เป็นต้น ทั้งนี้กลุ่มนิยามลัทธิหมาใช้กลวิธีขับเคลื่อนความรู้สึกร่วมของสมาชิกกลุ่มโดยใช้เรื่องเล่าอันเจ็บปวดของผู้หญิงที่ถูกกระทำความรุนแรงทางเพศจากเจ้าหน้าที่รัฐทั้งตำรวจและทหาร เป็นเครื่องมือในการระดมพล จึงทำให้ผู้หญิงที่รู้สึกเห็นใจและร่วมเจ็บแค้นจากการกระทำที่เกิดขึ้น นกกับเพศเดียวกัน เข้าร่วมองค์กร เมื่อสมาชิกส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง กลุ่มนิยามลัทธิหมาจึงได้กำหนดแผนนโยบายที่มาจากความต้องการของสมาชิกหญิง เพื่อสร้างความเท่าเทียมให้เกิดขึ้นในสังคมเนปาล เช่น การกำหนดให้ผู้หญิงมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การกำหนดบทลงโทษผู้ชายที่ทำร้ายภรรยา เป็นต้น เสมือนเป็นของขวัญตอบแทนและกำลังใจให้แก่ผู้หญิงที่เข้าร่วมขบวนการ

Mason (2005: 742) ทำการศึกษาบทบาทผู้หญิงในติมอร์ตะวันออกที่เกิดการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชจากอินโดนีเซีย โดยเฉพาะองค์กร OPMT(The Popular Organization of Timorese Women) พบว่า ผู้หญิงก็มีบทบาทสำคัญในกระบวนการดังกล่าวไม่น้อย ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมจะมีบทบาทในการทำอาหารและให้ที่พักอาศัยแก่สายลับ การเป็นสายลับมักเพื่อส่งข้อความสื่อสารระหว่างกลุ่มต่อต้านอื่นๆ การร่วมแสดงสัญลักษณ์ต่อต้านการครอบครองติมอร์ตะวันออกในขณะที่ร่วมชุมนุม เช่น การแต่งชุดดำ แต่งชุดประจำท้องถิ่น การเพนท์รูปสัญลักษณ์ของกลุ่มต่อต้านตามร่างกาย เป็นต้น ซึ่งในการร่วมเดินขบวนต่อต้านแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่มักเกิดความรุนแรงซึ่งเป็นการสร้างสถานการณ์ของฝ่ายติมอร์เอง เพื่อเรียกร้องความสนใจจากสื่อมวลชน อันนำไปสู่การยกขึ้นเป็นประเด็นระดับโลก แม้ว่าวิธีการดังกล่าวนี้จะเริ่มต้นด้วยสันติวิธีแต่ก็มักจบด้วยการใช้ความรุนแรง จึงทำให้ ถือว่าสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่สันติวิธีเต็มรูปแบบ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ที่ไม่ใช้อาวุธเพื่อต่อต้านการครอบครองของอินโดนีเซียและความไม่

เท่าเทียมทางเพศที่เกิดขึ้นในสังคมติมอร์ตะวันออก โดยวิธีการดังกล่าวเป็นการสร้างความเปลี่ยนแปลงในบทบาทของผู้หญิงที่เคยอยู่แต่ในบ้าน สู่ออกมาเป็นนักต่อสู้ทางการเมือง

ในขณะที่ Darini (2005) ทำการศึกษาการดำรงชีวิตท่ามกลางความรุนแรงของผู้หญิงมายศรีลังกาซึ่งนับถือศาสนาฮินดูและต้องเผชิญกับค่านิยมทางวัฒนธรรมที่ค่อนข้างเข้มงวด เธอพยายามสร้างความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในสังคมฮินดู ด้วยการยื่นหยัดทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว พร้อมกับการคงไว้ซึ่ง Red Pottu อันหมายถึงสัญลักษณ์ของแม่มายศรีลังกาฮินดูให้ความหมายและคุณค่าว่าควรคู่กับการอยู่บ้านเท่านั้น การเปลี่ยนบทบาทของผู้หญิงกลุ่มนี้จึงกลายเป็นตราบาปสำหรับสังคมฮินดูศรีลังกา แม้ว่างานที่พวกเธอเข้าไปเกี่ยวข้องจะเป็นงานขององค์กรระหว่างประเทศและในประเทศ ที่ช่วยเหลือทางมนุษยธรรมแก่ประชาชนผู้เดือดร้อนในศรีลังกา บทบาทใหม่เป็นบทบาทที่ไม่ชัดเจนซึ่งหมายความว่าความขัดแย้ง ได้สร้างพื้นที่ใหม่ให้ผู้หญิงต้องออกไปสู่ข้างนอกซึ่งเดิมเคยเป็นพื้นที่ของผู้ชาย แต่เมื่อออกไปด้วยสถานภาพที่เป็นแม่มาย ทำให้ตกอยู่ในภาวะชายขอบของสังคม เพราะไม่ใช่เป็นผู้หญิงที่ดีในความหมายที่สังคมนิยมไว้ เกิดความกลัวว่าหลังจากปฏิวัติแล้วสังคมจะกลับไปสู่สันติภาพที่ทำให้ผู้หญิงต้องกลับไปสู่บทบาทแบบเดิม เพราะบทบาทใหม่นี้ ขาดการยอมรับในเรื่องวัฒนธรรม ทั้งที่ผู้หญิงกลุ่มนี้รู้สึกว่าการออกทำงานข้างนอกของผู้หญิงทำให้ตนเองมีความเชื่อมั่นและสามารถมีอำนาจในการตัดสินใจได้ดีขึ้น นอกจากการไม่ยอมรับจากสังคมแล้ว องค์กรช่วยเหลือต่างๆ มักจะทำงานด้านความคิดมากกว่าการลงมือปฏิบัติเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้หญิงรวมทั้งการมองคนเหล่านี้ในสภาพของเหยื่อซึ่งเป็นการจำกัดความสามารถของพวกเธอเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น กระบวนการที่ผู้หญิงมายศรีลังกาเหล่านี้ เลือกลงมือ จึงเป็นการแสวงหาความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเพื่อให้เกิดการยอมรับในบทบาทใหม่ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงพลังของผู้หญิงในการสร้างสันติภาพที่ไม่ต้องใช้วิธีการทางการเมือง และไม่ต้องเข้าร่วมกับกลุ่มที่ใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องเพื่อสร้างความเท่าเทียมให้แก่ตัวเอง ดังเช่นผู้หญิงในพื้นที่ขัดแย้งอื่น ที่ทำให้การเรียกร้องอัตลักษณ์ทางเพศเปลี่ยนไปสู่การเรียกร้องอัตลักษณ์ของชาติ

■ การทำงานเพื่อสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ผลสรุปจากการสัมมนาภาคประชาสังคม(2552) ในหัวข้อ“ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ: การขยายพื้นที่ภาคประชาชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” พบว่า ภาคประชาสังคมที่ทำงานสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประสบความสำเร็จโดยพิจารณาได้ดังนี้ ประการแรก สามารถรวมกลุ่มกันทำงานในรูปแบบของเครือข่ายมากขึ้น ยกตัวอย่างเช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบที่ร่วมกันทำงานด้วยจิตอาสา

เพื่อพัฒนาสังคม หรือการรวมตัวกันของภาคประชาสังคมจาก 22 องค์การ ประการที่สอง เกิดพื้นที่
 สาธารณะสำหรับให้ภาคประชาชนได้มีโอกาสพูดคุยกันมีมากขึ้น และสามารถเรียนรู้ การ
 ดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมต่างๆมากขึ้น ประการที่สาม ประชาชนเริ่มเรียนรู้ในการปกป้องสิทธิของ
 ตัวเองมากขึ้น ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการทำงานขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนและ
 กฎหมายในพื้นที่ที่ลงพื้นที่ทำกิจกรรม พูดคุย และทำงานกับชาวบ้าน ประการที่สี่
 สถาบันการศึกษาใช้ความรู้ เป็นพื้นฐานในการแก้ปัญหามากขึ้น ดังเช่น กรณีของ
 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีที่พยายามนำเสนอโมเดลในการแก้ปัญหาจังหวัด
 ชายแดนภาคใต้ และทางชุมชนต่างๆก็มีการนำหลักศาสนาไปใช้ในการพัฒนามากขึ้น เช่น งาน
 ของเครือข่ายชุมชนศรัทธา ประการที่ห้า เกิดสื่อทางเลือกในพื้นที่เพิ่มขึ้น ทำให้ประชาชนสามารถ
 เลือกรับสื่อที่สอดคล้องใจได้มากขึ้น ประการสุดท้าย การทำงานขององค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่
 ที่ผ่านมา สามารถเข้าถึงชุมชนได้มากขึ้นตามลำดับ และสามารถทำงานได้ตามความต้องการของ
 ชุมชนมากขึ้น รวมทั้ง การทำงานของภาคประชาสังคมได้สร้างความเปลี่ยนแปลงบางส่วนใน
 ระดับนโยบาย รวมทั้ง องค์กรต่างๆในกรุงเทพฯก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วย

ในขณะที่ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น นักคนทำงานภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อน
 สันติภาพ พบว่าการทำกิจกรรมต่างๆขององค์กรภาคประชาสังคมยังคงถูกจับตามองจากรัฐอย่าง
 หวาดระแวง ทำให้รู้สึกไม่ปลอดภัยในการทำงาน ประการที่สอง การทำงานขององค์กรภาค
 ประชาสังคมบางครั้งมีความซ้ำซ้อนกัน และมีการแย่งชิงทรัพยากรและกลุ่มเป้าหมาย ไม่
 แลกเปลี่ยนข้อมูลให้กับองค์กรที่ทำงานคล้ายคลึงกัน ขาดการประสานงานเชื่อมโยงและขาดการ
 ช่วยเหลือซึ่งกันและกันการทำงานจึงมีลักษณะแยกส่วน ไม่มีเวทีระหว่างภาครัฐและภาคประชา
 สังคมที่ทำงานในพื้นที่ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กันอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากขาดผู้ที่จะมาออกแบบ
 การทำงานและบริหารจัดการร่วมกัน ประการที่สาม องค์กรภาคประชาสังคมบางส่วนที่รับเงิน
 สนับสนุนจากแหล่งทุนภายนอก ไม่สามารถกำหนดทิศทางการแก้ไขปัญหาเองได้ ประการที่สี่
 งบประมาณจำนวนมากจากรัฐที่ทุ่มลงมาในพื้นที่นี้ ยังกระจุกตัว นอกจากจะไม่เข้าถึงประชาชน
 ในพื้นที่แล้ว ยังไม่มีการกระจายให้กับองค์กรภาคประชาสังคมด้วย ทำให้ประสบปัญหาขาด
 เงินทุนในการดำเนินงาน ซึ่งการเข้าถึงแหล่งทุนภายนอกของคนทำงานในพื้นที่จริงๆก็ยังมีข้อจำกัด
 เนื่องจากการขาดทักษะในการเขียนรายงาน นอกจากนี้ การขาดบุคลากรที่มีจิตสาธารณะในการ
 ทำงาน เมื่อเทียบกับปริมาณงานที่มีจำนวนมาก ทำให้การขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาที่ต้องใช้เวลา
 ยาวนานและทำให้การทำงานยังไม่อาจครอบคลุมได้ทั่วถึงทุกพื้นที่ ประการที่ห้า ประชาชนลี้
 หน่วงกับ
 กระบวนการยุติธรรม จากเหตุการณ์ที่ผ่านมาชาวบ้านรู้ดีเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น แต่ไม่สามารถพึ่งพา

กระบวนการยุติธรรมได้ เช่น กรณีของตากใบ และซ้ำร้ายกลไกของกระบวนการยุติธรรมกลับมีส่วนในการสร้างปัญหาด้วย เช่น พรก.ฉุกเฉินฯ หรือ การจับผู้นำศาสนาไปคุมขังโดยไม่มีคามผิด เป็นต้น ประการสุดท้าย ผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหาในพื้นที่ขาดการมีส่วนร่วมในการวางแผนแก้ไข ปัญหา และขาดศักยภาพในการเสนอและวิเคราะห์ปัญหาของตนเอง

คณะทำงานยุติธรรมเพื่อสันติภาพ (2552:21) พบว่า การทำงานขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลง ทัศนคติความขัดแย้งเพื่อสร้างสันติภาพหรือเรียกได้ว่า การทำงานปกป้องสิทธิมนุษยชน ในกรณี จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยมีความหลากหลาย เช่น หลายคนหลายองค์กรสอนวิธีการไม่ใช้ ความรุนแรงให้กับเด็กนักเรียน หลายองค์กรดำเนินงานร่วมกับครอบครัวของเหยื่อของความรุนแรง หลายองค์กรทั้งมุสลิมและชาวบ้านทั่วไปทำหน้าที่สืบสวนทหารและกลยุทธ์ที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายที่ทหารนำมาใช้และจัดหาคณะที่ปรึกษาทางกฎหมายให้แก่ผู้ถูกกักขังเมื่อถูกนำตัวขึ้น ศาล การสังเกตการณ์ในศาล เป็นต้น ซึ่งกลุ่มคนทำงานเหล่านี้ มักถูกสงสัยและถูกกล่าวหาว่าเป็น ผู้ก่อการร้าย และเป็นเหตุให้ถูกจับกุมและทรมาน การทำงานของพวกเขาในหมู่บ้านต่างๆถูกการ ปิดถนนของทหารขัดขวาง หรือไม่พวกเขาก็จะได้รับอนุญาตให้เข้าไปในหมู่บ้านก็ต่อเมื่อมีทหาร หรือกองหนุนพาไป นอกจากนี้ กลุ่มคนเหล่านี้ มักถูกข่มขู่ทั้งทางวาจาและร่างกายและหลายคน ตกเป็นเหยื่อของการฆ่าตัดตอนและการลักพาตัว

▪ บทบาทผู้หญิงมุสลิมในพื้นที่ ส่วนตัวและพื้นที่ สาธารณะ

สำหรับงานเขียนที่เกี่ยวกับบทบาทของสตรีมุสลิม อุวีวรรณ ประจบเหมาะ(1988) ได้ศึกษาเรื่อง The role of woman in maintaining ethnic identity and boundaries : A case of Thai-Muslims(the Malay speaking group) in Southern Thailand เพื่อตอบคำถามว่าผู้หญิงมุสลิมหรือผู้หญิงในกลุ่มมุสลิมที่เรียกตนเองว่า“ออแกนายู” มีบทบาทและหน้าที่อย่างไร ในการรักษาอัตลักษณ์และพรมแดนทางชาติพันธุ์ในพื้นที่ สาธารณะ(การค้าขาย การเรียนการสอน) และพื้นที่ในบ้าน(การเป็นแม่ เมีย) ผลการศึกษาพบว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาและพัฒนาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านองค์กรที่ไม่เป็นทางการ เห็นได้จากการแต่งงาน และการค้าขายที่ทำให้เกิดการสร้าง บุรณการและเชื่อมโยงสมาชิกของกลุ่มไว้ด้วยกัน นอกจากนี้ บทบาทของการเป็นแม่ทำให้ผู้หญิงเป็นแกนกลางในการเรียนรู้อัตลักษณ์ต่างๆของปัจเจก ครอบครัว และชุมชน รวมทั้งพบว่าพื้นที่ที่ครอบครัวของมลายูมุสลิมถูกครอบครองด้วยวัฒนธรรมมลายูมากกว่าศาสนาอิสลาม ดังเห็นได้จากการที่ผู้หญิงมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจของครอบครัว และการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะตามหลักศาสนาอิสลามผู้หญิงควรเป็นผู้ดูแลงานหลักในบ้าน

ให้สมบูรณ์ แต่ในสังคมมลายูมุสลิมผู้หญิงจะออกไปทำงานนอกบ้านกันมาก โดยเฉพาะการไปค้าขายที่ตลาดนัดและการกรีดยางพารา

ปาริชาติ ปริยานนท์(2533) ทำวิจัยเรื่องสตรีกับการเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบท การศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มไทยพุทธและกลุ่มไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่จะทำให้ผู้หญิงเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบท คือการที่ผู้หญิงเคยเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมทางสังคมและการเมืองอยู่แล้ว ปัจจัยรองลงมา คือสามีและจำนวนบุตร และหากเมื่อเปรียบเทียบระหว่างศาสนาพบว่า ผู้หญิงมุสลิมเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบทน้อยกว่าผู้หญิงไทยพุทธ

สังคมมลายูมุสลิมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมหลังการจัดทำแผนแม่บทพัฒนานิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยพ.ศ. 2535 โดยเฉพาะกับบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงมุสลิมเห็นได้จากงานของ สว่าง เลิศฤทธิ์(2535) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ “สตรีไทยมุสลิม กับโรงงานอุตสาหกรรมในปัตตานี: ศึกษาผลกระทบต่อวิถีชีวิต” ซึ่งได้ข้อค้นพบว่า บทบาทของผู้หญิงภายในครัวเรือนเปลี่ยนไป เมื่อต้องออกไปทำงานรับจ้างนอกบ้าน เพราะการทำงานที่เป็นเวลาทำให้ไม่สามารถดูแลบ้านได้อย่างที่เคยเป็นมา นอกจากนี้ ยังมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่างเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย เช่น ค่านิยมในการทำงานนอกชุมชนที่คนงานสตรีมุสลิมเห็นว่าผู้หญิงไม่จำเป็นต้องอยู่เฝ้าบ้านตลอด แต่ถึงกระนั้นผู้หญิงมุสลิมเหล่านี้ ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีทางศาสนาอิสลาม เช่น วันฮารีรายอ ถือศีลอด พิธีแต่งงานและพิธีศพ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้หญิงมุสลิมไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง หรือมีผลกระทบที่ร้ายแรง เพราะไม่ขัดกับบรรทัดฐานทางศาสนามากนัก

สุทัศน์ ศิลปวิศาล(2538)ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การยอมรับระบบทำงานสมัยใหม่ของสตรีไทยมุสลิม: ศึกษากรณีสตรีไทยมุสลิมที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดปัตตานี โดยเปรียบเทียบวิถีชีวิตของผู้หญิงมุสลิมที่มีความเคร่งครัดในศาสนามาก กับผู้หญิงที่เคร่งครัดในศาสนาน้อย พบว่า ผู้หญิงทั้งสองกลุ่มเข้ามาทำงานในโรงงานด้วยสาเหตุเดียวกัน คือเหตุผลทางเศรษฐกิจ ทำให้ผู้หญิงต้องเปลี่ยนบทบาทของตนเอง จากการทำหน้าที่ภายในบ้าน ต้องออกมาทำงานนอกบ้านเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจให้ตนเองและครอบครัว โดยอาจต้องละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ตามหลักศาสนาบางส่วน เนื่องจากความเคร่งครัดในศาสนามากเป็นอุปสรรคในการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ดลมนรวิทย์ บากา(2540) ศึกษาเรื่อง “บทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้” ผลการศึกษาพบว่าผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทด้านสังคมในฐานะเป็นภรรยา บุตร และมารดาซึ่งผู้หญิงมุสลิมได้ดำเนินบทบาทที่สอดคล้องกับหลักการทางศาสนาอิสลาม บทบาทในการศึกษาหาความรู้พบว่าผู้หญิงมุสลิมสามารถเลือกเรียนตามความสนใจของตนเอง ส่วนใหญ่เลือกเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และผู้ปกครองบางคนสนับสนุนให้เรียนถึงขั้นอุดมศึกษา ทางด้านกิจกรรมผู้หญิงมุสลิมมีการตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆภายในหมู่บ้าน ทางด้านการแต่งกายพบว่าแต่งกายตามหลักศาสนาไม่ว่าจะอยู่ในอาชีพใด ทาง การแต่งงานผู้หญิงมุสลิมสามารถเลือกคู่ครองได้ด้วยตนเอง ทางด้านเศรษฐกิจผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทในการหารายได้เพื่อช่วยเหลือจุนเจือครอบครัว และการทำงานนอกบ้านนี้ไม่ได้ขัดต่อหลักศาสนาแต่อย่างใดหากยังคงทำหน้าที่ในครอบครัว บทบาททางการเมืองพบว่าผู้หญิงมุสลิมมีบทบาททางการเมืองในการสนับสนุนทางการเงิน

เยาวนิจ กิตติธรรกุลและคณะ(2548) นำเสนอผลการศึกษาสืบเนื่องจากการดำเนินโครงการติดตาม พัฒนา และยกระดับองค์ความรู้เกี่ยวกับโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ภาคใต้ในช่วงเวลาพ.ศ. 2546 โดยการสัมภาษณ์ผู้หญิงมุสลิมที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนเมืองปัตตานี ประกอบกับการสำรวจเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ บริบททางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้ง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนมุสลิมในภาคใต้ โดยเฉพาะเมืองปัตตานี ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่เอื้อ ต่อพัฒนาการเป็นผู้นำชุมชนของผู้หญิงมุสลิมได้แก่โอกาสที่เพิ่มขึ้น ทั้ง ในด้านอาชีพ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา และการได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อสารมวลชน รวมทั้งการทำหน้าที่ในครอบครัวให้สมบูรณ์ควบคู่กับงานพัฒนา และการสร้างการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะจากโครงการวิจัยชิ้นนี้ เห็นควรให้มีการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงมุสลิมในการพัฒนาที่เชื่อมกับวิถีปฏิบัติและหลักการอิสลาม ซึ่งเน้นบทบาทของผู้หญิงในการเป็นภรรยาและมารดาเป็นสำคัญ

▪ ผู้หญิงมุสลิมมลายูในความรุนแรงสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

อัมพร หมาดเต็น (2551:146-151) แบ่งหมวดหมู่ผู้หญิงที่ทำงานในสถานการณ์ความรุนแรงภาคใต้ตามประเด็นการเคลื่อนไหวได้ 3 กลุ่ม คือ *กลุ่มแรก* เป็นผู้หญิงมลายูมุสลิมที่เป็นนักกิจกรรม ทำงานสังคม นักการศึกษา นักเคลื่อนไหว เป็นกลุ่มที่มีคนในครอบครัวเสียชีวิต สูญหาย ถูกลักพาตัวหรือถูกจับในช่วงห้าปีที่ผ่านมา โดยกลุ่มนี้ มีรวมตัวกันในประเด็นการฟื้นฟูเหยี่ยวยา ซึ่งเกิดจากการกระตุ้นจากองค์กรภายนอกพื้นที่ *กลุ่มสอง* เป็นกลุ่มทหารพรานหญิงมลายูมุสลิมที่มีบทบาทในการรักษาความไม่สงบ เป็นกำลังสำคัญในการสลายการชุมนุมของกลุ่ม

ผู้หญิงที่เกิดขึ้น นออย่างต่อเนื่องในช่วงเวลา 2-3 ปีที่ผ่านมา *กลุ่มสาม* เป็นกลุ่มชาวบ้านหญิงทั่วไปที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่มีการขับเคลื่อนโดยยึดมั่นในคำสอนทางศาสนา รวมทั้งได้เสนอข้อถกเถียงที่นับเป็นก้าวสำคัญของการทำความเข้าใจเรื่องผู้ หญิงมลายูมุสลิมในบริบท ความรุนแรง โดยกล่าวถึงบทบาทของผู้ หญิงมลายูมุสลิมซึ่งไม่ได้เป็นเพียงเหยื่อจากความรุนแรง เท่านั้น แต่หลายคนตอบโต้และมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหา นอกจากนี้ กระแสของการฟื้นฟู อิสลาม สถานการณ์ทางการเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม การเมืองชาติพันธุ์ และความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐและคนส่วนใหญ่ในประเทศไทยกับประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังเป็น เงื่อนไขที่ทำให้พื้นที่ของผู้ หญิงมลายูมุสลิมเกิดการปรับเปลี่ยน

อังคณา นีละไพจิตร (2553) นำเสนอรายงาน “บทบาทและความท้าทายของผู้ หญิง มลายูมุสลิมท่ามกลางความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย” โดยกล่าวถึงผู้ หญิง ที่อยู่ในความรุนแรง สถานะและบทบาทของผู้ หญิงมลายูมุสลิมในครอบครัว และปัญหาต่างๆที่ ผู้ หญิงเหล่านี้ ต้องเผชิญ โดยเธอได้คัดกลุ่มผู้ หญิงที่ได้รับผลกระทบเป็น 3 กลุ่มตามสถานะทาง สังคม คือ *กลุ่มแรก* เป็นผู้ หญิงชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐจาก เหตุการณ์กรือเซะ เหตุการณ์ตากใบ การถูกบังคับให้สูญหาย การจับกุมคดีความมั่นคง โดย ผู้ หญิงกลุ่มนี้ นอกจากจะต้องแบกรับการละเมิด ขูดคนในครอบครัวแล้ว ยังต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ของสามีและลูกชายให้แก่คนในชุมชน เพราะคนกลุ่มนี้ มักถูกสงสัยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับแนวร่วม ก่อความไม่สงบ จึงไม่ได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากรัฐบาล ดังเช่นกรณีครอบครัวผู้ หญิงที่ได้รับ ผลกระทบคดีความมั่นคง *กลุ่มที่สอง* ผู้ หญิงที่เป็นผู้ใช้ความรุนแรงทั้งโดยเต็มใจและถูกบังคับเช่น การเป็นทหารพรานหญิง การเป็นผู้ ชุมชุมประท้วงเมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจาก เจ้าหน้าที่ โดยผู้ หญิงกลุ่มนี้ มักเป็นเป้าโจมตีของทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐและฝ่ายแนวร่วมก่อความไม่ สงบ เพราะการทำหน้าที่ของพวกเธอเป็นบทบาทที่สวนทางกับอุดมการณ์ของอีกฝ่ายหนึ่งอย่าง เด่นชัด *กลุ่มที่สาม* เป็นกลุ่มผู้ หญิงของเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งได้รับผลกระทบจากฝ่ายก่อความไม่สงบ ซึ่ง คนกลุ่มนี้ มักได้รับถูกเชิดชูเป็นดั่งผู้ เสียสละเพื่อชาติ จึงได้รับการเยียวยาอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ อังคณายังได้เสนอภาพให้เห็นว่า ผู้ หญิงมุสลิมในสังคมมลายูอยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจที่อยู่ใน มือของผู้ ชาย จึงทำให้การบังคับใช้กฎหมายอิสลามไม่ได้เป็นไปตามที่หลักการศาสนากำหนดไว้ อย่างแท้จริงได้ รวมทั้งการตีความไม่สอดคล้องกับบริบทของสถานการณ์ในพื้นที่เช่น ไม่มีการ ออกมาให้คำพิตวา(คำตัดสิน) ในเรื่องการถูกบังคับให้หายไปของบุคคลในครอบครัว การตัดสินว่า

เงินเยียววาเป็นเงินมรดกที่ต้องนำไปชำระหนี้สินที่มีอยู่ก่อน¹ จึงทำให้สมาชิกที่เหลืออยู่มีเงินสำหรับการดำเนินชีวิตของครอบครัวลดน้อยลง ไม่มีบทบาทโทษสำหรับสามีที่ไม่ได้ดูแลและใช้ความรุนแรงกับภรรยา เป็นต้น

Andrea Molnar (2007) กล่าวถึง กลุ่มผู้หญิงมุสลิมโดยเฉพาะระดับชาวบ้านว่าเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะเป็นอย่างมาก และศาสนาอิสลามก็ไม่ได้เป็นข้อจำกัดสำหรับการแสดงออกทางการเมือง ซึ่งเห็นได้ชัดจากการเดินขบวนในเดือนพฤษภาคม 2550 นอกจากนี้ ความรุนแรงที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ทำให้ผู้หญิงมุสลิมมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น นี้นี้ก็เกิดจากความต้องการสันติภาพและความยุติธรรม แต่ผู้หญิงเหล่านี้ ก็ยังคงถูกละเลยจากพื้นที่ทางการเมืองหลัก จึงทำให้หันไปสู่อารมณ์มีส่วนร่วมทางการเมืองในพื้นที่ทางเลือก

การจัดกลุ่มของอัมพรเป็นกษัตริย์ตามประเด็นการดำเนินงานและเคลื่อนไหว ในขณะที่การจัดกลุ่มของอังคณาใช้เกณฑ์สถานะทางสังคมของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ซึ่งส่งผลต่อการได้รับการเยียวยาจากภาครัฐที่แตกต่างกันด้วย ข้อเสนอของอัมพรและ Andrea จึงสอดคล้องกับข้อเสนอ Darini (2001) ที่ว่า ความขัดแย้งเปิดโอกาสให้กับผู้หญิงในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น สำหรับคนที่เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยบทบาทใหม่ของผู้หญิงมุสลิมที่เกิดขึ้น หลังเหตุการณ์ความรุนแรงเริ่มเป็นที่ยอมรับและสังเกตเห็นถึงศักยภาพจากองค์กรภายนอกมากขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ภายหลังดาโต๊ะยุติธรรมได้มีการประชุมและพิจารณาว่าเงินเยียววาจากรัฐไม่ใช่เงินมรดก

บทที่ 3

ผลการศึกษา: เส้นทางชีวิตเหยื่อผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ

ความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สร้างผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงให้แก่ผู้คนที่อยู่อย่างมากมายทั้งหญิงและชาย แม้ว่าส่วนใหญ่ผู้หญิงอาจไม่ใช่เหยื่อของความรุนแรงโดยตรง แต่การแบกรับภาระความรับผิดชอบในการดูแลครอบครัวและการเผชิญปัญหาต่างๆภายหลังจากเสาหลักของครอบครัวอันได้แก่ผู้ชายที่เป็นสามี พ่อ ลูกหลานหรือญาติพี่น้อง ต้องเสียชีวิต บาดเจ็บ พิการ ถูกจับกุม หรือถูกทำให้หายไป ก็ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้กลายเป็นเหยื่อทางอ้อมของความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ เพราะเมื่อคนรักหรือเสาหลักของครอบครัวต้องจากไปกะทันหันอย่างไม่ทันตั้งตัว ทำให้“ความปกติ” ของชีวิตที่เหลืออยู่ต้องมียันเปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวร ไม่มีวันกลับคืนมาเช่นเดิม ดังนั้น การต่อสู้เพื่อเอาชีวิตตนเอง ครอบครัวและชุมชนให้อยู่รอดท่ามกลางความรุนแรงที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คนเหล่านี้ ความเจ็บปวดที่เกิดขึ้น ที่ดูเหมือนว่าจะคลี่คลายเมื่อกาลเวลาผ่านไป หากแต่ความทรงจำที่เจ็บปวดยังคงติดตรึงในจิตใจมิอาจเลือนหาย การตัดสินใจเข้าสู่กระบวนการสร้างสันติภาพซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความมั่นคงและปลอดภัยให้แก่ตนเอง ครอบครัว และผู้คนในชุมชน เพราะพวกเขาต่างคาดหวังว่า สันติภาพและความสงบสุขอันยั่งยืนและถาวรของจังหวัดชายแดนภาคใต้จะเกิดขึ้น นจริงได้ในวันข้างหน้า สามารถเริ่มต้นจากพลังเล็กๆของพวกเขาที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ที่มีส่วนร่วมในการกำหนดชะตากรรมของพื้นที่แห่งนี้ ด้วยตัวเธอเอง

ในบทนี้ ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอข้อมูลเบื้องต้น และข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา 9 คน เพื่อจะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาและวิเคราะห์ต่อไป โดยแบ่งลำดับในการนำเสนอต่อไปนี้

1. ข้อมูลส่วนตัว ภูมิหลังชีวิต
2. เหตุการณ์พลิกผันและผลกระทบ
3. ทักษะต่อตนเองในการดำเนินชีวิต ก้าวข้ามวิกฤต
4. บทบาทใหม่
5. ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้หญิงมลายูมุสลิม

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา 9 ราย

ชื่อ	อายุ (ปี)	สถานภาพในครอบครัว	ที่อยู่ปัจจุบัน	อาชีพเดิม	บทบาทใหม่	สมาชิกในครอบครัวที่ต้องดูแล (คน)	สมาชิกและในครอบครัวที่สูญเสียหรือถูกจับกุม	เหตุการณ์ที่ทำให้เสียชีวิตหรือจับกุม	ปัจจัยสำคัญในการก้าวข้ามวิกฤต
อัสมา	52	แม่และเมีย	อ.ตากใบ จ.นราธิวาส	ค้าขาย ปักผ้า	ผู้ประสานงาน คดีตากใบ	15	- ลูกชาย (ถูกจับกุม) -สามี (เสียชีวิต)	- เหตุการณ์ตากใบ - เหตุการณ์รายวัน	หลักศาสนาและการทำงานกับภาคประชาสังคม
นูริน	47	แม่	อ.ตากใบ จ.นราธิวาส	ผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้าน	ประธานกลุ่ม เครือข่าย	5	- ลูกชาย 2 คน (บาดเจ็บและเสียชีวิต)	เหตุการณ์ตากใบ	หลักศาสนาและลูก
ฟิรดาวส์	33	ลูกสาว	อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี	แม่บ้าน	ประธานกลุ่ม เศรษฐกิจในชุมชน	10	พ่อ	เหตุการณ์กรือเซะ	การทำงานกับภาคประชาสังคม

ชื่อ	อายุ (ปี)	สถานภาพ ในครอบครัว	ที่อยู่ ปัจจุบัน	อาชีพเดิม	บทบาทใหม่	สมาชิกในครอบครัวที่ต้องดูแล (คน)	สมาชิกและในครอบครัวที่สูญเสียหรือถูกจับกุม	เหตุการณ์ที่ทำให้เสียชีวิตหรือจับกุม	ปัจจัยสำคัญในการก้าวข้ามวิกฤต
อินอาม	27	เมีย	อ.แม่ลาน จ.ปัตตานี	แม่บ้าน อสม.	ผู้ประสานงาน กลุ่มเครือข่าย	4	สามี	เหตุการณ์ กรือเซะ	ประชาสังคม
ฟาติน	34	เมีย	อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	แม่บ้าน	ประธานกลุ่ม สตรีสายสัมพันธ์	5	สามี	เหตุการณ์ รายวัน	ลูกและการ รวมกลุ่ม
ไดนี	49	เมีย	อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี	ครูอนุบาล	วิทยากร เยี่ยมยา ดูแลเด็กกำพร้า	4	สามี	เหตุการณ์ รายวัน	ศาสนาและการ ทำงานกับภาค ประชาสังคม
รุสนี	33	น้องสาว	อ.กรงปินัง จ.ยะลา	ครูอนุบาล	ประธานกลุ่ม สตรีเพื่อ สันติภาพ	4	พี่ชาย พี่เชย พี่สาว	เหตุการณ์ รายวัน	ครอบครัว และภาค ประชาสังคม

ชื่อ	อายุ (ปี)	สถานภาพ ใน ครอบครัว	ที่อยู่ ปัจจุบัน	อาชีพเดิม	บทบาทใหม่	สมาชิกใน ครอบครัวที่ ต้องดูแล (คน)	สมาชิกและใน ครอบครัวที่ สูญเสียหรือถูก จับกุม	เหตุการณ์ที่ ทำให้ เสียชีวิตหรือ จับกุม	ปัจจัยสำคัญ ในการก้าว ข้ามวิกฤต
มินนา	29	เมีย	อ.รามัน จ.ยะลา	ครูประถม	วิทยากร เยียวยา	2	สามี	เหตุการณ์ ร้ายวัน	ลูก
ยุสรอ	35	เมีย	อ.รามัน จ.ยะลา	แม่บ้าน	ประธานกลุ่ม ช่วยเหลือ ครอบครัว ผู้ต้องหาคดี ความมั่นคง	5	สามี	คดีความ มั่นคง	หลักศาสนา และเครือข่าย ประชาสังคม

1. อัสม่า

อัสม่า หญิงมลายูมุสลิมเมืองชายแดนอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส วัย 52 ปี เป็นมารดาของผู้ที่ถูกดำเนินคดีตากใบรายหนึ่งและต้องสูญเสียสามีหลังจากการออกมาทำงานช่วยเหลือเรียกร้องความยุติธรรมในกรณีตากใบ ครอบครัวอัสม่าเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกรวม 25 คน ซึ่งเป็นลูกแท้ๆ 8 คน ชาย 3 คน หญิง 5 คน ลูกบุญธรรม 3 คน ลูกสะใภ้ 5 คน และหลานๆ อีก 8 คน ปัจจุบันมีสมาชิกที่อยู่ใต้ชายคาเดียวกัน 15 คน ส่วนใหญ่อยู่ในวัยเรียน

คนโตเข้าบ้านอยู่ในเมืองนรา กลับมาอาทิตย์ละครั้ง อีกคนอยู่บ้านนาสุลุสสะไภ้) รวมที่อยู่ในบ้านประมาณ 15 คน กินแค่อีเกลาแยะ(ปลาเบ็ด) วันหนึ่งเงิน 200 บาทไม่พอ รู้สึกปวดหัว แต่ก็ไม่เป็นไร เพราะข้าวสารไม่ได้ซื้อ คนกาบง(ชาวบ้าน)กินไม่เยอะ

(อัสม่า, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

ชีวิตวัยเด็กของอัสม่าต้องกำพร้าแม่ตั้งแต่อายุสองขวบ หลังจากแม่เสีย พ่อก็แต่งงานใหม่และย้ายไปอยู่ในอำเภอใกล้เคียง อัสม่า จึงต้องไปอาศัยอยู่กับป้า เธอเป็นคนเรียนหนังสือเก่ง จนได้รับคัดเลือกเป็นหัวหน้าห้องมาตลอดสี่ปี และเป็นพี่รักของเพื่อนและครู แต่เนื่องจากความยากจนประกอบกับอยู่ในครอบครัวที่มีสมาชิกหลายคน จึงทำให้ได้เรียนหนังสือสายสามัญ จนถึงป.4 ในโรงเรียนประถมของตำบลศาลาใหม่ หลังจากนั้นจึงไปเรียนต่อศาสนาอีก 2 ปีในโรงเรียนปอเนาะและแต่งงานในวัย 17 ปี

ตอนเด็กๆ ก๊ะ(พี่) ลำบากมาก ไม่ได้เรียนสูง จบแค่ ป.4 เดินเท้าเปล่าสองกิโลเพื่อไปโรงเรียน รองเท้าสักคู่หนึ่งก็ซื้อใหม่ไม่ได้ เพื่อนๆ เค้าขี่จักรยานกัน แต่เราไม่มี คนแกให้ตั้งค์ ไปโรงเรียน 1 บาทต่อสัปดาห์ เดือนหนึ่งก็ได้กินปลาครั้งหนึ่ง สมัยเด็กเป็นหัวโจก ไม่ได้กลัวพวกเพื่อนผู้ชายหรอก เขกหัวประจำ ก๊ะเป็นคนเรียนเก่ง ขยันเรียนและได้เป็นหัวหน้าห้อง ครูจะตรวจข้อสอบของเราก่อน

(อัสม่า, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

หลังแต่งงานสองสามีภรรยาช่วยทำงานค้าขาย โดยเป็นคนจัดหาผ้าให้แก่ชาวบ้านปักเย็บ และนำไปจำหน่ายในตลาดตาบา โดยฝ่ายภรรยาเป็นผู้จำหน่าย ส่วนสามีช่วยขับรถ ขนของ จนสามารถมีเงินเก็บ ซื้อแผงขายของในตลาดนานกว่า 15 ปี ตลาดแห่งนี้ ทำให้อัสม่าได้พบปะผู้คนมากมาย ทั้งมลายู พุทธ จีน รวมทั้งมีใตสใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันมากกว่าหญิงชาวมลายูมุสลิมคนอื่นในหมู่บ้าน จนกระทั่งวันหนึ่ง เธอคิดว่า กากีที่คนทั้งคู่ไปทำงานพร้อมกันที่ตลาด มักทำให้ไม่ได้เจอญาติที่มาเยี่ยมบ้าน ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีคนประจำอยู่ที่บ้านหนึ่งคน

เพื่อให้ได้พบปะกับญาติที่มาเยี่ยมเยียน รวมทั้งทำให้มีเวลาอยู่กับลูกๆ ได้มากขึ้น เธอจึงตกลงใจให้สามีหยุดช่วยงานค้าขาย แล้วไปปลูกถั่วในที่ดินของตนเองแทน หลังจากนั้นไม่นาน เมื่อมีสมาชิกที่ต้องดูแลในบ้านเพิ่ม ประกอบกับอายุที่มากขึ้น ทำให้กะอัสมาตัดสินใจหยุดค้าขายในตลาดตาบา และซื้อจักรมาเย็บปักผ้าคลุมหัวเองที่บ้าน เพราะสามารถทำรายได้ให้แก่ครอบครัวได้มากกว่า มีเวลาอยู่บ้านมากขึ้น จนกระทั่งความเจ็บป่วยของร่างกายได้มาเยือน ทำให้อัสมาต้องหยุดทำงานและพักผ่อนที่บ้านแทน จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ตากใบ ความตกใจจากภาพที่เห็นตรงหน้าทำให้ความเจ็บปวดของร่างกายเธอหายไปพร้อมกับความรู้สึกไม่เป็นธรรมเข้ามาแทนที่ในหัวใจ

“ทำงานผ้ากับญาติสิบปี ก็ไปซื้อแผงขายของที่ตาบา 15 ปี จนคิดว่า พอไปทำงานที่ตลาด (ทำให้) ไม่ได้เจอญาติเวลาเค้ามายเยี่ยมบ้าน ก็เลยให้สามีหยุดขายแล้วไปปลูกถั่วในที่ดินอยู่แล้ว แต่ก็ยังขายอยู่ พอเริ่มดูแลลูกไม่ทัน ตัวเองก็หยุดขายของที่ตลาดแล้วซื้อจักรมาเย็บที่บ้าน ตอนนั้นได้รายได้วันละพันกว่าบาท ปีหนึ่งก็เคลียร์หนี้ได้หมด”

(อัสมา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

สำหรับการจัดการเรื่องการเงินของครอบครัว อัสมาเป็นคนหารายได้หลักให้แก่ครอบครัวมาโดยตลอด แม้ว่าจะไม่ได้รับค่าเลี้ยงดูจากสามีเท่าไรนัก แต่สิ่งนี้ ก็ไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับครอบครัวอัสมาเลย เพราะต่างก็เข้าใจในลักษณะนิสัยส่วนตัวของกันและกัน เนื่องจากอัสมาเป็นคนใจดี ชอบช่วยเหลือผู้คน และไม่สามารถเก็บหอมรอมริบได้ สามีจึงเป็นผู้เก็บเงินรายได้ส่วนตัวของตนเองที่ละเล็กทีละน้อยแทน โดยรายได้ของสามีก็กลายเป็นเงินเก็บยามฉุกเฉินของครอบครัวได้เป็นอย่างดีในช่วงที่อัสมาเจ็บป่วย รวมทั้งสามารถช่วยผ่อนชำระหนี้สินเป็นรายเดือนจากการซื้อมอเตอร์ไซค์คันใหม่

“เค้าไม่เคยทำงานหนัก ได้เงินก็เก็บ กะเป็นคนหาเงิน ดูแลลูก ไม่ขออาแปะ เป็นคนซื้อ (ดาวน) มอเตอร์ไซค์ให้อาแปะ ตอนแรกเค้าช่วยขายของ แล้วก็ให้เค้าไปทำสวนถั่วในที่ดินแล้วก็มาทำมอเตอร์ไซค์รับจ้าง คนก็ถามว่าไม่โกรธหรือที่อาแปะไม่ให้เงิน เราเข้าใจ เพราะถ้าอยู่กับเราก็คงได้เงินเยอะก็กินเยอะ แล้วเราก็คงทำงาน มีรายได้แล้ว ซื้อมอเตอร์ไซค์คันหนึ่งได้สามร้อยบ้าง ยี่สิบบาทบ้าง แต่เค้าก็ไม่เคยขอ เค้าก็เก็บไว้ พอตอนทำบ้านเค้าก็เอาเงินออกมาบอกว่า เค้ามีเงิน”

(อัสมา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

เหตุการณ์ตากใบเมื่อ 25 ตุลาคม 2547 ทำให้ชีวิตของอัสมาถึงจุดเปลี่ยนสำคัญ จากอาชีพแม่บ้านที่ปักผ้าคลุมหัวสตรีมุสลิมและจำหน่าย กลายเป็นนักขับเคลื่อนสันติภาพที่ช่วยเหลือประสานงานให้แก่ผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ตากใบโดยไม่หวังเกรงฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นคู่กรณี อัสมาเป็นผู้หญิงคนหนึ่ง que เห็นการกระทำอันรุนแรงต่อประชาชนของเจ้าหน้าที่อย่างชัดเจนในวันนั้น แต่ ณ วันนั้น เธอก็ทำได้เพียงการห้ามปรามความรุนแรงที่เกิดขึ้น ต่อหน้าด้วยวาจา นอกจากนี้ ลูกชายคนหนึ่งของตนเองก็ถูกควบคุมตัวและถูกดำเนินคดีจากเหตุการณ์วันดังกล่าวในฐานะที่เป็นกลุ่มแกนนำและมีส่วนร่วมวางแผนเพื่อก่อให้เกิดการชุมนุมรวมกับชาวบ้านตากใบรวม 58 คน โดย 17 คน เป็นญาติและเพื่อนบ้านของอัสมาในตำบลไพรวัน อัสมารับรู้ถึงความรุนแรงและความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นตามมากับชาวบ้านที่ไปเข้าร่วมเหตุการณ์ รวมทั้งต้องต่อสู้คดีให้แก่ลูกชายเธอก็ตั้งใจออกมามีส่วนช่วยเหลือผู้คนที่เดือดร้อนในคดีตากใบ ให้แก่ผู้ได้รับความเดือดร้อนในคดีตากใบ ทั้งคดีถูกจับกุม 58 คนและคดีการตายที่มีการเสียชีวิตระหว่างการขนย้ายเพื่อไปควบคุมตัวที่ค่ายอิงคยุทธบริหาร จ.ปัตตานี 78 คน โดยอัสมาทำหน้าที่ประสานความช่วยเหลือให้แก่ผู้ที่รู้จักและไม่รู้จักที่ถูกดำเนินคดี ทั้งด้านการเงินที่วิ่งหาหยิบยืมโฉนดที่ดินเพื่อไปค้ำประกัน และประสานงานระหว่างชาวบ้าน กับทนายความ ภาคประชาสังคม และนักวิชาการที่เข้าไปช่วยเหลือในคดีตากใบ นับตั้งแต่การเป็นล่ามเพื่อช่วยสื่อสารระหว่างทนายและผู้ต้องหาเนื่องจากญาติของจำเลยส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไม่ค่อยได้ ติดต่อนัดหมายและเดินทางไปศาลพร้อมกับญาติของจำเลยทุกนัดไม่มีขาด ประชุมซักซ้อมเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปคดีก่อนขึ้นศาล แม้ว่าการติดต่อประสานงานผู้เกี่ยวข้องในคดีจะเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะชาวบ้านหลายคนอยู่ในพื้นที่ห่างไกลและไม่มีโทรศัพท์ส่วนตัว

“โทรนัดญาติๆให้ไปศาลทุกครั้งที่มีการนัดหมายให้การในศาล ก็ต้องไปด้วยทุกครั้ง เพราะไม่งั้นชาวบ้านก็ไม่ยอมไป เค้กแล้ว ถ้าไม่มีก็เค้กก็ไม่ไป เพราะเค้กไม่ไว้ใจ แต่เจ้าหน้าที่ก็สงสัยเพราะมาทำหน้าที่แบบนี้แหละ ญาติบางคนก็ต้องนั่งรถไปตามถึงบ้าน เพราะเค้กไม่มีโทรศัพท์ แต่บางคนก็โทรไปบอกได้ ตอนแรกที่ต้องประกันตัว ก็วิ่งหาหยิบยืมโฉนดของญาติๆ ก็ไม่มีใครอยากให้ สุดท้ายหามาได้ทั้งหมดรวมเป็นเงินกว่าล้านบาท ช่วยออกมาได้ 6 คน”

(อัสมา, สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552)

นอกจากการช่วยเหลือผู้คนที่ในคดีตากใบแล้ว เธอยังช่วยประสานงานให้กับชาวบ้านที่เดือดร้อนจากการโดนหมายเรียก หรือการออกหมายจับ อันไม่มีสาเหตุที่เชื่อได้ว่าเป็นผู้กระทำผิด

โดยเป็นทั้งผู้ให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิของผู้ต้องหาแก่ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ รวมทั้งการติดตามการช่วยเหลือตามสิทธิของเหยื่อ เช่น ทุนการศึกษา ความคืบหน้าในการดำเนินคดี เป็นต้น

“คนจำนวนมากก็พึ่งก็ะคนเดียว คนที่ไม่รู้จักที่เดือดร้อนก็พากันโทรมาหา ก็ไม่ว่าจะ เป็นลูกถูกจับ ถูกเจ้าหน้าที่ทำร้าย ระดับสจ. ก็โทรหาขอความช่วยเหลือ เราเป็นแค่ ชาวบ้านธรรมดาจบ.แค่ป.4”

“ตอนนั้นก็พยายามอธิบายกับทหาร ตำรวจ ว่าจะไปประชุมเพื่อแก้ปัญหา ต้อง พยายามทำให้ตำรวจทหารเข้าใจ แต่ยังต้องอาศัยคนอื่น ชาวบ้านก็มาขอช่วยว่าลูกถูกจับ ถูกซ้อม ถูกสงสัย เราก็ปรึกษาคนอื่นต่อว่าจะทำอย่างไรจะช่วยคนเหล่านี้ ก็ทำเองไม่ได้ แต่ก็พยายามช่วยเหลือ”

(อัสมมา, สัมภาษณ์, 29 เมษายน, 2553)

หลังจากการทำงานปกป้องช่วยเหลือด้านสิทธิมนุษยชนแก่ชาวบ้านตากใบและคนใน ชุมชนใกล้เคียง ก็ส่งผลให้สามีของเธอถูกยิงเสียชีวิตเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2550 นอกจากนี้ เธอยัง ได้รับหนังสือเชิญตัวจากหน่วยทหารในพื้นที่ให้ไปรายงานตัว เนื่องจากสงสัยว่ามีพฤติกรรม เกี่ยวพันกับแนวร่วมก่อความไม่สงบ รวมทั้งมีการตรวจค้นบ้านของเธอเมื่อเดือนมีนาคม 53 ซึ่ง เจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงไปล้อมบ้านของเธอด้วยสงสัยว่ามีอุปกรณ์ประกอบระเบิด แต่เมื่อตรวจ ค้น ก็ไม่พบวัตถุต้องสงสัยใดๆ และล่าสุดก็มีการตรวจค้นบ้านของเธออีกครั้ง ในช่วงเดือนเมษายน 2554 เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวเธอกำลังเป็นแกนนำในการยื่นเรื่องให้กรรมการสิทธิฯ ดำเนินการฟ้องศาลเพื่อคัดค้านคำตัดสินในกรณีเหตุการณ์ตากใบ

“เราไม่คิดว่าจะเกิดเหตุกับเขา ที่เค้าโดนยิงก็น่าจะมาจากที่ก็ะทำงานแบบนี้ก็ได้ แต่ ก็ไม่รู้สิกลัววะ เพราะว่าเราไม่ได้ทำอะไรผิด ยิ่งไงก็ต้องตาย การที่สามีถูกยิงเสียชีวิต ยิ่งรู้สึกว่ายากจะช่วยเหลือคนอื่น เพราะถือว่าอัลลอฮ์ให้เราใช้ชีวิตเพื่อช่วยมนุษย์คนอื่น เหมือนกัน”

“แม้ว่าจะเสียไปนานแล้ว ก็รู้สึกว้าอาแบ(สามี)ยังอยู่ คิดว่าเป็นการตายชะฮีด² เพราะเค้าไม่เคยทะเลาะกับใคร ไม่ไปไหนคนเดียวไกล อาแบเขาเป็นคนเงียบๆ ไม่ค่อยคุย ขับรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างปากทางเข้าหมู่บ้านมาเป็นสิบปี

(อัสมมา, สัมภาษณ์, 29 เมษายน, 2553)

² การตายชะฮีด ตามความเชื่อของคนมุสลิมถือว่าจะได้ขึ้นสวรรค์

“อายุชาวบ้านเหลือเกิน ทั้งที่เรามาทำงานช่วยเหลือคนอื่นและประสานงานกับทหาร แต่ก็ยังโดนค้นบ้าน ไม่เข้าใจเหมือนกันว่าทำไม

(อัสม่า, สัมภาษณ์, 20 เมษายน, 2554)

แต่ไม่ว่าจะอัสม่าจะต้องเผชิญกับอะไร เธอก็ยังยึดมั่นในกระบวนการยุติธรรม และต่อสู้ทุกอย่างด้วยวิถีแห่งสันติเสมอ เพราะเธอเชื่อว่าคุณธรรมมีอยู่จริง ทั้งนี้จิตใจที่เด็ดเดี่ยวและเข้มแข็งของเธอในการอดทนและฟันฝ่าอุปสรรคต่างๆ มีพื้นฐานมาจากการยึดมั่นในเรื่องความยุติธรรมและการคาดหวังในความช่วยเหลือจากพระเจ้า ไม่ว่าเธอจะอยู่ในสถานที่ใด เธอก็ไม่ทิ้งวิถีปฏิบัติที่ยึดถือเลย

“พระเจ้าอยู่กับคนที่รักความยุติธรรมเสมอ ทำให้กะไม่รู้สึกลัวอะไร ต่อไปไม่รู้ว่าจะเป็นเราหรือเปล่า แต่ก็ไม่รู้สึกลัว ตั้งแต่อาเยาะห์³ เสียปีกว่า ก็ตื่นละหมาด ตะฮัจญ์⁴ อ่านกุรอาน ตอนตีสี่ตลอด และขอจากอัลลอฮ์ให้เราสามารถพูดอธิบายแล้วคนเข้าใจ รู้สึกว่า สิ่งที่ขอจากอัลลอฮ์ได้รับตอบรับ รู้สึกอยากทำอามัล(การงานที่ดี) แต่ก่อนนั้นไม่ทันไม่ค่อยได้ทำ) เพราะลูกเยอะแล้วกำลังเรียนกัน “

(อัสม่า, สัมภาษณ์, 29 เมษายน, 2553)

คุณสมบัติเรื่องการยึดมั่นในวิถีอิสลาม ได้รับการยืนยันจากผู้ใกล้ชิด ดังคำกล่าวของอัศรา รัฐการ์นต์ ผู้ช่วยวิจัยโครงการเสียงจากผู้หญิงชายแดนใต้ที่ทำงานร่วมกับกะอัสม่า มาอย่างยาวนาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ อาเยาะห์ เป็นภาษามลายูถิ่น หมายถึง พ่อ แต่ในที่นี้ เป็นสรรพนามเรียกสามี

⁴ การละหมาดตะฮัจญ์ เป็นการลุกขึ้นละหมาดในตอนกลางคืนและยืนละหมาดเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขัดกับธรรมชาติและตัวตนของมนุษย์ที่รักความสบายในเวลานั้น การกระทำเช่นนี้ จึงเป็นการฝึกหัดที่มีประสิทธิภาพที่สุดในการควบคุมและฝึกระเบียบวินัยตนเอง คนที่สามารถควบคุมตัวเองโดยวิธีการนี้ และสามารถมีอำนาจเหนือร่างกายและจิตใจของตัวเองจะมีความสามารถใช้อำนาจในหนทางของพระเจ้าได้ นอกจากนี้ ผู้ที่อยู่ตามลำพังในตอนกลางคืนจะละทิ้งความสบายที่ นมานานมานั้นจะต้องเป็นคนที่มีความจริงจัง ไม่มีการโอ้อวดและการตบตะแลงในการกระทำเช่นนั้น เนื่องจากภรรยาในยามดึกตื่นนี้ เป็นสิ่งที่ยากกว่าภรรยาในตอนกลางวัน ทำให้เขามีความมั่นคงแน่วแน สามารถเดินในหนทางของอัลลอฮ์ได้มั่นคงกว่า และสามารถเผชิญหน้าและอดทนต่อความทุกข์ยากลำบากในหนทางนี้ ด้วยความเด็ดเดี่ยวและมั่นคง

“ถึงแม้ว่ารัฐหรือภาคประชาสังคมเหล่าไหน จะดึงแก่ออกมา แต่แกก็ยังตื่นตะฮัด ยุคเหมือนเดิมแทบทุกคืนที่พีไปไหน(ด้วยกัน)กับแก ไปนอนตามกรุงเทพฯ ตามสถานที่ต่างๆ ซึ่งหมายความว่าแกไม่ล้มเลิกหวังว่า ไม่มีอะไรมาเปลี่ยนแปลงแกได้”

(อัศรา รัฐการ์รันต์, **สัมภาษณ์**, 22 เมษายน 2553)

หลังจากเหตุการณ์ตากใบที่ทำให้ลูกชายคนหนึ่งของกะอัสมาดึงถูกดำเนินคดีในข้อหาเป็นแนวร่วมก่อความวุ่นวาย เธอไม่ได้นั่งนอนใจรอคอยความช่วยเหลือจากหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ กลับเป็นแกนนำคนสำคัญในการต่อสู้เพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ของลูกชายและเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ทั้งคดีใต้สวนการตายและคดีแนวร่วม 58 คน โดยการเป็นคนกลางเพื่อประสานงานและสร้างความเข้าใจระหว่างชาวบ้าน ภาคประชาสังคมและเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้กะอัสมามีโอกาสได้เดินทางไปเข้าร่วมงานสัมมนาต่างๆ มากมาย ซึ่งทำให้เธอได้รับทั้งความรู้ใหม่เกี่ยวกับกฎหมายและสิทธิต่างๆ รวมทั้งประสบการณ์และโอกาสในการสื่อสารสร้างความเข้าใจกับผู้คนในสวนต่างๆ ของสังคมไทยและต่างประเทศ นอกจากนี้ การเป็นผู้ประสานงานทำให้ได้พบปะและปฏิสัมพันธ์กับผู้คนที่หลากหลายนับตั้งแต่ชาวบ้านระดับรากหญ้า นักพัฒนา นักสิทธิมนุษยชน ภาคประชาสังคมทั้งไทยและต่างประเทศ รวมถึงเจ้าหน้าที่ระดับสูง ซึ่งสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้คนที่ถูกถักทอขึ้นใหม่ในสังคม เป็นดังสายใยที่รองรับความทุกข์ร้อนและเศร้าใจของผู้หญิงคนหนึ่งที่ต้องยืนหยัดท่ามกลางความขัดแย้งและรุนแรงที่เกิดขึ้น นรอบตัว

“ถ้าเราไม่มี NGO เราก็มาไม่ถึงขนาดนี้หรอก เพราะเราไม่ได้เรียนหนังสือ ส่วนราชการที่ตากใบไม่เคยถามเกี่ยวกับตากใบเลย ไม่สนใจ ยกเว้นคนจากปัตตานี ยะลา และกรุงเทพฯ ถ้ากะยา แอ ยมท. ลุงไสภณ ไม่ไปช่วยเหลือพวกเรา ทนายก็คงไม่มีเลย”

“ทำไมเจ้าหน้าที่สงสัยว่ากะอัสม่าเป็นแนวร่วม ทั้งที่ถูกขู่ ถูกส่งจดหมาย แต่โซคดีที่กะอัสม่ารู้จักคุณอังคณา เสธ.อุดมชัย ถ้าไม่รู้จักคนเหล่านี้ คงอยู่ในคุกแล้ว เพราะกะช่วยชาวบ้านตากใบ”

“เวลามีเรื่องร้องเรียน กะให้เค้าทำหนังสือ แล้วจะส่งต่อให้คุณอังคณา ธิยา(คุณไชรยา จามจรี) หรือไม่ก็คุณพงษ์จรัส พีคุ้ม (คุณนารี เจริญผลพิริยะ)”

(อัศมา, **สัมภาษณ์**, 29 เมษายน, 2553)

ผลจากการลุกขึ้นต่อสู้ เรียกร้องสิทธิแก่ผู้เสียหายรายอื่น ทำให้ได้รับรางวัลผู้หญิงปกป้องสิทธิมนุษยชน" จากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ปี 2550 และยังเป็น 1 ใน 26 คนไทยที่ได้รับรางวัล "พลเมืองคนกล้า" จากสถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี 2552 ซึ่งเป็นรางวัลที่มอบให้แก่ักต่อสู้ เพื่อพิทักษ์ความถูกต้องในสังคม สะท้อนความเป็นต้นแบบของความกล้าหาญ ที่จะเผชิญกับสิ่งท้าทาย หรืออันตรายจากกลุ่มอิทธิพล รวมทั้งรางวัลนักสู้ผู้ไม่แพ้จากรายการโทรทัศน์ “คนค้นคน” เพราะเป็นผู้ลุกขึ้นสู้ ด้พิชิตสำนักแห่งความเป็นแม่ ก่อนจะนำไปสู่สำนักแห่งความเป็นธรรม

อัสมา ได้รับเงินเยียวยาจากภาครัฐจำนวนกว่า 200,000 บาท หลังจากที่มีการเสียชีวิตของสามีของเธอถูกระบุจากคณะกรรมการสามฝ่ายว่า เป็นคดีความมั่นคง เธอจึงมีสิทธิได้รับการเยียวยาจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง⁵ นอกจากเงินชดเชยแล้ว บุตรสองคนที่อยู่ในวัยเรียนยังได้รับทุนการศึกษาจนจบปริญญาตรี แม้ว่าจะได้ทุนการศึกษา แต่ระยะเวลาที่ได้รับเงินดังกล่าวจากทางราชการนั้น มักไม่สอดคล้องกับการใช้จ่ายในช่วงเปิดภาคเรียนและไม่มีความต่อเนื่อง จึงทำให้เธอต้องวิ่งหาหยิบยืมเงินจากญาติพี่น้องเพื่อสำรองจ่ายค่าเทอมและอุปกรณ์การเรียนต่างๆ ของลูกในช่วงเปิดเทอมเสมอ

2. นูรีน

ก๊ะนูรีน ผู้หญิงมุสลิมที่มีพีนเพเป็นคนจังหวัดนครศรีธรรมราช หลังจากแต่งงาน เธอได้ย้ายตามสามีเข้ามาอยู่ที่ อ.ตากใบ จ.นราธิวาส เธอมีลูกรวมทั้งหมด4 คน โดยลูกชายได้รับบาดเจ็บ 1 คน และเสียชีวิตจากเหตุการณ์สลายการชุมนุมหน้าสภอ.ตากใบอีก 1 คน รวมทั้งลูกสาวอีกคนหนึ่งก็ได้รับผลกระทบทางจิตใจจากการเสียชีวิตของพี่ชาย ก๊ะนูรีนจบการศึกษาชั้นอนุปริญญาที่ซึ่งเธอเองอยากเรียนให้สูงกว่านี้ แต่เพราะภาวะการเลี้ ยงดูแล จึงทำให้เธอหยุดเรียนต่อ หลังจากนั้น จึงช่วยงานสามีดำเนินงานเอกสารและประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เข้ามาในหมู่บ้าน ต่อมาได้รับเลือกให้เป็นประธานอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน(อสม.)ในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอและจังหวัด เป็นคณะกรรมการชั้นพีนพื้นฐานของโรงเรียนในหมู่บ้าน เลขานุการกรรมการหมู่บ้าน วิทยากรของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) หัวหน้ากลุ่มสตรีปักจักร ในขณะที่ผู้ เป็นสามีนอกจากจะทำหน้าที่เป็นผู้นำบ้านแล้วก็ทำงานค้าขายเล็กน้อยๆ ในอดีตครอบครัวของก๊ะนูรีนเคยพบกับมรสุมชีวิตจากการประกอบอาชีพค้าขายผ้ากระสอบ ซึ่งเป็นของหนีภาษีประเภทหนึ่ง เมื่อสามีของเธอถูกตำรวจจับ ทำให้ครอบครัวของเธอแทบล้มละลาย ทรัพย์สินต่างๆถูกยึด แต่เธอก็ดี นรณพินฝ่าปัญหาเหล่านี้ นมาได้ โดยการทำงานเย็บผ้าอย่างหนัก ก๊ะนูรีนทำงานปักผ้าคลุมหัวเป็นอาชีพหลัก เนื่องจากสมัยก่อนผ้าคลุมหัวยังไม่มีคนทำ

⁵ การเยียวยาจากภาครัฐจะได้รับเงินจากองค์กรต่างๆคือ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงพัฒนาสังคมฯ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงยุติธรรมและสำนักงานป้องกันสาธารณสุข

มากนักจึงได้ราคาสูงมาก คุ่มค่ากับการลงแรง เธอจึงตั้งใจทำงานเพื่อยึดเป็นอาชีพหลักแบบไม่ได้หลับไม่ได้นอน พักผ่อนแค่วันละหนึ่งชั่วโมง ทำให้ได้รายได้วันละพันกว่าบาท จนสามารถปลดภาระหนี้สินต่างๆได้หมด ทั้งนี้ ในปัจจุบัน การปักผ้าเริ่มเป็นที่แพร่หลายซึ่งทำให้พ่อค้าคนกลางกดราคาต่ำจ้าง ประกอบกับเธอเองไม่มีสมาธิในการเย็บปักเนื่องจากการสูญเสียลูกชายในเหตุการณ์ตากใบ ก็ะนูรีนจึงหยุดงานเย็บจักร

“จบแค่ ม.6 แต่ก็พยายามไปสอบจนจบอนุ(ปริญญา) แต่ไม่จบปริญญา เพราะว่าพอจะต่อปริญญา ลูกขึ้นมัธยมแล้ว เลยทำงานเก็บตังค์ ตอนนั้นปักผ้าคลุม แวะหยุดพักเฉพาะตอนกินข้าว แล้วก็ล้มหมาด นอนคืนละชั่วโมง นอนกลางวันหนึ่งชั่วโมง”.

(นูรีน, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

แม้ว่าจะสามารถผ่านความลำบากจากเหตุการณ์ที่สามีถูกตำรวจจับแล้ว ครอบครัวของก็ะนูรีนต้องเจอกับมรสุมอีกครั้ง หลังจากที่ลูกชายสองคนได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมประท้วงหน้าสภา.ตากใบ ในวันที่ 25 ตุลาคม 2547 จนทำให้ได้รับบาดเจ็บ และเสียชีวิต โดยการเสียชีวิตของพี่ชายก็ได้ทำให้น้องสาวร่วมสายเลือด รู้สึกกระทบกระเทือนทางจิตใจอย่างรุนแรง ส่งผลให้ก็ะนูรีนไม่เพียงแต่ต้องเร่งเยียวยาความเจ็บปวดของตนเองจากการสูญเสียลูกรักไปแล้ว แต่ยังต้องทำหน้าที่ในการดูแลจิตใจของสมาชิกในครอบครัวที่บาดเจ็บทั้งสองรายซึ่งยังคงมีปัญหาสภาพจิตใจถึงปัจจุบัน รวมทั้งดำเนินกิจการต่างๆในทางคดีความและกระบวนการยุติธรรม

“ตอนนั้นลูกอ่อนด้วยนะที่ทิ้งไปหาศพ ตั้งแต่นั้นมานมแม่ก็เลยไม่ออก.. ลูกชายคนที่บาดเจ็บ แม้ว่าตอนนี้ง่ายดีขึ้นมากแต่สภาพจิตใจยังไม่ดี สมมติว่าทหารมา ก็จะไม่เครียดทันที ส่วนลูกสาว ถ้ามีเรื่องกระทบกระเทือนใจ ก็จะไม่กรี๊ด แล้วก็ปัดลมเลย ตอนนั้นก็เลยต้องหยุดเรียน ทั้งที่เรียนมหาวิทยาลัยปี 2 เทอม 2 แล้ว เพราะเครียดเยอะ ยังรับสภาพไม่ได้ โดยเฉพาะในช่วงเดือนรอมฎอน⁶และวันรายอ⁷เขาจะเศร้ามาก จะร้องไห้ตลอด เพราะว่าคนอื่นมีพี่น้องแต่แกขาดอะไรไปอย่างหนึ่ง”

⁶ หมายถึง ชื่อเดือนตามปฏิทินอาหรับ ซึ่งมุสลิมที่บรรลุนิติภาวะทุกคนต้องทำการถือศีลอด กล่าวคือ งดอาหารและน้ำ ตั้งแต่วันอาทิตย์ขึ้นจนถึงดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้า นอกจากนี้ การเสียชีวิตของพี่ชายของเธอจากการสลายการชุมนุมหน้าสภาตากใบ ยังเกิดขึ้นในช่วงนี้ รอมฎอน ปีพ.ศ. 2547 ด้วย

⁷ วันรายอ เป็นคำในภาษามลายูท้องถิ่น หมายถึง วันแห่งการเฉลิมฉลองของมุสลิม ซึ่งในแต่ละปีจะมี 2 วัน โดย วันแรกจะอยู่ในช่วงหลังจากทำการถือศีลอด จึงเรียกว่ารายอปอซอ และวันที่สองจะอยู่ในช่วงหลังพิธีฮัจย์ เรียกว่า รายอฮัจยีโดยในวันดังกล่าวจะมีการพบปะ เยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง เลี้ยงอาหาร และชอภักย์กันและกัน

“ในตอนนั้นรู้สึกที่เราแค่นั้นนะ โกรธนะ เห็นชุดเขียวก็ไม่อยากพูดด้วย แต่เราตอนนั้นเราก็ต้องทำหน้าที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ก็พูดทั้งน้ำตา เวลาที่ทหารหรือเจ้าหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้าน”

(นูรีน, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

นอกจากผลกระทบทางจิตใจที่เกิดขึ้นกับตนเองและสมาชิกในครอบครัว ก็ะนูรีนก็เคยถูกส่งจดหมายจากกลุ่มคนที่ไม่ทราบฝ่าย คล้ายกับไม่พอใจจากการที่สามีของเธอมีบทบาทเป็นผู้ใหญ่บ้านและกะนูรีนเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ทำให้เธอต้องระมัดระวังตัวบ้าง แต่เธอก็ยืนยันถึงบทบาทการเป็นคนกลางระหว่างรัฐและชาวบ้าน

“เมื่อก่อนโดนหนังสือส่งมาจากใครก็ไม่รู้ ใช้ภาษามลายูท้องถิ่น มีคำพูดที่หยาบมาก คำว่าเรา “ มาแก(กิน)ดูวิ(เงิน)โตะนา(เจ้าหน้าที่รัฐ) ดูวิ(เงิน)กาเป(คนนอกศาสนา) ” ทั้งที่เราไม่ได้เป็นเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ได้อยู่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่เราเป็นผู้ช่วยเหลือชุมชนของเรา”

(นูรีน, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

ในส่วนของการระบวนการเยียวยาจิตใจของเธอเมื่อประสบปัญหาทางจิตใจรุนแรง เริ่มต้นจากการเข้าหาที่พึ่งทางศาสนา โดยการอ่านและทำความเข้าใจความหมายคัมภีร์อัลกุรอาน ทำให้เธอรู้สึกสงบมากขึ้น นอกจากนี้ การเข้าร่วมโครงการเยียวยาของพีคังก็ทำให้รู้สึกผ่อนคลาย มีความกล้าที่จะพูดเรื่องราวต่างๆ ได้มากขึ้น รวมทั้งการได้รับรู้และเข้าไปช่วยเหลือปัญหาของเพื่อนบ้านที่ต้องประสบชะตากรรมเดียวกับเธอ ก็ทำให้เธอรู้สึกภูมิใจ

“เริ่มต้นเยียวยาตัวเองโดยใช้หลักศาสนาก่อน ช่วงได้รับผลกระทบใหม่ๆ จะใช้อัลกุรอานเป็นที่พึ่งทางใจ จะอยู่กับอัลกุรอาน อาแบ(สามี)ก็เหมือนกัน เพราะรู้สึกว่ามันสามารถทำให้จิตใจเราเย็นลง ศาสนาเป็นร่มโพธิ์ร่มใจ เยียวยาจิตใจเราได้”

“ไปประชุมมาเรื่องसानเสวนาสันติวิธี มันซึมซับเข้ามา มันก็สามารถที่ว่าจะปรับเปลี่ยนชีวิตของเรา ความคิดของเราบ้าง แล้วก็เราทำงานเพื่อสังคมมาเยอะ ไม่ใช่ไม่เจ็บ มันยังเจ็บลึกๆ อยู่ ถ้าสมมติว่าใครๆ พูดเรื่องเหตุการณ์ น้ำตามันจะซึมเหมือนกัน มันเหมือนกับว่ามันเกิดเมื่อก่อน”

“ตอนไปรักษาถูกชาย ที่รพ.ที่หาดใหญ่ มีคนเจ็บจากเหตุการณ์เดียวกันที่ต้องจ่ายค่ารักษาเป็นเงินสองแสน อีกคนก็สองแสนห้า แต่มันเป็นการรีเฟอริมาจากหมอที่ปัตตานี ก็เลยตัดสินใจไปคุยกับหมอเพราะพ่อแม่ของเค้าพูดภาษาไทยไม่ได้ จิตใจของ

เราลุกขึ้นมาต่อสู้ ด้วยความเป็นแม่ เพื่อสังคม คุยกับคนรุ่นคนนี้ มัวไปหมดจน
โรงพยาบาลยอม ก็รู้สึกภูมิใจที่เป็นผู้หญิงตัวเล็กๆคนหนึ่ง แล้วสามารถช่วยเหลือเค้าได้”

(นูรีน,สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

นอกจากการช่วยเหลือชาวบ้านคนอื่นในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว การที่ก๊ะ
นูรีนมีบุคลิกในการเป็นผู้นำ ประกอบกับตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จึงทำให้ทนาย ขอให้เธอช่วย
ประสานงานกับชาวบ้าน ที่สูญเสียจากเหตุการณ์ตากใบเพื่อมารับเงินชดเชยที่ทางรัฐบาลมอบ
ให้แก่ครอบครัวที่มีสมาชิกได้รับบาดเจ็บหรือพิการจากเหตุการณ์ตากใบ ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่
ทำให้เธอมีบทบาทในกลุ่มคนที่ได้รับกระทบจากเหตุการณ์ตากใบ แม้ว่าเธอจะรู้สึกว่าการได้รับ
เงินชดเชยนั้น ก็ไม่ได้ทำให้รู้สึกถึงความเป็นธรรม เพราะในเอกสารการรับเงินนี้ ระบุว่า “จะไม่ติด
ใจดำเนินคดีทั้งทางแพ่งและอาญากับทางรัฐบาลอีก” จึงทำให้ไม่สามารถนำตัวผู้กระทำผิดมา
ลงโทษตามกระบวนการยุติธรรมได้ ทำให้เธอเป็นแกนนำที่ไม่ยอมเซ็นชื่อในสัญญาไกล่เกลี่ยยอม
ความในขณะนั้น แต่ต่อมาก็ได้มีการเจรจาต่อรองระหว่างกัน จนเป็นที่ยอมรับในหลักเกณฑ์ต่างๆ
พอสมควร

หลังจากวันนั้นเป็นต้นมา ก๊ะนูรีนก็เป็นกลายเป็นแกนนำของกลุ่มผู้หญิงที่ได้รับ
ผลกระทบจากเหตุการณ์ตากใบในการดำเนินคดีกับเจ้าหน้าที่รัฐในส่วนของกรณีเสียชีวิต 58 คนซึ่ง
มีลูกชายของเธอรวมอยู่ในนี้ด้วย รวมทั้งหลังจากการเข้าอบรมโครงการเยียวยาจิตใจของพี่คุ้ง
(นารี เจริญผลพิริยะ) เธอก็ได้รับความไว้วางใจจากสมาชิกให้ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่มสตรีสถาน
สัมพันธ์ผู้สันติสุขหรือสอซิกส์ ส. 6) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการรวมตัวกันของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจาก
เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงที่มาจากเหตุการณ์ตากใบและ
เหตุการณ์กรือเซะ ที่ได้รับการดูแลจากภาครัฐน้อยมากในขณะนั้น เนื่องจากถูกมองว่ามีส่วน
เกี่ยวข้องกับฝ่ายตรงข้ามกับรัฐ การรวมตัวครั้งนั้น เป็นความต้องการที่อยากให้การเยียวยาที่
เริ่มต้นจากคนนอกพื้นที่ ยังคงทำดำรงอยู่และสามารถช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบในภาคใต้ใน
ระยะยาว

บทบาทของกลุ่มเครือข่าย เริ่มต้นด้วยกิจกรรมเยี่ยมเยียนและฟื้นฟูจิตใจผู้ที่ได้รับ
ผลกระทบ พบปะและพูดคุยกันเพื่อระบายความทุกข์ซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ ยังติดตามสิทธิอันควร
จะได้รับของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากภาครัฐ และส่งเสริมอาชีพของผู้ที่ได้รับผลกระทบ รวมทั้งยุติ
ความรุนแรงด้วยสันติวิธี โดยปัจจุบัน แม้ว่าบทบาทของกลุ่มจะเริ่มลดน้อยถอยลงเนื่องจากแกนนำ
คนสำคัญเริ่มหันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนของตนเองมากขึ้น กิจกรรมของกลุ่มจึง

ซึ่งการให้ทุนแก่การประกอบอาชีพแก่สตรีที่ได้รับผลกระทบและการเยี่ยมเยียนผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ บทบาทเหล่านี้ ทำให้กะนูรีนซึ่งเป็นแกนนำคนสำคัญรู้สึกถึงการได้เป็นผู้ให้ หลังจากที่ก่อนหน้านี้เคยได้รับการช่วยเหลือเยียวยาจากส่วนต่างๆ จนทำให้เธอเองเข้มแข็งขึ้นมา

“เป็นผู้ประสานในนคราธิวาส ด้านเงินทองเราไม่มี คือเราสามารถที่จะเป็นกำลังใจได้ ช่วยเหลือได้ลงเยี่ยมบ้าน เคยเยี่ยมบ้านเราก็ลงแค่คือทำให้กำลังใจ คือมีสิ่งของฝากเล็กๆน้อยๆ ประสานงานให้ด้านสิ่งต่างๆด้านไหนเขายังไม่ได้รับสิทธิ์ บางครั้งเราก็ขายหนังสือตากใบเพื่อเป็นทุนการศึกษาเด็ก”

การที่เราได้รับผลกระทบ เราว่าความรู้สึกเจ็บปวดมันเป็นยังไง จากที่เขามาเยี่ยมเขา เขาให้เรา คือเยี่ยมใจจิตใจ ทำให้เรารู้ว่าคือการเยียวยาจิตใจความเจ็บปวดเป็นแบบนี้ สามารถที่จะเยียวยาได้อย่างไร แล้วก็จากที่ว่าเราเป็นมือล่าง มือของการรับตอนนี้ กลับกลายเป็นมือบน มือของการให้ ก็สบายใจ เราก็สามารถจะปลอบเขาได้เพราะว่าเรารู้สึกมาก่อน

(นูรีน, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

ด้วยสภาพในชุมชน ที่ค่อนข้างมีปัญหาเรื่องยาเสพติดของเยาวชน ทำให้กะนูรีนหันมาให้ความสำคัญกับกลุ่มเยาวชนด้วยการจัดตั้งศูนย์ศรัทธาธุรกิจพอเพียง กลุ่มญาลันนันบารู⁸ (ทางสายใหม่) กลุ่มทำดีมีอาชีพ ซึ่งเมื่อเยาวชนไปฝึกอาชีพกลับมาแล้วไม่มีงาน ทางชุมชนซึ่งมีกะนูรีนเป็นแกนนำจึงสนับสนุนให้เยาวชนเปิดร้านกาแฟ แล้วก็รวมกลุ่มแม่บ้านทำขนม แม้ว่าโครงการเหล่านี้ ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทหาร ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ถือว่าเคยสร้างความเจ็บช้ำ ำให้กะนูรีนและครอบครัว รวมทั้งคนในชุมชนตากใบมาก่อน แต่วันนี้ เธอก็เลือกที่จะเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานเหล่านี้ เพื่อสร้างความสงบและสันติภาพให้แก่ชุมชนของเธอ

บอกตรงๆ ก็มีความเคียดแค้นกับทหารมาก จากเหตุการณ์ตากใบ แต่เราก็พยายามลบไป เพราะเราเปลี่ยนจากมือล่างเป็นมือบนแล้ว ก็ปรึกษากับนายทหารระดับสูงคนหนึ่งที่เคยช่วยเหลือในการรักษาลูกชายที่ได้รับบาดเจ็บอย่างดีว่าจะทำอย่างไร เพื่อจะแก้ปัญหาเสพติด กับเยาวชน เลยพาไปอบรมโครงการญาลันนันบารู และตั้งชมรมกลุ่มขึ้น ทำเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ...ก็มีในกรณีที่มีคนได้รับหมาย ผวก.

⁸ โครงการญาลันนันบารู (ทางสายใหม่) เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานทหารในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อลดความเสี่ยงในการเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มก่อความไม่สงบและยาเสพติด ด้วยการนำเยาวชนอายุระหว่าง 14-25 ปีเข้าฝึกอบรมด้านจริยธรรมของแต่ละศาสนาที่เยาวชนนับถือ การประกอบอาชีพ โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างเยาวชน ครอบครัวและชุมชน

ก็จะปรึกษาเพื่อให้เค้าเข้าไปแสดงตนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ซึ่งก็ต้องเป็นคนพาไปที่ศูนย์สันติสุขประมาณ 5 ครั้ง ต่อจากนั้นเขาจะได้วุฒิปัตร์ ซึ่งทหารก็จะไม่ยุ่งด้วยแล้ว เพราะมีใบแสดงว่าตนคือผู้บริสุทธิ์แล้ว

(นูรีน,สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

3. พิศาวส์

พิศาวส์ หึงมลาญมุสลิมวัย 33 ปี เป็นลูกสาวของผู้เสียชีวิตรายหนึ่งในเหตุการณ์หรือชะที่ถูกตราหน้าว่าเป็นหัวหน้ากบฏ เธอมีพี่น้องรวม 9 คน โดยเธอเป็นบุตรคนที่สอง แต่ต้องแบกภาระต่างๆภายในบ้านเพราะเป็นพี่สาวคนโต จบการศึกษาประถมหก จบศาสนาชั้นสามจากโรงเรียนปอเนาะแห่งหนึ่งในปัตตานี ด้วยความยากลำบากในครอบครัว เธอจึงต้องทำงานหารายได้ตั้งแต่อายุ 15 ปีด้วยการไปทำงานเย็บเสื้อ อีโหลที่กรุงเทพมหานครเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระและส่งเสียน้องๆให้เรียนหนังสือ เมื่อห่างจากบ้านเป็นเวลานานกว่า 4 ปี พ่อและแม่ต่างก็คิดถึงและคิดว่าเธอสมควรที่จะมีครอบครัวแล้ว จึงจัดเตรียมงานแต่งงานและเจ้าบ่าวซึ่งเป็นคนดี ไว้ใจได้ ให้แก่เธอด้วยการจัดฉากว่าพ่อและแม่ไม่สบายให้กลับมาเยี่ยมบ้าน เธอจึงออกเรือนแต่งงานในช่วงอายุ 19 ปี ปัจจุบันเธอมีลูก 4 คน

“แต่งงานตั้งแต่อายุสิบเก้าปี ตอนนั้นก็สามสิบสามแล้ว ลูกทั้งหมด สี่คน จบศาสนาชั้นสาม เรียนศาสนาเยอะหน่อย ตาดีกาชั้นสาม แล้วก็เข้าปอเนาะปีหนึ่งแล้วออกมาไปทำงานกรุงเทพฯ สี่ปีกว่า ไปเย็บเสื้ออีโหลอยู่ห้วยขวาง ที่บ้านบอกให้กลับมาเตรียมเจ้าบ่าวให้เรา แล้วบอกว่าไม่สบายหนัก ที่ไหนได้เขาจัดงานแต่งให้”

หลังจากแต่งงาน สองสามีภรรยาช่วยกันสร้างครอบครัวในหมู่บ้านที่เต็มไปด้วยความยากจน ขาดสาธารณูปโภคต่างๆเช่น ไม่มีน้ำ ประปา และไฟฟ้าก็มีไม่ทั่วถึง ทั้งตำแหน่งที่ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองปัตตานีไม่มากนัก โดยสามีของเธอเป็นคนหารายได้หลักให้ครอบครัวจากการทำงานก่อสร้างและช่างไม้ ในขณะที่ผู้เป็นภรรยาทำหน้าที่แม่บ้าน ทำกับข้าว ดูแลลูกๆและสมาชิกในครอบครัวทั้งพ่อ แม่และน้องๆซึ่งปลูกบ้านติดกัน บางครั้งเธอก็ไปช่วยพ่อและสามีกรีดยางหรือทำนาบ้าง

นับตั้งแต่ 28 เมษายน 2547 เป็นต้นมา ครอบครัวของเธอก็ต้องพบกับความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เป็นความสูญเสียอย่างไม่ทันตั้งตัวจากการเสียชีวิตของบิดาผู้เป็นเสาหลักของครอบครัว จากเหตุการณ์ความรุนแรงในมัสยิดกรือเซะ ซึ่งได้สร้างความสูญเสียให้กับคนในหมู่บ้านเดียวกับเธอ รวม 7 ครอบครัว โดยบิดาของเธอถูกตั้งข้อกล่าวหาว่าเป็นแกนนำกบฏ

เนื่องจากเป็นผู้เสียชีวิตที่มีอายุมากที่สุดในเหตุการณ์วันนั้น ในขณะที่ชีวิตของคนที่เหลืออยู่ไม่เพียงแต่จะต้องเผชิญกับภาระด้านเศรษฐกิจแล้ว การเสียชีวิตของผู้คนในเหตุการณ์ถูกตัดสินจากสังคมไทยจนนำไปสู่การสร้างตราบาปให้แก่สมาชิกในครอบครัวที่เหลืออยู่ว่าเป็น“ลูกกบฏ” ซึ่งถูกพิจารณาว่าไม่สมควรได้รับการเยียวยา ภาระต่างๆจึงตกอยู่กับชีวิตที่เหลืออยู่อย่างยากลำบาก

“การตายที่กรือเซะ มันเป็นเคสที่เข้าข่ายขบวนการ รัฐเลยให้ความช่วยเหลือไม่ได้ เวลาเราไปหาหน่วยงานต่างๆ เช่น ไปอำเภอ ไปจังหวัด เขาบอกว่าให้การช่วยเหลือไม่ได้เพราะเป็นลูกกบฏ เขาบอกว่าเราเป็นแนวร่วม ณ ตอนนั้นเรามีความรู้สึกเกลียดเจ้าหน้าที่ทุกสายงานหมดเลย เกลียดหมดเลยเพราะความที่เขาประณามว่าเราเป็นลูกกบฏ ทั้งๆที่เราไม่ได้เป็นผู้ที่ไปก่อเหตุแต่มีลักษณะของรัฐเขาไปเหมารวมหมดเลย”

“เมื่อก่อนเป็นเหมือนคนเสียสติประจำ แบบโดนเขาอัดมาเป็นลูกกบฏบ้าง เป็นลูกแนวร่วมบ้าง ต่อหน้าคนเยอะๆ รู้สึกหน้าแตก เพราะการที่เราเข้าไปหาเขา เข้าไปขอความช่วยเหลือก็รู้สึกว่ามันเสียแล้ว พอโดนเขาตอบกลับมามีอีก จุกเลย ร้องให้กลับมาจนถึงบ้าน สักพักไม่ทำอะไร ข้าวก็ไม่กิน นิ่งร้องไห้”

“แม่ได้รับผลกระทบโดยตรง แยกภาระแทนพ่อ เลี้ยงลูกทั้งหมด 9 คน กำลังเรียนอยู่ 4 คน สิ่งทีกะ(พี)ต้องทำก็คือ ต้องหาทุนให้น้องเรียนต่อ พาแม่ไปหาหมอ ให้ค่ากินอยู่ น้องที่ไปเรียนกรุงเทพ ที่ขอตั้งค์แต่ละครั้ง ใช้เงินเยอะ แม่ก็ต้องไปยืม เป็นหนี้สิน ไหนจะเงินค่ากินอยู่ เงินส่งลูกเรียน เงินจ่ายหนี้สิน”

(พิรดาวส์, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553)

นอกจากนี้ เหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังเพิ่มพูนความรู้สึกถูกกระทำจากอำนาจรัฐซ้ำ ๆ ซ้อน รวมทั้งความไม่ไว้วางใจระหว่างผู้ต่างศาสนาก็เพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน แต่ค่อนข้างโชคดีที่พิรดาวส์และคนในชุมชนต่างมีทุนทางสังคมรองรับปัญหาเหล่านี้ ทำให้สิ่งต่างๆที่เป็นชนวนความขัดแย้งค่อยๆคลี่คลายไป

ผลกระทบหลักหลังจากเกิดเหตุการณ์มีหลายอย่าง ทั้งเรื่องการไปมาหาสู่ของคนในหมู่บ้าน ทั้งพุทธและมุสลิม แพนก็ถูกตั้งข้อกล่าวหาในคดีความมั่นคง แต่ก็ไม่ได้ถูกจับ ต่อมา น้องชายก็ถูกจับที่ปอเนาะ โดนตั้งข้อกล่าวหาว่าฆ่าทหาร และพาไปทำแผนรับสารภาพในวันนั้นทันที โชคดีที่รู้จักองค์กร แล้วได้รับการช่วยเหลือในเรื่องกฎหมายและการร้องเรียนต่างๆ ทำให้น้องชายที่ถูกจับไปได้กลับมาในวันเดียวกัน

(พิรดาวส์, เวทีเปิดตัวหนังสือฝนกลางไฟ, 19 สิงหาคม 2552)

แม้ว่าฟิรดาวส์จะได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์และการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างมากมาย รวมทั้งการได้รับคำตอบจากการเรียกร้องความเป็นธรรมในกรณีการเสียชีวิตที่มัสยิดหรือเชื่อว่ามัสยิดมีคำสั่งไม่ฟ้องจากอัยการสูงสุด ทำให้ไม่มีการเยียวยาครอบครัวผู้เสียชีวิตจากฝ่ายรัฐ ซึ่งดูเหมือนว่ากรณีนี้จะทำให้เธอหมดศรัทธากับการแสวงหาความยุติธรรมจากกระบวนการยุติธรรมไทยไปด้วยนั้น แต่เธอก็เลือกที่จะเดินหน้าต่อไปเพื่อพิสูจน์ตัวเอง และแสวงหาหนทาง เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวที่เหลือสามารถอยู่รอดท่ามกลางความรุนแรงที่ยังคงดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง

ถ้าหากว่ามันต้องดำเนินเรื่องต่อไป เราไม่มีทางเลือก มันต้องเสียเวลา แทนที่จะทำมาหากินกลับต้องขึ้นศาล และเราต่อสู้ไม่ใช่กับคนธรรมดา คือต่อสู้กับคนอีกระดับหนึ่ง เราเห็นคดีตากใบที่มีข้อสรุปออกมาแบบนั้น แล้วของเราก็จะไปคาดหวังอะไรได้ ดังนั้นก็เลือกที่จะเดินหน้าต่อไปดีกว่าไม่ยอมที่จะมานั่งจมปลักอยู่กับเรื่องอดีตอีกแล้ว...เมื่อเขาเลือกที่จะไม่สนใจเรา เราเอาจุดที่เขามองเราในแง่ลบนี้แหละ มาเป็นตัวผลักดันให้เราก้าวข้าม แล้วเราก็ต้องพิสูจน์ตัวเองให้ได้

ถ้าเราทำตัวแบบนี้ ผลเสียจะเกิดขึ้นกับเราและเราไม่สามารถที่จะก้าวข้ามลิขิตตรงนี้ได้ เราไม่สามารถที่จะพิสูจน์ให้เขาเห็นได้ เพราะฉะนั้นใช้วิกฤตตรงนี้ให้เป็นโอกาสทำในสิ่งที่ดี คิดว่ามันสามารถที่จะล้างใจเขาได้ก็เลยทำไปเรื่อยๆสุดท้ายแล้วมันเกินความคาดหมาย ตัวเล็กๆแต่เส้นใหญ่ความจริงมันไม่ได้ใหญ่ แต่เผชิญว่าเรามีความจริงใจมีความมั่นใจที่จะทำ

(ฟิรดาวส์, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553)

หลังจากฟิรดาวส์ก้าวข้ามวิกฤตที่เกิดขึ้น ในจิตใจของเธอได้แล้ว เธอก็เริ่มดำเนินการช่วยเหลือผู้คนที่อยู่ในชุมชนตัวเองและใกล้เคียง ด้วยการสร้างศูนย์ดูแลเด็กก่อน กลุ่มเกษตรพอเพียง ฟาร์มตัวอย่าง รวมทั้งรับเรื่องราวปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้าน โดยองค์กรหลักที่ฟิรดาวส์ประสานงานด้วยคือ ทหาร ซึ่งเคยเป็นองค์กรที่เธอรู้สึกเกลียดชังมาก่อน

“ตราบไตที่เราเกลียดทหารมันจะเป็นกำแพงที่ทำให้เราก้าวเดินไปไม่ได้ เพราะหนึ่งทหารจำเป็นต้องอยู่ในพื้นที่ เราไม่มีอำนาจที่จะสั่งให้เขากลับ เพราะฉะนั้นเราจะทำอย่างไรให้เรากับเขาอยู่ร่วมกันได้ เราก็ต้องทำตัวคล้ายๆกับว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า จะกลัวเขาไปทำไม เขาก็เป็นมนุษย์เหมือนกับเรา”

“เพราะว่าคนที่จะชี้ทางว่าชี้ชะตากรรมของเราไม่ได้อยู่ที่ทหาร แต่มันอยู่ที่อัลลอฮ์ อัลลอฮ์เท่านั้นที่จะสั่งให้เราตาย แต่ถ้าเรามานั่งกลัว พอเจอเขาปิดบ้านปูปบ ไม่เข้าไป พุดคุย ไม่เข้าไปทำความเข้าใจกับเขา แล้วจะรู้รีเปล่าเขาเป็นคนอย่างไร มันต้องเปิดประตู ต้อนรับแล้วก็พุดคุยให้เข้าใจ”

“งานหลักๆตอนนี้คือทำศูนย์เด็กดูแลเด็กก่อนเรียนแล้วก็มิกลุ่มเกษตรพอเพียง แล้วก็ฟาร์มตัวอย่าง ก็มีสมาชิกทั้งหมด 30 คน แล้วก็ประสานงานเป็นตัวกลางในการประสานงานทั้งภาครัฐ ภาคส่วนต่างๆ ใครจะเข้ามาร้องเรียนเรื่องอะไร สามารถร้องเรียนได้ แล้วก็แก้ไขได้หมด ปัญหาความเดือดร้อนของชาวบ้านหลังจากที่เราเข้าไปหาเจ้าหน้าที่เราสามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้หลายอย่าง”

(ฟิรดาวส์, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553)

กระบวนการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดท่ามกลางความรุนแรง ฟิรดาวส์เลือกที่จะเข้าไปเจรจาต่อรอง และขอความช่วยเหลือ รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานทั้งที่เคยเป็นคู่ขัดแย้งมาก่อน และองค์กรภาคประชาสังคมต่างๆ ทำให้เธอเรียนรู้วิธีการวางตัว และการเข้าถึงแหล่งทุนเพื่อนำมาช่วยในการสร้างความมั่นคงทางอาชีพและความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้แก่ตนเอง ครอบครัวและคนในชุมชน เพราะหลังเหตุการณ์ความรุนแรง ความช่วยเหลือและโครงการต่างๆได้ถาโถมเข้าไปสู่ผู้ คนในพื้นที่ นี้อย่างมากมาย ซึ่งพวกเธอก็ต้องปรับตัวรับมือกับสิ่งเหล่านั้น โดยฟิรดาวส์ เลือกที่จะเผชิญปัญหาเหล่านั้น น้อย่างเข้มแข็งแม้ว่าในช่วงแรกของการปรับตัวอาจสร้างผลกระทบต่อคนรอบข้างของเธอบ้างก็ตาม

“สมัยก่อนไม่ดีเลย ไปด่าว่าเขาไม่ดีแบบนี้ แต่เราก็ต้องเปลี่ยนวิธีการพุด พุดแบบมีเหตุมีผล พุดแล้วเขาฟัง ถ้าเรามานั่งด่าว่า ผู้ใหญ่คนไหนบ้างจะรับฟัง เอาข้อเสนอเราไปแก้ เราต้องรู้เชิงเขาด้วยว่าเราจะพุดอย่างไร ข้อเสนอและข้อเรียกร้องของเราจะได้นำไปปฏิบัติ เราใหญ่กว่า เพราะอะไร เราไม่มีเงินเดือน แต่เขาก็มีเงินเดือนที่เป็นภาษีของพวกเรา เขามีหน้าที่ต้องมาดูแลเราใช้ว่าเราไปดูแลเขา เพราะฉะนั้นจุดยืนเราต้องชัดเจน”

“หลายปีมานี้มันทำให้พี่ได้พิสูจน์ บางทีก็ทำให้พี่มองเห็นว่า มันใช้เราเป็นเครื่องมือเพื่อที่จะตอบสนองงานของเขาริเปล่า เพื่อที่จะขอขบประมาณมา ถ้าพี่อยู่เฉยๆไม่คบใครเลยก็ได้ พี่ถึงได้เลือกทางไหนที่แบบทางไหนที่คบแล้วมันทำให้ชาวบ้าน มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ คิดว่าเลือกที่จะคบคนนั้น คบแต่ไม่ใช่ทำให้ใจเขาหมด แต่คบไปเพื่อที่จะไปทำ

ความรู้จักกับเขา ถ้าเรามีปัญหาอะไรสามารถเชื่อมโยงกับเค้าได้ ขอความช่วยเหลือจากเขาได้”

“เพราะผู้หญิงธรรมดาคนหนึ่งเวลาไปประสานงานกับหน่วยงานคนเดียวไม่มีพลังแน่นอน ไม่มียศไม่มีตำแหน่ง แต่พี่มีปากมีเสียง แต่บางครั้งเสียงพี่ไม่ดังก็ได้ น่าจะเอาใครคนหนึ่ง หน่วยงานสักหน่วยงานหนึ่งมาเป็นตัวเร่ง ให้บางสิ่งบางอย่างที่เราสะท้อนไปได้รับการตอบสนอง แล้วตอนนี้พี่ก็ได้ยึดหน่วยงานทหาร บางครั้งถ้าเราทำดีกับเขา ทำให้เขาล้างความมีอคติ พยายามพูดในสิ่งที่ดีๆ สะท้อนอะไรดีๆ เหมือนกับว่าเป็นตัวที่ไปอธิบายให้คนอื่นอีกกลุ่มหนึ่งรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่กว่าได้”

(พิรดาวส์, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553)

การให้คำอธิบายของก๊ะพิรดาวส์สะท้อนให้เห็นว่า การปรับตัวของเธอไม่ได้อาศัยความเข้มแข็งภายในเพียงลำพังเท่านั้น แต่การเลือกที่จะก้าวข้ามความรู้สึกเกลียดชังมาสู่การประสานความร่วมมือกับคู่ขัดแย้งเพื่อระดมทรัพยากรต่างๆ มาสู่ชุมชนของเธอ ก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้ก๊ะพิรดาวส์ได้ตระหนักในศักยภาพที่ตนเองมีอยู่และใช้สิ่งเหล่านี้ เพื่อให้ชุมชนของเธอได้รับประโยชน์สูงสุดจากการคงอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของกองกำลังทหาร

4. อินอาม

อินอาม หญิงชาวบ้านมลายูมุสลิมวัย 27 ปี ใน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี ผู้สูญเสียสามีในเหตุการณ์วันที่ 28 เมษายน 2547 หรือเหตุการณ์กรือเซะ ในขณะที่อายุเพียง 21 ปี ชีวิตแต่งงานของเธอเริ่มต้นในวัย 20 ปี ขณะกำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมปลาย เพราะมีคนเข้ามาทาบทามผู้ชายจำนวนมาก เพื่อป้องกันสิ่งไม่ดีที่อาจเกิดขึ้นได้ ผู้ใหญ่ในบ้านจึงแนะนำให้เธอเริ่มต้นชีวิตคู่กับอดีตสามีผู้ล่วงลับซึ่งเป็นคนที่พอรู้จักและไว้ใจ เมื่อตั้งครรรค์เธอจึงเลือกที่จะออกมาทำหน้าที่แม่บ้านอย่างเต็มตัวเพื่อดูแลลูกและสามี ที่ทำงานในกรุงเทพฯ และกลับมาอยู่กับครอบครัวประมาณเดือนละครั้ง โดยค่าใช้จ่ายในบ้านทั้งหมดสามีเป็นคนดูแลจัดหาให้เธออย่างสบาย เวลาส่วนใหญ่ของเธอจึงทำงานบ้านและกรีดยางเล็กน้อย เพื่อแบ่งเบาภาระสามี เธอจึงแทบจะไม่ได้เดินทางออกไปนอกหมู่บ้านเลย

แต่ความสุขในชีวิตคู่ก็อยู่กับเธอได้ไม่นาน วันครบรอบสามปีของการแต่งงาน ก็กลายเป็นวันที่เธอต้องสูญเสียคนรักไปตลอดชีวิต โดยที่เธอไม่ได้ทันได้รำลา สามีของเธอถูกยิงเสียชีวิตในเหตุการณ์ของวันที่ 28 เมษายน 2547 เหตุการณ์ครั้งนี้ ไม่เพียงแต่จะพรากสามีคนรักของอินอามไปเท่านั้น แต่ยังนำพี่ชายฝาแฝด พี่เขยและหลานๆ รวม 7 คน ไปจากครอบครัวนี้ ด้วย

สมาชิกครอบครัวจึงต่างช่วยกันปลอบประโลม เพื่อให้ผ่านพ้นความสูญเสียที่เกิดขึ้น โดยที่ตัวเธอ และสมาชิกที่เหลือในครอบครัวก็ไม่ได้ล่วงรู้ถึงเหตุผลของการไปเข้าร่วมเหตุการณ์ครั้งนั้นของ บรรดาผู้ชายในบ้านเลย เมื่อสูญเสียเสาหลักไปในขณะที่มีลูกชายวัยสองขวบและกำลังตั้งครรภ์ลูก คนที่สอง ทำให้เธอรู้สึกแค้นแค้นเดียวดายและขาดรายได้ในการเลี้ยงดูบุตร รวมทั้งการถูกตีตรา จากสังคมว่าเป็น“เมียกบฏ”

“ช่วงแรกๆไม่กล้าออกจากบ้าน ก็ยังรู้สึกกับเหตุการณ์ รู้สึกหมดแล้วทุกสิ่งทุกอย่าง ร้องให้เป็นเรื่องธรรมดา พอได้เจอลูกสองคนก็คิดถึงพ่อ อยากเห็นภาพที่พ่อลูกอยู่กันพร้อมหน้า ตอนนั้นไม่มีงานทำเลย รายได้ก็ไม่มีเข้ามา

พอเค้ารู้ว่าเราเป็นเมียของผู้ที่ได้รับผลกระทบ 28 เมษา บางคนไม่อยากคุย ไม่อยากให้ทำงานเลย เพราะเป็นเมียกบฏ แต่เรามันไม่เข้าใจ อะไรคือกบฏ พอเขาว่าไอ้พวกแบ่งแยก เราก็เริ่มเข้าใจหมายความว่า คนของเราไม่ดี แต่คุณไม่ได้ฟังเรา ว่าเราไม่รู้เรื่อง ลูกเขาไม่รู้เรื่อง แต่คุณไม่ฟัง ทำให้เรามีอคติกับคุณ”

(อินาม,สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

การจัดการความรู้สึกและความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตัวเธอ เริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนวิถีของการคิดถึงคนรักและสาเหตุการตายของผู้เป็นสามี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้อินามมีแรงใจในการยืนหยัดท่ามกลางปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นกำลังสำคัญของครอบครัวในการดูแลสมาชิกตัวน้อยสองชีวิตในครอบครัวที่ผู้เป็นสามีฝากไว้ให้ดูต่างหน้า รวมทั้งการได้พบเจอเพื่อนๆที่ประสบปัญหาเดียวกันกับเธอและมีโอกาสได้ช่วยเหลือคนเหล่านั้น ด้วยการเป็นผู้นำเสนอโครงการสร้างอาชีพให้แก่ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) หลังจากการเข้าร่วมโครงการเยียวยาของกลุ่มผู้หญิงเพื่อสันติภาพ ซึ่งนับเป็นว่าจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้เธอลุกขึ้นปรับตัวสู่บทบาทของการเป็นผู้หารายได้หลักให้ครอบครัว และมีบทบาทในการเป็นแกนนำกลุ่มสตรีที่ได้รับผลกระทบ

“สิ่งสำคัญในการปรับตัวของตนเองคือ ยึดหลักศาสนา เวลาที่คิดถึงเค้า ก็ร้องไห้แล้วไปอาบน้ำละหมาดและกัละหมาด ก็ทำให้รู้สึกดีขึ้น คนที่มันตาย มันไม่สามารถที่จะรื้อหรือฟื้นขึ้นมาหาเราได้ มันถึงเวลาของเขาคือต้องไป

ถ้าถามว่ามันเหนื่อยไหม มันเหนื่อย ตายยังดีกว่า แต่มันทำไม่ได้ เรามีลูกเราคนอยู่ เราต้องอดทน ทนแล้วก็ทำ ทำเพื่อลูก แล้วก็มีคนที่ยังรักเรา คนอื่นที่รักเราอีก”

“ทำงานตอนนี้ คิดว่าเงินมันเป็นปัจจัยสำคัญ เราทำอย่างไรให้ได้เงิน ได้ใช้ ตอนนี้ขายน้ำปั่น เป็นงาน เป็นอาชีพเสริม เป็นแม่บ้านด้วย ออมไปเรื่อยๆ โดยเราไม่มีอาชีพหลัก ดังนั้นเราต้องทำทุกอย่าง

(อินอาม,สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

หลังจากการเข้าร่วมโครงการเยียวยาสตรีผู้ได้รับผลกระทบ ก็ทำให้อินอามเริ่มตระหนักในศักยภาพของตนเอง และมีความตั้งใจที่จะพัฒนาตนเอง เธอจึงตัดสินใจกลับเข้าไปสู่ระบบการศึกษาอีกครั้ง โดยการเข้าเรียนระบบการศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) จนจบชั้น ม.6 และหลังจากนั้นก็เข้าศึกษาต่อระดับอนุปริญญาที่วิทยาลัยชุมชนปัตตานี เอกปฐมวัย โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิผู้หญิงและมูลนิธิพิทักษ์ประชาชาติ ซึ่งนับเป็นอีกหนึ่งขั้นตอนที่ช่วยให้ความปรารถนาครั้งวันวานที่เธอเคยใฝ่ฝันจะเรียนให้จบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยใกล้ความเป็นจริงมากขึ้น นอกจากนี้ การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆขององค์กรภาคประชาสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเพื่อนผู้สูญเสีย กลุ่มสตรีสานสัมพันธ์สู่สันติสุข ฯลฯ จะทำให้อินอามรู้สึกภูมิใจที่ได้ทำงานช่วยเหลือคนอื่นแล้ว ยังเป็นส่วนช่วยเยียวยาความเจ็บและแบ่งเบาปัญหาที่ต้องแบกรับของเธอเองด้วย

“เมื่อก่อนไม่เคยทำงาน ไม่เข้าสังคม ไม่ว่าในชุมชนหรือคนสังคมนอก พอเราได้ทำงานกับคนนอก เราชอบ ตอนที่เราได้ทำงาน ออกมาประชุม ได้บอกแล้วสื่อก็ได้ไปถ่ายทอด แล้วมีการให้ความช่วยเหลือ ก็รู้สึกดีขึ้นมา แค่คุณฟังเรา”

“การที่เราออกมาทำงานงานอาสาที่ภาคประชาสังคม ส่วนหนึ่งมันเปลี่ยนเรา ทำให้เรารู้จักความทุกข์ ความสุขของคนอื่น แล้วรู้ว่ามีความทุกข์มากกว่าเรา ทำให้เราต้องนำมาคิดว่าเราแค่นี้เอง คนอื่นยังทุกข์มากกว่าเรา ทำให้เราสามารถเอามาเปลี่ยนตัวเราได้ แล้วก็ทำให้เราได้มีโอกาสได้ช่วยคนอื่นมากขึ้น ถึงแม้ว่าเราจะมีแค่ค่าน้ำมันรถ ก็ทำให้เราได้ไปรู้จักคนอื่น”

(อินอาม,สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

นอกจากนี้ บทบาทใหม่ที่ได้รับหลังจากการร่วมทำงานกับภาคประชาสังคมทั้งในและนอกพื้นที่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นแกนนำในการประสานงานระหว่างทนายความ ภาคประชาสังคม เจ้าหน้าที่รัฐและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์หรือเซะที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอแม่ลาน จังหวัดปัตตานีแล้ว และการเป็นผู้ประสานของกลุ่มเครือข่ายในโครงการเกี่ยวกับอาชีพ รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆจากหลากหลายหน่วยงานที่เข้ามาเสริมสร้างศักยภาพของผู้หญิง

ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น กิจกรรมฝึกอาชีพ อบรมสันติวิธี อบรมจริยธรรม การส่งเสริมและตระหนักในบทบาทและความสำคัญของสตรี เป็นต้น ก็ทำให้เธอต้องเดินทางออกไปทำงานนอกชุมชนบ่อยครั้ง ทำให้คนในชุมชนมีการพูดถึงความไม่เหมาะสมอยู่บ้าง เนื่องจากเธอเองเป็นแม่หม้ายและมีลูกต้องดูแล แม้เธอเองจะคิดว่าบทบาทที่ตนเองทำอยู่นี้จะสามารถนำประโยชน์มาสู่ชุมชนของเธอได้ในอนาคตก็ตาม

“เมื่อก่อนไม่ได้ทำงานในพื้นที่เลย ไปข้างนอก ไปยะลา ไปนราธิวาส ไปสุโขทัย-ไกลกลง ไปติดตามงานนอกพื้นที่ ไปกรงปินัง ไปเยี่ยมเขาข้างนอก แต่เราก็คิดว่าจะทำอย่างไร ให้คนในหมู่บ้านเราได้เห็นเรา เราออกไปแล้วเรานำอะไรเข้ามาให้หมู่บ้านบ้าง ไม่ใช่ได้แต่ไปประชุมที่ซีเอส แล้วเอาที่ประชุมที่ซีเอสไปช่วยข้างนอก เราอยากจะทำจากที่ประชุมซีเอสกลับมาทำข้างในด้วย ก็จะได้สภาพที่เค้าเคยพูดกันไว้”

(อินอาม, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

จวบจนกระทั่งระยะเวลาผ่านไปประมาณ 5 ปีกว่า เธอเองก็เริ่มตระหนักใน ความสำคัญของการกลับมาสู่การพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน มากกว่าการเข้าไปดูแล ความเป็นอยู่ของผู้คนในพื้นที่อื่น เพราะอย่างไรก็แล้วแต่ ท่ามกลางเหตุการณ์ความรุนแรงที่ เกิดขึ้น แม้ว่าในชุมชนของเธอจะไม่มีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นบ่อยนัก แต่สภาพปัญหาของเยาวชนใน ชุมชนที่เธอเคยเติบโตมา ก็มีปัญหาไม่แตกต่างจากที่อื่นมากเท่าใดนัก โดยเฉพาะปัญหาหายเสพติด ซึ่งเธอคิดว่าจำเป็นต้องเร่งแก้ไข ประจวบเหมาะกับที่มูลนิธิหนึ่งได้เข้าไปดำเนินโครงการกับ เยาวชนในพื้นที่ เธอจึงได้เป็นผู้ประสานงานและจัดกิจกรรมให้เยาวชนได้ทำ เพื่อลดเวลาและ ความเสี่ยงที่จะนำไปสู่ยาเสพติดได้บ้าง แม้ว่าบทบาทใหม่ของเธอจะไม่สามารถสร้างสันติภาพ อย่างเป็นรูปธรรม แต่เธอก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เยาวชนในชุมชนมีพื้นที่ในการแสดงออกอย่าง สร้างสรรค์

“เราทำงานในพื้นที่ อย่างงานกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสตรี ของพอช.ก็เป็นการเก็บเงิน เป็นรายเดือน เดือนหนึ่งก็ออกเพียงครั้งเดียว ตอนเช้าเราก็กินข้าว เราออกช่วงเที่ยง ออกไปเก็บๆเราก็กลับ ชั่วโมงสองชั่วโมงเอง แล้วก็ยังมีงานสีพันห้า ที่ต้องประชุมแค่ เดือนละครั้งสองครั้ง ก็คือมาปัตตานี ในช่วงที่เบิกเงินแล้วส่งงาน”

งานเด็กกำพร้าก็มีการชักชวนให้เครือข่ายเยาวชนไปเยี่ยมเด็กกำพร้า บ้านสอง บ้านเองต่อเดือน แล้วก็ไปบำเพ็ญประโยชน์ก็แค่ไปที่เดียวต่อเดือนเท่านั้น เช่น ไปทำ

ความสะอาดมัสยิด ตาดีกา แล้วก็ได้ยกกำพร้าบางครอบครัว เขาอยากให้มีการซ่อมแซมบ้าน เราก็จะทำให้

(อินอาม, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

นอกจากนี้ การกลับไปทำงานในชุมชนก็ทำให้เธอได้พบกับความรักครั้งใหม่และเริ่มต้นชีวิตคู่อีกครั้ง หลังจากที่ต้องแบกภาระอย่างโดดเดี่ยวมานานกว่า 5 ปี แม้ว่าทุกวันนี้ การมีครอบครัวใหม่จะทำให้เธอต้องกลับไปทำหน้าที่แม่บ้านอย่างเต็มตัวอีกครั้ง แต่เธอก็ไม่ได้ละทิ้งบทบาทในการช่วยเหลือผู้คนที่อยู่ในชุมชน รวมทั้งสามีคนใหม่ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการช่วยแบ่งเบาภาระในการดูแลลูกได้บ้างแล้ว ยังได้เข้าไปมีส่วนร่วมช่วยเหลือภรรยาในการจัดกิจกรรมอาศากับเด็กและเยาวชนในชุมชนด้วย

“ถ้ามีการจัดเวที ทั้งบ้านช่วยกันหมดเลย แม่ทำกับข้าว สามีก็ช่วยไปรับไปส่งเด็ก ๆ ที่มาร่วมงาน”

“เรารู้สึกว่าเราโชคดี มีความสุขที่เราได้ทำงานสิ่งที่เราอยากจะทำ แล้วก็เราก็อยู่กับครอบครัว ไม่ได้ออกไปนอกพื้นที่ เรามีตั้งค์เก็บ แม้ว่าจะเป็นแค่ได้วันละร้อยสองร้อย เราก็มีตั้งค์เก็บ ก่อนหน้านี้ออกไปข้างนอกบ่อย แล้วก็เครียดด้วย”

(อินอาม, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553)

5. ไฉนี

ไฉนี เป็นหญิงมลายูมุสลิมคนหนึ่งที่ถูกสูญเสียสามีจากเหตุการณ์ร้ายวัน วัย 46 ปี เธอจบการศึกษาระดับปริญญาตรีวิชาชีวะครู ปัจจุบันประกอบอาชีพครูอนุบาลและอาสาสมัครงานเย็บเย็บ มีบุตรสามคน ชายหนึ่ง หญิงสองซึ่งอยู่ในวัยเรียนระดับมหาวิทยาลัยและประถม เป็นคนในชุมชนพอมิ่งประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม เชื้อสายมลายู ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก คนในชุมชนส่วนใหญ่เคร่งครัดในหลักการคำสอนทางศาสนา เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นที่ตั้งของปอเนาะพอมิ่งหรือโรงเรียนวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งเป็นปอเนาะที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยาวนานเกือบห้าสิบปี สถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี 2547 ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อชุมชนแห่งนี้ และชุมชนใกล้เคียง ทำให้มีผู้เสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บจากเหตุรุนแรงรายวันในชุมชนกว่า 10 ราย จึงเกิดความหวาดระแวงภายในชุมชนกันเอง และกับชุมชนพุทธใกล้เคียง จนทำให้ไม่สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้เช่นในยามปกติ นอกจากนี้หน่วยงานราชการด้านความมั่นคงยังได้แสดงออกให้ชุมชนมีความรู้สึกหวาดระแวงสงสัยต่อคนในปอเนาะและชุมชน โดยมีการตรวจค้น จับกุม คน

ในปอเนาะและชุมชน ทางราชการได้จัดให้เป็น “หมู่บ้านสีแดง”⁹

กะไดนี เล่าให้ฟังถึงเหตุการณ์ที่สามีถูกยิงจนเสียชีวิตในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของอำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี แม้ว่าจจะรู้ล่วงหน้าถึงอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้น แต่ครอบครัวเธอ แต่ก็ไม่สามารถป้องกันหรือยับยั้งการเสียชีวิตของสามีไปได้ เพราะก่อนเสียชีวิต สามีที่ทำงานเป็นอส (อาสาสมัครรักษาหมู่บ้านของจังหวัดปัตตานีซึ่งคอยรายงานเกี่ยวกับเรื่องยาเสพติดในหมู่บ้าน ได้เล่าให้เธอฟังว่า รู้สึกตัวว่ามีคนคอยติดตามดูความเคลื่อนไหวตลอดเวลาในช่วงหนึ่งสัปดาห์ก่อนถูกยิง จนกระทั่งช่วงบ่ายของวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2549 สมาชิกของครอบครัวทุกคนก็ได้ยินเสียงปืนนัดที่ปลดชีพผู้ เป็นที่รักของครอบครัวอย่างไม่มีวันหวนกลับ ลูกๆและภรรยาจึงวิ่งออกไป ณ จุดเกิดเหตุซึ่งห่างจากบ้านพักไม่ถึง 100 เมตร ทุกคนต่างรำให้เสียใจกับความสูญเสียที่เกิดขึ้น ในขณะที่ผู้ เป็นภรรยาพยายามควบคุมสติเพื่อจัดการสิ่งที่เกิดขึ้น ให้เป็นไปตามพิธีกรรมของศาสนาอิสลาม¹⁰

“การตายของเค้าถึงที่ ถึงการกำหนดของอัลลอฮ์ แต่ที่เจ็บปวดก็คือทำไมต้องถึงขั้นการยิงทำร้าย ทำใจตรงนั้นไม่ได้”

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

การเสียชีวิตของสามีกะไดนี เป็นเหตุการณ์ความสูญเสียครั้งแรกของผู้ คนในชุมชนนับจากเหตุการณ์ความรุนแรงปี 2547 โดยทางราชการได้นับว่าเหตุการณ์ครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากกรร้องขอของภรรยาผู้ตาย เนื่องจากหวั่นเกรงความไม่ปลอดภัยในชุมชนจากผู้ กระทำผิดที่ยังไม่สามารถจับกุมตัวได้เพราะเป็นผู้ มีอิทธิพลในหมู่บ้าน¹¹

⁹ กองอำนวยการเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กอ.สส.จชต.) ได้จัดแบ่งโซนพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อให้สะดวกต่อการปฏิบัติงานและการจัดสรรงบประมาณของเจ้าหน้าที่ทหารและรัฐบาล เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2548 โดยแบ่งเป็นพื้นที่แดง สีเหลือง และสีเขียว ตามสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น โดยหมู่บ้านสีแดง หมายถึง หมู่บ้านที่เจ้าหน้าที่รัฐยากจะเข้าถึง เป็นหมู่บ้านที่มีแกนนำผู้เกี่ยวข้องกับกรก่อความไม่สงบ เจ้าหน้าที่จะเร่งเข้าทำความเข้าใจและขจัดเงื่อนไขอย่างเร่งด่วน หมู่บ้านสีเหลือง คือหมู่บ้านที่ไม่มีความชัดเจนของแกนนำและผู้เกี่ยวข้องกับกรก่อความไม่สงบ และหมู่บ้านสีเขียว คือหมู่บ้านที่เป็นปกติสุข ทั้งนี้ การจัดพื้นที่หมู่บ้านสีแดงไม่ได้รับ งบประมาณเลย หมู่บ้านสีเหลืองมีปัญหาเล็กน้อย ต้องแก้ไขปัญหา และหมู่บ้านสีเขียวไม่มีปัญหา รัฐบาลจะเพิ่มงบประมาณให้

¹⁰ การจัดการศพของชาวมุสลิมโดยปกติต้องดำเนินการอาบน้ำ ศพ ละหมาดขอพร และฝังศพให้เสร็จสิ้น ภายในเวลา 24 ชั่วโมงนับจากการเสียชีวิต

¹¹ ผู้กระทำความผิดในเหตุการณ์นี้ ได้เสียชีวิตจากกลุ่มบุคคลไม่ทราบฝ่ายในเวลาต่อมา

“เราไปพูดกับผู้ว่า ให้เป็นเหตุการณ์ (สรุปว่าสาเหตุเกิดจากเหตุการณ์ความไม่สงบ) เพราะกลัวคนทำที่ยังอยู่ในหมู่บ้าน ถ้า(ทางราชการ)สรุปว่าเรื่องส่วนตัวเมื่อไหร่เราจะอยู่ที่บ้านไม่ได้ แล้วช่วงนั้น ลูกก็อายุสิบแปดกำลังวัยรุ่น ถ้ามีใครไปใส่ข้อมูลก็จะทำให้เค้าเตลิด ลูกๆรู้เรื่องความจริงทั้งหมด ก็สอนลูกๆว่าถ้าใครถาม บอกให้มาถามแม่คนเดียว กับศรัทธาอย่าแสดงอาการ ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น อยู่เหมือนกับคนโง่ เราโง่ดีกว่าที่ฉลาด แล้วอันตรายจะมาหาเรา

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

การดำรงชีวิตของก๊ะไดนีและสมาชิกในครอบครัวจึงเต็มไปด้วยความหวาดระแวง โดยภายหลังการสูญเสียผู้นำครอบครัวอย่างกระทันหันนั้น ก็ทำให้สภาพจิตใจของผู้เป็นภรรยาเริ่มรู้สึกหวาดกลัว จนไม่สามารถใช้ชีวิตอย่างปกติได้นานกว่าสามเดือน

“ช่วงกลางคืน นอนไม่หลับ หวาดกลัว หวาดระแวง เครียด เป็นอยู่ประมาณสามเดือน คิดถึงว่าป็นเค้ายังอยู่ กลัวคนมาทำร้าย ปิดบ้านตลอด ไม่ค่อยไปทำงาน ให้ลูกทำแทน กินไม่ได้ นอนไม่หลับ บางทีตื่นกลางดึกด้วยความหิว และความโกรธ ทำไม่เราต้องเป็นแบบนี้ ช่วงไปสอนเด็กอนุบาลก็ตะคอกใส่เด็ก เพราะเครียด เหมือนลืมนิ้ว บางทีรู้สึกว่ตายดีกว่า รู้สึกตัวแต่ก็ทำ นอนที่กินข้าวเลย สองสามวันอาบน้ำที่ ”

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

เมื่อเวลาผ่านไป 3 ปี ในช่วงกลางดึกของคืนวันหนึ่ง ขณะที่ก๊ะไดนีกำลังเข้าไปดูแลความเรียบร้อยของบ้านก่อนเข้านอน ก็มีคนมาดักข่มบริเวณที่จอดรถข้างบ้านและขู่ให้ระมัดระวังตัว ภาวะรู้สึกไม่ปลอดภัยก็กลับมาเยือนก๊ะไดนีเป็นครั้งที่สอง

“รอบสองเป็นเกือบปี น้ำหนักลดลงจาก 48 เป็น 40 กก. อาการหนักกว่าเดิมอีก ไม่อยากทำอะไรเลย จนขอเสนอให้ย้ายไปช่วยราชการนอกพื้นที่ แต่ก๊ะไม่ไปหรอก ถ้าหนีก็ต้องหนีไปจนตาย”

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

นอกจากผลกระทบต่อสภาวะจิตใจของก๊ะไดนีแล้ว ภาวะการสูญเสียผู้นำครอบครัวอย่างกระทันหัน ก็ทำให้วิถีการดำรงชีวิตของเธอต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งภาวะในการดูแลลูกๆ และการติดต่อกับทางราชการ รวมทั้งการไม่มีเพื่อนคู่ใจคอยปรึกษาหารือ

“ลูกๆช่วงแรกที่พ่อเสีย ลูกคนโตก็กำลังมีปัญหา พยายามเสนอให้เรียนศาสนาแต่เค้าไม่ยอม และด้วยตอนนั้นกำลังเครียด ก็เลยบอกลูกว่าไม่มีตั้งค์ เพราะกลัวว่าจะตามเค้าไม่ทัน ลูกก็เลยไม่ได้เรียน ให้เค้าไปทำงาน”

“ภาวะที่เพิ่มคือ ต้องดูแลลูก แต่ก่อนไม่เคยไปกอดเอทีเอ็มเพราะอาแบทำให้ตลอด ตอนนีเราต้องเรียนรู้เอง มันก็ดีไปอย่าง แต่ก่อนอะไรก็เค้า ติดต่อดังๆที่เขต ที่อำเภอ ก็เป็นอาแบ ตอนนีเค้าไม่อยู่ก็ต้องทำเอง ถ้าหากที่ไม่มีที่ปรึกษา งานหนักๆไม่มีคนช่วย เช่นชนข้าว เดิมตอนอาแบอยู่สอนปอเนาะ พออาแบเสียก็เลยหยุด เพราะคิดว่าไม่มีเวลาให้ลูก เสาร์อาทิตย์ก็อยู่กับเค้า เพราะเดิมอาแบอยู่ที่บ้านกับลูกช่วงเสาร์อาทิตย์ก็เลยไปสอนได้”

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

การเยียวยาความเจ็บปวดและสภาวะจิตใจที่ไม่ปกติของก๊ะไดนี ประกอบด้วยปัจจัยหลายอย่าง หลังจากผลกระทบลูกแรก ผ่านไปประมาณ 41วัน เธอเริ่มรู้สึกมีพลังกำลังทั้งร่างกายและแรงใจ จนสามารถยืนหยัดกลับมาสู่“ภาวะปกติ” อีกครั้ง สิ่งสำคัญที่สุดที่เสริมสร้างแรงใจของเธอก็คือ การกลับไปสู่หลักศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะความศรัทธาในเรื่องการถูกกำหนดและวิถีปฏิบัติต่างๆที่ทำให้เพิ่มพูนความศรัทธา นำไปสู่การคิดถึงอนาคตของลูกๆซึ่งเป็นแรงบันดาลใจสำคัญในการลุกขึ้นเพื่อฝ่าฟันปัญหา

“ศาสนาของเราเนี่ยแหละที่ทำให้เรากลับมาเป็นคนเดิมได้ ทำให้เรามีความสุขุมรอบคอบ เย็นลง ขยันที่จะทำความดี เช่น ละหมาดสุนัตต่างๆ ตื่นกลางดึกเพื่อละหมาดตะฮัตมุด อ่านอัลกุรอาน และขอทุกสิ่งอย่างจากพระเจ้า ทำให้เรามีสติคิดได้ว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น ก็ต้องน้อมรับในทุกการกำหนดจากพระเจ้า เราหนีไม่พ้นความตาย ถึงเวลาเราก็ต้องตาย สุดแล้วแต่ว่า เราจะตายด้วยเหตุใด ถ้าเรายังอ่อนแอ แล้วลูกๆจะอยู่อย่างไร ลูกสามคน คนเล็กหกขวบ ทำให้ตระหนักว่าเราต้องลุกขึ้นสู้”

“ทุกครั้งเวลาที่พูดถึงอาแบนั้น เรายังเสียใจ ลึกๆในใจนั้นยังมีความรู้สึกเจ็บปวดแต่ไม่มีความแค้น เพราะสิ่งขอวันนี้้อลลฮุกก็ตอบแทนหลายๆอย่างแล้ว คนทำเคื่าก็จะได้รับผลการกระทำของเคื่มาจากพระเจ้า เราจะไม่เอาคืน เคยมีเพื่อนมาขอตั้งค์ เพื่อที่จะแก้แค้นให้ แต่ก๊ะ ก็ไม่เอา เพราะคนที่จะลงโทษคือพระเจ้าเท่านั้น”

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

นอกจากหลักคิดและการปฏิบัติแล้ว การหยิบยื่นความช่วยเหลือจากญาติพี่น้อง ใต้ศรัทธา ศาสนา หมอแผนโบราณ และจิตแพทย์ ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กะไดนีผ่านพ้นภาวะวิกฤตในจิตใจ โดยเฉพาะเพื่อนครูที่โรงเรียนได้พูดให้กำลังใจจนทำให้เธอต้องลุกขึ้นสู้ กับปัญหา

“ญาติก็พาไปหาหมอ ได้ยานอนหลับมากิน แต่ก็ยังนอนไม่หลับ หมอเลยต้องเปลี่ยนยาตัวที่แรงกว่าให้ กินได้อาติดยหนึ่ง ก็เริ่มหลับได้ รู้สึกดีขึ้น บางคนก็นำเรื่องศาสนา นำสิ่งดีๆ มาช่วยเยียวยา พาหมอบ้าน อุตสาขามาอ่านมาเป่าด้วยกุรอ่าน กินน้ำอาบน้ำ เพื่อรักษา

เพื่อนครูที่โรงเรียน แม้จะต่างศาสนา ช่วยชี้แนะให้กำลังใจ เดือนสติ ล้มแล้วต้องลุก พาลูกไปหาหมอ พาลูกไปเที่ยวช่วงที่เราเจ็บอยู่” ผอ.ให้โอกาส เพื่อนครูที่คอยช่วยเหลือแทนเป็นเดือนเป็นปี ก็ไม่บ่น ไม่แสดงท่าทีโกรธ เพราะเราขาดสอนตั้งนาน มันทำให้เรารู้สึกว่า ไม่ได้แล้วเราต้องลูก เราต้องสู้ ถ้าเราอ่อนแออย่างนี้ สักวันหนึ่งเพื่อนก็จะเกลียดเรา

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

เนื่องจากเป็นภรรยาของเจ้าหน้าที่รัฐ จึงได้รับการดูแลจากภาครัฐเป็นอย่างดี รวมทั้งได้รับเชิญให้ไปเข้าร่วมโครงการอบรมเยียวยาต่างๆมากมาย ทั้งจากหน่วยงานของรัฐและภาคประชาสังคม ซึ่งทำให้กะไดนีได้รู้จักกับผู้ที่ได้รับผลกระทบรายอื่น และมีเครือข่ายคนทำงานภาคประชาสังคมในพื้นที่คอยช่วยเหลือ เธอได้สะท้อนความเห็นให้เราฟังถึงโครงการที่ไปเข้าร่วมว่า

“องค์กรภาครัฐ พาไปทัศนศึกษา บรรเทาจิตใจด้วยดนตรี ทำให้เราลืมความทุกข์ไปได้ช่วงเวลานึงเท่านั้น ..เวลาไปร่วมโครงการเจอคนที่สาหัสกว่าเรา แล้วเค้าก็สู้ขึ้นมาได้ แล้วทำไมเราไม่ลุก ได้พูดคุยก็ทำให้เรามีพลัง โครงการของก๊ยะยา(ไซรยา จามจุรี) มีส่วนที่ช่วยบรรเทา โครงการอื่นให้แต่เงิน จบไปก็ไม่ติดตาม ก๊ยะยาโทรมาถามประจำ เป็นไงบ้าง สบายดีมั๊ย ลูกเป็นไงบ้าง เราเลยสนิทกันเหมือนครอบครัว ให้เงินไม่มาก แต่การที่เค้ามาเยี่ยมเรา คำพูดของเค้า ทำให้เราสดชื่น”

(ไดนี, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553)

ทุกวันนี้ แม้จะไม่มีสามีคอยให้คำปรึกษาดีเช่นเคย แต่กะไดนีก็มีเพื่อนครูและเพื่อนบ้านรวมทั้งคนทำงานภาคประชาสังคมช่วยกันดูแล แบ่งปันทุกข์สุขกันและกัน ทำให้อันนี้ กะไดนีไม่รู้สึกโดดเดี่ยว นอกจากนี้ การเข้าไปร่วมทำกิจกรรมกับองค์กรภาคประชาสังคม ก็ยังทำให้เธอมีโอกาสเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดเรื่องราวการก้าวข้ามวิกฤตที่เกิดขึ้น ให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบราย

อื่นในเวทีการเยียวยาสุขภาพจิตอยู่บ่อยครั้ง รวมทั้ง การมีส่วนร่วมช่วยเหลือครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรงในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มีฐานะยากจน โดยการเป็นผู้จัดหาเงินทุนการศึกษาและค่าใช้จ่ายบางส่วนให้แก่เด็กกำพร้าเหล่านี้ รวมทั้ง ใช้ความรู้และศักยภาพที่มีอยู่ในการสร้างโอกาสการเรียนรู้ ด้วยการจัดกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้ทั้งเรื่องกฎหมายและหลักศาสนาเพื่อให้ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ที่ขัดแย้งมีความเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

6. รุสนี

ที่รุสนี หญิงชาวมลายูมุสลิมวัยสามสิบปีเศษ เธอจบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยในตัวเมืองยะลา มีพี่น้องรวม 7 คน แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 4 คน เพราะ ต้องเผชิญกับการสูญเสียจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยศพแรก เป็นพี่ชายคนโตของครอบครัว เมื่อปี 2547 ขณะมีตำแหน่งเป็นผู้นำหมู่บ้าน 2 ศพต่อมาเกิดขึ้น ในช่วงปี 2549 เป็นพี่ชายคนรองและพี่เขยในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ขณะที่ทั้งคู่เป็นเจ้าของที่อาศัยสมัครหมู่บ้าน จนกระทั่งปี 2552 เธอก็ต้องสูญเสียพี่สาวอีกคนซึ่งเป็นนักกิจกรรมด้านสิทธิสตรีดีเด่น ซึ่งทั้งหมดเสียชีวิตจากการถูกลอบยิงและยังไม่สามารถจับตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษได้จนถึงปัจจุบัน

ก่อนหน้าที่จะเกิดเหตุการณ์ความสูญเสีย ที่รุสนีเป็นครูสอนอนุบาลและเคยทำงานอาสาสมัครให้กับมูลนิธิผู้หญิงเป็นครั้งคราว แม้จะอยู่ในชุมชนที่เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงบ่อยครั้ง แต่เธอก็ยังไม่รู้สึกหวาดกลัวมากเท่าใดนัก จนกระทั่งความสูญเสียมาเยือนครอบครัวของเธอครั้งแล้วครั้งเล่า

“หลังจากที่พี่สาวโดนยิง ชาวบ้านเพิ่งมาบอกว่า มันมีใบปลิวก่อนที่จะยิงพี่สาวว่า จะเป็นการฆ่าล้างตระกูล แล้วหลานก็มาเล่าให้ฟังว่า มีคนห้ามเพื่อนหลานไม่ให้คบกัน เพราะจะมีการเตรียมเก็บหลานต่อ เดี่ยวจะโดนลูกหลงไปด้วย”

“ความสูญเสียที่เราเคยเห็น มันไม่เหมือนกับความลำบากจากการสูญเสียที่เราารู้สึก และเกิดขึ้นกับครอบครัวของเรา เพราะมันมีผลกระทบที่ตามมาหลายอย่าง เช่น ภาระการเลี้ยงดูลูกหลาน ความหวาดกลัว ไม่กล้ากลับบ้าน แม้สุขภาพแย่ง ”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

นอกจากภาระที่ต้องดูแลหลานๆกำพร้ารวมทั้งพ่อและแม่แล้ว หลังจากที่เธอเข้ามาทำงานกับกลุ่ม ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตก็เริ่มสั่นคลอนเพราะถูกคุกคามจากกลุ่มคนไม่ทราบฝ่าย

“เคยมีโทรศัพท์ที่โทรเข้ามาแบบไม่มีเบอร์ไม่ปรากฏตัว ชู่ว่าตายๆ พูดเป็นภาษา ยาวี ก็ทำให้เราหวาดกลัว พอขับรถกลับบ้านก็มีมอไซค์(รถจักรยานยนต์)ตาม เวลาลง พื้นที่เยี่ยมบ้านก็มีรถตาม บางทีกลับบ้านก็เคยมีคนมาตีประตู”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

ความสูญเสียและผลกระทบที่เกิดขึ้น นกกลับเป็นแรงผลักดันให้รุสนีต้องลุกขึ้นมา ออกมาทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงคนอื่นที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกัน เธอตัดสินใจลาออกจากการ เป็นครูอนุบาลแล้วเปลี่ยนไปร่วมงานกับองค์กรภาคประชาสังคมนอกพื้นที่ซึ่งมาช่วยเหลือผู้ที่ ได้รับผลกระทบในช่วงปี 2547 จนนำไปสู่การรวมกลุ่มผู้หญิงเพื่อเสริมศักยภาพ ภายใต้การสนับสนุน ของมูลนิธินอกพื้นที่ โดยบทบาทที่เปลี่ยนไปจากการเป็นประธานกลุ่ม ทำให้เธอได้เริ่มเรียนรู้การ ช่วยเหลือผู้หญิง เริ่มเข้าใจปัญหาของผู้หญิงมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ด้วยจิตสำนึกของความเป็นคน ท้องที่ซึ่งเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในพื้นที่ จึงจำเป็นต้องพัฒนา กลุ่มองค์กรเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

“โครงการส่วนใหญ่ในช่วงแรกที่เกิดเหตุการณ์มันเป็นโครงการของคนข้างนอก พอหมดโครงการ หมดงบประมาณก็กลับไป แต่ปัญหามันก็ยังอยู่ที่นี้ ผลกระทบผู้หญิงก็ ยังลำบากเหมือนเดิม และเริ่มเห็นว่าคนข้างนอกมาทำงานกับคนพื้นที่ก็ไม่เข้าใจเรื่อง วัฒนธรรม เรื่องภาษา ถึงแม้ว่าคนข้างนอกพยายามจะเรียนรู้คนข้างใน แต่เรารู้สึกว่า ทำไมเราเป็นคนในพื้นที่เอง เราต้องรอให้คนข้างนอกมาช่วยเรา ให้กำลังใจ แล้วคนข้าง นอกเข้ามาบางครั้ง ก็ปฏิบัติแบบผิดๆ เพื่อที่ได้ใจคน บางทีก็ไม่ได้ใจ ในฐานะคนใน พื้นที่เอง เราเป็นคนหนึ่งที่ได้รับผลกระทบ แล้วเราเองก็ไม่อยากให้ผู้หญิงที่ได้รับ ผลกระทบต้องเจอสภาพนี้ คิดว่าน่าจะทำเอง”

จริงๆเราเริ่มจากตัวเอง พอได้รับผลกระทบ ไม่อยากทำอะไร กลัวทุกอย่าง แต่ พอเราเห็นคนข้างๆ เห็นแม่ เห็นพี่สะใภ้ เห็นคนในครอบครัว เหมือนอยู่ในภาวะที่ทำอะไร ไม่ได้ เห็นหลานอยู่ในภาวะที่ต้องการกำลังใจ เราเริ่มจากการให้กำลังใจคนในครอบครัว ก่อน เดิมให้กำลังใจด้วยกัน แล้วเรารู้สึกว่ามันเริ่มค่อยๆเข้มแข็งขึ้นเห็นหลานเริ่มค่อยๆ เข้มแข็งขึ้น

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

จุดเริ่มต้นที่รุสนีเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานในประเด็นผู้หญิง คือการได้พบเห็น สภาพความเป็นอยู่ของผู้หญิงซึ่งหมายรวมถึงครอบครัวเธอเอง จึงเป็นแรงบันดาลใจที่ผลักดันให้

เธอทำงานในประเด็นสิทธิของผู้หญิงมลายูมุสลิม ซึ่งเมื่อได้พูดคุยกับเพื่อนๆที่ได้รับผลกระทบด้วยกันก็พบว่าประสบการณ์ที่ได้รับมาก็ไม่แตกต่างกัน

เราลืมาขึ้นมาเราเห็นวิถีชีวิตแบบนี้แล้วเราก็รู้สึกปกติ เราก็ไม่ได้รู้ว่ามันเป็นอะไรที่เอาเปรียบผู้หญิง แต่พอเราก้าวออกมาข้างนอกก้าวหนึ่ง เรารู้สึกว่าแม่เราถูกกดขี่ตั้งแต่ที่เราลืมาดูโลกแล้ว เห็นแม่ตื่นนอนตอนเช้าไปกรีดยาง พอนั่งร้านน้ำชาเสร็จแล้ว กลับมากินข้าว ละหมาดเสร็จ นั่งร้านน้ำชาต่อ จริงๆแล้วคนที่เป็นเสาหลักของบ้าน ที่รับภาระมากที่สุดคือผู้หญิง แต่ก่อนนั้นเขารู้สึกเขาคินกับวัฒนธรรมที่เคยได้รับมา เป็นผู้หญิงต้องปรนนิบัติสามี ก็เลยรู้สึกว่าตอนนี้มันไม่ใช่

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

หลังจากการเข้าร่วมกลุ่มกับเพื่อนๆครอบครัวผู้สูญเสียที่เคยทำงานด้วยกัน และได้พูดคุยกันต่อว่าต้องช่วยคนอื่นต่อ จึงร่วมกันเขียนโครงการเสนอขอทุน โดยเริ่มจากการทำกิจกรรมเล็กๆกับคนที่เคยทำงานด้วย เป็นการลงไปเยี่ยมครอบครัว แม้จะไม่มิงงบประมาณสนับสนุนในช่วงแรก แต่ทุกคนก็มีใจ ทำให้เริ่มมีกำลังใจ และถือเป็นสิ่งทำทนายคนทำงานที่ต้องไปช่วยคนอื่นที่เพิ่งตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต่างเคยเจอ ให้ลุกขึ้นมาเหมือนพวกเธอให้ได้ ซึ่งในขณะที่กิจกรรมเยี่ยมเยียนให้กำลังใจดำเนินไปในช่วงแรกๆ ก็ะรุสนีก็ยังคงต้องเยียวยาตัวเองไปพร้อมกันด้วย

“ตอนแรกคิดว่าตัวเองก้าวข้ามความสูญเสียที่ผ่านมาได้แล้ว 50-50 แต่พอต้องไปเจอผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบรายใหม่ๆ ทำให้เรากลับอ่อนแอทันที บางครั้งเราเองยังต้องเยียวยาตัวเองหรือยังรู้สึกว่าผ่านพ้นได้ไม่มาก ถ้าไม่เจอก็รู้สึกว่าเราเข้มแข็ง บางทีจะทำให้กำลังใจเขากลับกลายเป็นว่าต้องถอยหลังก่อนเปลี่ยนแปลงตัวเองก่อนแล้วค่อยกลับไปหาเขาใหม่ ต้องใช้เวลา เพราะบางทีเจอแล้วเราก็กลับมาเศร้าเหมือนเดิม”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

นอกจากการเยียวยาตัวเองผ่านการเยียวยาคนอื่นแล้ว เมื่อเจอปัญหาอุปสรรคต่างๆ ก็ะรุสนี ก็ใช้ศาสนาเข้ามาทำให้จิตใจของตนเองมีพลังในการทำงานต่อไป

“เวลาท้อ เราก็ละหมาด เราารู้สึกหายไปเลย เหมือนเรามีพระเจ้าอยู่ในใจ บางทีเรารู้สึกไม่มีใครที่จะอยู่เคียงข้างเรา แต่ก็มีศาสนาอยู่ในใจเราตลอดเวลา เราารู้สึกว่าเป็นเหมือนคนๆหนึ่งที่เข้าใจเราตลอดเวลา จริงๆถ้าไม่มีศาสนาก็คงใช้ชีวิตทุกวันไม่ได้

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

กลุ่มผู้หญิงเพื่อสันติภาพมุ่งให้ความสำคัญกับเรื่องของการคุ้มครองสิทธิของผู้หญิง การยุติความรุนแรงต่อผู้หญิง ผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ ไม่ว่าจะตั้งครรภจากสถานการณืทั่วไปรวมถึงตั้งครรภจากผลกระทบเหตุการณ์ความไม่สงบกรณีที่มีทหารเข้ามาอยู่ในพื้นที่จำนวนมาก โดยกิจกรรมส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาศักยภาพผู้หญิงให้มีความมั่นคงด้านจิตใจ มีความเป็นผู้นำในทางที่สร้างสรรค์ และไม่ตกเป็นเครื่องมือในการสร้างสถานการณืความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดจังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น การจัดรายการวิทยุผู้หญิงสร้างสันติภาพ การรับเรื่องราร้องทุกข์ การสร้างสื่อกลางสำหรับผู้หญิงเพื่อสร้างสันติภาพ การให้ความรู้ด้านสิทธิแก่คนในชุมชน รวมทั้งการให้ทุนการศึกษาแก่เด็กกำพร้า

“กลุ่มเราก็ไปหาครอบครัวที่เพิ่งสูญเสียใหม่ๆ ก็ไปให้กำลังใจ เยี่ยมเยียนถามสารทุกข์สุกดิบ ก็ดำเนิน ไปเรื่อยๆ จนเดี๋ยวนี้เราไม่ต้องลงแล้ว เพราะเค้าเองก็รู้สึกว่าเขามีคุณค่า ซึ่งถือเป็นพลังของผู้หญิงจริงๆ เขาบอกว่า เขามีคุณค่าและเขาเองก็สามารถไปให้กำลังใจคนอื่นต่อได้ พอหลังจากนั้น มีเหตุที่ไหน ในเขตพื้นที่ใกล้เคียงที่เขาอยู่ เขาก็จะไปเองโดยที่เราไม่ต้องบอกเลย ก็เริ่มอาศัยขยายฐาน เริ่มไปให้กำลังใจต่อกัน ตอนแรกเขาคิดว่าเขาคงทำไม่ได้หรอก เราก็บอกว่าไม่จำเป็นต้องเรียนรู้หรืออะไรเลย เอาจากฐานของตัวเองนี่แหละเขาไปช่วยเหลือคนอื่น”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

หลังจากที่รุสนีดำเนินโครงการต่างๆที่เสริมสร้างสิทธิของผู้หญิงแล้ว ทำให้มีปฏิกิริยาทั้งด้านบวกและด้านลบ จากผู้คนที่เกี่ยวข้อง โดยผู้ชายบางกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากการลุกขึ้นทวงถามสิทธิของผู้หญิงที่พวกเขาควรได้รับตามหลักการศาสนาของบรรดาภรรยา และผู้หญิงในครอบครัว ก็มีปฏิกิริยาต่อต้าน อันเป็นผลมาจากการให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิของผู้หญิงแก่คนในชุมชนหมู่บ้านของกลุ่มผู้หญิงเพื่อสันติภาพ ในขณะที่ตัวผู้หญิงที่เข้าร่วมโครงการต่างก็มีความพึงพอใจที่ได้รับรู้ และเข้าใจสิทธิของตนเอง

“ถ้าคิดว่าเป็นเหยื่อแล้วเราหยุด แล้วใครจะกล้าทำงานแบบนี้ มีคนทำงานในพื้นที่จริงๆ เพียงไม่กี่กลุ่ม แต่ถ้าเราถอย ก็คงไม่มีใครกล้าเข้ามาช่วย ตราบใดที่เรายังไม่หยุดถูกคุกคาม เรายังต้องทำงานต่อไป ตราบใดที่ยังมีการสูญเสียเพิ่มขึ้นเราก็หยุดไม่ได้ ความสำเร็จในงานของเราอาจจะไม่ได้ช่วยให้คนหยุดฆ่ากัน แต่มันก็ช่วยให้คนเข้าใจเรื่องสถานการณื สิทธิของตัวเอง โดยเฉพาะผู้หญิงและเยาวชน”

“เสียงตอบรับจากผู้หญิงก็คือเค้าเริ่มรู้สึกว่ามีเพื่อน มีคนในพื้นที่ ที่คอยที่ให้ความช่วยเหลือให้กำลังใจ มีอะไรก็พร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือ แต่ผู้ชายเริ่มคิดว่า มีกลุ่มที่สอนผู้หญิงให้ต่อต้านผู้ชาย แข็งกร้าวกับผู้ชาย เพราะเค้าเข้าใจว่าหลักการศาสนา มันไม่ให้ผู้หญิงมีข้อต่อรองกับผู้ชาย ผู้นำศาสนาหลายๆคนเขาเองก็เริ่มจะมองว่าเราเป็นปฏิบัติกับหลักศาสนา เพราะทำให้ผู้หญิงออกมาข้างนอก สอนให้ผู้หญิงมีสิทธิต่อรองกับผู้ชาย”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

สิ่งต่างๆที่ที่รุสนีพยายามทำอยู่ แม้จะพบเจออุปสรรคมากมาย แต่เธอก็ยังคงยืนหยัดและตั้งใจทำให้ผู้ คนในพื้นที่ ได้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยผลกระทบของกลุ่มผู้หญิง กับสันติภาพ จนได้รับรางวัลจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนประเภทองค์กรภาคเอกชน ประจำปี 2553 เนื่องจากมีผลงานดีเด่นในการส่งเสริม ปกป้องและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของผู้หญิงและผู้ที่ได้รับผลจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้

“เราไม่ได้คาดหวังว่าสถานการณ์จะสงบ แต่อย่างน้อยถ้ามันเป็นสิ่งไหนที่เราช่วยกัน คือเล่าความรู้สึกของเราให้คนอื่นได้ เราก็ควรทำ อาจจะเป็นแรงบันดาลใจจากที่เราเองอยู่ในภาวะที่ครอบครัวที่เคยได้รับผลกระทบ เพราะเรารู้สึกไม่รู้จะมาถึงกับตัวเราเมื่อไหร่”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

7. ฟาติน

ฟาติน หญิงมลายูมุสลิมชาวอำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี ภรรยาผู้ใหญ่บ้านวัยสี่สิบปีเศษ เพิ่งสำเร็จปริญญาตรี สาขาการจัดการเกษตร จากการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในปี 2550 จึงซึ่งนับเป็นหนึ่งในความภาคภูมิใจที่สามารถสานต่อความฝันส่วนตัวได้สำเร็จแม้ว่าจะมีอายุมากแล้วก็ตาม เพราะมีความสนใจและเป็นคนใส่ใจกับสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ในส่วนความรู้ด้านศาสนา เธอจบการศึกษาจากโรงเรียนตาดีกาในช่วงวัยเด็กเท่านั้น บางครั้งเธอก็ยังปฏิบัติตามหลักการไม่ครบสมบูรณ์ แต่ถือเป็นความโชคดีที่เข้าไปอยู่บ้านของสามีที่ให้ความสำคัญกับเรื่องศาสนา เธอจึงได้รับคำชี้แนะด้านศาสนาจากเพื่อนบ้านอยู่บ้าง ช่วงที่สามียังมีชีวิตอยู่ถึงแม้ว่าจะได้ชื่อว่าเป็นแม่บ้าน แต่เธอก็ทำหน้าที่ของการเป็นภรรยาผู้ใหญ่บ้าน โดยช่วยเหลืองานของสามีอยู่บ่อยครั้ง ทำให้เป็นที่รู้จักของบรรดาผู้นำระดับท้องถิ่น รวมทั้งเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้ในยามเดือดร้อน

“แต่ก่อนเลี้ยงลูก โดยรับเงินเดือนจากเขาคือให้มา ถามว่าพอไหม ไม่พอหรอก สำหรับเรา มันไม่พอ เขานั่นให้แต่งตัว แต่เราไม่รู้จะแต่งตัวไปทำไม ในเมื่อเราอยู่บ้าน แค่อาย่าให้เหม็นก็พอ ก็จะเป็นคนดูแลบ้านทั้งหมดเลย ไม่ใช่ในบ้านอย่างเดียว ลูกบ้านด้วย เราจะเป็นเท้าหลังให้เขา พยายามปูฐานให้เขา เพื่อที่เขาจะมี power ต่อไป ในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านแกก็ต้องประชุม แต่แกไม่ไป ให้กะไป จนได้รู้จักหน่วยงาน แล้วก็ต้องดูแลเรื่องกับข้าวอีก ในฐานะที่เป็นผู้นำมันก็ต้องเสียสละในหลายๆอย่าง”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

หลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ระลอกใหม่ ในชุมชนก็เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงบ่อยครั้ง โดยทางราชการระบุว่าชุมชนแห่งนี้ เป็นพื้นที่สีแดง เพราะถูกตรวจพบการเจาะลอดเข้าไปใต้ผิวน้ำมากถึง 50 หลุมซึ่งคาดว่าจะทำการฝังระเบิด โดยสามีของกะฟาตินซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้รับจดหมายขู่เอาชีวิตหลายครั้ง จากกลุ่มบุคคลไม่ทราบฝ่าย ทำให้ครอบครัวของเธอต้องระมัดระวังตัวมากยิ่งขึ้น รวมทั้งเคยถูกตรวจค้นบ้านแต่ก็ไม่พบสิ่งผิดกฎหมาย ทำให้กะฟาตินต้องแยกลูกๆมาอยู่ที่บ้านเดิมของเธอในหมู่บ้านใกล้เคียง เพราะห่วงเกรงความไม่ปลอดภัยที่อาจจะเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา จนกระทั่งข่าวการเสียชีวิตจากการถูกลอบยิงของสามีในวันที่ 15 ตุลาคม 2549 ได้มาถึงสมาชิกในครอบครัว

“ตอนที่สามียังไม่เสีย ก็โดนขู่ โดนขู่จะให้ลาออกจากตำแหน่ง ถ้าไม่ลาออกลูกเมียจะมีอันเป็นไป ก็มีจดหมายขู่ ก็เลยต้องย้ายออกมาอยู่ข้างนอก เรากับสามีก็ต้องห่างกัน โดยเขาก็ต้องระวังตัว เวลาไปรับลูก เราก็เป็นห่วง ไม่ให้ลูกไปกับเขา คือเราจะเป็นคนพาไปเอง เราจำเป็นต้องแยกกันประมาณปีหนึ่ง แยกกันอยู่ซึ่งเขาก็ระวัง เราก็กลับมาอยู่กับแม่ เราก็เป็นภรรยาของเขา แต่ว่าการอยู่กิน คือเริ่มห่าง เพราะว่าสถานการณ์มันทำให้เราต้องอยู่ด้วยกันไม่ได้ เรามีการเตรียมการอยู่แล้วกลัวว่าจะเกิดอะไรขึ้นกับลูกด้วย”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

เมื่อสามีจากไปอย่างไม่หวนกลับ กะฟาตินจึงจำเป็นต้องทำทุกวิถีทางเพื่อดูแลสมาชิกที่เหลือของครอบครัว ด้วยบทบาทของการเป็นภรรยาผู้ใหญ่บ้านและจบการศึกษาระดับปริญญาตรี เธอจึงต้องผลักดันตัวเองเพื่อให้เป็นแบบอย่างในชุมชน ด้วยการเปลี่ยนบทบาทจากการเป็นแม่บ้าน สู่งานหารายได้เพื่อเลี้ยงดูลูกๆทั้งสามคน รวมทั้งการรวมกลุ่มเพื่อเยียวยาโดยใช้หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมอาชีพแก่บรรดาผู้หญิงที่สูญเสียเสาหลักจากเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้น

“ต้องมาขายน้ำ เพราะเริ่มคิดแล้วว่าเงินบาทหนึ่งก็มีค่าสำหรับเรา แล้วก็ทุกบาท ทุกสตางค์ก็จะต้องหาให้ได้ แล้วก็พยายามสรรหาอะไรก็ได้ที่ทำธุรกิจ ที่มันไม่เน่า ไม่เสีย ในเรื่องธุรกิจ ไม่ว่าจะขายน้ำ ขายไอศกรีม ขายบัตรเติมเงิน แต่กำไรมันน้อย ก็เลยหยุดขาย ตอนนี้ก็เริ่มมาทำ เศรษฐกิจพอเพียง”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

นอกจากนี้ แม้ว่าจะมีการเตรียมใจล่วงหน้า แต่การสูญเสียผู้นำครอบครัวก็ได้สร้างผลกระทบต่อสภาพจิตใจของผู้เป็นลูก ทั้งสาเหตุการตายและการที่ไม่สามารถจับตัวผู้กระทำผิด มาลงโทษได้ เป็นข้อกังขาของสมาชิกตัวน้อยของบ้าน ซึ่งผู้เป็นแม่ต้องคอยอธิบายและให้แง่คิด ต่างๆ รวมถึงความต้องการเวลาดูแลเอาใจใส่จากผู้เป็นแม่มากขึ้น

“ลูกชายเคยบอกว่า เขาจะถือปืนเข้าป่าแล้วกลับมาฆ่าคนที่มาฆ่าพ่อเรา ส่วนลูกสาวก็ถามนะว่า ทำไมพ่อเราต้องตายด้วย ก็กับบอกลูกว่า คนยิงนั้นเป็นสาเหตุ เหตุที่เราจะตาย คนเราต้องตายทุกคน เขาถึงเวลาแล้วลูก ว่าคนนี่ต้องตายวันนี้และแม่เองก็ไม่ว่าจะตายวันไหน และเพราะว่าพระเจ้ารักพ่อ ถ้าให้พ่ออยู่ พ่อก็ต้องทำบาปอีก ทำดีน้อย ทำบาปเยอะ ลูกก็เข้าใจ ครั้งหนึ่งเราส่งลูกไปอบรมที่โรงพยาบาล หมอก็ต้องเรียกเรามา (เพื่อบอกถึงปัญหาของลูกจากการที่)บอกว่าแม่ไม่มีเวลาให้ เมื่อเรารู้ว่าลูกคิดยังไง ก็ต้องปรับพฤติกรรม คือมีเวลาเมื่อไรก็ต้องอยู่กับเค้า

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

สำหรับบทบาทด้านสังคมของก๊ะฟาติน นอกจากการเป็นผู้ดูแลชีวิตความเป็นอยู่และจัดหาทุนการศึกษาให้แก่เด็กกำพร้าในหมู่บ้านแล้ว เธอยังใช้วิชาชีพร่ำเรียนมาสู่การเป็นอาสาสมัครเกษตรตำบลเพื่อให้ความรู้ ด้านการเกษตรแก่คนในหมู่บ้าน รวมทั้งการทำหน้าที่เป็นอสม.หมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นบันไดสำคัญที่ทำให้เธอได้รับรู้ ปัญหาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และมีความต้องการช่วยเหลือเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ อีกทั้งยังเป็นประธานกลุ่มสตรีสานสัมพันธ์ตำบล โดยได้รับการสนับสนุนจากโรงพยาบาลอำเภอในการช่วยเหลือดูแลสุขภาพของสมาชิกในกลุ่มกว่า 50 คน

สิ่งสำคัญที่สุดซึ่งทำให้ก๊ะฟาตินสามารถก้าวข้ามความทุกข์ยากและภาวะต่างๆ หลังจากการสูญเสียสามี คือ อนาคตของลูก การดูแลชีวิตที่เหลืออยู่ของก๊ะฟาติน รวมทั้งการจัดการปัญหาเกี่ยวกับลูกๆ เพราะมีเพื่อนคอยช่วยให้คำแนะนำและรับฟังปัญหา รวมทั้ง การหยิบยื่นความช่วยเหลือจากหน่วยงานองค์กรต่างๆรวมทั้งกำลังใจจากเพื่อนบ้านและผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นๆในชุมชน

“สิ่งสำคัญที่มายืนอยู่ตรงนี่คือ เพราะว่าเรามีลูก ถ้าไม่มีลูก คงไม่มีจุดนี้ เราทิ้งลูกไม่ได้ ลูกต้องอยู่กับเรา เป็นกำลังใจทำให้เราต้องยืนหยัด คิดว่าถ้ากะไม่มีลูกนะ ก็จะไม่อยู่แล้วในพื้นที่นี้”

“บางที่เราคิดว่าตัวเราเองแย้แล้วนะ แต่พอไปพูดคุยกับอีกคนหนึ่ง ก็ทำให้คิดว่าเรายังดีกว่าเขา มันทำให้เรารู้สึกดีขึ้น”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

เมื่อกะฟาตินต้องจัดการสิ่งต่างๆเพียงลำพัง เธอก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งทางจิตใจ ซึ่งเลือกที่จะให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหลักการศาสนาเพื่อเป็นเครื่องคอยควบคุมอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ รวมทั้งสร้างความมั่นคงให้กับสมาชิกในครอบครัวด้วยการทำประกันชีวิต เพราะเธอไม่มั่นใจถึงความไม่ปลอดภัยที่เกิดขึ้น

“พอมาอยู่คนเดียว กะก็ต้องแน่นในเรื่องศาสนาให้มาก มันจะได้คุ้มครองเราในเรื่องของความต้องการหลายๆเรื่อง คุ้มครองของเราที่จะเกิดกับลูก ถ้าเราละหมาด อารมณ์ของเรามันจะเย็นลง แล้วก็คุมสติได้ แต่ถ้าเราไม่ละหมาด ไซตอนมันจะเข้ามาทันทีเลย มันมีนะ ในเวลาที่เราเหนื่อย เวลาเราเครียดเราจะใส่อารมณ์กับลูก แล้ววันไหนถ้าเราหยุดละหมาด วันนั้นคืออารมณ์มันจะรุนแรง ทุบตีลูกก็มี

“จัดการด้วยตัวเองว่าต้องทำสวัสดิการให้กับตัวเอง เอาเงินทำประกันให้กับครอบครัวเรา โดยไม่หวัง เพราะเราเป็นแค่ลูกจ้างเยียวยา เราไม่มีสวัสดิการ ไม่มีค่าครองชีพ ไม่มีเสียงภัย เพราะเป็นคนเก็บเงินไม่อยู่ พอเราเก็บเราก็ต้องไปจ่าย ก็เลยทำเป็นระบบของการประกันทุกเดือนต้องจ่าย แปะปีลูกเราจะมีเงินก้อน”

“ในเรื่องของทุนการศึกษา กะก็ไม่รอให้ทางโรงเรียนเขาจัดหาให้ หน่วยงานไหนที่กะรู้จัก กะก็พยายามผลักดันให้ลูกๆของสมาชิกในกลุ่มได้รับทุนการศึกษา ถึงแม้จะช่วยให้ไม่หมด โดยการประสานงานกับคนรู้จัก ที่ทำงานสังคมและโอกาสที่เราได้เข้าเรียนต่อ เราก็มีเพื่อนเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต.”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

ในวิกฤตย่อมมีโอกาสเสมอ แม้ว่าการสูญเสียครั้งนี้จะทำให้มีเวลาดูแลครอบครัวลดลง แต่ก็ได้ทำให้กะฟาตินก็ตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลเอาใจใส่ลูกมากขึ้น รวมทั้งตระหนักในศักยภาพของตนเองซึ่งในอดีตไม่เคยคิดจะทดลองทำสิ่งเหล่านี้เลย

“เมื่อก่อนไม่เคยกอดลูก เพราะเรากลัวว่าเขาจะอ่อนแอ แต่ตอนนี้ความรู้สึกของกะ เราต้องกอดเยอะๆเพราะว่าจะหาอะไรมาทดแทนไม่ได้ เวลาจะไปโรงเรียนก็ต้องกอด ต้องจูบ คือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเราให้ลูกรู้สึกว่าใกล้ชิดมากขึ้น”

“ที่ผ่านมามีไม่เคยป้องกันเลย ไม่มีการจัดการบริหาร ไม่มีภูมิคุ้มกันในตัวเลย พอเราไม่มีเขา เราไม่สามารถทำได้หมด ดังนั้นว่า เราต้องเข้มแข็งแล้ว อะไรที่เราทำได้เราต้องทำ เหมือนไฟหลอดดวงหนึ่งเสีย เราก็ต้องให้เขามาทำ พอเขาไม่อยู่ถามว่าเราทำเองได้ไหม ก็ทำเองได้ เกาะเกะๆ มันก็ติด ที่วีเสี่ยถามว่าก่อนที่เราไปหาช่าง ก็ทำเองได้ คือเราเริ่มแบบเข้มแข็งขึ้น คือทำอะไรเองได้ด้วยตัวเอง

(ฟาติน,สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

8. มินนา

มินนา หญิงชาวมลายูมุสลิม บุคลิกคล่องแคล่ว พุดจาฉะฉาน วัย 29 ปี เธอรอดชีวิตเพียงคนเดียวจากการถูกลอบยิงพร้อมกับสามีซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ในตะโกลง อ.รามัน จ.ยะลา หลังอยู่กินกันมาได้เพียง 2 ปี เธอจบการศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยในตัวเองยะลา เพราะพ่อแม่ไม่มีทุนส่งให้เธอต่อระดับมหาวิทยาลัย เธอจึงตัดสินใจแต่งงานกับสามีคนแรกขณะกำลังศึกษาชั้น ม.6 เพื่อให้เขาช่วยเหลือเรื่องทุนการศึกษา เมื่อสามีคนแรกเสียชีวิตในช่วงพ.ศ. 2545 ขณะที่เธอมีอายุเพียง 20 ปี ประสบการณ์การสู้ชีวิตของเธอจึงเริ่มต้นขึ้น พร้อมกับภาระที่ต้องเลี้ยงดูลูกวัยขวบเศษอีก 1 คน เมื่อเธอต้องการเรียนต่อให้จบปริญญาตรี เธอก็ไม่ได้ย่อท้อ เพราะคิดเพียงว่าต้องทำให้ชีวิตอยู่รอดต่อไป เธอจึงตัดสินใจทำงานและเรียนต่อในช่วงวันเสาร์ อาทิตย์ จนกระทั่งสามารถเรียนจบปริญญาตามที่ตั้งใจไว้ ชีวิตช่วงนั้นจึงต้องประสบกับความยากลำบาก แต่เธอก็อดทนและผ่านพ้นมาได้

มินนาแต่งงานอีกครั้งในช่วงปี 2549 แต่ความเป็นครอบครัวก็อยู่กับเธอไม่นาน เมื่อเธอต้องสูญเสียคนรักเป็นรอบที่สอง ในวันที่ 20 สิงหาคม 2551 หลังออกไปพบเพื่อพูดคุยกับสามีตรงบริเวณหน้าโรงเรียนที่เธอสอนหนังสือ ขณะเกิดเหตุ เธอพยายามตั้งสติ และควบคุมร่างกายให้เปิดประตูรถฝั่งคนนั่ง แล้ววิ่งหลบเอาตัวรอดจากห่ากระสุนกว่าสิบนัดที่พุ่งเข้ามายังรถของสามีของเธอ ไปเข้าบ้านชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียง โชคดีที่เหตุการณ์ครั้งนั้น เธอไม่ได้รับบาดเจ็บ ในขณะที่สามีต้องเสียชีวิตระหว่างนำส่งตัวไปโรงพยาบาล

แม้เหตุการณ์ครั้งนี้ จะสร้างความสูญเสียให้เธอ แต่เธอก็พบว่า ผลกระทบด้านเศรษฐกิจมีไม่มากนักเนื่องจากเธอมีรายได้ประจำจากการทำงานอยู่แล้ว ประกอบกับได้รับ

ค่าชดเชยจากภาครัฐซึ่งทำให้เธอและลูกสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่ลำบากนัก รวมทั้งเธอเองก็เคยฝ่าฟันปัญหาอุปสรรคจากการสูญเสียมาแล้วหนึ่งครั้ง

“ความรู้สึกว่าเราเป็นสาวแกร่งก็ตอนเสียสามีครั้งแรก เพราะเราลุกขึ้นมาสู้กับลูก ทั้งๆที่เราไม่มีอะไรเลย แต่เราพยายามทำงาน อาจารย์ก็ช่วยอีกส่วนหนึ่ง เวลาที่มีเรียงเอกสารเขาจะโทรมาบอก เพราะเราพยายาม เราก็เคยได้วันละร้อย ก็พออยู่กันได้ ผ่อนผันค่าเทอมมาตลอด เพราะเราไม่มีเงินแต่เราพยายาม แต่ถือว่าเรามีทำยังไงเราต้องทำให้ได้”

“พอมาเสียสามีคนที่ 2 ก็รู้สึกใจหาย แต่ว่าสูญเสียตอนนี้เราถึงงานทำแล้ว ตอนแรกเราก็คิดนะว่าถ้าเกิดว่าไม่มีเขา เราจะอยู่ได้อย่างไร เพราะว่าเขาก็เป็นเสาหลักของบ้าน แต่เรามาคิดในอีกแง่หนึ่ง ถึงเราเป็นผู้หญิงก็จริง ทำไมเราไม่เป็นเสาหลักเอง เพราะว่าเราก็ไม่ได้แตกต่างกับผู้ชาย”

(มินนา,สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2553)

ผลกระทบเมื่อเสียผู้นำครอบครัวของมินนา ก็มีเพียงส่วนของงานบางอย่างที่เป็นงานของผู้ชาย เช่นการซ่อมแซมอุปกรณ์ เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ เป็นต้น รวมทั้งเรื่องความปลอดภัยของตนเองและลูก เนื่องจากวันนั้นตนเองอยู่ในเหตุการณ์ด้วย เกรงว่าคนร้ายจะเข้ามาทำร้ายอีกครั้ง แต่เธอก็ต้องดำเนินชีวิตต่อไปเพื่ออนาคตของลูก ซึ่งเปรียบดั่งหัวแก้วหัวแหวนและเป็นกำลังใจอันสำคัญที่ทำให้เธอยืนหยัดมาได้จนทุกวันนี้ ในขณะที่ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่ต้องออกมาทำงานข้างนอกเลือกที่จะฝากลูกไว้ให้ผู้สูงวัยในบ้านช่วยดูแล แต่เธอกลับมีความคิดเห็นที่แตกต่าง

“ลูกอย่างเดียว ที่ทำให้เราเข้มแข็งได้ขนาดนี้ ถ้ากะไม่เดินร่นเรียนต่ออนาคตข้างหน้าจะเป็นยังไง ลูกอีกนี่เราพยายามเรียนเพราะว่าเราเห็นอนาคตของลูกอย่างน้อย ลูกจะได้มีแม่เป็นครู ที่เราพยายามๆจนถึงทุกวันนี้เพราะว่าเห็นตาต่างๆของลูก”

“จะมากลุ่มใจกับเหตุการณ์ที่ผ่านไปแล้วทำไม ถึงยังงี้เค้าก็ฟื้นขึ้นมาไม่ได้ แต่เราเองต้องทำยังไงให้ชีวิตเราดีขึ้น วันนี้เราดีพุงนี้เรา(ต้อง)ทำให้ดีกว่านี้”

“ลูกเราขาดพ่อแล้วทำไมเราต้องปล่อยให้ลูกเราต้องอยู่กับปู่' กับย่าด้วย ความรักปู่' กับย่าก็จะรู้สึกที่ไม่เหมือนแม่ให้ แต่เราเป็นทั้งเป็นทั้งพ่อแม่ให้ลูกได้”

(มินนา,สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2553)

ในส่วนของบริษัททางสังคมของมินนา เธอใช้เวลาหลังจากเลิกงานประจำในการระดมเงินทุนเพื่อเป็นกองทุนสำหรับการทำกุรบาน¹² ของคนในหมู่บ้าน โดยการเก็บเงินเป็นรายเดือน เพื่อมิให้เป็นภาระสร้างความลำบากแก่ผู้ที่ประสงค์จะทำกุรบานในปีนั้นๆ เนื่องจากได้รับความไว้วางใจจากคนในหมู่บ้านในการดูแลเงิน รวมถึงเมื่อมีการจัดเข้าค่ายพักแรมของเด็กเรียนตาดีกาในชุมชน เธอก็จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการแสดงต่างๆ ซึ่งสอดแทรกหลักจริยธรรมศาสนา และการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม รวมทั้งการเป็นวิทยากรบรรยายในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบในหมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนบทเรียนและประสบการณ์ รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเอง

“เก็บเดือนละสองร้อย สิบเดือนมันได้ สองพัน แล้วก็ปีหนึ่งมันจะได้ สองพันสี่ถ้าเกิดว่าเนื้อวัวราคาสองพันห้า เก็บเพิ่มอีกร้อยหนึ่งก็จะได้แล้ว แล้วก็ทุกคนก็จะได้มีกุรบาน หมดเลย เราจะเป็น เหมือนกับว่าอาสาเก็บแต่ละเดือน เพราะว่าเราเห็นว่าบางคนอยากจะทำกุรบานแต่เขาไม่มีเงิน เราจะทำยังไงให้เขามีโอกาสตรงนี้เราก็เลยทำอย่างนี้”

(มินนา,สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2553)

9. ยุสรอ

กียุสรอ หญิงมลายูมุสลิมแห่งอ.รามัน จ.ยะลา วัยสี่สิบปีเศษ หนึ่งในผู้ได้รับผลกระทบจากการที่สามีถูกจับกุมคดีความมั่นคงในประเทศกัมพูชา ซึ่งได้รับการปล่อยตัวแล้ว เธอจบมัธยมปลายจากโรงเรียนสอนศาสนาชื่อดังในจ.ยะลา ในช่วงวัยเด็ก เธอสนใจประเด็นประวัติศาสตร์อิสลามและปัญหาของมุสลิมชนกลุ่มน้อยในประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะในปาเลสไตน์ บอสเนียเฮิซเทโกวีนา ฯลฯ จึงถูกมองว่าเธอเป็นคนหัวรุนแรง และอ่อนไหวกับความเดือดร้อนของผู้คนต่างถิ่นที่ถูกขอรรมอยู่เสมอ หลังจากเริ่มต้นสร้างครอบครัวกับอุสตาส(ครูสอนศาสนา)หนุ่ม เธอก็ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านตลอดมา โดยปัจจุบันมีบุตรทั้งหมดสามคน

เหตุการณ์ที่ครอบครัวของกียุสรอต้องทนทุกข์ใช้เวลานานกว่า 7 ปี เริ่มตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2542 สมาชิกของครอบครัวทั้งหมดได้เดินทางไปประเทศกัมพูชาเพื่อทำงานถ่ายทอดความรู้

¹² การทำกุรบาน หมายถึง การเชือดสัตว์ไม่ว่าจะเป็น วัว แพะ แกะ อูฐ เป็นต้น เพื่ออัลลอฮ์ในโอกาสแห่งการเฉลิมฉลองวันเทศกาลฮัจญ์ อีดิลอัฎฮา อันเป็นวันที่มุสลิมทั่วโลกเฉลิมฉลองแสดงความยินดีแก่มุสลิมจากส่วนต่าง ๆ ของโลกได้มีโอกาส ไปประกอบพิธีฮัจญ์ ณ นครมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย มุสลิมสามารถเข้าหุ้กัน 7 คนในการทำกุรบานวัวหรืออูฐหนึ่งตัว ส่วนแพะหรือแกะนั้น ทำกุรบานได้ ตัวต่อ 1 คน เนื้อของสัตว์กุรบานจะถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนหนึ่งให้นำไปแจกจ่ายแก่คนยากจน ส่วนที่สองให้นำไปแจกจ่ายแก่ญาติพี่น้องและเพื่อน ๆ และส่วนที่สามจะเก็บเอาไว้กินในครอบครัวของตัวเอง ก็ได้หำนำเนื้อ หนึ่ง กระดูและเขาของสัตว์ไปขาย แต่ให้นำไปบริจาคเป็นทานให้หมด

ตามที่ตนได้รำเรียนมา โดยสามีก็เป็นคนสอนศาสนา ส่วนภรรยาทำหน้าที่แม่บ้านและสอนภาษาไทยให้แก่เด็กนักเรียนเขมร โดยการติดต่อของมูลนิธิมุสลิมอุร่อเพื่อการกุศลแห่งประเทศไทย สาขา จ.ยะลา เพื่อเป็นครูสอนศาสนาให้กับเด็กนักเรียนมุสลิมในจังหวัดกันตารที่ขาดแคลน ครูผู้สอน แต่เหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2546 ครูทั้งสองคนถูกทางการกัมพูชาจับตัว ตั้งข้อสงสัยว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มเจไอ ที่อยู่เบื้องหลังการก่อวินาศกรรมบนเกาะบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย และอาจมีสายสัมพันธ์กับเครือข่ายอัลเคด้า เธอและลูกอีกสามคน จึงถูกเนรเทศออกจากประเทศกัมพูชา เธอจึงต้องเดินทางกลับมาสู่ประเทศไทย เพื่อดำเนินการช่วยเหลือสามี ต่อมาวันที่ 28 ธันวาคม 2547 ศาลกัมพูชามีคำสั่งยกฟ้องในข้อกล่าวหาคดีเจไอ แต่กลับตั้งข้อกล่าวหาใหม่ในวันเดียวกัน คือพยายามฆ่าและกล่าวหาว่ามีแผนลอบก่อเหตุวินาศกรรมโจมตีสถานทูตสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และออสเตรเลีย ในกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย จากนั้น มีการพิจารณาคดีอย่างต่อเนื่อง จนเมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2551 ที่ผ่านมา ศาลฎีกากรุงเทพฯ ได้พิพากษาจำคุกคนทั้งสองตลอดชีวิต

ก็จะขอให้คำอธิบายคดีความที่เกิดขึ้นว่าแตกต่างจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะเป็นเรื่องระหว่างประเทศที่ไม่สามารถแก้ไขด้วยพลังเล็กๆ แต่ต้องใช้การทูตระหว่างประเทศเป็นกลไกสำคัญ

“มันเป็นคดีใหญ่ระดับโลกคือแปลกนะ มันเป็นการเมืองเลย มันเป็นแผนการของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่กำลังจะทำลายมุสลิม มันไม่ใช่ตัวจริง มันเป็นอำนาจลึกลับ อำนาจที่มันใหญ่กว่าเรา มันเหนือกว่าโลก มันกำลังรุกรานมุสลิม

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

ผลกระทบจากการถูกจับกุมของสามี ทำให้เธอต้องเผชิญภาวะความลำบากทั้งจากเรื่องการต่อสู้คดี ความเข้าใจของผู้คนที่งในครอบครัวและในสังคม รวมทั้งภาวะจิตใจของผู้เป็นภรรยาที่ต้องฝ่าฟันปัญหาเพียงลำพัง

“คนข้างนอกที่ไม่เข้าใจ อาจจะมีการกระทบกระทั่งบ้าง ทำไมคนอื่นไม่โดนจับมาโดนจับแพนเรา ทั้งที่โรงเรียนแห่งนั้นไม่ใช่มีแพนเราคนเดียวซะเมื่อไหร่คนอื่นตั้งมากมาย ทำไมต้องโดนแพนเธอ แพนเธออาจจะใช้ก็ได้นะ ตรงนี้เราต้องพยายามอธิบาย กาลเวลามันจะช่วย(ยืนยัน)ตรงนี้อ่าใช่หรือไม่ใช่”

“สามปีแรกพอตะวันโพ้แพ้ ก็ร้องไห้ ปีที่สี่ก็คือภาพลวงตา เป็นใครเป็นหน้าเขาหมด ภาพลวงตาเห็นเขาขับรถ”

“แรกๆผู้ใหญ่ในบ้านก็ไม่เข้าใจว่า ทำไมต้องทำมากมายขนาดนั้น ญาติพี่น้องเป็น
ผู้ชายของเขามีตั้งเยอะแยะ เขาโกรธเรา บางทีเราไม่กลับมา ไปค้างคืนที่โน้นที่นี้
ปล่อยลูกให้เขาเลี้ยง”

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

การเยียวยาและหาทางออกจากความทุกข์ที่เกิดขึ้น ของก๊วยสรอ อาศัยการยึดมั่นว่า
สิ่งที่เกิดขึ้น เป็นการทดสอบจากพระเจ้า รวมทั้งการได้เข้าร่วมโครงการเยียวยาทำให้พบปะผู้คนที่
หลากหลาย ทำให้รู้สึกมีเพื่อนร่วมชะตากรรมและไม่รู้สึกโดดเดี่ยว

“อาจจะเป็นเพราะว่าอัลลอฮ์ทดสอบตรงนี้ทำให้เราต้องต่อสู้ ถ้าท่านไม่ลุกขึ้นยืน
ใหม่ แล้วใครจะมาช่วยเหลือ การก้าวข้ามอาจจะเป็นเรื่องของความอดทน พระเจ้าอยู่
เคียงข้างคนอดทนเสมอ ยึดหลักอย่างเดียวกันก็คือว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมันไม่เป็นความจริง คือ
พยายามต่อสู้เพื่อที่จะให้เห็นภาพจริงว่าคนๆนี้มันไม่ใช่ ต้องบอกโลกรับรู้ว่ามุสลิมไม่ใช่
ผู้ก่อการร้าย”

“แล้วช่วงที่โดนก็ไม่ใช่คนเดียว แต่ก็มีอีกหลายๆคนที่โดน เราก็ไปพบเจอคน
โน้นคนนี้ทำให้เรามีกำลังใจมากขึ้น คิดว่าเขาคงสาหัสยิ่งกว่าเรา เพราะว่าในช่วงนั้น พี่
อังคณาเขาก็โดนหนักกว่าเรามากเลยดูจากลักษณะของเขา การเดินเรื่องของเขาทำให้เรา
มีกำลังใจมากขึ้น”

“เยียวยาตนเองก็คือ พบปะกับชาวบ้าน ถ้าเราอยู่คนเดียวไม่สมาคม ไม่พบปะ
กับคนอื่นมันก็แย่ เหมือนกับว่าโรคจิตอะไรบางอย่างมันจะแทรกเข้ามาทันทีเลย
เพราะว่า การที่เรามีงานพบปะคนนี้ไปประชุมตรงโน้น ไปเยียวยาคนนี้ ช่วงเวลาว่างตอนนี้
เราไม่มีเลยทำให้เราลืม เราลืมความทุกข์ของตนเอง”

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

การดำเนินการเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ให้แก่สามี เริ่มขึ้น ตั้งแต่เธอและลูกๆกับมาสู่
ประเทศไทย โดยในช่วงแรกเธอได้เดินทางไปพบกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศใน
สมัยรัฐบาลทักษิณ และเข้าประชุมกับวุฒิสภา เพื่อบอกเล่าเรื่องราวที่ทางรัฐบาลเขมรทำไว้กับ
ครอบครัวของเธอ นอกจากนี้ ก็พยายามที่จะยื่นหนังสือให้กับ สส. สว. ในพื้นที่สามจังหวัด
ชายแดน ธรรมชาติการการต่างประเทศ ทั้งวุฒิสภา สภาผู้แทนราษฎรในช่วงรัฐบาลของสมัคร
สุนทรเวช ก็ได้มีโอกาสเข้าไปยื่นถวายฎีกาต่อพระเทพฯและทรงรับสั่งให้ตรวจสอบประวัติซึ่งไม่พบ
การกระทำความผิดในประเทศไทย พระองค์จึงส่งพระราชเลขานุการไปที่เขมรเพื่อต่อรองกับรัฐบาล

สุนทริน ปรากฏว่ารัฐบาลสุนทรินบอกว่ายังไม่ยอมปล่อยเพราะว่าในช่วงนั้น ทางกัมพูชาก็โดนกดดันจากอเมริกา เนื่องจากได้รับเงินสนับสนุนในการพัฒนาประเทศจากอเมริกาเป็นจำนวนมาก ระยะเวลาว่างเลยสู่การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลมากกว่า 5 ชุด จนถึงรัฐบาลของอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ (ปัจจุบัน) ซึ่งได้รับคำสั่งจากพระเทพอีกครั้งเพื่อให้คลี่คลายคดีนี้ จนในที่สุด ทางการกัมพูชาก็ได้ปล่อยตัวสามีของเธอในวันที่ 12 กรกฎาคม 2552 สามีเธอจึงได้รับการปล่อยตัวตามข้อตกลงแลกเปลี่ยนผู้ต้องหะระหว่างประเทศและกลับมายุ่งกับครอบครัวอย่างสามัญชนตามปกติ

โดยการเดินทางไปเยี่ยมผู้เป็นสามีแต่ละครั้ง ต้องอาศัยเงินจำนวนมาก ซึ่งก็ได้รับความอนุเคราะห์จากองค์กรต่างๆ โดยครั้งแรก ได้รับจาก พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ เป็นจำนวน 20,000 บาท ส่วนครั้งที่สองนั้น มาเมื่อ พ.ศ. 2548 คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนเป็นผู้นำครอบครัวไป นอกจากนี้ ภาคประชาสังคมยังมีการจัดงานหารายได้เพื่อช่วยเหลือครอบครัว ซึ่งเป็นการร่วมจัดโดยสภาองค์กรมุสลิมแห่งประเทศไทย สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้ มูลนิธิศุภกภาพชุมชนและศูนย์ทนายความมุสลิม ในช่วงวันที่ 28 มิถุนายน 2551 ทำให้มีกองทุนสำหรับช่วยเหลือครอบครัวที่ถูกดำเนินคดีในประเทศกัมพูชาและคดีความมั่นคงในประเทศไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

ผลกระทบและบทบาทที่เปลี่ยนแปลงในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ของผู้หญิงมลายูมุสลิม

ในบทนี้ จะเป็นบทที่กล่าวถึงการสรุปประเด็นผลกระทบจากสถานการณ์ไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้น กับผู้หญิงมลายูมุสลิมกระบวนการปรับตัวและต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงเหล่านี้ ในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ การสูญเสียพื้นที่สาธารณะและการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่ผู้หญิงมลายูมุสลิม

4.1 สรุปผลกระทบต่อวิถีชีวิต

1. ปัญหาทางด้านอาชีพและเศรษฐกิจ

ในกรณีของครอบครัวที่สูญเสียสมาชิกจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ เหตุการณ์ตากใบ เหตุการณ์กรือเซะ เป็นต้น และส่วนใหญ่ครอบครัวมีฐานะยากจน สามีเป็นคนหารายได้หลัก ภรรยาของผู้เสียชีวิตเป็นแม่บ้าน หรือเป็นเพียงผู้หารายได้เสริมให้แก่ครอบครัว เพราะการเสียชีวิตของสามีที่แสดงถึงการเป็นปฏิปักษ์กับรัฐ จึงไม่ได้รับการชดเชยความเสียหายจากรัฐ หรือบางครอบครัวได้รับเพียงเงินทุนการศึกษาของบุตรซึ่งต้องใช้เวลาในการเรียกร้องเป็นเวลานาน ทำให้การดำรงชีวิตของครอบครัวเหล่านี้ ประสบกับความยากลำบากอย่างมาก ภรรยาต้องเปลี่ยนบทบาทมาทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวแทน หารายได้คนเดียว โดยมักเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคงและมีรายได้ไม่แน่นอน เช่น การกรีดยาง รับจ้าง เป็นต้น รายรับจึงไม่เพียงพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัว เนื่องจากส่วนใหญ่มีบุตรและผู้ที่ต้องเลี้ยงดูรวมหลายคนด้วยกัน ในขณะที่ครอบครัวผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบดีมีความมั่นคง มีความยากลำบากในลักษณะที่ต่างออกไป เมื่อหัวหน้าครอบครัวต้องอยู่ในเรือนจำ ภาระทางเศรษฐกิจก็ตกอยู่กับภรรยาแต่เพียงผู้เดียวเวลาครอบครัวไปเยี่ยมผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบในเรือนจำก็ต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง

2. ปัญหาทางด้านครอบครัวและการเลี้ยงดูบุตร

เมื่อต้องออกทำงานนอกบ้านบ่อยขึ้น ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ มีเวลาในการดูแลลูกลดน้อยลง ผู้หญิงเหล่านี้ มักอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับบ้านของพ่อแม่หรือญาติพี่น้อง ทำให้สามารถขอความช่วยเหลือจากครอบครัวเพื่อนบ้านหรือพ่อแม่และญาติพี่น้องช่วยดูแลได้ในบางโอกาส โดยช่วงแรกของการเข้าร่วมกิจกรรมกับภาคประชาสังคม มักมีเวลาอยู่ร่วมกับลูกๆ เฉพาะช่วงวันเสาร์อาทิตย์ ดังเช่นกรณีของอินฮาม ในขณะที่บางครอบครัวปล่อยให้ผู้เป็นสามีคอยดูแลความเป็นอยู่ของบุตรและสมาชิกของบ้าน นอกจากนี้ กรณีที่ผู้เป็นพ่อเสียชีวิตและไม่สามารถสรุป

ได้ว่าเกิดจากสาเหตุหรือจับกุมผู้กระทำผิดได้ พบว่า ลูกๆ มักตั้งคำถามถึงการเสียชีวิตของผู้เป็นพ่อ และรู้สึกโกรธแค้น ทำให้ผู้เป็นแม่ต้องประสบกับความยากลำบากในการตอบคำถาม นอกจากนี้ ผู้เป็นแม่ก็มีความกังวลและห่วงใยบุตรหลานที่อยู่ในช่วงวัยรุ่น เนื่องจากปัจจุบันในพื้นที่ที่มีการแพร่ระบาดของยาเสพติด โดยเฉพาะใบกระท่อม

3. ปัญหาทางด้านการศึกษาของบุตร

ครอบครัวที่ได้รับผลกระทบในทุกลักษณะมีความกังวลถึงปัญหาอนาคตทางการศึกษาของบุตรหลาน โดยในกรณีอยู่ในเกณฑ์การได้รับการเยียวยาจากรัฐ รัฐจะเป็นผู้มอบทุนการศึกษาเป็นรายปีแก่ครอบครัว จนบุตรสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี แต่มักประสบปัญหา กล่าวคือ ทุนออกมาล่าช้า และขาดความต่อเนื่อง บางรายพบว่าค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นทางการศึกษาของบุตรสูง ไม่เพียงพอกับรายได้และทุนที่ได้รับ แม้ว่าเด็กส่วนมากจะได้รับสิทธิในการเรียนฟรีในโรงเรียนของรัฐบาล แต่จากระบบการจัดการที่บังคับให้ผู้ปกครองต้องเสียค่าบำรุงโรงเรียน ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าอาหาร ครอบครัวที่ประสบปัญหามากในด้านการศึกษาของบุตร คือ ครอบครัวที่ไม่ได้รับทุนการศึกษาจากรัฐ เนื่องจากกรณีของครอบครัวที่มีสมาชิกต้องคดีความมั่นคง ทำให้บุตรไม่ได้รับทุนการศึกษาและสิทธิการเยียวยาใดๆ จากรัฐ นอกจากนี้ ทศนะคติของมารดาและครอบครัวต่อเรื่องความสำคัญของการศึกษาส่งผลต่อการสนับสนุนและขอรับการช่วยเหลือด้านการศึกษา

4. ปัญหาทางด้านจิตใจและสุขภาพ

จากผลการศึกษาพบอาการเครียด วิตกกังวลในทุกวัยของภรรยาผู้เสียชีวิต โดยเฉพาะเครียดจากการที่ต้องแบกรับภาระทางเศรษฐกิจ และการเลี้ยงดูลูกหรือผู้ที่อยู่ในความรับผิดชอบโดยลำพัง ผู้หญิงบางรายมีอาการซึมเศร้า เก็บตัวและหวีดร้อง ไม่สามารถทำงานได้อย่างปกติเป็นเวลาหลายเดือน โดยเฉพาะในช่วงแรกหลังจากที่สามีเสียชีวิต และถูกคุกคาม เช่น กรณีของก๊ะไฉน ผู้หญิงส่วนมากจะมีความรู้สึกคล้ายกันคือเหมือนขาดที่พึ่ง รู้สึกโดดเดี่ยว ขาดคนดูแลช่วยคิดตัดสินใจเมื่อต้องเผชิญกับปัญหา

นอกจากนี้ ในกรณีที่มีสมาชิกถูกจับกุมตัวเช่นกรณีของก๊ะยุสรอนนั้นก็ทำให้คนใกล้ชิดในครอบครัวเกิดความสงสัย คับข้องใจเพราะไม่เข้าใจและไม่รับทราบสาเหตุที่สามีหรือลูกชายหรือพ่อหรือพี่น้องของตนต้องถูกจับกุม โดยเฉพาะการพิจารณาคดีที่ยาวนาน และเจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถพิสูจน์ให้ครอบครัวเหล่านี้ได้เข้าใจและยอมรับความผิดของคนในครอบครัวได้ กระทั่งชัดเจน ด้วยความเชื่ออย่างสามัญชนทั่วไปที่มักเชื่อว่าคนใกล้ชิดของตนเองเป็นคนดีการ

ขาดคำอธิบายจึงเป็นการบ่มเพาะเชื้อ โฟแห่งความโกรธแค้นในจิตใจแก่สมาชิกในครอบครัวในระยะยาว

5. ปัญหาทางด้านสังคมและความมั่นคงปลอดภัย

ในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบกันเองในบางครอบครัว มีความหวาดระแวงสงสัยว่าการเสียชีวิตของสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติตน อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับคนในอีกครอบครัวหนึ่งที่เป็นผู้ได้รับผลกระทบ โดยมีการใช้ความรุนแรงตอบโต้กันไปมา จึงทำให้ความสัมพันธ์ในระหว่างครอบครัว เกิดความบาดหมางต่อกัน ดังเช่นในกรณีครอบครัวที่ประสบเหตุการณ์กรือเฮะ เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวไม่มีข้อมูลของการกระทำของผู้เสียชีวิตมาก่อน

ส่วนกรณีที่ไม่สามารถจับกุมผู้กระทำความผิดได้ หรืออยู่ในเหตุการณ์การถูกละเมิด ภรรยาผู้เสียชีวิตและคนในครอบครัวรู้สึกหวาดกลัว และรู้สึกไม่ปลอดภัย ไม่ไว้วางใจใคร ต้องใช้ชีวิตด้วยความหวาดระแวง เนื่องจากเกรงว่าตนและสมาชิกในครอบครัวจะกลายเป็นเหยื่อของการใช้ความรุนแรงตามมาอีก ดังเช่นในกรณีของครอบครัวที่รัฐนี้มีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตจากสถานการณ์ความไม่สงบ 4 คน และกรณีของมินนาเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการถูกลอบทำร้ายสามีจนเสียชีวิต

ในกรณีของครอบครัวผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบดีความมั่นคง บางส่วนต้องถูกโดดเดี่ยวจากสังคมในหมู่บ้านเพราะเหตุที่ถูกจับกุมเป็นคดีความมั่นคงซึ่งหมายความว่าเขาเป็นผู้ต้องสงสัยว่าเป็นผู้ก่อความไม่สงบ ชาวบ้านก็จะรู้สึกกลัวที่จะเข้าไปให้ความช่วยเหลือหรือให้ความสนใจเพราะอาจทำให้ถูกต้องสงสัยว่าเป็นกลุ่มหรือพวกเดียวกัน อย่างไม่ก็ตามในบางราย เห็นว่าครอบครัวตนไม่มีปัญหาด้านความสัมพันธ์กับชุมชนและคนในชุมชนต่างแสดงความห่วงใย คอยให้ความช่วยเหลือ และคอยบอกข่าวให้รู้จักระแวงระวังภัยเสมอ รวมทั้งคอยให้กู้ยืมเงินในยามฉุกเฉิน

นอกจากนี้ กรณีที่มีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ส่งผลให้ผู้หญิงเหล่านี้ จึงเป็นแกนนำของผู้ได้รับผลกระทบในการดำเนินคดีกักขังเจ้าหน้าที่รัฐ หรือทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมเพื่อให้มาซึ่งการยอมรับผิดของเจ้าหน้าที่รัฐนั้น ได้ทำให้แกนนำหญิงและสมาชิกในครอบครัวเหล่านี้ ถูกคุกคาม ไม่ว่าจะเป็นการลอบยิงสามีและการเข้าตรวจค้นบ้านของก๊ะอัสม่า การออกหมายจับน้องชายและสามีมองก๊ะฟิดาวส์ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นว่ารัฐพยายามจะลดระดับความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจที่ชาวบ้านและผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นมอบให้คนเหล่านี้ เป็นตัวแทนในการเรียกร้องความเป็นธรรม

6. ปัญหาด้านการเข้าถึงสวัสดิการต่างๆจากรัฐ

ครอบครัวที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน มักไม่ทราบถึงสิทธิด้านการเยียวยาจากภาครัฐ ที่ตนพึงได้รับในฐานะผู้ได้รับผลกระทบ ส่วนมากไม่รู้เรื่องกฎหมายและขั้นตอนทางกฎหมาย ไม่มีคนที่ช่วยอธิบายคดีความที่สามีมองตนเองถูกจับ และขั้นตอนขอการดำเนินคดีในศาล ทำให้มีความรู้สึกที่ไม่ได้รับการดูแลอย่างยุติธรรมจากเจ้าหน้าที่รัฐ

กรณีการเสียชีวิตของผู้ที่เจ้าหน้าที่ลงความเห็นไม่ได้เสียชีวิตอันเนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่สงบนั้น ส่งผลให้ครอบครัวไม่อยู่ในเกณฑ์การรับสิทธิประโยชน์ต่างๆ ด้านการเยียวยาจากรัฐ เช่น เงินชดเชยหรือเงินเยียวยา ทุนการศึกษาบุตร เบี้ยยังชีพรายเดือนของบุตร เป็นต้น จากการสัมภาษณ์ของหน่วยงานภาคประชาสังคม พบว่าครอบครัวเหล่านี้ รู้สึกถึงความไม่เป็นธรรม เนื่องจากถูกตัดขาดความช่วยเหลือ ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่เองก็ไม่สามารถชี้แจงให้ครอบครัวได้ทราบถึงรายละเอียดเกี่ยวกับสาเหตุการตายที่ระบุว่ามาจากเรื่องส่วนตัว อีกทั้งไม่สามารถติดตามนำตัวผู้กระทำความผิดมาดำเนินคดีทางกฎหมายได้

ในกรณีการได้รับทุนการศึกษา ครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบมักไม่ได้รับทุนอย่างต่อเนื่อง เพราะไม่เข้าใจหลักเกณฑ์การรับทุน เช่น ต้องส่งผลการเรียนให้กับทางสำนักงานเขตการศึกษาในทุกๆ เทอม รวมทั้งความล่าช้าในการอนุมัติงบประมาณที่ไม่ทันต่อการเปิดภาคเรียนการศึกษาในแต่ละปี

4.2 กระบวนการปรับตัว รับมือ และต่อสู้กับปัญหา

กลุ่มผู้หญิงมลายูมุสลิมที่สูญเสียจากความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนานมากกว่า 7 ปี ต้องปรับตัวและรับมือต่อปัญหาท่ามกลางความเสี่ยง พวกเขาได้พยายามหาคำอธิบายและจัดการภาวะต่างๆ ตลอดจนลุกขึ้นสู้ และสะท้อนปัญหาให้กับสังคมภายนอก โดยการสร้างพื้นที่และโอกาสในการต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจ ในเรื่องการปรับตัวรับมือ และต่อสู้กับปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น จากความรุนแรงนั้น ผู้วิจัยได้พบภาษามือหลากหลายรูปแบบ ตามการเรียนรู้ ประสบการณ์ และความเข้าใจต่อปัญหา ทำให้พวกเขาได้พลิกสถานการณ์และบทบาทของตนเอง ไม่ยอมเป็นเพียงผู้ถูกกระทำฝ่ายเดียว หลายครั้งพวกเขาได้ต่อสู้ ได้ตอบด้วยวิถีทางที่ได้ผนวกประสบการณ์ส่วนตัวและชุมชน เพื่อนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพวกเขา อีกทั้งยังมีการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้แก่ตัวตนของพวกเขา เพื่อผลักดันและสะท้อนปัญหาในระดับสาธารณะ รวมทั้งมีการใช้วาทกรรมวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง

ภายใต้บริบทความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน บุคคลย่อมมีการแสวงหา มிகลวิธีในการปรับตัว โดยที่ นอยู่กับเงื่อนไข ปัจจัย บริบทที่ซับซ้อนระหว่างบุคคลต่าง ๆ ในสังคม บริบทปัจจัยที่จะสามารถปรับตัวได้นั้น อาจเชื่อมโยงกับคนหลายคน หรือรูปแบบความสัมพันธ์หลากหลายรูปแบบที่อาจส่งผลกระทบต่อการตัดสินใจในการเลือกหรือปฏิเสธที่จะปรับตัว บริบทในแบบที่เลือกอาจสร้าง ความหมายใหม่ให้เกิดขึ้นได้ ผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ ต้องอยู่ในภาวะของความสูญเสีย สิ่งแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความรุนแรงและความไม่มั่นคงในชีวิต และทรัพย์สิน ส่งผลต่อสภาพร่างกายและจิตใจ แต่ละบุคคลจึงเลือกแสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกันไป ในกลุ่มของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ การลุกขึ้นสู้ ต่อความไม่เป็นธรรมจึงเกิดขึ้น ในขณะที่กลุ่มของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากฝ่ายก่อความไม่สงบ เลือกที่จะยืนหยัดท่ามกลางความขัดแย้งที่รุนแรงด้วยการลุกขึ้น มาเลือกให้ตนเองเป็นผู้กระทำ (actor) ในการดูแลสมาชิกครอบครัวที่เหลือด้วยความอดทนและแสวงหาการพัฒนาสู่ชุมชนท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้ไปสู่สันติภาพของสังคมอย่างยั่งยืน

ระยะแรกของการปรับตัว จากการสังเกตและศึกษาผ่านเรื่องเล่ารวมทั้งความคิดเห็นของบุคคลใกล้ชิด ชี้ให้เห็นว่า **ในช่วงหนึ่งปีแรก** กลุ่มผู้หญิงมลายูมุสลิมที่มีบุคคลอันเป็นที่รัก และเป็นเสาหลักของครอบครัว เสียชีวิตจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีภาวะของความเศร้าโศกเสียใจ และ เจ็บปวด รวมทั้งเกิดภาวะเครียดจากการที่ต้องแบกรับภาระการเลี้ยงดูครอบครัวเพียงลำพังต่อไปในอนาคต เป็นความรู้สึกไม่เป็นธรรม และไม่มั่นคงปลอดภัย เพราะเป็นความสูญเสียที่เกิดจากน้ำมือมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐหรือกลุ่มก่อความไม่สงบ เนื่องจากเชื่อว่าบุคคลอันเป็นที่รักไม่เคยมีเรื่องบาดหมางหรือสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้ใด จึงไม่เข้าใจและไม่ยอมรับเหตุผลของการเสียชีวิตที่เกิดขึ้น การปรับตัวและฟื้นฟูสภาพจิตใจจึงอาศัยหลักการและพิธีกรรมทางศาสนาที่ตนเองเคยถือปฏิบัติและจากคำแนะนำปลอบประโลมของญาติพี่น้อง โดยเฉพาะการละหมาดเพื่อแสวงหาความสงบทางจิตใจของตนเองและการขอพรให้แก่ผู้ล่วงลับ รวมทั้งการยึดมั่นในหลักการกำหนดจากอัลลอฮ์ที่ถือว่าการเสียชีวิตที่เกิดขึ้นเป็นเพราะความประสงค์ของพระเจ้า และการตายที่เกิดขึ้นเป็นการตายชะฮีด ซึ่งจะได้รับสวนสวรรค์เป็นการตอบแทน โดยถือเป็นการบรรเทาเยียวยาความเจ็บปวดเบื้องต้นที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ในช่วงแรก

ในระยะนี้ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน เข้ามา มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือฟื้นฟูและปรับตัวของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็น การช่วยเหลือในเรื่องการจัดการศพ ปลอบประโลมให้กำลังใจและคำแนะนำที่มุ่งคิดในทางศาสนาและการจัดการความรู้สึกคับข้องใจที่

เกิดขึ้น จากการเสียชีวิต นอกจากนี้ ในระยะนี้ เริ่มมีองค์กรภาคประชาสังคม นักศึกษาในพื้นที่และหน่วยงานภาครัฐเข้ามาพบปะเยี่ยมเยียน และให้กำลังใจ รวมทั้ง การแจ้งให้ทราบถึงสิทธิในการเยียวยาที่จะได้รับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง หลักเกณฑ์ต่างๆ ในการดำเนินคดี

ระยะที่สองของการปรับตัว จากการศึกษาผ่านเรื่องเล่า ช่วงระยะเวลา 1-3ปี หลังจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้หญิงเหล่านี้ เริ่มได้เข้าร่วมโครงการเยียวยาและกิจกรรมส่งเสริมศักยภาพของผู้ได้รับผลกระทบที่จัดขึ้น โดยองค์กรภาครัฐและภาคประชาสังคมในและนอกพื้นที่ ทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ เริ่มเดินทางออกนอกหมู่บ้านชุมชน ได้พบปะผู้คนที่หลากหลายทั้งชาวไทยพุทธ มุสลิม และชาวต่างชาติ รวมทั้ง ผู้ได้รับผลกระทบรายอื่น จนนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มซอวีซิกส์ กลุ่มผู้หญิงเพื่อสันติภาพและความก้าวหน้า เป็นต้น ทำให้มีประสบการณ์และบทเรียนการเรียนรู้ การจัดการความรู้สึก ความเศร้าโศกและแนวทางในการดำเนินคดีจากองค์กรต่างๆ รวมทั้ง ได้รับรู้ ความรู้สึกทุกข์ยากของผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นที่มีอาการหนักหนาสาหัสกว่าตนเอง จึงทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ เริ่มรู้สึกไม่แปลกแยก รู้สึกมีคนร่วมชะตากรรมเดียวกัน และตระหนักในศักยภาพของตนเองในการช่วยเหลือสังคมและสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นได้จริง

ในระยะนี้ กลุ่มผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันเนื่องมาจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น เหตุการณ์ตากใบ เหตุการณ์กรือเซะ เป็นต้น ยังคงไม่ไว้วางใจการช่วยเหลือที่มาจากเจ้าหน้าที่รัฐ จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า ระหว่างการร่วมงานสัมมนาที่เปิดโอกาสในเจ้าหน้าที่รัฐระดับต่างๆ ในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ทหาร ตำรวจ เจ้าหน้าที่ปกครอง เป็นต้น และผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ได้มาพบกัน ในระยะนี้ ผู้หญิงมลายูมุสลิมบางคนก็จะแสดงความคิดเห็นที่ก้าวร้าว โกรธแค้น บางคนก็นิ่งเฉย ไม่กล้าพูดในเวทีเนื่องจากกลัวความไม่ปลอดภัย ในขณะที่บางส่วนแสดงให้เห็นถึงความยากลำบากที่เกิดขึ้น กับครอบครัวหลังจากการสูญเสียเสาหลักไป รวมทั้ง เรียกร้องความรับผิดชอบจากการกระทำที่ผ่านมา

การเข้าร่วมกิจกรรมเยียวยาที่จัดขึ้น โดยกลุ่มวิทยากรจากศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี ม.มหิดล นับว่าเป็นโครงการสำคัญอันถือเป็นทุนทางสังคมใหม่ที่ส่งผลต่อการเยียวยาสภาพจิตใจของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบอย่างมาก เนื่องจากมีกิจกรรมที่ทำให้รู้สึกปลดปล่อยความทุกข์ที่อัดอั้นในจิตใจ และมีคนภายนอกพื้นที่ มารับฟังปัญหา ร่วมกันหาทางออก ถึงแม้ว่าในช่วงแรกของการอบรมผู้หญิงมลายูมุสลิมจำนวนหนึ่งจะยังไม่ไว้วางใจมากนัก แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป ต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมสัมมนาครั้งนี้นั้น เพราะทำให้พวกเขาารู้สึก

ตระหนักในศักยภาพของตนเอง ได้ร่วมรับฟัง แบ่งเบาความเศร้าโศกของกันและกัน รวมทั้งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครือข่ายระหว่างผู้ได้รับผลกระทบ นักวิชาการในและนอกพื้นที่ ในเวลาต่อมา

การเข้าร่วมงานสัมมนาเพื่อเยียวยาจิตใจ และประเมินผลการช่วยเหลือต่างๆจากรัฐบาล รวมทั้งเวทีสาธารณะที่เปิดพื้นที่ให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบและประชาชนทั่วไปทำให้คนกลุ่มนี้ได้พบปะ และร้องเรียน เรื่องราวปัญหาและความยากลำบากในชีวิตที่เกิดขึ้น ท่ามกลางความขัดแย้งแก่เจ้าหน้าที่รัฐและผู้มีอำนาจต่างๆในวงราชการและข้าราชการประจำได้พอสมควร โดยในช่วงแรก ทุกคนต่างยินดีในการเปิดเผยข้อมูลเพราะเห็นว่าน่าจะเป็นหนทางในการช่วยเหลือปัญหาที่เกิดขึ้นได้บ้าง ซึ่งทำให้ผู้หญิงมลายูมุสลิมที่กล้าแสดงความคิดเห็นในเวทีต่างๆ เริ่มเป็นที่รู้จักในวงสังคมที่กว้างขวางทั้งองค์กรภาคประชาสังคมและหน่วยงานของรัฐ จึงได้รับเชิญให้เข้าร่วมงานทั้งในและนอกพื้นที่ บ่อยครั้งขึ้น

ระยะที่สามของการปรับตัว หลังจากเริ่มมีการรวมกลุ่มของผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จากการกระตุ้นขององค์กรภาคประชาสังคมทั้งนอกและในพื้นที่ ทำให้ผู้หญิงมลายูมุสลิมที่กล้าคิด กล้าแสดงออก ได้กลายเป็นแกนนำเพื่อดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นการออกเดินทางไปร่วมงานสัมมนาต่างๆที่จัดขึ้น เพื่อพัฒนาศักยภาพของแกนนำทั้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และกรุงเทพมหานคร การเยี่ยมเยียนให้กำลังใจครอบครัวที่ได้รับผลกระทบรายใหม่ การติดต่อสัมพันธ์และเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานของรัฐไม่ว่าจะเป็นทหาร นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ปกครอง รวมทั้งองค์กรภาคประชาสังคม ซึ่งทำให้ได้พบปะผู้คนที่หลากหลายและส่งผลต่อความตระหนักในศักยภาพและคุณค่าของตนเองต่อที่มีสังคมมากยิ่งขึ้น ในขณะที่บางส่วนก็เริ่มตั้งคำถามกับการทำงานที่ต้องออกนอกพื้นที่ บ่อยครั้ง และการดำเนินกิจกรรมก็ต้องรองรับประมาณจากองค์กรอื่น รวมทั้งการเข้าร่วมงานสัมมนาที่มากเกินไป และก็ไม่ได้นำผลที่เป็นรูปธรรมมาสู่ผู้ได้รับผลกระทบมากเพียงพอ พวกเขาจึงเริ่มหันกลับมาสู่การจัดตั้งกลุ่มเพื่อพัฒนาภายในชุมชนของตนเอง

เนื่องจากในชุมชนของกลุ่มกรณีศึกษามักเป็นพื้นที่ที่มีครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียสมาชิกในครอบครัวจากสถานการณ์ความไม่สงบ แกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมจึงเริ่มรวบรวมสมาชิกที่ต้องการสร้างความมั่นคงในชีวิตให้แก่ครอบครัวและชุมชนมาเข้าร่วมกลุ่มเล็กๆเพื่อช่วยกันดำเนินโครงการด้านเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งในระยะแรกของการจัดตั้งกลุ่ม แกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมเริ่มต้นด้วยการเข้าหาหน่วยงานราชการที่เคยร่วมงานสัมมนาต่างๆในช่วงสองปีที่ผ่านมา เพื่อหาแรงสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นด้านการเงิน แรงงาน และการบริหารจัดการ เช่น

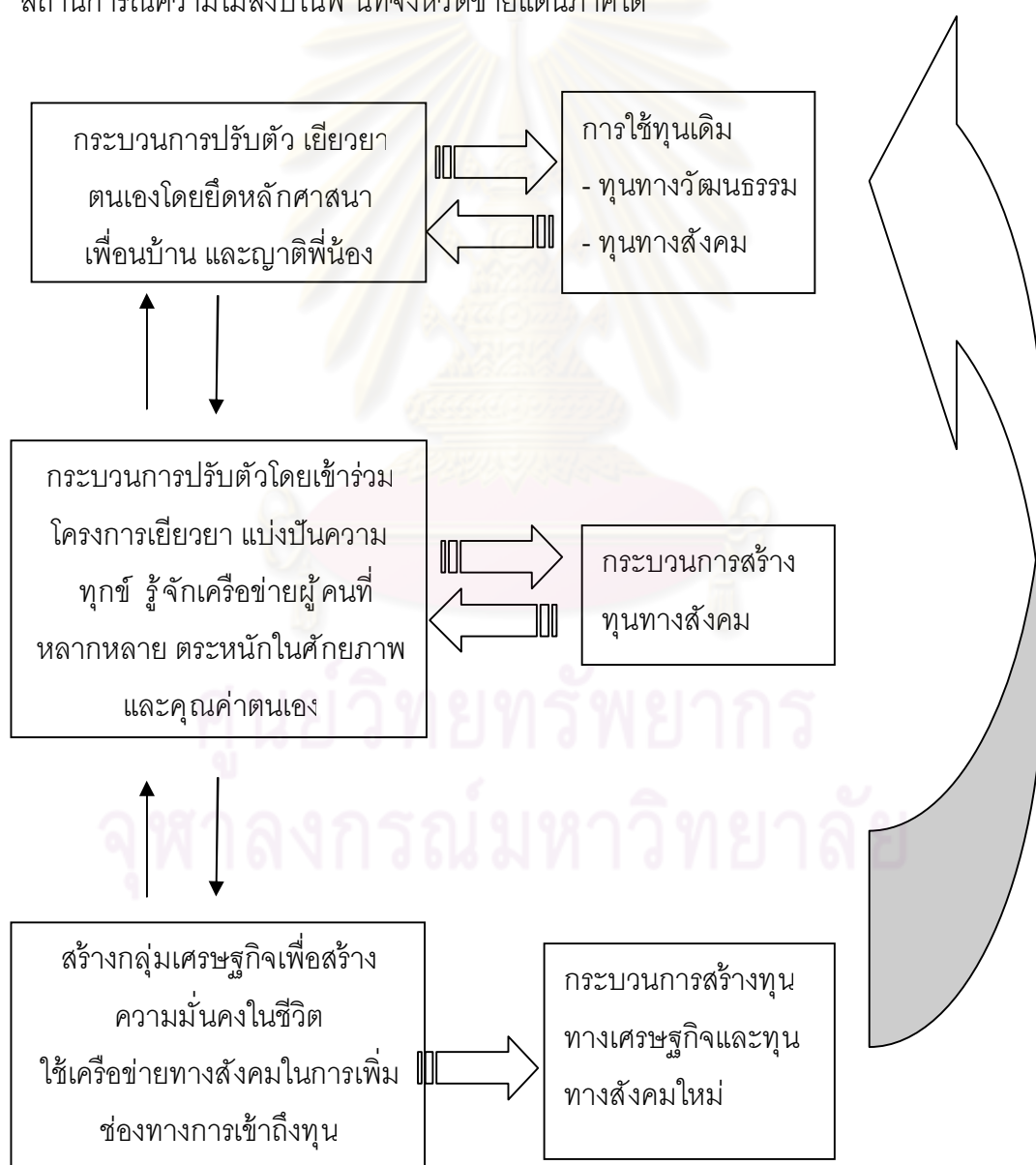
หน่วยงานด้านทหารหรือกรมสุขภาพจิต ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีการสนับสนุนโครงการเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้ได้รับผลกระทบอยู่แล้ว หลังจากที่มีงบประมาณเพื่อจัดซื้อ วัสดุและอุปกรณ์ต่างๆ ในการประกอบอาชีพ เช่น เมล็ดพันธุ์ เครื่องมือการเกษตร และการจัดหาวิทยากร เป็นต้น จากนั้น จึงเริ่มสร้างข้อตกลงและแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างสมาชิกเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกอย่างแท้จริง โดยกิจกรรมมีทั้งการปลูกพืชสวนครัวเพื่อเป็นอาหารให้แก่ครัวเรือนของสมาชิกและจัดจำหน่ายแก่ผู้บริโภคในหมู่บ้าน ซึ่งบางกลุ่มสามารถส่งออกไปจำหน่ายให้แก่เครือข่ายที่รู้จักในต่างประเทศด้วย นอกจากนี้ ยังมีการรับเรื่องร้องเรียนจากปัญหาการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐและปัญหาความยากจน รวมทั้งแลกเปลี่ยนปัญหาการจัดการในครอบครัวและการแก้ปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าต่างๆของสมาชิก เช่น ปัญหาจากน้ำท่วม หรือไฟไหม้บ้าน เป็นต้น

ในการเข้าร่วมสนทนากลุ่มกับผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบและทำงานภาคประชาสังคมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้ศึกษาได้ตั้งคำถามถึงการเล่าเรื่องความทุกข์ยากของตัวเองในพื้นที่ที่สาธารณชนอาจส่งผลต่อความมั่นคงของตนเองและครอบครัวอย่างไร ซึ่งผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบและมีโอกาสออกสื่อสาธารณะทั้งการนำเสนอในเวทีสาธารณะและถูกนำเสนอในสื่อบนข่าวของช่องฟรีทีวี รวมทั้งการเข้าร่วมโครงการวิจัยที่มีการนำเสนอต่อวิทยุชุมชน ผู้ศึกษาได้รับคำตอบอย่างหลากหลาย เช่น กลวิธีดังกล่าวถือเป็นช่องทางในการเยียวยาความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นกับตนเองเพราะรู้สึกถึงการมีตัวตนในสังคม การได้รับการยอมรับ สังคมได้รับรู้และรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ในขณะที่บางส่วนถือว่าเป็นการผลิตซ้ำ ความทุกข์ของผู้คน ตอกย้ำ สภาพความเป็นเหยื่อของผู้หญิง เพราะผู้หญิงจำนวนหนึ่งยังไม่สามารถก้าวผ่านความเจ็บปวดได้ จึงคล้ายกับว่าเป็นการย้อนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ให้แก่ตัวเองทั้งที่ช่วงเวลาหนึ่งสิ่งเหล่านี้ ได้หายไปจากความทรงจำอันเจ็บปวดเนื่องจากการเข้าร่วมกิจกรรมการเยียวยาจิตใจจากองค์กรภาครัฐและประชาสังคมไปแล้ว

ทุนทางสังคมในทัศนะของบรูดีเยอร์คือทุนของการมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ความมีหน้ามีตา ความเป็นที่เคารพนับถือซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมได้ โดยปริมาณของทุนทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์และปริมาณของทุน(ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม หรือทางสัญลักษณ์)ที่ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายครอบครอง ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงต้องอิงอยู่กับทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจเสมอ ในขณะที่ความสามารถในการใช้ทุนทางสังคม(Social capital) นับเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ทำให้ศักยภาพการปรับตัวเพื่อดำรงชีพของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบแตกต่างกัน

เพราะการเป็นสมาชิกเครือข่ายทางสังคมช่วยสร้างความไว้วางใจ (Trust) และช่วยให้คนสามารถเข้าถึงทรัพยากรหรือผลประโยชน์ที่มีอยู่ในเครือข่ายทางสังคมนั้นๆ (Field 2003) หรืออาจจะกล่าวในอีกนัยหนึ่งว่า ทูนาทางสังคม (Social capital) หมายถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในสังคมที่คนนำมาใช้ในการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพ เช่น เครือข่าย ความสัมพันธ์ ซึ่งสร้างความไว้วางใจและความสามารถในการร่วมมือกัน และสามารถนำมาใช้เพื่อระดมทุนหรือแก้ปัญหาได้ในคราวจำเป็น

แผนภาพที่ 2 แสดงสรุปกระบวนการปรับตัวของผู้หญิงมลาญมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

4.3 การพิจารณาบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวและสาธารณะของผู้หญิงมุสลิม

ในอดีตนักพัฒนาชาวตะวันตกมักจะมองว่าผู้หญิงในประเทศโลกที่สามยากจน อดอยาก ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง มีลักษณะพึ่งพิงผู้อื่นที่มีลักษณะยอมตาม (Passive) เป็นเพียงผู้รับประโยชน์จากการพัฒนาและถูกรอบงำด้วยอุดมการณ์ปิตาธิปไตย (Patriarchy) เป็นคนอ่อนที่เปราะบางและน่าสงสาร (Vulnerable) ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับการสนับสนุนบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนา (Parpart, 1995 อ้างถึงใน เนตรดาว, 2548) อย่างไรก็ตาม นักวิชาการบางท่านโต้แย้งว่าภาพลักษณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในโลกที่สามเป็นเพียงมายาคติ (Myth) ที่นักพัฒนาในโลกตะวันตกและนักสตรีนิยมผิวขาวสร้างขึ้น เพราะผู้หญิงในโลกที่สามแสดงบทบาทเชิงรุก (Agency) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความสามารถในการพึ่งตนเองสูงมาก ปัญหาอยู่ที่บทบาทด้านนี้ ของผู้หญิงไม่ได้รับการตระหนักรู้อย่างกว้างขวาง (Ostergaard, 1994; Parpart, 1995 อ้างถึงใน เนตรดาว, 2548)

โดยเฉพาะในสังคมดั้งเดิมของดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้หญิงมีสถานภาพที่โดดเด่น เนื่องจากอยู่ภายใต้ระบบเครือข่ายทางสังคมที่เชื่อมโยงประสานกัน ซึ่งพัฒนาจากความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่จากการสืบสายโลหิตเดียวกันและการแต่งงาน ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงมีมิติที่หลากหลาย และส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางสังคมในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะซับซ้อน แต่เชื่อมโยงกันอย่างหลวมๆ รวมทั้งทำให้สถานภาพของผู้หญิงและผู้ชายมีความเท่าเทียมกันมากกว่าในสังคมอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาการขยายตัวของประเพณีแบบฮินดู พุทธ อิสลาม และขงจื๊อได้แผ่อิทธิพลของวิถีปฏิบัติแบบผู้ชายเป็นใหญ่ในสังคมดังกล่าว รูปแบบความสัมพันธ์เชิงเครือญาติแบบดั้งเดิมจึงค่อยๆ แปรเปลี่ยนเป็นการให้ความสำคัญกับผู้ชายมากขึ้น ในหลายๆด้าน แต่มิใช่ในทุกๆด้านเยาวชนิจ, 2548) สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ได้มีการแบ่งงานกันทำตามเพศแบบตายตัว แต่ชายหญิงมีบทบาทร่วมกันในอาณาบริเวณสาธารณะและในโลกส่วนตัว นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีบทบาทในการค้า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และกิจกรรมของชุมชนซึ่งถือเป็นโลกสาธารณะตามแนวคิดแบบตะวันตกด้วย (วิเศษ สุจินทรัพย์, 2544; ศรีธนทิพย์ หมั่นทรัพย์ 2543; เนตรดาว แพทย์กุล, 2544; อริยา เสวตามร์, 2544)

Karim (1995 อ้างถึงใน Pongsapich, 1997) เสนอว่า ชาวมุสลิมในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีวิถีปฏิบัติตามแบบมาเลย์ อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ มากกว่าตามอาหรับหรือตะวันตก และสืบเนื่องจากความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติที่ ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ รวมทั้งแนวโน้มการสืบสกุลตามฝ่ายหญิง ซึ่งทำให้ภรรยาไม่จำเป็นต้องเป็นฝ่ายพึ่งพาสามีโดยสิ้นเชิง

ผู้หญิงสามารถมีอิทธิพลในพื้นที่ทางสังคมอื่นๆ ซึ่งไม่เป็นสาธารณะ(non-public sphere) และมีความไม่เป็นทางการ (informal) ดังนั้น ในขณะที่ผู้ชายใช้อำนาจตามบทบาทหน้าที่ในพื้นที่ทางสังคมที่เป็นสาธารณะ ผู้หญิงก็ยังสามารถใช้อิทธิพลของตนโดยผ่านโครงสร้างที่ไม่เป็นทางการ และเป็นที่ยอมรับภายใต้กรอบของจารีตประเพณีได้ ในวงวิชาการมักจะเน้นเฉพาะการศึกษาบทบาทของผู้หญิงในระดับครัวเรือน ในฐานะแม่ ภรรยาผู้ดูแลบ้านเรือน และผู้หารายได้เลี้ยงครอบครัว มากกว่าการศึกษาบทบาทที่สำคัญของผู้หญิงในระดับชุมชน ในฐานะผู้จัดตั้งกลุ่มในชุมชน และผู้สืบสานความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ(Rodda, 1994) การศึกษาบทบาทของผู้หญิงมุสลิมก็ยังคงจำกัดอยู่ในขอบเขตดังกล่าวเช่นกัน

เมื่อกล่าวถึงผู้หญิงมุสลิมมลายูในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย มักทำให้ผู้คนส่วนใหญ่นึกถึงภาพของการถูกกดขี่และลิดรอนสิทธิ สืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมประเพณีมลายูซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลาม หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว กระแสการตีความแบ่งแยกพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะที่เกิดขึ้น ในภาวะสมัยใหม่ เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้วาทกรรมเรื่องผู้หญิงมุสลิมถูกกดขี่ และปิดกั้นสิทธิต่างๆ ถูกหยิบยกขึ้นมาอภิปรายจากนักวิชาการตะวันตกและสายศาสนากันอย่างแพร่หลาย เนื่องจากบทบาทการเป็นมารดาของผู้หญิงนั้น ไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะในพื้นที่ส่วนตัวเท่านั้น หากแต่บทบาทดังกล่าวเปรียบดั่งแม่ของเผ่าพันธุ์ และบรรดาประชาชาติทั้งชายและหญิง นั้นหมายถึงว่า บทบาทในพื้นที่ส่วนตัวนี้ย่อมส่งผลต่อพื้นที่สาธารณะด้วยเช่นกัน

สถานะและบทบาททางสังคมผู้หญิงมลายูมุสลิมมีอยู่อย่างหลากหลาย ในขณะที่เมื่อเหตุการณ์ความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็ทำให้มีคนต่างๆ ที่ทำงานกับผู้หญิงภายในประเทศและต่างประเทศ ต่างเข้ามาให้ความสำคัญกับบทบาทของพวกเธอ ซึ่งจะเห็นว่าการกล่าวถึงบทบาทของผู้หญิงมากยิ่งขึ้น ทั้งในลักษณะที่ผู้หญิงเข้าไปมีบทบาทในพื้นที่ต่างๆ และผู้หญิงเป็นเหยื่อกลายเป็นภาพที่น่าสงสาร เมื่อเข้ามามีบทบาทภายในสังคมแล้วทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ดูเข้มแข็ง จึงทำให้การมองภาพผู้หญิงภาคใต้ก็มีเพียงสองมิติ โดยการที่มีผู้หญิงถูกบังคับหรือศึกษาเนื่องจากบุคคลภายนอก ทั้งนักวิชาการ กลุ่มทุนและเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งรัฐมองภาพผู้หญิงชาวบ้านที่น่าสงสารต้องให้ความช่วยเหลือเชิงประชาสงเคราะห์ ในขณะที่องค์กรต่างประเทศพยายามดูศักยภาพของผู้หญิงที่มีอยู่ในชุมชน ในส่วนสังคมภาคใต้ นักวิชาการในท้องถิ่น ก็พยายามสะท้อนภาพและเสียงของผู้หญิง นักวิชาการภายนอกที่เข้ามาศึกษาเรื่องผู้หญิงพยายามทำความเข้าใจเรื่องของผู้หญิง แต่คนเหล่านี้ ก็ไม่สามารถสัมผัสสภาพผู้หญิงของชาวบ้านได้หมด(อัมพร หมาดเด็น **สัมภาษณ์**, 24 มีนาคม 2553)

4.4 บทบาทผู้หญิงมลายูมุสลิมที่เปลี่ยนแปลงจากความรุนแรงของสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

ในการดำรงชีวิตสำหรับครอบครัว ส่วนใหญ่ผู้หญิงมักจะมีบทบาทในการรับผิดชอบความอยู่ดีกินดีของสมาชิกในบ้าน และงานด้านการค้า การรักษาสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติการเป็นตัวแทนครอบครัวเพื่อร่วมกิจกรรมงานประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมของครอบครัวและชุมชนหลังเกิดความรุนแรงระลอกใหม่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ส่งผลให้แนวโน้มของผู้หญิงมลายูมุสลิมกลายเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น สืบเนื่องจากผลจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจในพื้นที่ และการสูญเสียชีวิต ถูกจับกุม คุมขัง รวมทั้งอพยพไปทำงานที่มาเลเซียเพิ่มสูงขึ้น ทำให้บทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้หารายได้หลักและผู้จัดการในครัวเรือนชัดเจนขึ้น ในกรณีที่ผู้หญิงสูญเสียชีวิตหรือถูกจับกุมเป็นสามีผู้หญิงมีบทบาทเพิ่มขึ้น เป็นสามเท่า เพราะผู้หญิงต้องหาเลี้ยงครอบครัว เป็นผู้ดูแลจัดการความเป็นอยู่ของสมาชิกและเป็นตัวแทนของครอบครัวเพื่อสืบเสาะหาข้อมูลในการดำเนินคดีเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาและโครงการเยียวยาของภาครัฐและภาคประชาสังคม โดยนับว่าเป็นการเพิ่มการปฏิสัมพันธ์กับทางภาครัฐและผู้คนที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เพิ่มโอกาสทางการศึกษาและการพัฒนาตัวตนของพวกเธอเหล่านี้ แม้ว่าในสถานการณ์ปกติพวกเธออาจไม่ได้รับการส่งเสริมด้านการศึกษาและการพัฒนาอาชีพเท่าที่ควร

ชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม การแบ่งบทบาทชายหญิงในครัวเรือนจึงได้รับอิทธิพลทางความคิดจากหลักคำสอนในศาสนาอิสลาม แนวคิดในเรื่องการเคารพผู้อาวุโสและบทบาทชายหญิงตามหลักคำสอนในศาสนาอิสลาม เป็นอุดมการณ์ที่มีอิทธิพลต่อการแบ่งงานกันทำในครอบครัว ตลอดจนการแสดงออกของชายหญิงในชุมชนและพื้นที่สาธารณะอื่นๆ ผู้ชายได้รับความเคารพเป็นอย่างสูงจากผู้หญิงและจากสมาชิกครอบครัวที่อ่อนวัยกว่า ส่วนผู้หญิงถูกคาดหวังให้เชื่อฟังคำแนะนำของพ่อเมื่อยังเป็นสาวโสดเมื่อแต่งงานแล้วก็ให้ดำเนินชีวิตตามแนวทางที่สามีแนะนำ ค่านิยมตามหลักคำสอนในศาสนาอิสลามคาดหวังให้ผู้ชายเป็นผู้ เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวและมีบทบาทหลักในสังคมโดยเป็นผู้ควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ศาสนาและการเมือง ส่วนผู้หญิงถูกคาดหวังให้เติบโตมาเป็น“ผู้จัดการภายในครัวเรือน” (Manager of the household) ดังจะเห็นได้ว่า ในครัวเรือนทุกระดับ ผู้หญิงเป็นผู้รับผิดชอบหลักในงานบ้านซึ่งเป็นเรื่องพื้นฐานของความอยู่ดีกินดีของครอบครัวไม่ว่าจะเป็นการทำอาหารทำความสะอาดบ้าน การซักเสื้อผ้า การเตรียมและหุงหาอาหาร การดูแลเด็ก คนป่วย และคนชรา

เนื่องจากงานบ้าน (Domestic work) และงานที่เกี่ยวข้องกับการบำรุงเลี้ยงดู (Nurturing role) เป็นงานที่ใช้เวลามาก และต้องทำอย่างต่อเนื่องทุกวัน ทำให้ผู้หญิงมีภาระมากกว่าผู้ชายถึงสองเท่า การที่ผู้หญิงแบกรับภาระงานสองด้าน ทำให้ผู้หญิงมีเวลาเพื่อหารายได้และพักผ่อนน้อยลง ขณะเดียวกันภาระงานที่มากขึ้น ทำให้ผู้หญิงเสียโอกาสในการใช้เวลาเพื่อพัฒนาอาชีพหรือการศึกษาของตนเอง นอกจากนี้ ผู้หญิงยังมีบทบาทหลักในการแจกจ่ายทรัพยากร (Distribution of resource) และบทบาทหลักในการติดต่อกับตลาด เพื่อรักษาความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ เท่ากับเป็นผู้รักษาทุนทางสังคมเอาไว้ (เนตรดาว, 2548:160-161)

ในการศึกษานี้ พบว่า การก้าวสู่บทบาทการเป็นนักขับเคลื่อนงานสันติภาพของผู้หญิงแต่ละคนนั้น มีเงื่อนไขแตกต่างกันเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากความแตกต่างภายในหมู่ผู้หญิงเอง ทั้งในแง่ของสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม และยังเกี่ยวข้องกับภาระที่ผู้หญิงแต่ละคนต้องแบกรับอย่างไม่เท่าเทียม นอกจากนี้ ยังขึ้นอยู่กับว่า ผู้หญิงสามารถต่อรองกับครอบครัวและองค์กรช่วยเหลือให้เกิดโอกาสใหม่ๆ หรือสามารถโอนภาระภายในบ้านให้แก่บุคคลอื่นได้หรือไม่ รวมทั้งยังเกี่ยวกับเงื่อนไขที่ว่า ผู้หญิงตระหนักถึงความคาดหวังของครอบครัวที่มีต่อบทบาทของผู้หญิงมากเพียงใดด้วย

การสูญเสียชีวิตและถูกดำเนินคดีของผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัวทำให้แบบแผนของการแบ่งงานกันทำตามแบบจารีตประเพณีเปลี่ยนแปลงไป เพราะการหายไปของสามี ทำให้ผู้หญิงที่เป็นภรรยาต้องรับผิดชอบหารายได้และตัดสินใจแก้ปัญหาภายในครอบครัวทุกอย่างแทนสามี โดยผู้หญิงมักจะไม่เคยชินกับการเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจเมื่อผู้หญิงต้องแสดงบทบาทหัวหน้าครอบครัวในช่วงแรกของการสูญเสีย พวกเขากลับรู้สึกขาดความมั่นใจ

ในช่วงระยะแรกของการที่ผู้หญิงออกไปทำงานหรือเข้าร่วมโครงการต่างๆ กับภาครัฐและภาคประชาสังคมที่จัดขึ้น นอกพื้นที่หรือนอกชุมชนกลับส่งผลกระทบต่อครอบครัวในอีกลักษณะหนึ่ง เพราะเมื่อผู้หญิงไม่อยู่บ้านการที่ผู้หญิงไม่สามารถแสดงบทบาทเมียและแม่ตามค่านิยมเชิงจารีตประเพณีส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีกินดีของครอบครัวอย่างเห็นได้ชัด ในครอบครัวที่มีลูกสาวซึ่งโตพอที่จะรับผิดชอบงานบ้านแทนแม่ ครอบครัวดังกล่าวจะสามารถปรับตัวกับการออกไปทำงานนอกชุมชนของผู้ เป็นมารดาได้ดีกว่า เนื่องจากลูกสาวสามารถรับผิดชอบบทบาทในบ้านแทนแม่ได้ระดับหนึ่ง แต่ในครอบครัวที่ไม่มีลูกสาวช่วยทำงานบ้าน หรือมีบุตรในวัยกำลังเรียน ครอบครัวจะได้รับผลกระทบเชิงลบจากการเปลี่ยนบทบาทของผู้ เป็นแม่หรือภรรยาบ่อยครั้งที่การออกไปทำงานรับจ้างของผู้หญิง กลายเป็นสาเหตุสำคัญทำให้การปฏิสัมพันธ์

ระหว่างแม่และลูกลดลงไปอย่างเด่นชัด รวมทั้งในครอบครัวที่ยังอยู่กันพร้อมหน้ากลับทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสามีและภรรยาภายในครอบครัว

ในขณะที่บางครอบครัว เราจะเห็นได้ว่าผู้หญิงมลายูมุสลิมมีบทบาทในด้านหารายได้มากกว่าผู้ชาย เช่น ครอบครัวอิสมาและนูรีน เป็นต้น เนื่องจากพวกเขาเกี่ยวข้องกับกิจกรรมของรัฐในหลากหลายรูปแบบมากกว่าผู้ชาย และผู้หญิงใช้ความสัมพันธ์ที่หลากหลายในการสร้างรายได้และเพื่อให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรอื่นๆที่จำเป็นต่อความมั่นคงในชีวิต เช่น ผู้หญิงในหลายครอบครัวใช้ทุนทางสังคมและทุนทางสัญลักษณ์จากการเป็นเหยื่อในการเข้าถึงแหล่งทรัพยากร เช่น โครงการวิจัย โครงการพัฒนาของรัฐ เป็นต้น แม้ว่าในสถานการณ์ปกติงานผู้หญิงอาจไม่ได้รับการยอมรับหรือมองไม่เห็น เช่น การช่วยงานบุญ เป็นต้น รวมทั้งไม่ถูกรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของรายได้ในบ้าน แต่ในสถานการณ์ความรุนแรง ผู้หญิงมักถูกพูดถึงไม่ว่าจะทั้งในฐานะเหยื่อ ผู้มีส่วนร่วมในขบวนการ หรือผู้สร้างสันติภาพ การทำงานของผู้หญิงจึงถูกจับตาจากทั้งสองฝ่ายน้อยกว่าภาครัฐและภาคประชาสังคมจึงเลือกที่จะส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย

การเปลี่ยนแปลงในชีวิตทางสังคมของผู้หญิงมลายูมุสลิมสะท้อนให้เห็นดังตารางต่อไป

ตารางที่ 2 แสดงชีวิตในสังคมที่เปลี่ยนแปลงของผู้หญิงมลายูมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ชีวิตทางสังคมผู้หญิงมลายูมุสลิมในช่วง พ.ศ. 2535 (ที่มา: สว่าง เลิศฤทธิ, 2535)	ชีวิตทางสังคมผู้หญิงมลายูมุสลิมในช่วงเกิด ความรุนแรง(พ.ศ. 2547- 2554)
1. ส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในบ้าน (Inside)	1. มีการติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้น ทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ ทนายความ และภาคประชาสังคม นักวิชาการ
2. ไม่ออกนอกบ้านถ้าไม่มีธุระจำเป็น (Private)	2. มักปรากฏตัวตามที่สาธารณะ(Public) เช่น ตลาด งานอบรมสัมมนา สถานที่ราชการ ศาล การประท้วงประเด็นทางสังคม
3. สนับสนุนกับเพื่อนบ้านในชุมชนของตนเป็นส่วนมาก(Intimate Social Relationship)	3. สนับสนุนกับเพื่อนบ้านในชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐเช่น ทหาร และภาคประชาสังคม นักวิชาการ ที่เข้ามาให้ความช่วยเหลือ

ชีวิตทางสังคมหญิงมลายูมุสลิมในช่วงพ.ศ. 2535 (ที่มา: สว่าง เลิศฤทธิ์, 2535)	ชีวิตทางสังคมหญิงมลายูมุสลิมในช่วงเกิด ความรุนแรง(พ.ศ. 2547- 2554)
4. เป็นผู้ปฏิบัติตามขนบประเพณีและศาสนา (Follower) 5. เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน (Conservative)	4. เป็นผู้นำในการทำกิจกรรมอาสา เยียวยา และเป็นผู้ริเริ่มและนำสิ่งแปลกใหม่เข้ามาใน ชุมชนเสริมสร้างอาชีพและความมั่นคงให้กับ ครอบครัวชุมชน 5. เป็นผู้ปฏิบัติตามขนบประเพณีและศาสนา

เมื่อหน่วยงานภาครัฐริเริ่มโครงการเยียวยา พัฒนา เพื่อเข้าถึงประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น การส่งเสริมอาชีพ การนำไปทัศนศึกษา ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะได้รับโอกาสในการเข้าร่วมโครงการเหล่านี้ ผู้ชายจะเข้าร่วมน้อยมาก เนื่องจากการสนับสนุนจากภาคประชาสังคมและกระแสการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง ที่เข้าใจว่าผู้หญิงมุสลิมถูกกีดกันขาดโอกาส จึงจำเป็นต้องส่งเสริม รวมทั้งการที่ในพื้นที่ความรุนแรงเหลือแต่ผู้หญิง ซึ่งต้องขึ้นมาเป็นหัวหน้าครอบครัว ผู้ชายจึงมักถูกกีดกันจากโครงการและผลประโยชน์ในรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ความรู้สึกไม่ไว้วางใจและหวาดระแวงที่มีต่อกันและกันของผู้ชายมลายูมุสลิมและเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเมื่อผู้ชายมลายูมุสลิมไปเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆก็มักมีการติดตาม ตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม ซึ่งส่งผลต่อความไว้วางใจในหมู่บ้าน ผู้ชายจึงหลีกเลี่ยงการเข้าร่วมหรือปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งกระบวนการเยียวยาในพื้นที่ความรุนแรงซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทผู้หญิงเป็นหลัก จึงเป็นกระบวนการเบียดขับให้ผู้ชายกลายเป็นคนชายขอบเพราะผู้ชายถูกผลักไปให้พึ่งพิงทรัพยากรที่เสื่อมโทรม หรือไม่ก็ผูกติดกับการผลิตที่ล่าช้าและให้ผลตอบแทนต่ำ ทั้งนี้ในการทำงานภาคประชาสังคม แม้ว่าผู้หญิงมลายูมุสลิมจะมีบทบาทในการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและภาคประชาชน แต่ก็เป็นการทำงานในระบบแบบไม่เป็นทางการ ทำให้ไม่ได้รับสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิต เช่น การประสานงานเพื่อจัดเวที หาข้อมูล ประสานเรื่องทุนการศึกษา อาชีพ เป็นต้น

การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง(Self-perception) ของผู้หญิง เป็นเครื่องชี้วัดการตัดสินใจ และการจัดการปัญหาในครอบครัว เพราะหากผู้หญิงมองตนเองว่า ไม่มีคุณค่า การต่อรองของเธอ ก็จะอ่อนแอ และมักมีแนวโน้มยอมรับเงื่อนไขที่ต่ำต้อย นัยยะนี้คือ การเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐานของผู้หญิงไม่ได้เกิดจากการมีรายได้เพิ่มขึ้น เพียงอย่างเดียว หากแต่ขึ้นอยู่กับทัศนคติในคุณค่าของตนเองของผู้หญิง ในกรณีนี้ การที่แม่ ลูกสาว น้องสาว ตระหนักถึงความสำคัญของตนเองในครอบครัวและบทบาทของการเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ทำให้ผู้หญิงสามารถใช้บทบาทนั้น ในการต่อรองผลประโยชน์กับทางหน่วยงานต่างๆ

“หน่วยงานต่างๆที่เข้ามา เราไม่ต้องขึ้นไปเสนอ เขามาหาเราเอง เขามองเห็นค่าของเราแล้ว พมจ.(พัฒนาสังคมจังหวัด) ปลัดเยี่ยมเยียน ก็ส่งเอกสารมาให้กรอกข้อความ ความต้องการความเดือดร้อนของชาวบ้านของกลุ่ม 28 เมษายน แล้วจะมีแนวทางให้ความช่วยเหลือ จากเมื่อก่อนเขาปิดสนิทไม่ยอมรับชะด้วยซ้ำไป แต่โทรมาพูดเอง ให้เป็นตัวประสานกลุ่ม 28 เมษายนในเขตโคกโพธิ์แล้วก็ทาง ผอ.ศอ.บต. มีนโยบายชัดเจนที่จะให้ความช่วยเหลือกลุ่ม 28 เมษายน ทั้งระยะยาว ระยะสั้น อันนั้นเป็นนิมิตหมายที่ดีที่เรา มองเห็นว่าใช่เขาคงจะมองเห็นเรา จากเมื่อก่อนนี้เราไปร้องเรียนไปร้องทุกข์ขนาดไหนไป ร้องหม้อร้องไห้คือปฏิเสธทุกอย่าง แต่หลังจากตอนนี้นะเขามาหาเรา อาจเป็นเพราะว่าความดีแล้วก็สิ่งที่เราได้ตอบสนองของสังคม มันทำให้เขาสามารถมองเห็นเราได้”

(ไพรวดารส์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2553)

4.5 การเข้าสู่พื้นที่สาธารณะของผู้หญิงมลายูมุสลิม

ในระดับที่กว้างกว่าการต่อรองในครอบครัว ผู้หญิงมลายูมุสลิมเข้าสู่พื้นที่สาธารณะขึ้นมา เพื่อต่อรองทางอำนาจกับรัฐและกลุ่มผลประโยชน์จากภายนอก เพื่อให้ผู้หญิงและชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากร ผู้หญิงมลายูมุสลิมกลุ่มที่ศึกษาในฐานะปัจเจกบุคคลสร้างพื้นที่ผ่านปฏิบัติการในระดับชีวิตประจำวัน(Everyday life practice) มากกว่าการจะเป็นการต่อรองทางอำนาจที่เกิดขึ้นผ่านปฏิบัติการรวมกลุ่ม(Collective action)หรือขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม(Social movement) โดยใช้บทบาทของผู้หญิงรวมถึงการอ้างความเป็นแม่(Motherhood) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งการทุนวัฒนธรรมที่ผูกติดมากับตัวตน(embodied state)ของผู้หญิง รวมทั้งอยู่ในภาวะที่ผูกติดกับพื้นที่ของบ้าน(Domestic sphere) เพื่อสร้าง “อัตลักษณ์ร่วม” (Collective identity) ของกลุ่มคนที่มีประสบการณ์ร่วมกัน

ในเวทีสาธารณะที่ถูกจัดขึ้น ในพื้นที่ นที่และนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้หญิงมลายูมุสลิมต่างร่วมกันสร้างความทรงจำร่วมของสังคม(Social memory) โดยการรื้อฟื้นความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต และความรู้สึกร่วมกันในฐานะที่เป็น คนมลายูมุสลิมซึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบจากเจ้าหน้าที่รัฐและกระบวนการยุติธรรมหรือการกลายเป็นเหยื่อร่วมกัน โดยกล่าวถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากสูญเสียคนรักไปทั้งนี้ ในการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะของชายและหญิงมีความแตกต่างกัน เพราะเมื่อผู้ชายมลายูเข้าสู่พื้นที่สาธารณะ ก็ให้ความสำคัญกับลักษณะความเป็นคนมลายู ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ การอ้างสิทธิในฐานะที่เป็นพลเมือง ในขณะที่ผู้หญิงมลายูอ้างอิงกับอัตลักษณ์ของการเป็นแม่ เมีย ลูกสาว จากการที่สังคมโดยทั่วไปเชื่อว่าผู้หญิงคือผู้ให้ชีวิต ผู้หญิงเป็นผู้พิทักษ์ปกป้องชีวิต ทำให้ผู้หญิงมีความชอบธรรมที่จะพูดถึงผลกระทบจากภายนอกซึ่งส่งผลกระทบต่อคนในครอบครัว

การอ้างอิงบทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้จัดการดูแลครัวเรือน แลบทบาทของความเป็นแม่ ลูกสาว ในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงซึ่งกลายเป็นทุนวัฒนธรรมที่ถูกแฝงฝังอยู่ในร่างกาย นับเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นการใช้ทุนในเวทีสาธารณะเพื่อตอบโต้กับความรุนแรงและการใช้อำนาจของรัฐซึ่งกระทบต่อครอบครัว แต่การต่อรองดังกล่าวยังมีข้อจำกัดบางประการ เพราะแม้ว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิงได้เชื่อมโยงอัตลักษณ์ความเป็นแม่ ความผูกพันต่อสถานที่และความเป็นพลเมืองเข้าด้วยกัน ทำให้ผู้หญิงสามารถขยายบทบาทของผู้หญิงจากพื้นที่ของบ้านสู่พื้นที่สาธารณะได้อย่างงดงาม แต่ด้วยความเคร่งครัดของจารีตในการแสดงความเป็นพลเมืองในพื้นที่สาธารณะ ทำให้ผู้หญิงจำเป็นต้องเลือกให้น้ำหนักกับการแสดงบทบาทเด่นบางด้านของตนเอง เพื่อให้รับการยอมรับจากสังคม โดยต้องแสดงบทบาทของ “แม่” ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะควบคู่กันไป จึงส่งผลให้ผู้หญิงต้องแบกภาระความหวังของคนในสังคมเพิ่มขึ้น ด้วย

“การแสดงความเป็นผู้นำของผู้หญิงบ้านเรา เขาจะไม่ดูอหังการ รู้สึกว่าผู้ชายน่าจะรับได้ แต่ก็มีที่วิพากษ์วิจารณ์ การที่ผู้หญิงออกมาเคลื่อนไหว แล้วละทิ้งครอบครัว ช่วงหลังก็เห็นว่าแกนนำผู้หญิงที่เก่งๆขึ้นมา ถ้าเอาครอบครัวไม่อยู่ดูแลลูกไม่อยู่ ถึงแม้ว่างานข้างนอกเก่งอย่างไรจะหายกลับไป คือหมายความว่าหายไปคือไม่ยอมรับกับสังคมข้างนอก

มีคนจำนวนมากที่มาทำงานกับพวกเรา พบว่าเคยสัมพันธ์กันบ้าง อยู่ๆเขาก็หายไป เมื่อเราถามก็พบว่า เขาต้องกลับไปดูแลครอบครัว เพราะว่าถึงคุณเก่งอย่างไร

ถ้าคุณทำบทบาทความเป็นแม่ความเป็นภรรยาตามความคาดหวังกับสังคมนี้ไม่ได้ คุณก็
คงมาเคลื่อนไหวลำบาก”

(ละม้าย มานะการ, **สัมภาษณ์**, 8 พฤษภาคม 2553)

อย่างไรก็ดี ผู้หญิงไม่เพียงแสดงบทบาทตอบสนองของความคาดหวังของครอบครัวและ
ชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทในเชิงตั้งรับ (passive) เท่านั้น แต่ผู้หญิงก็ได้ใช้เงื่อนไขของการเป็น
นักขับเคลื่อนสันติภาพที่ได้รับการยอมรับจากสังคม เพื่อต่อรองและสร้างการยอมรับในบทบาท
ใหม่ของตนจากครอบครัวไปพร้อมกันด้วย ซึ่งสะท้อนการแสดงบทบาทในเชิงรุก (active) ของ
ผู้หญิงในทางหนึ่ง ด้วยการนำสถานภาพนอกบ้านเพื่อต่อรองและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์หญิง
ชายภายในครอบครัวได้

“จากที่เคยเป็นแม่บ้านตอนนี้กลายเป็นพ่อบ้านที่จะต้องตะลอนๆ ส่วนแฟนที่
ต้องมาอยู่บ้านดูแลลูก หุงข้าวทำกับข้าวทำหน้าที่สารพัดแล้วก็ไปพลับคนขับรถพาพี่ไป
ไหนไปนี่ด้วยอันนี้คือการเปลี่ยน จากที่พี่เป็นแม่บ้านดูแลลูกดูแลสามี ทำกับข้าวเดี๋ยวนี้
มีแล้วกลายเป็นหน้าที่แฟนหมด ตอนนีพี่ต้องดูแลเรื่องค่าใช้จ่ายเพราะว่าเขาไม่มีเวลาไป
ทำงาน เมื่อก่อนเขาทำงานหาเงินมาให้พี่กับลูก ดูแลเรื่องอาหารการกินทุกอย่างแต่ว่า
ตอนนี้เขาก็ไม่ได้ไปทำงานแล้วแต่เขาต้องกลับมาดูแลลูกพี่

(พริดาวัส, **สัมภาษณ์**, 21 เมษายน 2553)

ผลการศึกษาพบว่า ค่านิยมในเชิงจารีตประเพณีและหลักการที่ นิสฐานของศาสนา
อิสลามมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่สูญเสียสามีจากเหตุการณ์ความไม่
สงบ หรือการเป็นแม่หม้าย โดยครอบครัวของเธอมักไม่ยอมให้เดินทางไปไหนมาไหนตามลำพัง
เหมือนกับผู้ชาย รวมทั้งการเดินทางออกไปร่วมกิจกรรมนอกหมู่บ้านที่ต้องมีการค้างคืน ซึ่งใน
บางครั้งอาจต้องเดินทางร่วมกับผู้ชายคนอื่นที่ไม่ใช่สามีของตนเองตามลำพัง มักทำให้พวกเขาถูก
ตั้งคำถามจากเพื่อนบ้านและผู้ใหญ่ในครอบครัว ดังเช่นในกรณี ยูสรอ หากแต่เมื่อมีการอธิบายถึง
เหตุผลของความจำเป็นและการแสดงให้เห็นถึงผลงานที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของครอบครัวตนเองและ
ผู้คนในหมู่บ้านในเวลาต่อมา รวมทั้งการแต่งงานใหม่ของหญิงหม้ายเหล่านี้ ดังเช่นในกรณีของ อิน
อาม ก็ทำให้คำครหาหรือข้อกังขาต่างเหล่านั้น น้อยๆ เลือนหายไป

“ตอนแรกผู้ใหญ่ในบ้านก็ไม่เข้าใจว่าทำไมไม่ต้องทำมากมายขนาดนั้น ทั้งที่ญาติพี่น้อง
น้องเป็นผู้ชายของเขามีตั้งเยอะแยะ เขาโกรธเรา บางทีเราไม่กลับมา ไปค้างคืนที่ไหน
ที่นี่ ปล่อยลูกให้เขาเลี้ยง ซึ่งเราไม่มีทางจะให้เค้าเข้าใจในเวลานั้นได้เลย แต่หลังจากที่

ตนเองได้มีโอกาสพบปะคนตั้งมากมายในสังคมที่กว้างขวาง จุฬาก็ไป ธรรมศาสตร์ก็มา ทางอินโดฯ ออสเตรเลีย แคนาดา อเมริกา ก็มี (การที่)คนเหล่านี้มาที่บ้าน ทำให้เขาเข้าใจว่า ลูกของเค้าไม่ได้อยู่เฉย และทำงานจริง มีคนที่จะช่วยให้กำลังใจเขาเยอะแยะ ทำให้เขาเริ่มที่จะเข้าใจ”

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“ปฏิกริยากับงานของเรา เมื่อก่อนเราอยู่คนเดียว ไปอีกแล้ว คนนี้มารับ คนโน้นมารับ แล้วเขาก็พูด แต่ตอนนี้เรามีแม่แล้ว เขาก็จะไม่พูด เขาจะยอมรับเรามากขึ้น โดยเขาจะถามแม่ของสามีเราว่าสะใภ้ไปไหน แม่เขาจะเข้าใจ แต่ถ้าเมื่อก่อนตอนที่อยู่คนเดียว กลับดึกกลับเย็น เข้าไปมีใครมาส่ง เขาจะพูด แต่เราไม่ถือปากคน ตอนที่โอเค ไปไหนก็ขอคนที่บ้าน จะไปแม่รับรู้ เราจะไปกรุงเทพฯ เขาจะรู้ว่าเราไปทำงาน”

(อินอาม, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

นอกจากนี้ การขยายตัวของภาวะสมัยใหม่ที่มีการเกิดขึ้นขององค์กรภาคประชาสังคมอย่างหลากหลาย ได้เพิ่มโอกาสสำหรับผู้หญิงมลาญมุสลิมที่ออกสู่การทำงานนอกบ้านเพื่อเป็นการสร้างรายได้ เยียวยาช่วยเหลือผู้ คนและตนเอง ดังจะเห็นได้จาก ผู้หญิงจำนวนไม่น้อยสามารถพลิกบทบาทของตนเองจากการเป็นผู้พึ่งพิง กลายเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว เป็นกำลังหลักในการดูแลครอบครัวและชุมชน ในขณะที่ผู้หญิงที่ทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมมองว่าการที่ผู้หญิงต้องการออกไปเสริมสร้างความรู้ ช่วยเหลือชาวบ้าน และต้องการให้ครอบครัวอยู่ดีกินดีมากขึ้น

ผู้หญิงที่เดินทางออกไปนอกหมู่บ้านบ่อยๆมักหลุดพ้นไปจากวิถีชีวิตของชุมชน เนื่องจากผู้หญิงใช้เวลาส่วนใหญ่ทำงานนอกชุมชน และต้องเดินทางออกจากบ้านตั้งแต่เช้ากลับถึงบ้านดึกดื่น หรือไม่ก็ต้องออกจากบ้านตั้งแต่เย็นและกลับถึงบ้านตอนเช้า เมื่อกลับมาถึงบ้านก็มักจะใช้เวลากับการพักผ่อนหลับนอนและการทำงานบ้าน ทำให้ผู้หญิงกลุ่มนี้ แทบไม่มีบทบาทใดๆ ในชุมชน นอกจากการร่วมงานประเพณีเป็นครั้งคราว เช่น การร่วมงานศพ ดังนั้นผู้หญิงที่ทำงานนอกชุมชนจึงรักษาความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือผลิตซ้ำ ทุนทางสังคมได้น้อยกว่าผู้หญิงที่ทำงานอยู่ติดชุมชน แต่เมื่อพวกเขาเริ่มตระหนักในความห่างเหิน จึงพยายามกลับมาสร้างกลุ่มเพื่อสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

4.6 การเปิดพื้นที่ทางสังคมการเมืองของผู้หญิงมุสลิม

ตามหลักศาสนาอิสลามจะเป็นศาสนาที่ยอมรับในความแตกต่างและให้ความสำคัญในความแตกต่าง โดยมีความเชื่อว่าสตรีเพศและบุรุษเพศต่างล้วนเป็นสิ่งถูกสร้างที่มีเกียรติทั้งสิ้น ดังนั้น อัลลอฮ์จึงทรงมอบหมายหน้าที่ให้แตกต่างกันออกไปด้วย พระองค์ทรงมอบให้เพศชายทำหน้าที่ที่ต้องใช้ความเด็ดขาดในการตัดสินใจ และมอบหมายให้สตรีทำหน้าที่ที่ต้องอาศัยความละเอียดอ่อน ความประณีต ด้วยความเชื่อเช่นนี้ ประกอบกับทัศนะทางสังคมของอิสลามที่ระบุหน้าที่ของ “ผู้นำ” ไว้ว่าอัลลอฮ์ทรงเลือกแล้วให้ผู้ชายทำหน้าที่นี้ ด้วยเหตุนี้ การเลือกผู้นำสังคมไม่ว่าจะในระดับท้องถิ่นหรือระดับประเทศ อิสลามจึงสนับสนุนให้เลือกเฉพาะผู้ชายเท่านั้น ในการดำรงตำแหน่งดังกล่าว

เพราะในทัศนะของอิสลาม ผู้นำของรัฐไม่ได้เป็นเพียงหัวหน้าในนามเท่านั้น แต่ต้องเป็นผู้ นำประชาชนในการละหมาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันศุกร์และงานฉลอง ผู้นำต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ ความมั่นคงและความเป็นอยู่ของประชาชน ดังนั้นตำแหน่งผู้นำของรัฐหรือตำแหน่งที่คล้ายคลึงกัน เช่น ผู้บัญชาการทหาร จึงไม่เหมาะสมกับผู้หญิง ทั้งนี้ ด้วยเหตุผลทางการแพทย์ที่พบว่า ในระหว่างรอบประจำเดือนและการตั้งครรภ์ ผู้หญิงต้องผ่านความเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจที่อาจส่งผลกระทบต่อการทำงานในฐานะผู้นำของรัฐได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการห้ามผู้หญิงเป็นผู้นำระบุแต่เพียงการเป็นผู้นำของรัฐเท่านั้น ประกอบกับศาสนาอิสลามไม่ได้ห้ามผู้หญิงในการทำงานเมื่อมีความจำเป็น หรือการทำงานเพื่อสร้างสรรค์สังคม ดังนั้น การทำงานของผู้หญิงในตำแหน่งผู้นำจึงถูกตีความให้เป็นการอนุญาตหรืออนุโลมให้กระทำได้ทำให้เราได้เห็นภาพบรรดาเหล่าสตรีมุสลิมในอดีตจำนวนหนึ่งที่ร่วมสร้างประวัติศาสตร์อิสลามทั้งในยามปกติและยามเกิดสงคราม

ทั้งนี้ ข้อสังเกตจากงานวิจัยในชุมชนมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่าที่ผ่านมามีผู้หญิงมุสลิมมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจนอกครัวเรือนเช่นเดียวกับผู้ชาย ชาวพุทธ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพค้าขาย ซึ่งมักเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ทั้งนี้ บทบาทแม่ค้าสัมพันธ์กับบทบาทภรรยา เนื่องจากเป็นอาชีพอิสระที่สอดคล้องกับการแบ่งงานกันทำในครัวเรือน การจัดสรรเวลาที่นอกเหนือจากงานบ้าน ความรับผิดชอบของความเป็นแม่ และรูปแบบของเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมและจากบทบาทดังกล่าวนี้ เองผู้หญิงได้พัฒนาทักษะการจัดการด้านกสิกรรมด้วยเช่นกัน (Prajubmoh, 1980) สอดคล้องกับในกรณีของเกาะอัลมา ซึ่งได้พัฒนาทักษะการใช้ชีวิตในสังคมจากประสบการณ์ในอาชีพค้าขาย

นอกจากนี้ ความเป็นจริงทางสังคมของ ๖ จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความรุนแรง ส่งผลให้เพศชายตกเป็นเป้าหมายของรัฐมากกว่าเพศหญิง รวมทั้งฐานทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลง ไปจากเดิมอันเป็นผลจากการรุกคืบของทุนนิยม อุตสาหกรรมใหญ่และความโลภของน้ำมือมนุษย์ จึงทำให้ผู้ชายขาดพื้นที่ที่ทำมาหากินดั้งเดิม ดังปรากฏในผลการวิจัยสภาพการเปลี่ยนแปลงของ ชุมชนประมงชาวมุสลิมบริเวณรอบอ่าวปัตตานีของ วัฒนา สุภัทธานนท์ (2543) พบว่าเนื่องจาก ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งและความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรปัญหามลภาวะ และความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้ปรากฏเด่นชัดในหลายพื้นที่ของภาคใต้ และ สถานการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การรวมกลุ่มเพื่อรณรงค์คัดค้านโครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน รูปแบบต่างๆหลายกรณีในช่วงประมาณสี่ปี บทบาทของผู้หญิงในชุมชนดังกล่าวได้รับการ ยอมรับมากขึ้น ในฐานะผู้ทำงานนอกบ้านและผู้หารายได้จุนเจือครอบครัว

สภาวะดังกล่าวยิ่งทำให้ผู้ชายถูกกดดันจากสังคม ในขณะที่ผู้หญิงก็มีบทบาทเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีเงื่อนไขข้อจำกัดน้อยกว่าผู้ชาย เช่น การได้รับความไว้วางใจจากผู้ได้รับผลกระทบ ทางอ้อมซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง เป็นต้น ดังนั้น ความรุนแรงที่เกิดขึ้นสร้างโอกาสให้แก่ผู้ หญิง มลายูมุสลิมในการก้าวสู่การเป็นผู้นำและมีส่วนร่วมในการทำงานในพื้นที่สาธารณะมากขึ้น เพราะ มีโอกาสออกสู่โลกภายนอกเพื่ออธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในฐานะผู้ได้รับผลกระทบ จนสามารถ เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตัวผู้หญิงไปสู่บทบาทการทำงานช่วยเหลือพัฒนาชุมชนเพื่อให้มี ศักยภาพในการรองรับหรือต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงในโลกสมัยใหม่ เป็นเพราะตระหนักถึงการ สร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนที่มิใช่เพียงการรอรับความช่วยเหลือแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา สังคมมุสลิมทุกแห่งในโลกได้เผชิญกับการ เปลี่ยนแปลงหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการที่ระบบการปกครองได้เปลี่ยนเป็นรัฐชาติ ประชาชนมีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้น และมีการดำเนินนโยบายการพัฒนาในระดับประเทศ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อกรรมมีส่วนร่วมทางสังคมของผู้หญิงในหลายมิติ ทั้งในระดับ นโยบายและปฏิบัติการ นอกจากนี้ บทบาทกรรมมีส่วนร่วมทางสังคมที่เพิ่มขึ้นของผู้หญิงเป็นผล ต่อเนื่องจากการพัฒนาหน้าที่ความรับผิดชอบดั้งเดิมในการดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัวและ ชุมชน รวมทั้งพลวัตของกระแสหลักของกิจกรรมการพัฒนาสตรีทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งทำให้หน่วยงานต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานราชการได้ส่งเสริมให้ มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีต่างๆเพื่อเพิ่มพูนบทบาทและกิจกรรมการพัฒนาของผู้หญิงในชุมชนและ ท้องถิ่น นับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่เอื้อให้ผู้หญิงมุสลิมได้เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ มากขึ้น ด้วยเช่นกัน (เยาวนิจ กิตติธรรกุล, 2546)

แต่มาyacติการเป็นผู้นำ หรือมีส่วนร่วมในการทำงานการเมืองของผู้หญิงมุสลิม ยังคงครอบงำผู้คนอยู่จำนวนไม่น้อย ทำให้การเปลี่ยนแปลงในบทบาทที่เกิดขึ้น นั้นมีความสับสน ไม่มั่นใจ ดังเช่นความคิดของผู้หญิงมุสลิมคนหนึ่งได้รับผลกระทบและกำลังเข้าสู่การทำงานการเมือง ในชุมชนคนหนึ่ง เล่าให้ฟังว่า

การเป็นผู้หญิง ตามหลักเราออกมาทำแบบนี้ได้เมื่อจำเป็น จริงๆก็คือไม่ควรทำงานแบบนี้ ปะปนกับผู้ชาย ไม่ถูกตามหลักการ บางทีเรื่องราวบางอย่างกดดัน ทำให้มีความจำเป็นที่ต้องทำ เพราะ หนึ่ง เราไม่มีเสาหลัก เลยต้องลุกขึ้นมาทำเอง ตอนนี้อยู่ในหมู่บ้านก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมากขึ้น เค้ายากให้ลงสมัครผู้ใหญ่บ้าน มีคนบอกว่า ถ้าลงนะ ได้อยู่แล้ว แต่ก็ไม่แน่ใจ จริงอยากลงมาก เพราะ ชุมชนน่าจะดีกว่านี้ จะทำให้เค้ารู้ว่า โลกข้างนอกมันเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยแค่ไหนแล้ว ตอนนี้อยู่ในชุมชนพอเค้ารู้ว่าเราทำอะไร และสามารถดึงบกลับมาที่บ้าน ได้ะฮึ่มามก็ยอมรับเรา เค้ายากมือคติดกับเราที่เป็นผู้หญิงแล้วออกมาข้างนอก จนเค้าเห็นว่า เราทำอะไร แล้วเห็นผลว่า ชุมชนเราได้อะไร

(อินอาม, สัมภาษณ์, 25 สิงหาคม 2552)

นอกจาก การติดกับดักความคิดของตัวเองและการยอมรับจากสังคมมลายูมุสลิมแล้ว มายาคติของการทำงานการเมืองไทยเองก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้ตัวผู้หญิงเองไม่อยากจะก้าวเข้าสู่การเมือง

ตอนนี้คนที่ไม่รู้จักก็โทรมาขอความช่วยเหลือ ขนาดคนมีตำแหน่งยังต้องให้เราช่วยเลย ทั้งที่เราไม่ได้เรียนหนังสือ แต่ถ้าให้สมัครผู้ใหญ่บ้านก็ไม่เอา เพราะตระกูลไม่ใช่ผู้ใหญ่บ้าน ตอนนี้อยู่เราทำดี แต่ถ้าเราเป็น ก็จะมีคนพูด ไม่อยากให้มีปัญหากับชาวบ้าน ที่ผ่านมามีผู้ใหญ่บ้านที่คิดว่าดีแล้ว พอผ่านไปสองเดือนก็มีคนพูดในแง่ลบแล้ว เป็นแบบนี้ดีกว่า ถ้าจะทำก็ทำเพราะใจ ไม่ใช่เพราะมีตำแหน่ง

(อัสม่า, สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2553)

หากเมื่อพิจารณาในบริบทสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ค่านิยมการเป็นผู้หญิงที่ดีควรอยู่กับบ้านสะท้อนให้เห็นในบทสัมภาษณ์ดังกล่าว เนื่องจากความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมมลายูและอิสลามของผู้คนในสามจังหวัดยังถูกผูกติดไว้ด้วยกัน ทั้งนี้ หลักการศาสนาอิสลามให้ความสำคัญกับสตรี โดยระบุสิทธิเสรีภาพในด้านต่างๆ ของนาง เช่น สิทธิในการครอบครองทรัพย์สิน สิทธิในมรดก เสรีภาพในการซื้อขาย เป็นต้น โดยสามารถออกเสียงเพื่อความอยู่รอดของประเทศหรือสิทธิในชีวิตความเป็นอยู่เพื่อกำหนดรูปแบบกฎหมายใหม่ๆ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับสตรี

สามารถชี้แนะเพื่อแสดงความคิดเห็น เพื่อหลีกเลี่ยงการเอาเปรียบที่จะเกิดขึ้นในสังคมตามบรรทัดฐานของสตรีที่พึงได้(อันนัตวีร์, 2549:27)

นอกจากนี้ ซัยค์ ยูซุฟ กือรฏอวีร์ นักการศาสนาชาวอียิปต์ ได้ให้คำพิทว(วินิจฉัย) ในส่วนการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงมุสลิมว่า ศาสนาไม่ได้มีข้อห้ามในเรื่องการทำงานนอกบ้านของนาง เพียงแต่มีการสนับสนุนให้ทำหน้าที่ดูแลสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก โดยหากมีความจำเป็นต้องการดำเนินชีวิตเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยยังชีพ อิสลามก็อนุญาตโดยมีเงื่อนไขว่า ประการแรก นางมีความต้องการในงานนี้ หรือสังคมมีความต้องการในงานนี้ โดยไม่ใช่งานที่อยู่ตามลำพังกับบุรุษหรือมีการจำหน่ายสินค้าต้องห้ามในศาสนาเช่น เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ประการที่สอง ต้องเป็นงานที่ไม่ทำให้งานหลักต้องสูญเสีย นั่นคือการดูแลลูกๆและสามี ประการที่สาม ต้องยึดมั่นในหลักการของอิสลามทั้งในเรื่องการแต่งกาย การพูดคุยและมารยาทในการเข้าสังคม โดยส่วนใหญ่เป็นที่ยอมรับกันในสังคมมุสลิมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีสตรีทำงานเป็นการเฉพาะสำหรับบางสาขาอาชีพ เช่น งานด้านการศึกษา งานด้านการรักษาพยาบาล เป็นต้น

ในทำนองเดียวกัน นักวิชาการไทยหลายท่านรวมทั้งท่านอาจารย์ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (1980) ระบุว่า ผู้หญิงมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีบทบาทสำคัญในกิจกรรมอื่นที่นอกเหนือจากกิจกรรมภายในบ้าน ซึ่งบทบาทนี้ แตกต่างจากผู้หญิงมุสลิมในสังคมอื่นซึ่งมักจะจำกัดตัวเองอยู่ภายในบ้านเท่านั้น เช่น ในสังคมตะวันออกกลาง ในขณะที่เดียวกัน กิจกรรมทางเศรษฐกิจได้เปิดโลกและช่องทางให้กับสตรีชาวไทยมุสลิมได้ติดต่อกับสังคมภายนอกด้วย นอกจากนี้ ผู้หญิงมุสลิมยังมีบทบาทในการอนุรักษ์เอกลักษณ์และวัฒนธรรมมุสลิม เช่น ภาษาและการแต่งกาย ผ่านองค์กรแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งได้แก่ครอบครัวและแวดวงเพื่อนฝูง รวมทั้งยังมีบทบาทในฐานะแม่ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกล่อมเกลாத่างสังคม และปลูกฝังอัตลักษณ์ให้แก่ผู้เยาว์ รวมทั้งยังมีส่วนสร้างความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มผ่านกิจกรรมหลากหลาย เช่น การแจกจ่ายอาหารและการเยี่ยมเยียนระหว่างกัน ทั้งนี้ พบว่าในแทบทุกสังคม ผู้หญิงเป็นบุคคลหลักผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรม ทั้งภาษา ความรู้ วิถีปฏิบัติ พิธีกรรม และแบบแผนพฤติกรรมต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นแก่นหลักของอัตลักษณ์ โดยที่สาระสำคัญของวัฒนธรรมนั้นๆย่อมแปรผันไปตามกาลเวลา และสะท้อนถึงโครงสร้างอำนาจในยุคสมัยนั้นๆด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม สำหรับประเด็นการเป็นผู้นำของผู้หญิงนั้น ผู้หญิงมุสลิมที่เข้าร่วมงานเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในโครงการวิจัยเสี่ยงจากผู้หญิงชายแดนใต้ ให้คำอธิบายถึงการออกมาทำหน้าที่การเป็นแกนนำ การประสานงานหรือการเป็นประธานกลุ่มต่างๆว่า อยู่ในลักษณะของการเป็นตัวแทนของประชาชนในการทำหน้าที่เพื่อเชื่อมประสานระหว่างรัฐกับประชาชน

ทั้งนี้ จากผลการศึกษา ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจและการตีความที่เปลี่ยนแปลงในเรื่องการออกมามีบทบาทในที่สาธารณะของพวกเธอ โดยส่วนใหญ่มองว่าสภาพที่เป็นอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บทบาทของพวกเธอจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ตนเอง ครอบครัวและชุมชนอยู่รอดท่ามกลางความรุนแรงที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องอันกระทบวิถีชีวิตของพวกเธออย่างยากที่จะหลีกเลี่ยง

“การออกนอกบ้านของผู้หญิงสำหรับความคิดของเรา มันเป็นเรื่องธรรมดาที่มากกว่านะเพราะตอนนี้สังคมเรามันเปลี่ยน ผู้ชายจะมีบทบาทอะไรมากไม่ได้ ภายใต้อาณัติแบบนี้นะผู้ชายจะเป็นจุดที่สนใจ เพราะฉะนั้นการให้ผู้หญิงออกไปข้างนอกมันเป็นเรื่องสุดวิสัยอยู่แล้วที่ใครจะมองว่ามันไม่ค่อยดีเท่าไร แต่เวลานี้มันจำเป็นที่จะต้องให้ผู้หญิงออกไปข้างนอกเพราะผู้ชายทำอะไรมากไม่ได้”

(พิรดาวดี, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2553)

“หลายคนแล้วที่จะสนับสนุนให้ละทิ้งสามีเป็นอบต. บทบาทตรงนี้นะฉันจะโดนชาวบ้านเขาโจมตีใหม่ว่าฉันเป็นผู้หญิง ตรงนี้ก็คิดเหมือนกัน ถ้าจะเล่นจริงๆก็คงเล่นได้ และคิดว่าตัวเองก็มีฐานเสียงในหมู่บ้านพอสมควร แต่การโจมตีว่าเป็นผู้หญิง เป็นประเด็นแรกที่คิดหนัก อาเบเขาสนับสนุน แต่พ่อกับแม่ที่ไม่สนับสนุน”

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“ศาสนามีส่วนที่สร้างอุปสรรคในการที่เราทำงานบ้าง เช่น การที่เราต้องไปนั่งรถขึ้นไปโน่นไปนี่กับคนที่ไม่ใช่สามีของเรา แล้วก็ต้องนั่งกินข้าวกับเขาแล้วก็ต้องไปพบปะกับเขาแล้วก็ต้องไปร่วมมืออะไรกับเขา อย่างมาทำด้าน NGO แฟนเขาไม่เห็นด้วยเลย เพราะว่าเราต้องไปกับทีม ไปร่วมคลุกคลีกับเขา ทำงานเป็นกลุ่มนั่งชิดกับเขา เขาไม่เห็นด้วย ก็เลยให้ออกมาดีกว่า ทำงานสังคมมันดี แต่ว่าอย่าเกินไป”

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“วันนี้พอมันเกิดเหตุการณ์ขึ้นมันมีเรื่องราวของความจำเป็นบีบบังคับ จำเป็นต้องทำ แต่ว่าถึงเราจะออกข้างนอกการแต่งกายของเราก็อยู่ในกรอบศาสนา การพูดจา การคลุกคลีของเราก็อยู่ในกรอบของศาสนา เราไม่ได้ทิ้งลักษณะตรงนี้ เราจำเป็นต้องออก พระเจ้าคงรู้ว่าเราจำเป็นจะต้องออก ถ้าเราไม่เดินเรื่องตรงนี้ใครจะมา

แทนที่เรา เวลาเกิดเหตุกาณ์นี้ไม่มีผู้ชายคนไหนออกไปดู เหลือแต่ผู้หญิงที่เป็นแนวหน้า โดยเฉพาะในภาคใต้”

(ยุสรอ, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“ไม่ได้บอกว่า ให้ผู้หญิงเลิกปรนนิบัติสามี แต่ทำให้ผู้หญิงมาคิดว่าปัญหาทั้งหมดที่ผู้หญิงแบกรับทั้งหมดคืออะไร เราไม่ควรที่จะไปแตะเรื่องศาสนา ศาสนาสอนมาดี เรื่องปรนนิบัติสามี เรื่องบางเรื่องผู้ชายก็ควรทำบ้าง ผู้ชายก็ควรช่วยเหลือครอบครัวบ้าง ไม่ใช่คุ้นชินกับการปรนนิบัติมาแบบนี้”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทบาทการทำงานสันติภาพ: ภาพสะท้อนทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ ในบริบทความรุนแรง

เนื้อหาในบทนี้ เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงบทบาทงานสาธารณะของผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พัฒนาการขององค์กรทำงานด้านสันติภาพที่เกิดขึ้นใหม่และองค์กรภาคประชาสังคมที่มีอยู่เดิม ด้วยเงื่อนไขของความรุนแรงในพื้นที่

5.1 บทบาทงานสาธารณะของผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในช่วงระยะเวลาก่อนที่ความรุนแรงจะเข้ามาสู่สังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อต้นปี 2547 การรวมกลุ่มและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อทำงานขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองของพื้นที่ที่เกิดขึ้นนี้คล้ายกับเคียงไหล่กับผู้ชายตลอดมาโดยอยู่ในลักษณะของการเป็นผู้สนับสนุนมากกว่าการเป็นผู้นำ (ละม้าย มานะการ, **สัมภาษณ์**, 8 พฤษภาคม 2553) สืบเนื่องจากค่านิยมความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาอิสลาม ดังกล่าวมาแล้วในบทก่อนหน้า

เมื่อพิจารณาบทบาทในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงจังหวัดชายแดนภาคใต้สามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองพื้นที่ทางสังคมและอัตลักษณ์ที่อยู่บนพื้นฐานของอัตลักษณ์ทางศาสนา วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของชาวมุสลิม ทั้งเรื่องการแต่งกายและการปฏิบัติศาสนกิจ เช่น กรณีการณรงค์และเรียกร้องสิทธิของสตรีมุสลิมในการคลุมฮิญาบ¹³ ในสถานศึกษาและพื้นที่สาธารณะ เมื่อปี พ.ศ. 2531 การทำกิจกรรมและค่ายพัฒนาผ่านชมรมนิสิตนักศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาและองค์กรยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย(ยมท.) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ในจังหวัดยะลา เป็นต้น โดยสมาชิกส่วนใหญ่ของการเคลื่อนไหวลักษณะนี้กระจุกตัวอยู่ในกลุ่มปัญญาชนหญิง(อัมพร หมาดเด็น 2551)

¹³ ฮิญาบ มักถูกเรียกเป็นภาษาไทยง่าย ๆ ว่า ‘ผ้าคลุมหัว’ หรือ ‘ผ้าคลุมผม’ ซึ่งไม่อาจสื่อถึงความหมายทั้งหมดของคำว่าฮิญาบได้ ฮิญาบ หมายถึง “การปกปิด” ซึ่งไม่ได้หมายถึงเครื่องแต่งกายที่ทำหน้าที่ปิดคลุมเฉพาะภายนอกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกริยามารยาท การวางตัว ความละเอียด และการสำรวมจิตใจที่อยู่ภายในด้วย ผู้ที่คลุมฮิญาบจึงไม่ใช่แค่ยอมรับผ้าผืนหนึ่งมาคลุมเรือนร่าง หากแต่ยอมรับหลักการทั้งหมดที่มากับผ้าผืนนี้ มาคลุมใจด้วย นั่นคือหลักการแห่งอิสลามที่ครอบคลุมทุกรายละเอียดของชีวิต

ลักษณะที่สอง เป็นบทบาทที่อยู่บนพื้นฐานด้านทรัพยากรและการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยเริ่มต้นจากกรณีการต่อต้านการสร้างเขื่อนลุ่มน้ำสายบุรี ตั้งแต่ปีพ.ศ.2535 ซึ่งส่งผลให้รัฐบาลมีมติยุติการก่อสร้างไว้ชั่วคราวในปีพ.ศ. 2538 (ชลิต ถาวรวิจิตรกุล, 2551: 3) ทั้งนี้ในการเคลื่อนไหวดังกล่าวพบว่า มีผู้หญิงเข้ามาเคลื่อนไหวเป็นจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่ทำหน้าที่เป็นฝ่ายสนับสนุน ซึ่งช่วงเวลาที่มีการพูดคุยปรึกษาหารือถึงแนวทางการต่อสู้ ผู้หญิงจะมาร่วมคุยแต่ก็ไม่แสดงความคิดเห็น(ละม้าย มานะการ, **สัมภาษณ์**, 8 พฤษภาคม 2553) โดยนักเคลื่อนไหวในพื้นที่ถือว่าเป็นความสำเร็จที่ได้มาจากการที่ชาวบ้านซึ่งถือเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงร่วมกันเคลื่อนไหวกับนักวิชาการและเอ็นจีโอ และนับเป็นการรวมตัวของชาวบ้านระดับฐานรากที่ต่อมาได้กลายเป็นแกนหลักของการทำงานภาคประชาสังคมในยุคต่อมา(สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2545 อ้างถึงใน ชลิต ถาวรวิจิตรกุล, 2551: 3)

ลักษณะสุดท้าย เป็นบทบาทที่อยู่บนพื้นฐานของการดูแลด้านสาธารณสุข ผ่านการทำงานเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) แม้จะเป็นบทบาทที่ถูกจัดตั้งโดยหน่วยงานภาครัฐ แต่ก็ทำให้ผู้หญิงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวนมากได้เข้าไปมีส่วนร่วมและเป็นผู้ดำเนินการดำเนินงานเพื่อพัฒนาสุขภาพอนามัย และคุณภาพชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านชุมชน เป็นผู้นำในการบริหารจัดการวางแผนแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนรวมกลุ่มในการพัฒนาสังคมด้านต่าง ๆ โดยบทบาทและผลงานจากการเป็นอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.)ของผู้หญิงในชุมชนถือว่าทุนทางสังคมที่สำคัญและเป็นรูปธรรมที่โดดเด่นที่สุดของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาสุขภาพในรอบ ๓๐ ปี (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2550)

จากการศึกษาของ ชลิต ถาวรวิจิตรกุล (2551) พบว่า ช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อปี 2540 เป็นต้นมา องค์กรทางสังคมต่างๆที่อยู่นอกพื้นที่เริ่มเข้าไปมีบทบาทต่อการสร้างประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ค่อนข้างสูง โดยผ่านการดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆ เช่น โครงการกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(Social investment Fund:SIF) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากธนาคารโลก โครงการพัฒนาชุมชนเป็นสุขที่ภาคใต้(ตำบลดับเมือง) โดยมูลนิธิพัฒนาชุมชนเป็นสุข โครงการเมืองน่าอยู่และชีวิตสาธารณะ โดยมูลนิธิชุมชนไทย และโครงการชีวิตสาธารณะและท้องถิ่นน่าอยู่ โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา(LDI) โครงการบ้านมั่นคง โดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(พอช.) เป็นต้น ซึ่งทำให้ภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เริ่มมีการปรับตัวและเข้าสู่สภาวะของการสร้างพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ขึ้นมาอย่างจริงจัง ซึ่งไม่จำกัดอยู่ภายใต้การกำกับของหน่วยงานรัฐในพื้นที่อีกต่อไป รวมทั้งสามารถสร้างแกนนำและคนทำงานในภาคประชาสังคมให้แก่พื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนทำงานที่เป็นเพศชาย

มากกว่าเพศหญิง เนื่องจากค่านิยมทางวัฒนธรรมซึ่งได้รับอิทธิพลจากศาสนาอิสลามที่สนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาทในการดูแลครอบครัวเป็นหลักและไม่สนับสนุนให้ผู้หญิงทำงานใกล้ชิดกับเพศตรงข้าม

5.2 พัฒนาการขององค์กรที่ทำงานสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ในช่วงก่อนเกิดเหตุการณ์ความรุนแรง บทบาทงานสาธารณะของผู้หญิงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ดำเนินควบคู่กับบทบาทการพัฒนาของผู้ชายเสมอมา แต่เมื่อนับจากพ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ผลกระทบและความสูญเสียที่เกิดขึ้นต่อผู้คนในพื้นที่ ก็ได้กลายเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของรูปแบบและคนทำงานในภาคประชาสังคมและการเข้าสู่การทำงานสาธารณะของผู้หญิง โดยหันไปให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบและงานเยียวยาอันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างสันติภาพที่ยึดแนวทางสันติวิธี และสอดคล้องกับบริบทสถานการณ์ในพื้นที่ ซึ่งมีแนวโน้มของความสูญเสียเพิ่มมากขึ้น โดยผู้ชายในพื้นที่ได้กลายเป็นเป้าหมายการถูกโจมตีและเป็นที่ยึดตามอง ต้องสงสัย จากทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐและฝ่ายก่อความไม่สงบ ทำให้การทำงานของพวกเขายากลำบากยิ่งขึ้น ผู้หญิงจึงมีโอกาสมากกว่าในการทำงานและเข้าช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้หญิงและเด็ก ส่งผลให้คนทำงานในองค์กรภาคประชาสังคมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นใหม่ในพื้นที่เหล่านี้ มีผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วม ทั้งในแง่ของการเป็นผู้นำกลุ่ม ผู้ร่วมงาน และกลุ่มเป้าหมาย เพิ่มสูงขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่มีฐานะเป็นตัวกำหนดเงื่อนไขการทำงานของภาคประชาสังคมที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ให้ต้องปรับแนวทางการทำงานเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์แล้ว ยังเห็นได้ว่า สถานการณ์ก็ทำหน้าที่เป็นตัวเร่งให้เกิดการตั้งกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ขึ้นมาใหม่ ทั้งที่เป็นที่ตั้งขึ้นใหม่โดยแกนนำประชาสังคมในพื้นที่ และได้รับการกระตุ้นจากองค์กรนอกพื้นที่ชนิดิต ดาวรรุณีจกุล, 2551: 6) ซึ่งองค์กรภาคประชาสังคมเหล่านี้ ส่วนใหญ่ยังไม่เคยมีประสบการณ์การทำงานเยียวยาหรือการทำงานในพื้นที่ขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงมาก่อน แม้ว่าประเด็นเรื่องของสตรีและเด็กจะถูกให้ความสำคัญในการทำงานขององค์กรภาคประชาสังคมที่เข้ามาในพื้นที่ตั้งแต่แรก แต่การตระหนักและยอมรับในศักยภาพและความสามารถขององค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานผู้หญิงและเด็ก เพิ่งได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างในช่วงปลายปี พ.ศ. 2552 (อลิสสา หะสาเมาะ, 2552) ภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ถูกนำเสนอโดยสื่อสาธารณะในช่วงสองถึงสามปีแรกต่างมุ่งประเด็นไปที่หญิงผู้สูญเสียสามีและคนในครอบครัว ซึ่งอยู่ในสภาพของ “เหยื่อ” ที่ต้องการความช่วยเหลือ ทำให้มีองค์กรต่างๆ หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมนอกพื้นที่ที่จำนวนมากเข้าไปจัดตั้งกลุ่มทำงานช่วยเหลือผู้ได้รับ

ผลกระทบในพี้นี่ โดยมียุทธศาสตร์ที่สำคัญของการแก้ไขปัญหาค่าความไม่สงบในพี้นี่ที่จังหวัดชายแดนภาคใต้คือการสนับสนุนให้คนในพี้นี่ได้เข้าสู่กระบวนการสร้างสันติภาพ เพราะคนในพี้นี่ที่เท่านั้นที่จะเข้าใจปัญหาต้นตอของความขัดแย้งได้ดีที่สุด ในขณะที่ผลกระทบที่สร้างความสูญเสียอย่างต่อเนื่องโดยไม่เลือกฝ่าย เพศ และศาสนา ผกผันกับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ก็ทำให้ผู้คนในพี้นี่ที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาค่า เป็นผลให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ของผู้คนในพี้นี่ที่หลากหลายสาขาอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นนักพัฒนา นักวิชาการ นักศึกษา แพทย์และสาธารณสุข สื่อสารมวลชน และผู้ได้รับผลกระทบซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงเพื่อร่วมกันเปลี่ยนผ่านความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ไปสู่สันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

■ งานเยียวยา

บทบาทขององค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในส่วนของงานเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบเริ่มต้นหลังเหตุการณ์กรือเซะ เมื่อวันที่ 28 เมษายน 2547 ซึ่งมีผู้เสียชีวิตรวม 106 ศพ ในลักษณะองค์กรสงเคราะห์ช่วยเหลือตามความต้องการหรือความจำเป็นเร่งด่วนของผู้ได้รับผลกระทบโดยคุณไชรยา จามจุรี นักวิชาการหญิงมุสลิมท้องถิ่นในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งทำงานร่วมกับกลุ่มเยาวชนใจอาสา ที่มีสมาชิกเป็นนักศึกษาทั้งหญิงและชายของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ม.อ.) วิทยาเขตปัตตานี ซึ่งมีเป้าหมายในการทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้หญิง และเด็กที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์จนกระทั่งในปัจจุบันการดำเนินงานของกลุ่มได้เพิ่มจำนวนกลุ่มเป้าหมายเป็นการทำกิจกรรมกับผู้คนในเขตพื้นที่สีแดงโดยมีนางสาวรอมลณี แซ่เยะ เป็นประธานกลุ่ม รวมทั้งการร่วมงานและได้รับทุนสนับสนุนจากกคุณโสภณ สุภาพงษ์ อดีตสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) กรุงเทพมหานคร ในฐานะประธานมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวที่ตั้งกองทุนโดยระดมเงินจากคนที่มั่งคั่งทั่วประเทศมอบให้ผู้ได้รับผลกระทบ สำหรับการเข้าช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบในช่วงแรก ดำเนินไปในลักษณะของการเยี่ยมบ้าน ให้กำลังใจ ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือด้านทุนการศึกษาของบุตร ซึ่งนับว่าเป็นการเยียวยาจากคนในพี้นี่ที่ก่อนที่จะมีการเยียวยาจากภาครัฐ (ไชรยา จามจุรี, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2553)

โครงการสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้ได้รับผลกระทบ คือ โครงการอบรมเยียวยาครอบครัวผู้สูญเสียชีวิตและบาดเจ็บจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพี้นี่ที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือเรียกกันในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบว่า “โครงการเยียวยาพี้นี่” ซึ่งจัดขึ้นโดยศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับภาคประชาสังคมในพี้นี่นี้และบุคลากรด้านสาธารณสุข มีวิทยากรหลักคือ คุณนารี เจริญผลพิริยะ หรือ พี้นี่ นักสันติวิธีและดำรงตำแหน่ง

กรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์ในขณะนี้ แม้ว่าจะระยะเวลาดำเนินการจะไม่ยาวนานมากนัก คือ ตั้งแต่กลางเดือน มิถุนายน 2548 จนถึง เดือนมกราคม 2549 แต่เมื่อเสร็จสิ้นโครงการแล้ว คณะทำงานก็ยังมี การติดต่อปฏิสัมพันธ์ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและผ่านการทำโครงการซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรอื่น ทำให้กลุ่มเป้าหมายหลักซึ่งเป็นกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบซึ่งไม่ได้รับการดูแลจากภาครัฐ อาทิเช่น ผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ตากใบ เหตุการณ์กรือเซะ และการอุ้มหาย รู้สึกว่าเป็นโครงการที่สร้างแรงบันดาลใจให้พวกเขาได้ก้าวข้ามวิกฤติที่เกิดขึ้น กับชีวิตครอบครัวของตนเอง เนื่องจากได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแบ่งปัน ความทุกข์ ความสุข การเผชิญความยากลำบาก และการจัดการความทุกข์ของผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นทำให้พวกเขาไม่รู้สึกโดดเดี่ยวในสังคมอีกต่อไป ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ต่างเห็นพ้องกันว่า ลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้น ไม่ได้ละทิ้งวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับเรื่องศาสนาของผู้เข้าร่วมรวมทั้งให้ความสำคัญและให้เกียรติในการทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ของผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งเห็นได้จากการจัดให้มีลามและสร้างกิจกรรมที่ทำให้พวกเขาได้พูดมากกว่าการฟังเพียงอย่างเดียว ซึ่งนับว่าแตกต่างจากโครงการเยียวยาของหน่วยงานภาครัฐที่พวกเขาเคยเข้าร่วมมาก่อน

หลังจากการมีโอกาสได้พบปะรู้จักในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบด้วยกันแล้ว มีการริเริ่มจัดตั้งกลุ่มทำกิจกรรมด้วยกัน เช่น กลุ่มสตรีสายสัมพันธ์สู่สันติสุขหรือกลุ่มสอซิกส์ ซึ่งมีแกนนำคนสำคัญ เช่น ญัฐกานต์ เต๊ะละ แยนะ สาแลแม ซึ่งได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ตากใบ คอดีเยาะห์ หะลี รอสะนิง สาและ ซึ่งได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์กรือเซะ เป็นต้น โดยมีสมาชิกเป็นสตรีที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ร้ายวันเหตุการณ์สำคัญอย่างกรณีกกรือเซะและตากใบ ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีที่ทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมซึ่งร่วมกันทำงานช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบทุกคน โดยการเยี่ยมเยียนและฟื้นฟูจิตใจผู้ที่ได้รับผลกระทบพบปะและพูดคุยกันเพื่อระบายความทุกข์ซึ่งกันและกัน การให้ความรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชน และสิทธิอันควรจะได้รับของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากภาครัฐ สิทธิมนุษยชน ส่งเสริมอาชีพของผู้ที่ได้รับผลกระทบและสนับสนุนกิจกรรมเพื่อยุติความรุนแรงด้วยสันติวิธี รวมทั้งติดตามการดำเนินคดีต่างๆ โดยการดำเนินงานของกลุ่มสอซิกส์ ได้รับรางวัลผู้หญิงปกป้องสิทธิมนุษยชนจากคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเนื่องในวันสตรีสากล 8 มีนาคม 2551

เมื่อมีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายมากขึ้น กิจกรรมขององค์กรภาคประชาสังคมก็เริ่มเป็นการสร้างศักยภาพ ทั้งกลุ่มและแกนนำ พัฒนาทักษะความสุนัสมารถขึ้นเป็นแกนนำของชุมชนและเป็นที่ยอมรับของสังคมและสื่อสารมวลชน ทั้งนี้ การทำให้คนที่เป็นเหยื่อตระหนักใน

ศักยภาพและมีความภาคภูมิใจการช่วยเหลือที่ผ่านมาก็จะทำให้เขารู้สึกปลอดภัยมีความมั่นใจที่จะขับเคลื่อนงานต่อไปได้ ในปัจจุบันนี้ มีการสนับสนุนให้คนที่สามารถเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อหรือข้ามพ้นความโกรธแค้นในจิตใจ ได้มีโอกาสในการสื่อสารกับสังคม โดยการเล่าถึงผลกระทบที่ได้รับ เขาสามารถก้าวผ่านมาได้อย่างไร มุมมองต่อสถานการณ์ เรื่องการคลี่คลายคดี ทักษะต่อการยุติเหตุการณ์ เพราะไม่อยากจะให้คนอื่นได้รับผลกระทบอีก(ไชรยา จามจุรี, สัมภาษณ์, 6 มกราคม 2554)

■ งานด้านสิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรม

ชลิต ถาวรนุกิจกุล(2551) กล่าวว่า งานด้านสิทธิมนุษยชนและกระบวนการยุติธรรม ถูกให้ความสำคัญเป็นอย่างมากเห็นได้จากเครือข่ายประชาสังคมเดิมในพื้นที่ที่ทำงานด้านอื่นต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของตนให้สอดคล้องกับสถานการณ์มากขึ้น โดยเน้นที่งานด้านสิทธิและการเยียวยาผู้ประสบปัญหาจากสถานการณ์ ทั้งยังพบว่ามืองค์กรที่มาจากนอกพื้นที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ที่เป็นจำนวนมากโดยเข้าไปในรูปแบบของการสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกับองค์กรเดิมในพื้นที่และสร้างเครือข่ายของตนเองขึ้นมาใหม่โดยให้คนในพื้นที่เข้ามาทำงานเองที่สำคัญเช่น มูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ ศูนย์ทนายความมุสลิม ศูนย์นิติธรรมสยามันท์ เป็นต้น กลุ่มประชาสังคมที่เน้นงานด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมนี้ มีกระบวนการขั้นตอนการมองปัญหาที่ชัดเจนจนกล่าวได้ว่ามีความคิดค่อนข้างก้าวหน้าซึ่งอยู่บนพื้นฐานของกรอบคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนเป็นหลัก เช่น ความเชื่อว่าผู้กระทำความผิดจำเป็นต้องได้รับโทษอันเกิดจากการกระทำนั้น อย่างไรก็ตามสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้หรือการเรียกร้องให้รัฐกำหนดการยกเว้นโทษแก่ผู้เจ้าหน้าที่รัฐที่กระทำความผิดให้ชัดเจน

5.3 บทบาทการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

สถานะและบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งส่วนใหญ่มักจะถูกพูดถึงในลักษณะของการเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงซึ่งต้องแบกรับความยากลำบากในการดำเนินชีวิต การเป็นผู้ขับเคลื่อนให้เกิดความรุนแรง และการมีส่วนร่วมในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเอง โดยส่วนมากมักใช้ความเป็นมารดา และความเป็นหญิงเพื่อช่วยลดการเผชิญหน้า ลดความกดดัน ลดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง รวมทั้งการพยายามที่จะสร้างสันติภาพอันถาวรที่หมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นในสังคมอันเป็นความรุนแรงทางโครงสร้างที่เกิดขึ้น กับผู้หญิงมาตลอดชีวิต ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าสู่พื้นที่ใหม่เพื่อจัดสรรและต่อรองกับความขัดแย้งอันนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยและบังเกิดความยุติธรรมในสังคม

กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านอาจจะเกี่ยวข้องกับงานสร้างสันติภาพเพราะการคำนึงถึงการอยู่รอดของครอบครัวของพวกเขาและความเข้าใจว่าผู้หญิงและเด็กเป็นผู้ได้รับผลกระทบกลุ่มแรกๆจากความขัดแย้งที่รุนแรง พวกเขาให้ความสำคัญกับการเยียวยาผลกระทบในบริบทของชุมชนนั้น รวมทั้งการตอบสนองความต้องการพื้นฐานเช่น อาหารที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย ซึ่งมากกว่าสิ่งที่องค์กรภาครัฐ ภาคประชาสังคมและสหประชาชาติทำมาตลอด กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านให้ความหมายของการสร้างสันติภาพว่าเป็นเรื่องการสร้างความมั่นคงทางอาหารของครอบครัวและอนาคตของเด็กๆ สำหรับประเด็นความรุนแรงทางโครงสร้างเช่น ความยากจนและความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เป็นประเด็นเบื้องต้นที่กลุ่มผู้หญิงชาวบ้านเหล่านี้รู้สึกกังวลใจ (Mazurana & McKay 2001:343) ในการสร้างสันติภาพของผู้หญิงระดับรากหญ้าว่าพวกเธอมักให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ (Relational behaviors) การสร้างความสมานฉันท์ ไกลเกลียดประนีประนอม (Reconciliation) และการเยียวยาบาดแผลทางจิตใจ (Mazurana & McKay, 1999) ซึ่งได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างและฟื้นฟูทางสังคมท่ามกลางความขัดแย้งรุนแรง

จากการศึกษา การทำงานสันติภาพหรือการขับเคลื่อนความขัดแย้งของกรณีศึกษาซึ่งเป็นผู้หญิงมลายูมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า แม้ว่าการทำนองอย่างเป็นรูปธรรมจะมีจุดเริ่มต้นหลังจากการเข้าร่วมโครงการเยียวยาต่างๆทั้งของภาครัฐและภาคประชาสังคม ที่ได้ให้แนวคิดและสร้างความรู้สึกระหว่างกันในความสำคัญของการทำงานเพื่อสร้างสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ตามแต่ละบทบาทที่ตนเองถนัด แต่ความเป็นจริง การมีจิตสำนึกแห่งความเป็นแม่ เมีย น้องสาว พี่สาว ที่ถูกปลุกฝังและขัดเกลามาอย่างยาวนานจากวิถีปฏิบัติ หลักศาสนา และการคาดหวังของสังคมในการทำงานหน้าที่ดูแลคนในครอบครัว จิตสำนึกนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการเริ่มต้นเข้าสู่กระบวนการสร้างสันติภาพในความหมายของพวกเขา ในแง่นี้ จึงสามารถเข้าใจได้ว่า ทุนวัฒนธรรมของแต่ละบุคคลผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการสร้างทุนทางสังคมนั่นเอง

สำหรับกลุ่มผู้หญิงมลายูมุสลิมที่มีการสูญเสียอันน่าจะเป็นจากการกระทำของฝ่ายก่อความไม่สงบ ในช่วงแรกของการทำนองเป็นเรื่องของการเยี่ยมเยียนผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ พวกเขาให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพกายและใจของผู้ได้รับผลกระทบรายอื่น หลังจากนั้นจึงเริ่มเข้าสู่กระบวนการกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพและสร้างความมั่นคงทางอาชีพให้แก่ตนเองและสมาชิกรายอื่น ในขณะที่กลุ่มผู้หญิงที่สูญเสียจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ หลังจากเกิดเหตุการณ์แล้ว พวกเธอก็ต้องเริ่มแสวงหาคำตอบถึงสาเหตุการเสียชีวิตและถูกจับกุมของบุคคลอันเป็นที่รัก แม้ว่าจะมีอุปสรรคต่างๆเกิดขึ้นมากมาย พวกเธอก็ไม่ได้ยินยอมอยู่ภายใต้ของความเป็น

เหยื่อเท่านั้น แต่กลับพยายามดิ้นรนเพื่อให้ได้ความเป็นธรรมในฐานะของการเป็นพลเมืองไทย ทวงถามความรับผิดชอบจากเจ้าหน้าที่รัฐและการเยียวยาอันเป็นสิทธิอันพึงได้รับในฐานะประชาชนคนหนึ่ง จนนำไปสู่กระบวนการสร้างสันติภาพผ่านโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อสร้างความมั่นคงและสันติภาพที่ถาวรให้แก่ชุมชนของตน

■ รูปแบบและกิจกรรมการทำงาน: การใช้และการสร้างทุนทางสังคม

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบและกิจกรรมการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมมีความหลากหลาย กล่าวคือ

1. การพูดคุย ประสานงานกับผู้คนต่างๆ

ผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบและมีบทบาทเป็นแกนนำ ได้ทำงานประสานงานกับผู้คนที่แตกต่างกันทางสังคม ชนชั้น และศาสนา มีบทบาทเป็นตัวกลางในการเชื่อมประสานความร่วมมือ สร้างปฏิสัมพันธ์และกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดขึ้น นโดยเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันทั่วไป รวมทั้งการดำเนินการด้านคดีความต่างๆ โดยปัจจัยหลักของรูปแบบการทำงานนี้คือ ความสามารถในการใช้สองภาษาทั้งมลายูท้องถิ่น และภาษาไทยของผู้หญิงมลายูมุสลิม ทำให้การติดต่อประสานงานระหว่างผู้คนที่หลากหลาย มีความคล่องตัว สามารถสื่อสารข้อมูลและเข้าใจสารที่ส่งถึงกันได้ตรงตามเจตนารมณ์ รวมทั้งการมีบุคลิกลักษณะของการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันถือเป็นหลักการพื้นฐานในการสื่อสารระหว่างผู้คนภายในชุมชน ต่างพื้นที่ ต่างศาสนิก และเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งนี้ รูปแบบการทำงานเช่นนี้นับว่าเป็นกระบวนการใช้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมของผู้คน รวมทั้งพื้นที่ฟูและก่อร่างทุนทางสังคมใหม่ หลังจากความรุนแรงในพื้นที่ตลอด ๗ ปีที่ผ่านมาได้กัดกร่อนความรู้สึก และบั่นทอนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมของสังคมมลายูมุสลิมไปอย่างซ้ำๆ

การที่คนมีโอกาสเข้าร่วมความสัมพันธ์แบบวิสาสะในหลายๆ กลุ่ม จะทำให้คนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิด รวมทั้งรับรู้ความต้องการ ความวิตกกังวลของแต่ละกลุ่ม วิสาสะที่บุคคลเข้าไปติดต่อด้วย จะมีส่วนทำให้บุคคลเปิดใจกว้าง ยอมรับความคิดที่แตกต่างและเคารพในความหลากหลายที่ดำรงอยู่ในสังคม ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก่อให้เกิดการส่งผ่านข่าวสารเกี่ยวกับคุณค่าของความไว้วางใจบุคคลอื่นๆ ว่าเป็นสิ่งที่ต้นทุนต่ำและเชื่อถือได้ ชุมชนประชาสังคมไม่ใช่ชุมชนที่ปราศจากความขัดแย้ง บุคคลอาจมีทัศนคติที่รุนแรงต่อประเด็นสาธารณะ แต่บุคคลก็จะต้องมีขันติดต่อยุ่ที่ไม่เห็นด้วย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นความสัมพันธ์แบบมิตรภาพ (วรวิมล โรมรัตนพันธ์, 2548)

a. การประสานงานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน หมู่บ้าน

เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวันทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการปรึกษาหารือหรือระหว่างกัน ทั้งเรื่องการค้าเดินคดีต่างๆแลหาารให้กำลังใจ ปลอบประโลมซึ่งกันและกันยามทุกข์ใจ โดยเป็นการพูดคุยกันระหว่างร่วมงานประเพณีต่างๆในหมู่บ้าน เช่น การแต่งงาน งานเลี้ยงละศีลอด งานการกุศลหารายได้ช่วยเด็กกำพร้า เป็นต้น ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์และข้อเท็จจริงต่างๆที่เกิดขึ้น กับตนเองและครอบครัว ทั้งเรื่องเหตุการณ์ความสูญเสียและการดำเนินคดีต่างๆ ให้แก่เพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียง เป็นการส่งต่อข้อมูลจากปากต่อปาก ระหว่างผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงกับคนชุมชน ส่งผลให้เกิดความรู้ สึกเห็นอกเห็นใจกันและกันและการได้รับข้อมูลที่ถูกต้องแม่นยำ ซึ่งนับว่าการสื่อสารระหว่างคนในชุมชนด้วยภาษาท้องถิ่นที่ผู้ คนส่วนใหญ่เข้าใจเป็นเทคนิควิธีการพื้นฐานในการสร้างสันติภาพ

นอกจากนี้ การประสานความร่วมมือระหว่างผู้ คนในชุมชนหมู่บ้านซึ่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ ยังสะท้อนให้เห็นถึงการรักษาทุนวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยอัตลักษณ์เฉพาะทางภาษาในการสื่อสาร และเป็นการสร้างทุนทางสังคมใหม่ของผู้ คนที่ไม่เคยรู้จักมักคุ้นกันมาก่อน แต่เป็นผู้ได้รับผลกระทบที่ร่วมประสบชะตากรรมท่ามกลางความรุนแรงที่ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยกัน จึงสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างทุนสังคมบนความเหมือน (Bonding social capital) ที่ เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่ม สมาคม ชุมชน ในระดับเดียวกัน เป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมระหว่างสมาชิกที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน ช่วยให้เกิดการเชื่อมประสานระหว่างสมาชิกให้แน่นแฟ้น ดังเช่นในบทสัมภาษณ์

“ชาวบ้านก็มาขอให้ช่วยว่าถูกถูกจับ ถูกซ้อม ถูกสงสัย คนที่ไม่รู้จักที่เดือดร้อน ก็พากันโทรมาหา ก็เพราะ จำเลยส่วนใหญ่ก็พูดภาษาไทยไม่ค่อยได้ ก็จึงรับเป็นผู้ประสานงานให้ โดยทำหน้าที่ตั้งแต่เป็นล่ามเพื่อช่วยสื่อสารระหว่างทนายและผู้ต้องหา พาทนายความไปเยี่ยมผู้บาดเจ็บและเสียชีวิต”

(อัสมา,สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2553)

b. การประสานงาน และเจรจาต่อรอง กับเจ้าหน้าที่รัฐ

ในภาวะปกติ ผู้หญิงมลายูมุสลิมกลุ่มนี้ มักไม่มีปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐมากนัก อันเนื่องมาจากคติ ความหวาดกลัว และการไม่มีโอกาส หากแต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น คนที่เหลืออยู่ในครอบครัวซึ่งก็คือกลุ่มผู้ หญิงเหล่านี้ ก็ต้องทำหน้าที่ในการประสานงาน เจรจา ต่อรองกับเจ้าหน้าที่

รัฐ เพื่อช่วยเหลือและแสวงหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น จากเจ้าหน้าที่รัฐ ในช่วงแรกเป็นการเจรจาต่อรอง เป็นไปเพื่อผลทางกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการร้องขอให้ประกันตัวลูกชาย การเรียกร้อง ความรับผิดชอบและการเยียวยาจากผลที่เกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ การเรียกร้องการ อธิบายข้อเท็จจริงและสาเหตุที่เกิดขึ้น และการร้องเรียนการปฏิบัติงานที่ไม่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่ รัฐและเจ้าหน้าที่ทหาร เป็นต้น ในขณะที่ระยะต่อมาเมื่อได้ติดต่อสัมพันธ์กันจนคุ้นเคยกันในระดับ หนึ่งแล้ว ผู้หญิงมลายูมุสลิมกลุ่มนี้ ก็กลายเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างคนในชุมชนกับ เจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างกัน รวมทั้งการนำเสนอข้อเท็จจริงเพื่อให้ เจ้าหน้าที่ระดับสูงได้ตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการที่อาจมีข้อบกพร่องและ เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้คนในชุมชนจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทหารหรือตำรวจ ในระหว่างการจับกุมตัวดำเนินคดี การปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องกับ ทศนะเรื่องทุนทางสังคมของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2540 อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์, 2551: 11) ที่ว่า คนที่เข้าถึงได้ยากกว่าหรือน้อยกว่าจึงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ขึ้น กับคนที่เข้าถึงได้ง่ายกว่า หรือมากกว่าเพื่อมีโอกาสเข้าถึงสิ่งต่างๆได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่ผู้ซึ่งเข้าถึงได้มากกว่าก็ต้องการ บางอย่างจากผู้เข้าถึงได้น้อยกว่า ความสัมพันธ์นี้ จึงเป็นการแลกเปลี่ยนกัน โดยที่ฝ่ายผู้อุปถัมภ์ ย่อมได้เปรียบผู้ อยู่ใต้อุปถัมภ์

“ในเวลาที่ต่างๆ ที่มีการเชิญผู้ใหญ่ฝ่ายต่างๆ ทั้งฝ่ายความมั่นคง ศอ.บต. ฝ่าย การเมือง เราจะไม่ทิ้งโอกาส เพราะว่าเวลาที่เรามีโอกาสจะเข้าไปพูดคุยกับผู้ใหญ่มันมีน้อย พื ยอมหน้าแตกแต่ไม่ยอมเสียโอกาส บางทีพี่ก็จะโทรไปถามว่าคืบหน้าไปถึงไหน คือจะ ติดตามเป็นตัวเร่งอีกที หลังจากที่เราเข้าไปร้องเรียนเรื่องต่างๆ”

“พัฒนาสังคมจังหวัดปาดังเยียวยา ก็ส่งเอกสารมาให้กรอกข้อมูลความต้องการ ความเดือดร้อนของชาวบ้านของกลุ่ม 28 เมษายน แล้วจะมีแนวทางให้ความช่วยเหลือ จากเมื่อก่อนเขาปิดสนิท ไม่ยอมรับ เค้โทรมาให้กะเป็นตัวประสานกลุ่ม 28 เมษายนใน เขตโคกโพธิ์ แล้วก็ทาง ผอ.ศอ.บต. มีนโยบายชัดเจนที่จะให้ความช่วยเหลือกลุ่ม 28 เมษายน ทั้งระยะยาว ระยะสั้น”

(พิรดาวลี, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2553)

“เจ้าหน้าที่สงสัยว่ากะเป็นแนวร่วม แต่เซคดีที่กะรู้จัก เสธ.อุดมชัย แม่ทัพภาคสี่ ถ้าไม่รู้จักคนเหล่านี้ ก็คงอยู่ในคุกแล้ว

“ ตอนนี้ก็พยายามอธิบายกับทหาร ตำรวจ ก็ไปประชุมเพื่อแก้ปัญหา ต้องพยายามทำให้ตำรวจทหารเข้าใจ ”

(อัสมา, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างแกนนำหญิงมลายูมุสลิมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาความไม่เข้าใจและอคติระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ สะท้อนให้เห็นการสร้างทุนทางสังคมใหม่ของสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะเมื่อสายสัมพันธ์เหล่านี้ ได้ถูกถักทอขึ้น สำหรับแกนนำหญิงบางคนดังเช่น ฟิรดาวส์ อัสมา เป็นต้น ความสัมพันธ์ที่เป็นสะพานข้ามกลุ่ม(Bridging) เช่นนี้ ก็ได้นำไปสู่ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีส่วนทำให้พวกเธอได้เข้าถึงทรัพยากรทั้งที่เป็นตัวเงินและเป็นอำนาจ รวมทั้งการได้รับโอกาสต่างๆในการเข้าร่วมงานหรือกิจกรรมที่เสริมสร้างศักยภาพของตนเองและชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐในเวลาต่อมา ซึ่งแกนนำแต่ละคนมีศักยภาพที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับฐานของทุนวัฒนธรรมของตนเองที่มีอยู่แต่เดิม จึงสามารถใช้เวลาไม่มากในการสร้างสมทุนวัฒนธรรมเพิ่มเติม ซึ่งหมายความว่าผู้ที่ภูมิหลังและมีทุนวัฒนธรรมอยู่แล้วสามารถใช้ทุนเดิม ผนวกกับโอกาสทางสังคม เพิ่มทุนวัฒนธรรมได้รวดเร็วกว่าและได้เปรียบสมาชิกอื่นในสังคมดังสะท้อนให้เห็นจากการเข้าสู่อุปการเป็นแกนนำขับเคลื่อนงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิม

c. การประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาในและนอกชุมชน

เหตุการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่ความเปราะบางของการหวาดระแวงระหว่างผู้คนสองศาสนาทั้งพุทธและมุสลิม โดยเฉพาะในชุมชนที่มีกลุ่มคนทั้งสองศาสนาอาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างช้านาน เมื่อมีการเสียชีวิตของคนไทยพุทธ ก็เกิดข่าวลือว่าเป็นฝีมือของกลุ่มขบวนการที่เป็นมุสลิม ในขณะที่เมื่อชาวไทยมุสลิมเสียชีวิตก็จะเป็นที่เข้าใจว่า เกิดจากการกระทำของฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐไทยพุทธ เป็นต้น ผู้หญิงมลายูมุสลิมกลุ่มนี้ ตระหนักในปัญหาดังกล่าว จึงพยายามสร้างความเข้าใจและดำเนินความสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาอย่างสม่ำเสมอ เช่น การชวนกันมาร่วมงานบุญของแต่ละศาสนา การช่วยเหลือโดยไม่ได้แบ่งแยกศาสนา การไปมาหาสู่ระหว่างกัน หยิบยื่นอาหารและความช่วยเหลือตามแต่ละโอกาส เป็นต้น ในบางครั้งต่างก็มีโอกาสในการพูดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นบ้าง โดยเฉพาะกรณีที่มีการเสียชีวิตจำนวนมาก เช่นการยิงรถตู้ การยิงในมัสยิด เป็นต้น โดยในชุมชนของกรณีศึกษาคนหนึ่ง ผู้คนต่างก็ให้ความเห็นว่า เป็นเรื่องของความไม่เข้าใจระหว่างกันและคงมีสาเหตุที่ไม่อาจล่วงรู้ได้ซึ่งอาจเป็นเรื่องของผลประโยชน์และกลุ่มคนที่ไม่ประสงค์ดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา แต่สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนยัง

เหมือนเดิม อาจจะมีรู้สึกไม่พอใจบ้างในช่วงแรก แต่ด้วยการที่แกนนำหญิงยังไปมาหาสู่และพยายามพูดคุยกระตุ้นให้นึกถึงความสัมพันธ์อันดีต่อกันที่ผ่านมาอย่างยาวนานซึ่งอาจเป็นเครื่องพิสูจน์ความจริงใจระหว่างคนในชุมชนกันได้ จึงทำให้เกิดความเข้าใจต่อปัญหาที่เกิดขึ้น นมากยิ่งขึ้น

ในแง่นี้ แม้ว่าจะดูเหมือนความรุนแรงได้บั่นทอนความไว้นี้ อเชื่อใจระหว่างศาสนาที่มีมาอย่างยาวนานไปบ้าง แต่การเชื่อมประสานและหวนกลับไปคำนึงถึงทุนทางสังคมของผู้คนระหว่างศาสนาที่เคยอยู่ร่วมกันมา ก็ได้ช่วยทำให้สายใยแห่งความผูกพันยังคงสามารถเชื่อมร้อยความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจในฐานะของการเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมกันได้

“คนมุสลิมเองก็ต้องมองตัวเองด้วย จะไปมองคนไทยพุทธในแง่ลบก็ไม่ได้เหมือนกัน แล้วคนไทยพุทธเองก็อย่าคิดว่าตัวเองวิเศษ ก็ต้องมองคนอื่นบ้าง แต่ทุกวันนี้ต่างคนต่างโยนกันไปกันมา แล้วคนที่เดือดร้อนไม่ใช่ใครหรอก ก็เป็นชาวบ้านทั้งนั้น”

“พี่ไปเยี่ยมน้องที่เขาน้องสูญเสียพ่อ ถึงแม้ว่าเขาจะเป็นไทยพุทธแต่เราก็ต้องเคารพในความเป็นไทยพุทธของเขา พี่ก็แสดงความมีน้ำใจไปเยี่ยมเขา ฝากสมาชิกไปเยี่ยม หลายคนบอกว่าไปเยี่ยมทำไมไทยพุทธ คำก็เป็นคนเหมือนกัน อัลลอฮ์ก็เป็นคนสร้างคำมาเหมือนกัน”

(พิรดาวส์, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553)

d. การประสานงานระหว่างภาคประชาสังคมในพื้นที่ และต่างพื้นที่

ภายหลังความรุนแรงระลอกใหม่ของจังหวัดชายแดนภาคใต้เมื่อเดือนมกราคม 2547 ผู้คนในสังคมไทยต่างก็หันมาให้ความสนใจกับการแก้ไขปัญหาในภาคใต้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะภาคประชาสังคมทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่างระดมความช่วยเหลือทั้งด้านสาธารณูปโภคต่างๆ การสร้างองค์ความรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชน สันติภาพ กระบวนการยุติธรรม และสิทธิความเป็นพลเมือง รวมทั้งการเสริมสร้างศักยภาพของผู้คนที่ได้รับผลกระทบทุกเพศทุกวัย ทั้งชาย หญิง คนชรา เด็กและเยาวชน เป็นต้น ในขณะที่สภาพพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความแตกต่างทั้งเรื่องภาษาและวัฒนธรรมกับสังคมไทย ผู้หญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ จึงเป็นดังทูตวัฒนธรรมในการสะท้อนค่านิยม ความเชื่อและประเพณี รวมทั้งการแลกเปลี่ยนมุมมองต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ระหว่างผู้คนที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์ด้วย ทำให้ผู้คนเหล่านั้นได้เข้าใจวัฒนธรรมของผู้คนในสามจังหวัดมากขึ้น อันเป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้าใจระหว่างกัน ที่เป็นเสมือนกลไกหนึ่งในการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น จากกลุ่มคนฐานรากของสังคม

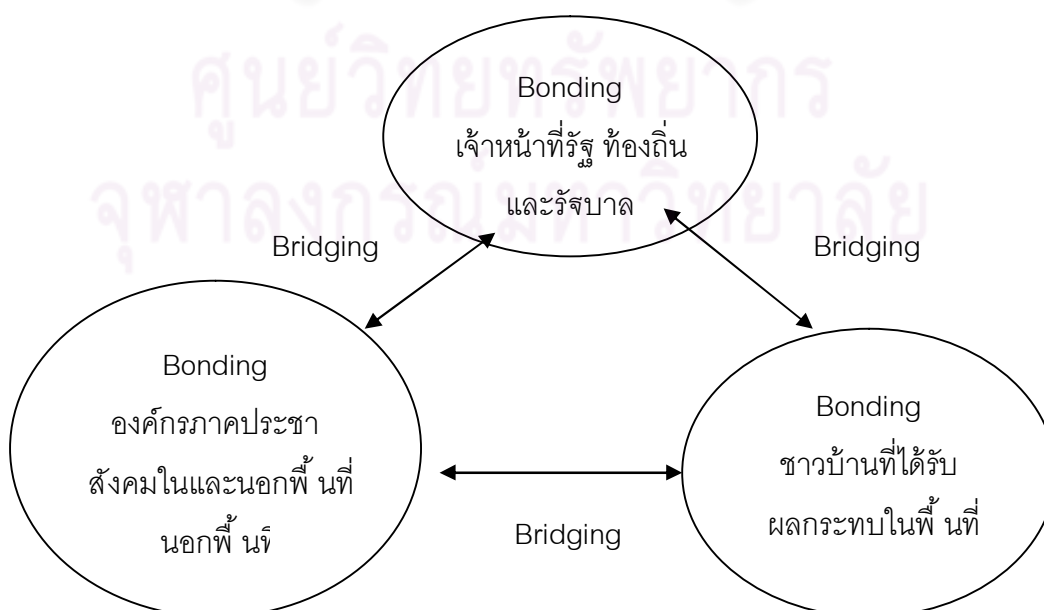
“ทุกวันนี้ คนอื่นต่างที่ มาช่วยเรา คนข้างนอกรัฐให้เงิน ภาคกระทรวงศึกษา รัฐให้ ศูนย์สุขภาพจิต 15 ที่รัฐลงมา จัดสัมมนา จัดไปเที่ยว ศอ.บต. คิดทำโครงการ แต่ที่ขาด คือ เราไม่ได้บูรณาการอิสลามเข้าไป แม้จะเอาคนเก่งจากบางกอก แต่ก็ไม่ได้บูรณาการ คนในพื้นที่ต้องการ การบูรณาการ แม้ว่าหมอจะเก่งขนาดไหน ถ้าไม่ได้กับอิสลาม มันก็ไม่ใช่คำตอบของพวกเขา”

(นักวิจัยโครงการเสียงของผู้หญิงชายแดนใต้ สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2553)

ตัวอย่างจากบทสัมภาษณ์ข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า การสร้างทุนทางสังคมที่เป็นสายสัมพันธ์เชื่อมโยงข้ามกลุ่ม(Bridging)ระหว่างองค์กรภาคประชาสังคมนอกพื้นที่กับผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรูปแบบความช่วยเหลือต่างๆ ที่เต็มไปด้วยความปรารถนาดีและความเห็นอกเห็นใจระหว่างคนต่างกลุ่มอาจไม่เพียงพอกับการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้น นอที่ยั่งยืนเพราะหากการช่วยเหลือนี้ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้คนในพื้นที่ และขาดมิติที่เข้าถึงวัฒนธรรมของสังคมลุ่มมุสลิมซึ่งผูกติดกับศาสนาอิสลามอันเป็นวิถีชีวิตหลักของประชาชน ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาสู่พื้นที่ ได้ในอนาคต

การสร้างสันติภาพในรูปแบบของการพูดคุย และการประสานงานระหว่างผู้คนต่างๆ ทั้งในพื้นที่ ต่างพื้นที่ เจ้าหน้าที่รัฐ และต่างศาสนิก สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างทุนทางสังคมในลักษณะที่เชื่อมโยงคนภายในกลุ่ม(Bonding) และความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม(Bridging) ดังแสดงในแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 แสดงความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและการเป็นสะพานข้ามกลุ่มสังคม

2. การเยียวยาเหยื่อรายใหม่ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ : การใช้และสร้างทุนทางสังคม

กิจกรรมการเยียวยาเหยื่อที่ได้รับผลกระทบรายอื่นๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนของแกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิม ด้วยการเข้าไปเยี่ยมเยียน พุดคุย ให้กำลังใจกับสมาชิกที่เหลื่อมอยู่ของครอบครัว ส่งผลต่อความรู้สึกทั้งของผู้ไปเยี่ยมและผู้สูญเสียรายอื่นเป็นอย่างยิ่ง แม้อุณหภูมิเหมือนว่าเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้น น้อย่างปกติในสังคม แต่ในช่วงของการสูญเสีย กิจกรรมนี้ กลับสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบเป็นอย่างยิ่ง เบื้องต้นกิจกรรมนี้ เกิดขึ้นจากการได้รับความรู้สึกประทับใจที่มีการเยี่ยมเยียนจากผู้คนมากมาย ทั้งในและนอกพื้นที่ ในขณะที่เราประสบปัญหาความสูญเสียในช่วงแรก ซึ่งทำให้พวกเขา รู้สึกมีคุณค่า ได้รับความเห็นใจ และมีช่องทางในการดำเนินการต่างๆ ทั้งเรื่องคดีความและการดำรงชีวิต จึงพยายามแบ่งปันและส่งต่อความรู้สึกเหล่านี้ ให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ด้วย ซึ่งเมื่อแกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมได้ไปเยี่ยมเยียนผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ ก็จะถ่ายทอดประสบการณ์ บทเรียน และหลักคิดในการก้าวข้ามความเจ็บปวดที่เกิดขึ้น รวมทั้งช่องทางในการดำเนินการต่างๆ เนื่องจากบรรดาแกนนำหญิงเหล่านี้ มีประสบการณ์ตรงมากกว่าตัวแทนภาครัฐหรือภาคประชาสังคมที่เข้าไปดูแล นอกจากนี้ สิ่งสำคัญของกิจกรรมนี้ คือ ความจริงใจ ซึ่งต่างสามารถสัมผัสซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี ทำให้การเยี่ยมเยียนที่เกิดขึ้นมีประสิทธิภาพและสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

“คนที่ได้รับผลกระทบกับคนที่รับผลกระทบ เขาจะสื่อสารกันรู้เรื่อง เขาจะยืนจุดเดียวกันคือจุดเจ็บปวด เขาจึงพูดออกมาอย่างคนเจ็บปวด ทำให้คนพูดและคนฟัง เข้าใจกันได้”

(ยุทธพร, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

“การเยี่ยมเยียนเยียวยาผู้สูญเสีย เพื่อให้กำลังใจคนอื่นให้เข้มแข็งเหมือนตนเองที่เริ่มเข้มแข็งขึ้น อันนี้เป็นโอกาสที่ให้เขาช่วยคนอื่น ซึ่งเมื่อก่อนเขาอาจจะไม่มีความคิดเลย แต่เมื่อวันหนึ่งเขาได้รับผลกระทบมีคนจำนวนหนึ่งมาดูแลเขา จนเขาเข้มแข็งมากขึ้น เขาก็อยากเป็นมือบนมาตอบแทนไปช่วยเหลือคนอื่นบ้าง”

(ละม้าย มานะการ, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2553)

“พอเริ่มมีกำลังใจ เริ่มกลับมาสู่สังคมที่ปกติแล้ว ก็น่าจะลองไปช่วยคนอื่น ที่พึ่งตกอยู่ในสถานการณ์ที่เราเคยเจอ ให้ลุกขึ้นมามีกำลังใจเหมือนเรา ก็ชักชวนเพื่อนๆ คนอื่น

ไปเยี่ยมกัน ไม่จำเป็นต้องเรียนรู้หรืออะไรเลย เอาจากฐานของตัวเองนี่แหละเขาไปช่วยเหลือคนอื่น ๆ”

(รูสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

3. การทำงานกับเด็กและเยาวชน

เหตุผลสำคัญของการทำงานกับเด็กและเยาวชนของแกนนำหญิงมลายูมุสลิมคือ การคาดหวังให้อนาคตของสังคมมลายูมุสลิมเป็นสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาดังเช่นปัจจุบัน รวมทั้งปลูกฝังให้คนกลุ่มนี้ ห่างไกลจากปัจจัยเสี่ยงต่างๆ เช่น ยาเสพติด อบายมุข และการชินชากับความรุนแรง รวมทั้งจัดการรู้สึกคับแค้นใจจากผลกระทบที่เกิดขึ้น กับครอบครัวตนเอง โดยแกนนำหญิงเหล่านี้ พยายามจัดกิจกรรมกับเด็กและเยาวชน ทั้งกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงและทางอ้อม ด้วยการสร้างพื้นที่ในการแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ เช่น การร่วมกันทำความสะอาดศาสนสถาน โรงเรียน สถานีนอนามัย การรวมกลุ่มสอนงานศิลปะ การสอนเทคนิคพื้นฐานเพื่อนำไปประกอบอาชีพต่างๆ เช่น การซ่อมอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ รถจักรยาน และรถจักรยานยนต์ เป็นต้น การอบรมให้ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชน และกฎหมายที่ใช้ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ การปลูกฝังการยึดมั่นในหลักศาสนาที่ตนนับถือ รวมทั้งการเข้าใจและเคารพในความแตกต่างหลากหลายทางความคิด วิถีชีวิตและความเชื่อของผู้คนในสังคมไทยและสังคมโลก นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่ปลูกฝังความเข้าใจเรื่องการไม่ใช้ความรุนแรง การคิดวิเคราะห์และส่งเสริมทักษะการจัดการความขัดแย้ง

“ในช่วงวันเสาร์อาทิตย์ที่เด็กๆไม่ต้องไปโรงเรียน จัดกิจกรรมเล่านิทานยุติความรุนแรงสัญจรไปตามโรงเรียนหรือชุมชนต่างๆในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเด็กๆที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์เป็นวิทยากรเล่านิทาน โดยการนำเรื่องราวของตนเองถ่ายทอดให้แก่เพื่อนๆฟัง ด้วยการสมมติตัวเองเป็นตัวการ์ตูนต่าง ๆ ในตอนท้ายของเรื่องราวทั้งหมดก็จะจบด้วยการให้อภัย การยอมเจรจา การพูดคุย ตกลง เพื่อไม่ให้เกิดการใช้ความรุนแรง และสูญเสียเกิดขึ้น แล้วมีการสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับสิทธิเด็กผ่านละครสมมติ และหนังสือการ์ตูน เพื่อให้เด็กและคนในชุมชนต่าง ๆ ได้เข้าใจเรื่องสิทธิเด็ก และการยุติความรุนแรง”

(ประธานกลุ่มเยาวชนเยาวชน สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2553)

4. การทำงานในประเด็นสิทธิของผู้หญิง

บทบาทการทำงานของแกนนำหญิงมลายูมุสลิมในประเด็นที่เกี่ยวกับสิทธิของผู้หญิงให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างศักยภาพของผู้หญิงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้รับผลกระทบ และชาวบ้านในชุมชนพื้นที่สีแดง ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างกิจกรรมเยียวยาด้านจิตใจเท่านั้น แต่ยังจัดเวทีเพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในเรื่องกฎหมายต่างๆ หลักความเสมอภาคระหว่างชาย-หญิง ทั้งในหลักสากลและหลักศาสนา หลักสิทธิมนุษยชน รวมทั้งการให้ความรู้ในการขอรับสิทธิในการช่วยเหลือเยียวยาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ แกนนำยังมีบทบาทในการเข้าเป็นตัวกลางในการเจรจาปัญหาครอบครัวที่ผู้หญิงเข้ามาปรึกษา รวมทั้งการช่วยเหลือเยาวชนที่มีการตั้งครรภ์ไม่พึงประสงค์ด้วยผลจากการดำเนินงานทำให้ผู้หญิงมลายูมุสลิมจำนวนหนึ่งตระหนักในศักยภาพและสิทธิของตนเอง และสามารถนำไปสู่การเจรจาต่อรองปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวได้

“การที่เข้าไปเจรจาหน้าโต๊ะอีหม่าม พวกเราก็เข้าไปนั่งด้วย อย่างน้อยเราก็รู้สึกว่าคุณหญิงเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ถูกกระทำ แต่พอมีคนแปลกหน้าเข้าไปนั่ง(ระหว่างโต๊ะอีหม่ามกับผู้หญิงที่เดือดร้อน) ความเกรงใจคนแปลกหน้ามันก็จะอาจจะช่วยได้บ้าง พยายามสอนให้ผู้นำศาสนา มองให้รอบด้านแทนที่จะโทษผู้หญิงอย่างเดียว”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

5. การดูแลสภาพร่างกายและจิตใจของคนในชุมชน

ความรุนแรงที่เกิดขึ้น สร้างผลกระทบทางร่างกายและจิตใจแก่ผู้ คนจำนวนมาก การช่วยเหลือด้านสาธารณสุขไม่เพียงพอแก่ความต้องการของคนในพื้นที่ แกนนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ จึงคิดว่า การเข้าช่วยเหลือเยียวยาร่างกายและจิตใจเบื้องต้นของผู้ได้รับผลกระทบ เป็นช่องทางหนึ่งในการช่วยสร้างสันติภาพ เพราะทำให้พวกเขาได้ระบายความทุกข์ในใจ ทำให้รู้สึกผ่อนคลายจากความรู้สึกคับแค้น ทั้งจากกาเสียชีวิตของบุคคลอันเป็นที่รักและการเข้าไม่ถึงการบริการทางสาธารณสุข และกระบวนการยุติธรรม การร่วมรับฟังปัญหา การจัดกลุ่มแพทย์อาสาลงพื้นที่ การอำนวยความสะดวกในการส่งต่อผู้ป่วย จึงช่วยให้กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบลดความรู้สึกโกรธแค้น นอกจากนี้ ยังเป็นประเด็นปัญหาเบื้องต้นที่เกิดขึ้น กับทุกคนที่อยู่ท่ามกลางความขัดแย้งอย่างยาวนานไม่ว่าจะได้รับผลกระทบโดยตรงหรือไม่ก็ตาม จึงสามารถเป็นประเด็นที่พูดคุยได้ตลอดเวลา รวมทั้งนำไปสู่การเข้าใจปัญหาอื่นๆในชีวิตที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาความยากจน

และปัญหาการเข้าไม่ถึงการบริการของรัฐ เป็นต้น และเป็นแนวทางที่ช่วยลดช่องว่างระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐได้ส่วนหนึ่ง

“ถึงแม้ตัวกลุ่มเองไม่มีความรู้เกี่ยวกับสุขภาพจิต ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่เราก็มีคู่มือเพื่อจะแก้ปัญหากลุ่มเบื้องต้น ให้กลุ่มได้ดูแลสุขภาพจิต ก่อนจะถึงมือหมอ หรือโรงพยาบาล ก่อนจะมาแบบอย่าง เราก็รื้อแร่ มีการวัดซึมเศร้าด้วยคะ มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สอนบทเรียนในเวทีต่างๆ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วม โดยสมาชิกกลุ่ม มีการระบายความรู้สึก บางที่เราอยู่บ้าน เราอาจจะร้องไม่ออก พอไปพูดคุย ร้องออกมามันก็หาย โลงไป แคได้บอก ได้พูดคุย ก็รู้สึกดี ดังนั้นเราต้องช่วยกันทำ”

(ฟาติน,สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

6. การแสวงหาความเป็นธรรม

หลังจากเหตุการณ์ความสูญเสียชีวิต แกนนนำหญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์อันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ตระหนักถึงความไม่เป็นธรรมที่เกิดขึ้นกับครอบครัวตนเองและคนในชุมชน จึงพยายามแสวงหาความเป็นธรรมด้วยการนำคดีความที่เกิดขึ้น เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม แกนนนำหญิงต่างสนับสนุนและจัดหาทุนเพื่อให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบสามารถเข้าไปให้ข้อมูลต่างๆ แก่ศาลยุติธรรม โดยไม่หวาดหวั่นเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาความยากลำบาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุนทรัพย์ การติดต่อประสานงานต่างพื้นที่ รวมทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน นอกจากนี้ พวกเธอยังช่วยหาช่องทางเพื่อให้เหยื่อที่ได้รับผลกระทบรายใหม่ ได้รับเงินเยียวยาจากทางราชการ การแจ้งถึงสิทธิของเหยื่อที่มีอยู่และควรจะได้รับ รวมทั้งการแนะนำเครือข่ายทนายความ และนักวิชาการที่สามารถให้การช่วยเหลือได้เมื่อประสบปัญหาความไม่เป็นธรรมขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นว่า แกนนนำหญิงเหล่านี้ ได้ตระหนักถึงการใช้อำนาจโดยไม่ชอบธรรมของเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจในพื้นที่ จึงต้องทำหน้าที่ในการตรวจสอบและถ่วงดุลการใช้อำนาจ รวมทั้งสะท้อนถึงความพยายามที่ต้องการให้กระบวนการยุติธรรมเป็นเครื่องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของผู้ถูกกล่าวหา และกระตุ้นกระบวนการทำงานของเจ้าหน้าที่ให้เป็นไปตามครรลองและวิถีแห่งความเป็นธรรม เพื่อแก้ไขความรู้สึกไม่เป็นธรรมที่เป็นปัญหาหลักในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

“เราเคยเชื่อว่ากระบวนการยุติธรรมจะนำไปสู่ความจริงที่ว่า สามีและลูกหลานของชาวตากใบตายเพราะอะไร ใครทำให้เขาต้องตาย...แต่พอผลตัดสินออกมาแบบนี้ ยัง

ไม่ได้รับความยุติธรรม คดีไม่น่าจะจบแบบนี้ แล้วคนผิดอยู่ตรงไหน ความยุติธรรมต้องมีคนมารับผิดชอบ เพราะว่า คือพวกเราเสียชีวิตจากการกระทำของบุคคล ของมนุษย์ ของเจ้าหน้าที่ ไม่ใช่พวกเราเสียชีวิตเอง เขาสรุปว่าขาดลมหายใจ ขาดลมหายใจจากการทับกันที่เป็นคำสั่งของเจ้าหน้าที่ ถ้ายืนพวกเราจะไม่เสียชีวิต จะไม่ขาดลมหายใจ”

(นูรีน, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553)

“จริงอยู่ที่การตายประกาศชัดออกมาแล้วว่าขาดอากาศหายใจ (จากคำสั่งของศาล) แต่ใครบ้างที่ยังไม่ตายแล้วไม่หายใจ มันไม่มี คำถามคือใครทำให้ผู้ตายขาดอากาศหายใจ ตรงนี้ต่างหากที่ก็จะอยากจะทำให้เกิดความกระจ่าง และเกิดความเป็นธรรม”

(อัสม่า, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2553)

7. การจัดตั้งกลุ่มอาชีพเพื่อแก้ปัญหาความยากจนในชุมชน

นอกจากปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้คนที่อยู่ท่ามกลางความรุนแรงแล้ว หนึ่งในปัญหาพื้นฐานของพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้คือเรื่องของความยากจน เป็นเรื่องของปัญหาปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต อันเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์ทุกคน แกนนนำหญิงมลายูมุสลิมต่างเห็นพ้องกันว่า การจัดตั้งกลุ่มเพื่อสร้างอาชีพให้แก่คนในชุมชน เป็นหนทางแก้ไขปัญหาความไม่สงบได้ เนื่องจากทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีแหล่งรายได้เป็นของตนเอง และมีความยั่งยืน มากกว่าการรอรับสิ่งของบริจาคจากหน่วยราชการหรือภาคประชาชน แม้ว่าการจัดตั้งกลุ่มในระยะแรกต้องใช้งบทุนทรัพย์ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ แต่การได้รับองค์ความรู้ในการบริหารจัดการและจัดจำหน่ายทำให้กลุ่มชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว การจัดตั้งกลุ่มอาชีพจึงสะท้อนให้เห็นถึงการแก้ไขปัญหาที่เป็นการจัดระบบตนเองให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และสภาพวิถีชีวิต เป็นการแก้ปัญหาความรุนแรงทางโครงสร้างที่เกิดขึ้น รวมทั้งตอบสนองปัญหาความต้องการปัจจัยพื้นฐานของชีวิต และสร้างความมั่นคงทางอาหารให้แก่สมาชิกในครอบครัว

“เมื่อก่อนปรึกษาเจ้าหน้าที่หลายๆเรื่อง ตอนนี่เริ่มทำโครงการเอง โดยเจ้าหน้าที่ภาครัฐให้การปรึกษา ก็จะมีการจ้างงานกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ และเยาวชนที่เป็นกลุ่มเสี่ยง มีการส่งเยาวชนไปเรียนทำดีมีอาชีพโดยการคัดเลือกจากกลุ่มเสี่ยงที่ติดยาเสพติด แล้วส่งไปที่สงขลา ให้เลือกอาชีพกันไป”

(แกนนำหญิงมลายูมุสลิม, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“มันเป็นความเดือดร้อนของชาวบ้านซึ่งเราจำเป็นต้องเข้าไปช่วยแก้ไข เพราะงบประมาณลงมาเยอะเยอะ ถ้ามองทางด้านความเป็นอยู่ของชาวบ้านยังทุกข์ยาก ยังยากลำบากอยู่เหมือนเดิม และเราก็รู้สึกไม่ยอมเหมือนกัน ไหนๆงบประมาณลงมาแล้วเราต้องดึงงบประมาณตรงนั้น เพื่อที่จะมาช่วยตั้งชุมชนให้เข้มแข็ง”

(พิรดาวส์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2553)

8. การสื่อสารสู่สาธารณะ

หลังจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เริ่มเข้าสู่ข่าวกระแสหลักของสังคมไทย เรื่องราวของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงได้รับความสนใจมากขึ้น โดยเฉพาะวิถีชีวิตของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ แขนงนำหญิงเหล่านี้ จึงมีโอกาสในการใช้สื่อสารสาธารณะเพื่อสื่อสารให้ผู้คนในสังคมไทยและสังคมโลกได้ตระหนัก รับรู้ และเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเป็นช่องทางในการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาและเรียกร้องสิทธิ ความเป็นธรรมจากรัฐบาลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางที่สร้างสรรค์ในการสร้างสันติภาพ ด้วยการให้ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างพื้นที่ ให้ได้รับรู้และร่วมกันตระหนักในปัญหาและนำไปสู่การแสวงหาหนทางในการแก้ไขต่อไปในอนาคตได้เป็นอย่างดี

จากผลการศึกษาพบว่า เนื่องจากคนทำงานในภาคประชาสังคมส่วนหนึ่งที่มีบทบาทในการช่วยเหลือเยียวยาผู้คนที่ได้รับผลกระทบ เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถในการทำงานด้านสื่อสารมวลชน ประกอบกับการตระหนักถึงความสำคัญของการสื่อสารในพื้นที่ขัดแย้ง โดยมีองค์กรสื่อในพื้นที่ซึ่งถือกำเนิดขึ้นใหม่ ไม่ว่าจะเป็น สถาบันข่าวอิศรา(isranews) ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (deepsouthwatch) นักข่าวพลเมือง เป็นต้น เป็นผู้นำหน้าในการเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด วิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ออกไปสู่การรับรู้ของสังคมไทยและต่างประเทศ เพราะเครื่องมือด้านการสื่อสารสาธารณะสามารถเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดเรื่องราวแห่งความวิตกกังวลของผู้หญิงให้ผู้อื่นรับรู้ได้เช่นเดียวกัน ซึ่งจะสามารถเป็นส่วนผลักดันสำคัญที่ผู้หญิงจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเจรจาทางการเมืองต่อไปในอนาคต(Samuel, 2001:201)

ทั้งนี้ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลและการสังเกต พบว่า แขนงนำที่มีการออกสื่อสาธารณะจะมีความเชื่อมั่นและเริ่มเป็นที่รู้จักของผู้คนไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านต่างถิ่น นักวิชาการ

และผู้มีอำนาจต่างๆ ทั้งเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตำรวจและทหาร นอกจากนี้ ยังทำให้พวกเขาได้รับการยอมรับจากคนเหล่านั้น ด้วย โดยบางส่วนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ในขณะที่บางส่วนก็ถูกทาบทามให้เข้าไปทำงานด้านการศึกษา ทั้งนี้ แกนนำผู้หญิงมลายูบางคนยังมีเงื่อนไขและมายาคติของการเป็นผู้นำ ทำให้การเข้าสู่บทบาทการทำงานการเมืองของนักขับเคลื่อนสันติภาพหญิงมลายูมุสลิมยังไม่ปรากฏเด่นชัดในช่วงเวลานี้

■ กลวิธีการดำเนินงานสันติภาพ: การใช้ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์

จากการศึกษาผ่านเรื่องเล่า ซึ่งให้เห็นถึงกลวิธีที่ผู้หญิงมลายูมุสลิมใช้ในการดำเนินการเพื่อนำไปสู่สันติภาพของชุมชนดังนี้

1. การใช้ความเป็นหญิง ความเป็นแม่ : ภาพสะท้อนการใช้ทุนวัฒนธรรมในสภาวะของการเป็นตัวตน (embodied state)

แกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมเริ่มต้นกระบวนการแสวงหาความเป็นธรรม ด้วยจิตสำนึกของความเป็นแม่ ความเป็นเมีย และความเป็นหญิง โดยไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะจิตสำนึกภายในครอบครัวเท่านั้น แต่เป็นจิตสำนึกของความเป็นผู้ดูแลคนในชุมชนเพื่อให้ได้รับความเป็นธรรมเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ได้เป็นแม่ของลูกเท่านั้น แต่เป็นแม่ของหมู่บ้านด้วย สอดคล้องกับลักษณะของผู้หญิงกับสันติภาพ ที่มักถูกเชื่อมโยงไว้กับลักษณะบุคลิกภาพตามธรรมชาติของผู้หญิงที่มีความอ่อนโยน ดูแลเอาใจใส่และรับผิดชอบสมาชิกในครอบครัว เป็นผู้ให้และผู้รักษาชีวิต โดยแนววิเคราะห์สตรีนิยมให้คุณค่าแก่ความเป็นหญิงว่าเป็นผลจากความคาดหวังทางสังคมต่อผู้หญิงในฐานะมารดาของบุตร ซึ่งได้หล่อหลอม ชัดเจนและสร้างบุคลิกลักษณะดังกล่าวอันเป็นด้านที่ตรงข้ามและแตกต่างออกไปจากผู้ชายผู้หญิงมีแนวโน้มของการเป็นผู้รักษสันติภาพ ต่อด้านสงคราม รวมถึงการแสวงหาหนทางเพื่อระงับและยุติความรุนแรงอย่างสร้างสรรค์ ขณะที่แนววิเคราะห์บทบาทหญิงชายอิสลาม ถือว่าลักษณะความอ่อนโยน ความเป็นแม่ของผู้หญิงเป็นลักษณะเฉพาะที่พระเจ้าสร้างขึ้นมาเพื่อทำให้หญิงและชายแตกต่างกัน อันส่งผลต่อการกำหนดบทบาทหน้าที่ตามแต่ละเพศ

การเคลื่อนไหวงานสันติภาพที่ขับเคลื่อนโดยผู้หญิงใช้ความเป็นหญิงและความเป็นแม่ สามารถประสบความสำเร็จได้ในช่วงเวลาและสถานที่ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมทางการเมือง แม้จะไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิของผู้หญิงเป็นอันดับแรก เพราะการเข้าร่วมของผู้หญิงครั้งแรกเกิดจากจิตสำนึกความเป็นหญิงที่ต้องการปกป้องชุมชน แต่ในระหว่างการเข้าร่วมพบเจออุปสรรคทางสังคมอันเกิดจากความเป็นผู้หญิงจึงพัฒนาเป็นความรู้สึกต้องการ

ความเสมอภาคระหว่างชายหญิง จนนำไปสู่การความต้องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์และการให้ความหมายในเรื่องความเท่าเทียมกัน (Peteet, 1991:113)

บทบาทของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงสอดคล้องกับสถานะและบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งอื่น ที่ต้องแบกรับความยากลำบากในการดำเนินชีวิต โดยส่วนมากมักใช้ความเป็นมารดา และความเป็นหญิงเพื่อช่วยลดการเผชิญหน้า ลดความกดดัน ลดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความขัดแย้ง รวมทั้งการพยายามที่จะสร้างสันติภาพอันถาวรที่หมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมและเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้น ในสังคมอันเป็นความรุนแรงทางโครงสร้างที่เกิดขึ้น กับผู้หญิงมาตลอดชีวิต ดังนั้น ความขัดแย้งจึงเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าสู่พื้นที่ใหม่เพื่อจัดสรรต่อรองกับความขัดแย้งอันนำไปสู่ความสงบเรียบร้อยและบังเกิดความยุติธรรมในสังคม

“การที่เราเป็นผู้หญิงเราจะเข้าไปหาหน่วยงานไหนเราสามารถที่จะเข้าไปหาได้ ถ้าเป็นผู้ชายจะประสานงานกับผู้ชายกันเองบางประเด็นที่มันรุนแรง แล้วมันหาข้อยุติไม่ได้มันจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความคิดที่ไม่ยอม แล้วมันจะมีปัญหาตามมา แต่ถ้าเราเป็นผู้หญิง อย่างน้อยก็เขานึกถึงความเป็นแม่ มันทำให้ลดภาพตราบนี้ลง ก็หลายรายแล้วที่ผู้หญิงเข้าไปเจรจาส่วนใหญ่แล้วจะได้ผล”

(พิรดาวลี, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2553)

“การที่กะเป็นผู้หญิงมีข้อได้เปรียบเยอะ หนึ่งสามารถ พูดแล้วเขาเชื่อ แล้วก็ความรับผิดชอบของผู้หญิง มันก็สูง”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“ผู้หญิงมีความได้เปรียบในการลงพื้นที่ ถ้าเป็นผู้ชายลงไปประชุมชน ไปพบปะค่อนข้างที่จะล่อแหลม โดยสายตาของทั้งสองฝ่ายไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่รัฐหรือฝ่ายหนึ่งเขาจะมองว่าเราไปปลุกกระดมหรือเปล่า แต่ด้วยความเป็นผู้หญิง ทำให้เรารู้สึกคล่องตัวในการลงเข้าไปในชุมชนหรือเข้าไปพบกับผู้หญิง เพราะอาจจะไม่ใช่เป้าสายตาของทั้งสองฝ่าย เวลาเข้าไปต่อรองกับผู้ชาย เขาจะรู้สึกว่าเป็นไรเพราะเป็นผู้หญิง เคยรู้สึกว่าการทำงานได้ง่ายกว่าผู้ชาย”

(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

2. การใช้ทุนสัญลักษณ์ของความเป็นเหยื่อ

ระดับความสามารถของผู้หญิงในการปรับตัวเพื่อดำรงอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ ความรุนแรง และศักยภาพในการใช้อัตลักษณ์ความเป็นเหยื่อเพื่อต่อรองทางอำนาจกับเจ้าหน้าที่ รัฐมีไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องหลายประการ เช่น ภูมิหลังทางเศรษฐกิจและสังคม ความเข้าใจด้านศาสนาและการศึกษา อายุและสถานภาพของผู้หญิงก่อนการสูญเสียบุคคลในครอบครัว การตระหนักรู้ในคุณค่าของตนเอง รวมทั้งโอกาสที่ถูกหยิบยื่นจากภาครัฐและประชาสังคม

แกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมใช้บทเรียนที่ตนเองได้รับจากความสูญเสียมาถ่ายทอดให้แก่ผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ เป็นการบทเรียนเรื่องการก้าวข้ามความเจ็บปวด ความคับแค้น การเรียกร้องสิทธิของเหยื่อ รวมทั้งเครือข่ายการทำงานที่เป็นดั่งทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ภายหลังจากที่ตนเองอยู่ในสถานะของเหยื่อ เช่น การรวมกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่สนับสนุนการเสริมสร้างศักยภาพและประสิทธิภาพในการทำงานของแกนนำผู้หญิงได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกัน สำหรับแกนนำหญิงกลุ่มที่สูญเสียจากเหตุการณ์อันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ เรื่องราวที่ประสบกับตนเองก็สะท้อนให้เห็นถึงการใช้อำนาจที่ไม่ชอบธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐให้แก่คนในสังคมได้รับรู้ รวมทั้งปัญหาในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ที่ทำให้พวกเขาต้องกลายเป็นเหยื่อซ้ำซ้อนจากโครงสร้างของสังคม

นอกจากนี้ แกนนำหญิงบางคนยังใช้ความเป็นเหยื่อเพื่อเป็นแรงผลักดันในการทำงานเพื่อพิสูจน์ศักยภาพของตนเองและชุมชน ดังนั้น ความเป็นเหยื่อที่เกิดขึ้นกับพวกเขานั้น ไม่ได้ทำให้พวกเขา รู้สึกถูกกระทำเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่กลับให้ความชอบธรรมจากสถานะเหล่านี้ ในการเรียกร้องความเป็นธรรม และสะท้อนปัญหาในการทำงานแก้ไขปัญหาต่างๆ ของรัฐบาล อีกทั้งยังถือว่าพวกเขามีความชอบธรรมในการนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาเพราะเป็นผู้ได้รับผลจากนโยบายเหล่านั้นโดยตรง ในแง่นี้ จึงทำให้เห็นว่าทุนทางสัญลักษณ์ซึ่งเป็ องค์ประกอบสำคัญที่สร้างมูลค่าและก่อผลในการครอบงำทางอำนาจในเชิงสัญลักษณ์ได้ โดยอาศัยปฏิบัติการในเชิงสัญลักษณ์มากมายที่มุ่งแปรสภาพการกระทำซึ่งมุ่งผลประโยชน์ในทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจให้กลายเป็น”การกระทำที่ไม่หวังผล” ซึ่งมีความชอบธรรมและกลายเป็นทุนที่ทำให้ผู้ครอบครองดำรงอยู่ในชนชั้นครอบงำไปได้อย่างถาวรวิเศษ (อ้างถึงใน สุภาวงศ์ 2550)

“เราเป็นผู้ได้รับผลกระทบ สิทธิพิเศษมันก็เยอะ มีภาระหน้าที่ต้องผลักดันตัวเอง เพื่อครอบครัวของตนเอง และคนในชุมชน ถ้าเรายังโกรธอยู่เราก็ไม่สามารถจะดึงอะไร จากเขามาได้”

(ฟาติน, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553)

“เราประชุมเสวนามาห้าปีแล้ว เราเป็นเหยื่อ ไปที่ไหนเค้าก็ชอบเหลือเกินที่จะเอา ผู้ได้รับผลกระทบมาโชว์ มาเป็นผู้กำกับ มาเป็นนักแสดง วันนี้ก็มาแสดงเป็นนางเอกจำ น้ำตา เข้มแข็งแล้วนะ แต่เวลาจุดประกายขึ้นมา ปมน้อยๆที่อยู่ข้างในมันก็เกิดปะทุขึ้นมา หลังน้ำตาอีก”

(พิรดาวส์, สัมภาษณ์, เมษายน 2553)

จากผลการศึกษา แม้ว่าตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาผ่านไปกว่า 7 ปี ยังไม่สามารถสะท้อน ผลของการทำงานที่นำไปสู่การหยุดยั้งความรุนแรงอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่จังหวัดชายแดน ภาคใต้ได้ แต่ความพยายามของแกนนำหญิงมลายูมุสลิมในการจัดระบบตนเองเพื่อสร้าง ความรู้สึกมั่นคงให้แก่คนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพยายามจัดตั้งกลุ่มอาชีพ การเป็นตัวกลางหรือ ตัวแทนในการประสานงานระหว่างกลุ่มชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐ การเยียวยาบาดแผลทางจิตใจ การปลูกฝังการไม่ใช้ความรุนแรงแก่เด็กและเยาวชน การดูแลให้ความรักแก่เด็กกำพร้า การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา และการสื่อสารข้อมูลสู่สาธารณะ ทำให้แกนนำเหล่านี้ กลายเป็นที่ พึ่งของชาวบ้านได้ พวกเขาเป็นดังตัวกลางในการลดช่องว่างระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน หลังจากการทำงานมีผลให้เห็นเป็นรูปธรรมในแง่ของการสามารถช่วยสร้างความเข้าใจและ ตระหนักในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิของเหยื่อ ซึ่งทำให้ได้รับการเยียวยาตามหลักเกณฑ์ทั้งในรูปของตัว เงินและการเข้าร่วมโครงการเพื่อฟื้นฟูความเป็นอยู่ของผู้ได้รับผลกระทบ รวมทั้งในกรณีที่ต้องเข้าไปสู่กระบวนการยุติธรรม ชาวบ้านได้รับรู้ถึงชะตากรรมของคนในครอบครัวที่ถูกเจ้าหน้าที่จับตัวไป การที่สามารถเข้าไปเยี่ยมเยียนและในบางรายก็สามารถประกันตัวได้ เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นการ สร้างความร่วมมือระหว่างคู่ขัดแย้งได้ตามสมควร

ดังนั้น การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพกับภาคประชาสังคมในพื้นที่ ไม่เพียงทำให้ผู้หญิงมีรายได้และสามารถช่วยเหลือครอบครัวที่มีฐานะยากจนให้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น แต่การทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมยังเป็นวิถีทางที่ทำให้พวกเขาเปลี่ยนแปลง สถานภาพ (Status) และอัตลักษณ์ (Identity) จากการเป็น “เหยื่อ” และ “ผู้พึ่งพิงทางเศรษฐกิจ” กลายเป็น “ผู้ช่วยเหลือชุมชน” และ “ผู้หาเลี้ยงครอบครัว”

กระบวนการในการสร้างสันติภาพของแกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิม จึงเป็นกระบวนการสร้างทุนทางสังคม และความร่วมมือระหว่างกัน ที่สะท้อนให้เห็นว่าถึงความสำคัญของกระบวนการมากกว่าผลสำเร็จ เพราะการสร้างสันติภาพเป็นกระบวนการที่มีพลวัตและมีความซับซ้อนซึ่งเกิดขึ้นจากบทบาท หน้าที่ และกิจกรรมต่างๆรวมทั้งการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ คนจำนวนมากที่มีทักษะที่หลากหลาย (Lederach 1995 cited in McKay & Mazurana:346) และ การสร้างสันติภาพในพื้นที่ที่เกิดขึ้น จึงเป็นกระบวนการที่เสริมสร้างพลังอำนาจนั้น ให้แก่ประชาชนธรรมดา โดยกระบวนการนี้ มีชาวบ้านท้องถิ่นเป็นผู้ดี นรนเพื่อให้เกิดกระบวนการสร้างสันติภาพเกิดขึ้น (Boulding ,1993 cited in McKay & Mazurana:346)

■ ปัญหาและผลกระทบ : เงื่อนไขที่นำไปสู่การลดน้อยถอยลงของทุนทางสังคม

จากผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและ ผลกระทบ หลังจากการทำงานสร้างสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมมีดังต่อไปนี้

1. การอยู่ในภาวะท่ามกลางเขาควาย

ตลอดระยะเวลากว่า 7 ปี แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ทหารกับประชาชนในพื้นที่จะมีแนวโน้มไปในทางที่ดีขึ้น เพราะมีการติดต่อประสานงานระหว่างกันมากขึ้น อันเนื่องมาจากการร่วมงานในโครงการพัฒนาต่างๆ แต่สำหรับความรู้สึกของแกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมและคนทำงานภาคประชาสังคมในพื้นที่ที่หลายๆคน พบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ทหารเป็นไปในลักษณะที่สามารถทำงานร่วมกันได้ แต่ก็ยังคงมีความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจ ดังนั้น เมื่อแกนนำหญิงคนใดที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐบ่อยครั้งทั้งในลักษณะของการขอความช่วยเหลือเร่งด่วนและร่วมโครงการพัฒนาต่างๆ เพื่อนสมาชิกทั้งที่เป็นเหยื่อและองค์กรภาคประชาสังคมก็จะเริ่มตักเตือนในเรื่องการวางตัว และระมัดระวังความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและครอบครัว รวมทั้งการให้ข้อมูลต่างๆ แก่ทางเจ้าหน้าที่รัฐ โดยหากแกนนำหญิงคนนั้นไม่สามารถทำตามคำแนะนำได้ ก็จะมีปฏิกริยาจากองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่ที่ด้วยการลดระดับความสัมพันธ์ลง เช่น การไม่เชิญไปร่วมงานหรือกิจกรรมที่องค์กรจัด เนื่องจากเกรงความไม่ปลอดภัยหากยังมีการร่วมงานกันต่อไป ขณะเดียวกัน แกนนำหญิงก็ให้คำอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนไประหว่างตัวพวกเธอเองกับเจ้าหน้าที่ทหารว่า เนื่องมาจากเธอต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติเพราะยังต้องอยู่ร่วมกันในพื้นที่อีกยาวนาน อีกทั้ง เมื่อเกิดสภาวะความจำเป็นทางเศรษฐกิจของครอบครัวและชุมชนของเธอก็มักได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ทหารอย่างทันท่วงทีเสมอมาก ในขณะที่ไม่สามารถได้รับความช่วยเหลือจากส่วนอื่นๆของสังคม (ผู้ได้รับผลกระทบหญิง สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2553) ปัญหา

ที่เกิดขึ้น ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า ความไม่ไว้วางใจในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงมีอยู่อย่างกว้างขวาง แม้ว่าภาครัฐและทหารพยายามสร้างความเข้าใจกับประชาชน แต่สืบเนื่องมาจากความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมยังไม่สามารถนำมาซึ่งความเป็นธรรมให้แก่เหยื่อได้ ดังเช่นผลการตัดสินเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐที่ผ่านมา โดยเฉพาะจากกรณีเหตุการณ์ตากใบที่ไม่สามารถลงโทษเจ้าหน้าที่ที่กระทำผิดความผิด การให้ความไว้วางใจแก่ทหารที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จึงเกิดขึ้นได้ยากเช่นเดียวกัน รวมทั้งส่งผลกระทบต่อขวัญกำลังใจของเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าหน้าที่เหล่านี้ เพราะสภาพปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชนที่ผลักดันให้พวกเขาต้องดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยยังชีพในการเลี้ยงดูสมาชิกของครอบครัว(อิสรยา จามจุรี, **สัมภาษณ์**. 3 มีนาคม 2553) จึงจำเป็นต้องปฏิสัมพันธ์กับองค์กรหรือหน่วยงานซึ่งได้รับงบประมาณจากภาษีของพวกเขาค่อนข้างยากที่จะหลีกเลี่ยง

2. ความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตของตนเองและครอบครัว

ในกรณีของแกนนำหญิงมลายูมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่สีแดง และทำงานสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ทหาร เคยถูกข่มขู่คุกคามเอาชีวิตจากกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบทั้งทางโทรศัพท์และทางจดหมาย โดยให้เหตุผลว่า งานที่พวกเขาทำนั้นเป็นการทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนของรัฐไทย จึงถือเป็นปฏิปักษ์กับกลุ่มขบวนการ ในขณะที่แกนนำหญิงบางคนก็ได้ถูกหมายเรียกจากทางราชการเพื่อเข้าไปให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่ เพราะทำหน้าที่เป็นตัวแทนชาวบ้านในการต่อสู้เพื่อเอาผิดกับเจ้าหน้าที่รัฐที่ใช้อำนาจเกินขอบเขต นอกจากนี้ สมาชิกที่เป็นผู้ขายในครอบครัวของแกนนำหญิงคนหนึ่งก็ถูกออกหมายจับ โดยแจ้งข้อหาว่าเข้าไปเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งที่ในวันดังกล่าวอยู่กับครอบครัว สิ่งเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งรุนแรงเกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย นักเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพมักจะถูกผลักดันเข้าสู่ความขัดแย้งเหล่านี้ และถูกมองว่าเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทำให้การทำงานแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งลำบากมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีความเสี่ยงต่อการถูกผลักดันให้เป็นคนฝ่ายตรงข้ามและง่ายต่อการพร้อมที่จะถูกทำร้ายไม่ว่าคนเหล่านี้ จะเป็นใครหรือทำงานอะไรก็ตาม

3. ความไม่โปร่งใสในการทำงานขององค์กรภาคประชาสังคม

หลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ งบประมาณที่จัดสรรลงไปแก้ปัญหาในพื้นที่ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคมมีเป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปของเงินเยียวยาชดเชยและทุนการศึกษา รวมทั้งงบประมาณสำหรับการบริหารพัฒนาพื้นที่ ซึ่งหน่วยงานและองค์กรต่างๆในพื้นที่ต่างเร่งรัดจัดทำโครงการต่างๆเพื่อขอรับงบประมาณในการบริหารจัดการ นอกจากนี้ กลุ่มองค์กรภาคประชาสังคมก็ได้รับงบประมาณจากองค์กรระหว่างประเทศและ

หน่วยงานภาครัฐเพื่อให้การช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้คนที่เข้าไปเกี่ยวข้องในการทำงานด้านนี้ ต่างก็รับทราบถึงปริมาณมหาศาลงบประมาณที่ลงมาสู่ภาคใต้ แต่ในขณะเดียวกัน การบริหารที่ยังไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้ไม่มีความโปร่งใสในการจัดการงบประมาณ ซึ่งได้นำไปสู่ความแตกแยกในหมู่สมาชิกที่เข้ามารวมกลุ่มกัน ดังสะท้อนให้เห็นในบทสัมภาษณ์

“ทำงานแบบนี้ก็มีคนว่าบ้าง บอกว่าเรากินเงิน ในกลุ่มตากใบ ค่าโทรศัพท์บางเดือนที่ไม่มี(จ่าย) ก็ไปติดไว้ก่อนแล้วก็ค่อยมาจ่ายทีหลัง เกือบจะหยุด(ทำงาน) หลายครั้งแล้วเพราะรู้สึกเจ็บใจในคำพูดของคน ก็มีคนที่อิจฉา แต่เราก็ เนียด(เจตนา)ว่าเราช่วยเหลือคนเพื่ออัลลอฮ์ ถ้าเราทำได้ เราก็ทำ”

“มีเงินลงมาเยอะ แต่ทำไมไม่เห็นมาถึงเราเลย บางทีเค้าก็ใช้จากที่เราได้รับผลกระทบเพื่อของบ”

(ผู้ได้รับผลกระทบรายหนึ่งสัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2553)

5.4 ทูทางสังคม: การใช้เพื่อเข้าถึงทรัพยากรและการก่อรูป

จากการศึกษาพบว่า ทูทางสังคม (Social capital) ซึ่งหมายถึงการมีความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีเครือข่ายทางสังคมประเภทต่างๆ มีผลต่อระดับความสามารถในการปรับตัวของแกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับครัวเรือนผู้วิจัยจึงยกกรณีตัวอย่างสามกรณี เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทูทางสังคม ในฐานะเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่างของศักยภาพในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตของผู้หญิงมลายูมุสลิม เพราะการใช้ทูทางสังคมมีความสำคัญสำหรับคนจนชายขอบเป็นพิเศษ เพราะคนเหล่านี้ มีข้อจำกัดในการเข้าถึงทุนอื่นๆ จึงต้องใช้ทูทางสังคมเพื่อช่วยให้เข้าถึงทุนต่างๆ ที่ขาดแคลน เช่น การใช้ทูทางสังคมเพื่อจัดตั้งกลุ่มอาชีพและทำเกษตรพอเพียง การใช้ทูทางสังคมเพื่อช่วยเหลือเหยื่อรายอื่นและการใช้ทูทางสังคมเพื่อระดมความช่วยเหลือแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทางการเงินในครอบครัวซึ่งเป็นวิธีการที่ชาวบ้านแปรทูทางสังคมให้เป็น ทุนทางการเงินอีกรูปแบบหนึ่งที่ชาวบ้านใช้เพื่อให้มีเงินสดมาใช้จ่ายในยามจำเป็น เพราะพวกเขาไม่มีการถือครองทรัพย์สินและมีรายได้ไม่แน่นอน

กรณีตัวอย่างแรกคือการปรับตัวเข้าสู่การจัดตั้งกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของกรณีศึกษาในอำเภอโคกโพธิ์ จปัตตานี แม้ว่าทางแกนนำและสมาชิกที่ต้องการจัดตั้งกลุ่มเพื่อประกอบอาชีพจะไม่มีทุนทางการเงิน และความรู้ในการดำเนินการ แต่แกนนำมีทุนทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ สมาชิกที่มีความตั้งใจในการหารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัว และมีทูทางสังคมหรือเครือข่ายทาง

สังคม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ทหารระดับสูงที่ทำโครงการพัฒนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แกนนำจึงสามารถเข้าถึงข้อมูลการจัดตั้งกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของทหารที่พยายามหาพื้นที่เพื่อสร้างกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการสร้างกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มแกนนำหญิงคนนี้ สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกในการหารายได้เพื่อจุนเจือครอบครัว รวมทั้งสามารถลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เนื่องจากสมาชิกทุกคนจะได้รับผักและปลาที่ร่วมกันปลูกและดูแลเป็นผลตอบแทน ในขณะที่หากมีเหลือก็จะจัดจำหน่ายและนำรายได้มาจัดสรรแก่สมาชิกและใช้เป็นต้นทุนในการดำเนินการต่อไป นอกจากนี้ ทางกลุ่มยังทำขนมตั้งขายในร้านน้ำชาของหมู่บ้านเป็นอาชีพเสริมในช่วงที่รอพืชสวนครัวเติบโตเพื่อนำมาบริโภคและจัดจำหน่าย จะเห็นได้ว่า ลักษณะของอาชีพดังกล่าวสามารถทำได้ในหมู่บ้าน ทำให้ผู้หญิงไม่ต้องออกเดินทางไปนอกหมู่บ้าน รวมทั้งยังสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เคยประกอบอาชีพทำนาและรับจ้างกรีดยาง อีกทั้งยังสามารถรับงานมาทำที่บ้านได้ และสามารถทำควบคู่ไปกับการทำงานอื่นๆ เช่น การทำงานบ้านและเลี้ยงดูลูกแม้ว่ารายได้จากการทำงานลักษณะนี้ จะไม่มากเท่าใดนัก แต่ก็สามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายในการเดินทางและค่าอาหารของครอบครัวได้บ้างตามสมควร

สำหรับการจัดหาช่องทางการจัดจำหน่ายผักปลอดสารพิษและขนมของกลุ่มนี้ แกนนำซึ่งเป็นที่รู้จักและติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการและเจ้าที่ทหารอยู่เป็นประจำ จะได้รับการติดต่อเพื่อไปวางจำหน่ายเมื่องานประเพณีต่างๆของอำเภอ รวมทั้งเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานร่วมกัน ก็พยายามช่วยจัดหาตลาดเพื่อจัดจำหน่ายให้แก่กลุ่มด้วย โดยปัจจุบันมีเครือข่ายที่ทำงานในต่างประเทศสั่งซื้อ อสินค้า จึงทำให้กลุ่มมีรายได้จากการจำหน่ายสินค้าอยู่เสมอ นอกจากนี้ การบริหารจัดการภายในกลุ่ม ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์ความเป็นพี่น้องและการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่า การนำทุนทางสังคมมาใช้แก้ปัญหา ตอบสนองความต้องการ และสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนผ่านการจัดการทุนทางสังคมในกิจกรรมต่างๆ ตัวอย่างเช่นกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงและฟาร์มตัวอย่างของชุมชนเพื่อจัดหาทุนไว้ใช้ในหมู่บ้าน ได้งบประมาณสนับสนุนการก่อตั้งจากรัฐ มีการบริหารอย่างเป็นระบบ มีคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ที่เน้นการจัดการแบบยืดหยุ่นช่วยเหลือกัน เพื่อให้ทุกคนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้ชุมชนเริ่มเห็นประโยชน์ของการรวมตัว เกิดความเข้มแข็ง

เนื่องจากโครงการเศรษฐกิจพอเพียงและฟาร์มตัวอย่าง ดำเนินการภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐ ทำให้ผู้ที่เข้าถึงการจัดตั้งกลุ่มอยู่ในวงจำกัดเฉพาะกลุ่มคนที่ยอมรับและมีความไว้วางใจการช่วยเหลือจากทหารและเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น รวมทั้งเป็นชุมชนที่อยู่ใน

กลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาของภาครัฐ เมื่อประสบความสำเร็จ แกนนำกลุ่มผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบในชุมชนอื่นที่ต้องการหันมาทำเช่นนี้ ก็ไม่สามารถทำได้แม้ว่าจะมีเงินลงทุนและความรู้ เพราะหากสมาชิกในชุมชนไม่ยอมรับการเข้ามาของทหารก็ไม่สามารถจัดตั้งกลุ่มในชุมชนได้กรณีนี้ แสดงให้เห็นว่าภาษีทางสังคมมีผลกระทบทั้งในแง่ของการผนวกรวม(Inclusion) และการกีดกัน(Exclusion) โอกาสในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มต่างๆในชุมชน เพราะการมีทุนทางสังคมอาจจะเอื้อประโยชน์ให้แก่คนบางกลุ่มเช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน หรือกลุ่มเพื่อนสนิท ให้สามารถเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งนำไปสู่การเข้าถึงทุนอื่นๆ เช่น ทุนทางการเงิน ที่ดิน ความรู้ แต่ขณะเดียวกันกลับกีดกันคนอื่นออกไปทำให้ศักยภาพในการประกอบอาชีพทางเลือกลดลงไปและอาจเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชนมากขึ้น(Social stratification)

กรณีตัวอย่างที่สอง ได้แก่ การใช้เครือข่ายทางสังคมที่รู้จักทั้งคนทำงานในภาคประชาสังคมและเจ้าหน้าที่รัฐที่มีตำแหน่งระดับสูงตรวจสอบและถ่วงดุลการทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานในพื้นที่ที่มีการออกหมายเรียกหรือจับกุมตัวชาวบ้านโดยไม่ชอบธรรม ดังเช่นในกรณีของแกนนำหญิงคนหนึ่งที่มีบทบาทและเป็นที่รู้จักในชุมชนมักได้รับการร้องเรียนจากชาวบ้านในพื้นที่ถึงการถูกเจ้าหน้าที่เรียกตัวเพื่อไปสอบปากคำหรือบางครั้งก็เป็นการถูกออกหมายจับโดยไม่ชอบ ในขณะที่แกนนำบางคนยังโดนออกหมายเรียกเพื่อไปให้ปากคำกับเจ้าหน้าที่รัฐหลังจากเข้าร่วมการเป็นผู้ประสานงานในคดีตากใบ นอกจากนี้ สมาชิกในครอบครัวของแกนนำหญิงคนหนึ่งเคยถูกออกหมายจับว่ามีส่วนเกี่ยวกับคดีวางระเบิดในพื้นที่ โดยกระบวนการจัดการเพื่อให้ตนเองและคนใกล้ชิดสามารถรอดพ้นจากการปฏิบัติหน้าที่โดยไม่ชอบของเจ้าหน้าที่ ในช่วงปีแรกๆของการทำงาน เริ่มต้นด้วยการประสานกับหน่วยงานภาคประชาสังคมในพื้นที่เพื่อให้ช่วยดำเนินการประสานกับเจ้าหน้าที่ระดับสูงที่มีอำนาจเกี่ยวข้อง ต่อมาเมื่อแกนนำหญิงเหล่านี้ เริ่มเป็นที่รู้จักและมีความสนิทสนมคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่รัฐ องค์กรอิสระ เช่น กรรมการสิทธิมนุษยชน และหน่วยงานภาคประชาสังคม พวกเขาประสานโดยตรงกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ช่วยเหลือ ตรวจสอบการออกหมายจับ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ก็สามารถรอดพ้นจากการถูกดำเนินคดีในเวลาต่อมา ในแง่นี้จึงนับว่าทุนทางสังคมที่สร้างขึ้นใหม่นี้ ถือเป็นทรัพยากรใช้ความสัมพันธ์ทางสังคมให้เป็นแหล่งข้อมูลหรือช่องทางการสื่อสาร รวมทั้ง ทุนทางสังคมโดยตัวของมันเองนั้นเป็นตัวกลางในการเข้าถึงปัจจัยการผลิตหรือทุนอื่น เช่น ข่าวสารข้อมูล ทุนมนุษย์(Human capital) ทุนทางการเงิน เป็นต้น ในราคาที่ถูกลง โดยผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมนั่นเอง ดังนั้น ทบทวนพิจารณาในทาง

เศรษฐกิจศาสตร์แล้ว ทุนทางสังคมให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้โดยผ่านสองช่องทางคือ ลดต้นทุนทางธุรกรรม และลดต้นทุนการตรวจสอบดูแล

กรณีตัวอย่างที่สาม ได้แก่ การใช้เครือข่ายทางสังคมเพื่อทุนทางการเงินในภาวะคับขันของครอบครัว โดยส่วนมากของผู้ได้รับผลกระทบมักเป็นครอบครัวที่มีฐานะยากจน โดยเฉพาะครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้น ปัญหาทางด้านการเงินที่เกิดขึ้นของครอบครัวเหล่านี้ หลังจากการสูญเสียกำลังหลักของครอบครัวจึงตกเป็นภาระความรับผิดชอบของสมาชิกที่เหลือซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง กณีแกนนำหญิงมลายูมุสลิมคนหนึ่ง ซึ่งต้องเข้าไปจัดการปัญหาค่าเทอมของน้องๆ ซึ่งเธอเองไม่มีเงินจำนวนที่มากพอเพื่อที่จะไปจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น จึงประสานไปยัง เจ้าหน้าที่ทหารของกอรมน. ท่านหนึ่ง เพื่อให้ช่วยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งก็ได้รับความช่วยเหลือในการประสานงานกับทางมหาวิทยาลัยเพื่อชำระค่าเทอมที่ล่าช้า จนครอบครัวของเธอสามารถผ่านพ้นวิกฤติด้านการเงินนี้ไปได้ แม้ว่าการประสานงานกับหน่วยงานทหารซึ่งเคยเป็นหน่วยงานที่เธอเองและคนในชุมชนรู้สึกไม่พอใจจากการปฏิบัติงานที่ผ่านมา จนเป็นเหตุให้เธอต้องสูญเสียพ่อซึ่งเป็นกำลังหลักของครอบครัวไปอย่างไม่วันหวนกลับ แต่ภายหลังการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขปัญหาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของหน่วยงานทหารด้านพัฒนาที่ทำให้ประชาชนในพื้นที่บางส่วนเริ่มยอมรับการทำงานมากขึ้น ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่จึงต้องปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ทหารที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ ซึ่งถือว่าเป็นสายสัมพันธ์ที่ก่อกำเนิดขึ้นใหม่ท่ามกลางความขัดแย้งรวมทั้งใช้สายสัมพันธ์เหล่านี้เพื่อบรรเทาปัญหาเฉพาะหน้าทางการเงินของตนเองและครอบครัว

จากการศึกษาข้างสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการแปลงทุนทางสังคมเพื่อรักษาและยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครอบครัว เนื่องจากบทบาทในเชิงจารีตประเพณีของผู้หญิงในฐานะผู้จัดการภายในครัวเรือนและผู้ประสานสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ ทำให้ผู้หญิงมีศักยภาพในการแปลงทุนทางสังคมมากกว่าคนกลุ่มอื่น จะเห็นได้จากการจัดแบ่งอาหารให้แก่เครือญาติ และการไปช่วยแรงงานกรณีที่มีงานศพหรือมีงานบุญต่างๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานเมาลิด งานจัดหารายได้เพื่อเป็นทุนการศึกษาโรงเรียนตาดีกา¹⁴ เป็นต้น แกนนำหญิงมลายูมุสลิมยังคงให้ความสำคัญกับการให้ความช่วยเหลือเพื่อนบ้านอย่างสูง แม้จะไม่สามารถช่วยเหลือเป็นตัวเงินได้ ก็ยังให้ความสำคัญกับการเอาของไปช่วยงาน หรือการช่วย

¹⁴ โรงเรียนตาดีกา หมายถึง โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามที่ ฐานให้แก่เยาวชนมุสลิมในชุมชน ซึ่งมักทำการเรียนการสอนในช่วงเย็นช่วงค่ำของวันธรรมดาหรือช่วงกลางวันของวันเสาร์อาทิตย์ ทั้งนี้ เนื่องจากอิสลามถือว่าเป็นความจำเป็นของชุมชนที่ตั้งปลูกฝังและสั่งสอนให้เด็กมุสลิมต้องเรียนรู้หลักการศาสนาตั้งแต่เด็ก

แรงงาน ซึ่งสะท้อนว่าแก่นนำหญิงเหล่านี้ ยังคงให้ความสำคัญกับการรักษาสายสัมพันธ์ภายในชุมชนเอาไว้ หรือพูดอีกอย่างก็คือพวกเธอยังคงให้ความสำคัญกับการผลิตซ้ำ ความเป็นชุมชน การรักษาสายสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติและชุมชน เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการระดมความร่วมมือ หรือเพื่อดำเนินกิจกรรมอื่นๆ

นอกจากนี้ การมีทุนทางสังคมของชายหญิง นับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่กำหนดความสามารถในการปรับตัวของชายหญิง ในการแปลงทุนทางสังคมและเข้าถึงทุนต่างๆ ของแก่นนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขอื่นๆหลายประการ เช่น เพศภาวะ ชนชั้น นอายุ ความเป็นชาติพันธุ์ ประสบการณ์การทำงาน และลักษณะของเหตุการณ์ความสูญเสียที่เกิดขึ้น กับครอบครัว เป็นต้น พื้นฐานสำคัญของทุนทางสังคมในชนบท คือการมีเครือข่ายทางสังคมที่วางอยู่บนพื้นฐานการแต่งงานและความเป็นเครือญาติ ผู้หญิงสามารถใช้ทุนทางสังคมได้มากกว่าผู้ชายเป็นเพราะผู้หญิงใช้บทบาทของการเป็นผู้จัดการครัวเรือนและการเป็นผู้ประสานความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติ เช่น หรือทำบุญในงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน มักจะซื้อผลไม้หรือจัดแบ่งอาหารที่ตนเองทำขึ้น ให้ญาติทั้งสองฝ่ายเป็นประจำ การไปช่วยแรงงานหรือทำบุญในยามที่มีงานประเพณี เป็นต้น ซึ่งบทบาทของผู้หญิงดังกล่าวช่วยให้ผู้หญิงสามารถเข้าถึงทุนทางสังคมทั้งฝ่ายตนเองและฝ่ายของสามีเพื่อแปรเป็นทุนอื่นๆ หรือปรับเปลี่ยนเงื่อนไขการดำรงชีพให้ดีขึ้น

จากการที่แก่นนำหญิงเหล่านี้ สามารถเข้าถึงทุนที่จำเป็นต่อการยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพ เช่น ทุนทางการเงิน ทุนทางการเมือง ทำให้สามารถแปลงทุนต่างๆ เพื่อยกระดับปัญหาความเดือดร้อนของตนเองและชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ ในขณะเดียวกัน พวกเธอก็สามารถเข้าถึงรายได้จากการทำกิจกรรมเพื่อขับเคลื่อนงานสันติภาพ การเข้าถึงทุนต่างๆ อย่างหลากหลายจึงนับเป็นเงื่อนไขที่ทำให้แก่นนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ สามารถต้านทานกับความเสี่ยงจากการทำงานขับเคลื่อนสันติภาพท่ามกลางความขัดแย้งที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ซึ่งเป็นปัญหาที่ผู้คนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องเผชิญ ในขณะที่การปรับเปลี่ยนรูปแบบความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ทหารที่เคยเป็นคู่ขัดแย้ง มาสู่การเป็นผู้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้แก่นนำหญิงเหล่านี้ สามารถนำเงินจากโครงการพัฒนาต่างๆของรัฐมาลงทุนเพื่อสร้างอาชีพ และส่งเสริมรายได้ให้แก่ครัวเรือนอื่นๆที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ด้วยเช่นเดียวกัน

การที่ครอบครัวในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่จะต้องเผชิญกับปัญหาความรุนแรงดูเหมือนว่า “ทุนทางสังคม” สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่นได้คืออย่างหนึ่ง กรณีศึกษา ได้บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “คนต่างศาสนา” ที่มีความสัมพันธ์ระดับแนวราบ

และความสัมพันธ์ “แนวดิ่ง” ระหว่างรัฐและประชาชนในท้องถิ่น ที่ดูเหมือนว่า ระยะห่างของความสัมพันธ์แนวดิ่ง หรือความกระชับความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่บางส่วน ได้ทำให้ “ความไว้วางใจ” เพิ่มขึ้น กับคนบางกลุ่ม ขณะที่บางส่วนก็กลายเป็นความผกผันแปรเปลี่ยน ทำให้ชุมชนปริแยก แม้ว่ากรณีที่ได้หยิบยกมาศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ได้ช่วยให้เห็น “ทุนทางสังคม” ที่มีอยู่ ได้สร้างความเข้มแข็งของชุมชน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความรุนแรงที่เกิดขึ้น ในขณะที่โครงการช่วยเหลือของกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ และบทบาทหน้าที่ของรัฐ ได้ขยายความคิดไปคนละทิศละทาง

● การก่อรูปทุนทางสังคมท่ามกลางการแก้ไขปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ท่ามกลางความรุนแรงที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า มีการก่อรูปทุนทางสังคมเกิดขึ้น ในหลากหลายหลาย ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน จังหวัดชายแดนภาคใต้ สังคมชาติและสังคมโลก จากการที่ครอบครัวได้รับผลกระทบจากความสูญเสียบุคคลในครอบครัว โดยในครอบครัวเมื่อขาดเสาหลัก ก็ทำให้ผู้ เป็นมารดาหรือคนที่เหลืออยู่ มีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน หยิบยื่นความช่วยเหลือแก่ อกุลทั้งตัวในรูปของตัวเงินและกำลังใจ ในขณะที่ในชุมชนหนึ่ง ที่ประสบเหตุการณ์ ผู้คนก็ต่างแสดงให้เห็นถึงความเป็นพี่น้องไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดก็ตาม เพราะต่างก็ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงด้วยกันทั้งสิ้น ส่วนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับประชาชน ยังไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความไว้วางใจได้ทุกกรณี แต่บทบาทการสร้างสันติภาพของกลุ่มแกนนำหญิงมลายูมุสลิม ก็เป็นพื้นที่ส่วนตัวน้อยที่ขับเคลื่อนการสร้างสายสัมพันธ์และก่อรูปทุนทางสังคมระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ทหารผ่านการเข้าร่วมโครงการต่างๆ

ทุนทางสังคม (social capital) ที่มีบทบาทในเรื่องนี้ นี้ มีได้หลายประเภท อย่างไรก็ตาม มิใช่ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ในหมู่บุคคลหรือผู้ สงเคราะห์ผู้ ประสบภัย หรือในหมู่ชุมชนที่เดือดร้อนด้วยชะตากรรมเดียวกัน แต่ที่โดดเด่นกว่านี้ นี้ ได้แก่ ทุนทางสังคมอีกประเภทหนึ่ง อันได้แก่ทุนที่มีบทบาทเป็นสะพานเชื่อมโยง (bridging social capital) ระหว่างผู้มีความรู้ สึกมีส่วนเกี่ยวข้อง แต่อยู่ต่างสาขา ต่างสายงานและต่างฐานะในระบบเศรษฐกิจสังคม

แต่เดิม ทุนทางสังคมประเภท “สะพานเชื่อม” ในสังคมไทย อาจมีอยู่บ้าง ในลักษณะความเมตตาสงสาร และการมีน้ำ ใจช่วยเหลือคนตกทุกข์ได้ยากเป็นทุนทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญกับศาสนธรรมอยู่แล้ว แต่ท่ามกลางการเติบโตของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมและการแข่งขัน ทุนทางสังคมประเภทนี้ ย่อมถูกกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงหรือ

ถูกบ่อนทำลายไปเป็นอันมาก วัฒนธรรมตัวใครตัวมัน ที่ใครที่มัน และการเน้นความสำเร็จส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาวิจัยพบว่า ในการรับมือกับปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้นเกิดความร่วมมือในรูปแบบโครงการให้ทุนการศึกษาและโครงการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพของประชาชนและผู้ได้รับผลกระทบ รวมทั้งการเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าจากพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น โครงการให้ทุนการศึกษาจากภาคธุรกิจเอกชนของบริษัทปูนซีเมนต์ โครงการรับซื้อ อลูมิเนียมที่ไม่มีเมล็ดยางและโครงการการมอบทุนการศึกษาและอุปกรณ์การเรียนให้แก่เด็กและเยาวชนที่ได้รับผลกระทบของบริษัท บางจากปิโตรเลียม จำกัด(มหาชน)) เป็นต้น โดยเป็นความร่วมมือในหมู่นักธุรกิจ บริษัท และเครือข่ายแนวไขว้ระหว่างคนในชุมชน ผู้ประสพภัยกับคนภายนอก

นอกจากนี้ จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีการก่อรูปของทุนทางสังคมข้ามภูมิภาคและข้ามศาสนา ระหว่างชุมชนสันติอโศกซึ่งเป็นองค์กรทางพุทธศาสนาในพื้นที่จังหวัด กับครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบและคนทำงานภาคประชาสังคม โดยมีกิจกรรมการเยี่ยมเยียน ให้กำลังใจ ครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบ และกิจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีชีวิตระหว่างสองศาสนารวมทั้งความร่วมมือระหว่างองค์กรต่างประเทศ เช่น Canada fund European Union Oxfam เป็นต้น ซึ่งองค์กรเหล่านี้ เข้ามาให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบผ่านองค์กรประชาสังคมในพื้นที่ ทำให้เกิดเป็นเครือข่ายการทำงานภาคประชาสังคมระดับนานาชาติ เครือข่ายต่างๆที่เกิดขึ้น ข้ามภูมิภาคและสังคมโลก นอกจากนี้จะสะท้อนให้เห็นบทบาทของทุนทางสังคมในช่วงภัยจากความรุนแรงแล้ว ยังเป็นดังโครงข่ายสังคม (social safety net) ที่ช่วยรองรับผู้ตกทุกข์ได้ยากเมื่อเกิดภาวะวิกฤติอีกด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ผู้หญิงมุสลิม การเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ นั้น มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ กล่าวคือ หนึ่ง เพื่อศึกษาบริบทเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสู่การทำงานสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สอง เพื่อศึกษาบทบาทการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และทำงานเพื่อขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งไปสู่สันติภาพ และ สาม เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สืบเนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าตลอดระยะเวลา 7 ปีที่ผ่านมา ภาพของผู้หญิงมุสลิมที่อยู่ท่ามกลางความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ถูกมองว่าเป็นเหยื่อ ที่ต้องสูญเสียสามี ลูกชาย หรือญาติพี่น้องในครอบครัวและชุมชน แต่กลุ่มผู้หญิงมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจำนวนหนึ่ง ไม่ได้ยินยอมอยู่ในสถานะความเป็นรองภายใต้ความเป็นเหยื่อหรือผู้ถูกกระทำเท่านั้น มีการรวมตัวกันของผู้หญิงที่สูญเสียสามี ลูกชาย และญาติใกล้ชิดซึ่งเสียชีวิต ถูกบังคับให้สูญหาย ถูกจับกุมหรือควบคุมตัวการรวมกลุ่มของผู้สูญเสียเหล่านี้ ส่วนใหญ่ได้รับการกระตุ้นและสนับสนุนจากองค์กรภายนอก จากภาครัฐและภาคประชาสังคมทั้งในประเทศและต่างประเทศส่งผลให้ผู้หญิงมุสลิมกลุ่มนี้ สามารถข้ามพ้นวิกฤตของชีวิตที่เกิดขึ้นจากความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ไปสู่การเป็นนักขับเคลื่อนสันติภาพที่การเข้าสู่กระบวนการทำงานของภาคประชาสังคม โดยช่วยฟื้นฟูและเยียวยาความเจ็บปวดทั้งทางร่างกายและจิตใจของผู้คนต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไปทั้งพุทธและมุสลิม รวมทั้ง การเรียกร้องความเป็นธรรมด้วยการใช้สันติวิธีและกระบวนการยุติธรรม

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยมีวิธีการเก็บข้อมูลหลายวิธี ได้แก่ การศึกษาเอกสารงานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก (indepth - interview) ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสังเกตการณ์ภาคสนาม (field observation) การศึกษาผ่านเรื่องเล่า (narrative) และการสืบประวัติชีวิต (life history) รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (documentary research) และการนำเสนอในเวทีสาธารณะของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบ เพื่อนำมาใช้ประกอบการศึกษาครั้งนี้ ด้วยโดยมีกรณีศึกษา 9 ราย และผู้ให้ข้อมูล

สำคัญ(key informant) ซึ่งเป็นคนทำงานในภาคประชาสังคม สมาชิกในครอบครัวของกรณีศึกษา สำหรับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในการศึกษาคั้งนี้ ประกอบด้วยแนวคิดทุนทางสังคม แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดทุนทางสัญลักษณ์แนวคิดเรื่องการสร้างสันติภาพของผู้หญิงรากหญ้าและแนวคิดเรื่องบทบาทหญิงชายในอิสลาม

สำหรับการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานไว้ว่า ภายใต้บริบทของความรุนแรงและอิสลาม ผู้หญิงมุสลิมที่สามารถเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเหยื่อสู่การทำงานสันติภาพโดยใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมและการสร้างทุนทางสังคมใหม่

สรุปผลการศึกษา

1. จากผลการศึกษา พบว่า บริบทเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบสามารถพิจารณาได้ 2 ลักษณะ กล่าวคือ บริบทของการใช้ทุนที่มีอยู่เดิมและบริบทของทุนทางสังคมที่ถูกสร้างใหม่

ภายใต้บริบทของทุนที่มีอยู่เดิม การเปลี่ยนผ่านจากการเป็นเหยื่อที่มีความรู้สึกโกรธแค้นและเกลียดชังฝ่ายตรงข้าม ทุกข์ทรมานใจจนไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข รวมทั้งการขอรับความช่วยเหลือจากผู้อื่นเพียงอย่างเดียว เมื่อประสบกับความสูญเสียอันไม่เคยคาดหมายมาก่อน มาสู่การเป็นผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพที่นอกจากจะเป็นผู้นำและเป็นที่ยึดของคนในครอบครัวที่สามารถยืนหยัดด้วยตนเองแล้ว ยังมีฐานะของการเป็นผู้ให้ ผู้ช่วยเหลือรวมทั้งมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพที่นำไปสู่การลดความขัดแย้งภายในชุมชนของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นั้น จากผลการศึกษา พบว่า ความศรัทธาและวิถีปฏิบัติที่มาจากคำสอนของศาสนาอิสลามที่ตนเองยึดถือและความสัมพันธ์ที่แนบแน่นของสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้านและสถาบันทางสังคมในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ เป็นสิ่งสำคัญที่เอื้ออำนวยให้ผู้หญิงเหล่านี้ ผ่านวิกฤตที่เกิดขึ้น ในชีวิต ในขณะที่ความสามารถในการสื่อสารได้สองภาษา คือภาษาไทยและภาษามลายู รวมทั้งความเป็นผู้หญิงและความเป็นแม่ประกอบเป็น “ทุนเดิม” ที่ทำให้พวกเขาก้าวสู่การทำงานขับเคลื่อนสันติภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้บริบทของความรุนแรง

หลักคำสอนและวิถีปฏิบัติของศาสนาอิสลามเป็นตัวกำหนดโครงสร้างทางสังคมของมุสลิม เพราะศาสนาอิสลามไม่ได้แยกวิถีการดำเนินชีวิตระหว่างเรื่องทางโลกกับเรื่องทางธรรมออกจากกัน แต่ทุกมิติมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกลายเป็นวิถีดำเนินชีวิต (way of life) ที่มีความเชื่อมโยงส่งผลต่อกันของการดำเนินชีวิตบนโลกนี้ (ดุนยา) และโลกหน้า (อาคีเราะฮ์)

ความศรัทธาในเรื่องการถูกกำหนดจากพระเจ้าซึ่งถือว่าความทุกข์ที่ตนเผชิญอยู่นั้นเป็นพระประสงค์ของอัลเลาะห์(ซ.บ.) เนื่องจากถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างถูกบันทึกไว้ก่อนแล้ว ทั้งในเรื่องปัจจัยยังชีพ อายุขัย การงาน และความสุขความทุกข์ ดังนั้นการตายที่เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดจากพระเจ้าแล้ว การศรัทธาในผลตอบแทนจากการอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้น รวมทั้งการเชื่อว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นบททดสอบสำหรับมนุษย์ผู้ศรัทธา เป็นความเชื่อที่ส่งผลต่อการก้าวข้ามวิกฤติ ในขณะที่วิถีปฏิบัติทั้งเรื่องการละหมาด การจ่ายซะกาต การกล่าวรำลึกถึงพระเจ้า การขอพรและทำบุญให้แก่ผู้ล่วงลับและการอ่านคัมภีร์อัลกุรอาน ล้วนเป็นหลักคำสอนและวิถีปฏิบัติที่กำหนดให้พฤติกรรมของบุคคลมีความรัก ให้อภัย แสดงความห่วงใย เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โดยสามารถสร้างความเป็นปึกแผ่นในสังคมได้

ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างกันในรอบครัวที่ประกอบไปด้วยความรัก ความเอื้ออาทรระหว่างแม่กับลูก และเครือญาติที่มีให้แก่กันนั้นส่งผลให้ผู้หญิงที่เป็นเหยื่อเหล่านี้รับรู้ถึงสายใยแห่งความรักและเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นของการข้ามพ้นและเปลี่ยนแปลงความโศกเศร้าท้อแท้ที่เกิดขึ้น ภายในจิตใจของตนเองเพื่อมิให้กลายเป็นภาระของสมาชิกที่เหลืออยู่ รวมทั้งการคำนึงถึงอนาคตของลูกๆที่ต้องดำรงอยู่โดยขาดเสาหลักผู้เป็นพ่อไปแล้วนั้น ส่งผลให้พวกเขาต้องก้าวข้ามวิกฤติเพื่อทำหน้าที่เป็นเสาหลักให้แก่ครอบครัวต่อไปท่ามกลางความรุนแรง

นอกจากนี้ ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงเหล่านี้ มีศักยภาพในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้น อย่างเข้มแข็ง แต่ขาดโอกาสในการแสดงออก รวมทั้งในช่วงเวลาที่ผ่านมา สังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่ได้เปิดพื้นที่ในการแสดงออกและการสื่อสารแลกเปลี่ยนปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไม่ก่อให้เกิดการส่งผ่านข่าวสารเกี่ยวกับคุณค่าของความไว้วางใจระหว่างบุคคลอื่นๆ ทั้งที่เป็นคู่ขัดแย้งและต่างศาสนาไม่มีการสร้างความเข้าใจและเรียนรู้ ความแตกต่างทางความคิด จึงเห็นว่าเมื่อคนเหล่านี้ได้รับโอกาสหรือมีพื้นที่สาธารณะที่จะสามารถแสดงศักยภาพของตนเอง และได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอันนำไปสู่การเห็นอกเห็นใจในการเผชิญกับความขัดแย้งร่วมกัน ก็ทำให้พวกเขาไม่รู้สึกโดดเดี่ยวสังคม รวมทั้ง รู้สึกมีส่วนร่วมและมีตัวตนอยู่ในสังคมไทย

บริบทของทุนทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ บริบทเชิงปฏิสัมพันธ์จากการที่ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบได้เข้าร่วมโครงการเยียวยาจากหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม รวมทั้งการเข้ามาช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกที่ ได้ทำให้เกิดการสร้าง “ทุนทางสังคมใหม่” ที่เชื่อมความสัมพันธ์กับคนที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มคนต่างพื้นที่ ต่างศาสนา ต่างระดับอำนาจทางสังคม โดยเฉพาะองค์กรภาคประชาสังคมที่สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายต่างๆของผู้ได้รับผลกระทบได้คอยดูแลให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนเป็นที่ปรึกษาและให้กำลังใจแก่ผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับ

ผลกระทบ รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเหล่านี้ ได้มีโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของตนเอง ทำให้รู้สึกพวกเธอรู้สึกคลายความกังวลและมีกำลังใจและแนวทางในการดำเนินชีวิตต่อไป ในขณะที่การปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภาครัฐ และหน่วยงานทหาร เป็นไปในรูปแบบการสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มผ่านโครงการต่างๆ และการช่วยเหลือทางด้านการเงินและปัญหาเฉพาะหน้า

ในส่วนของบริบทด้านกิจกรรม องค์กรภาคประชาสังคมที่เข้าไปสู่กระบวนการสร้างสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่างระดมทรัพยากรทั้งกิจกรรมเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพกายและใจ สิทธิภายใต้กฎหมายพิเศษที่ใช้ในพื้นที่และหลักสิทธิมนุษยชน สิทธิของผู้หญิงตามกฎหมายและหลักการอิสลาม การบริหารจัดการองค์กร การแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี และเทคนิคการออกสื่อสาธารณะ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ ได้สร้างเสริมศักยภาพของผู้หญิงอย่างมากมาย ทำให้พวกเธอมีโอกาสได้ตระหนักในศักยภาพและใช้ทุนที่มีอยู่ในตัวของพวกเธอ เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างสรรค์ตามสถานการณ์ โดยเฉพาะโครงการเยียวยาที่จัดขึ้นโดยศูนย์ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหิดล นับว่าเป็นทุนทางสังคมใหม่ ซึ่งมีลักษณะที่การเยียวยาตัวเองโดยหลักการทางศาสนาที่แต่ละคนได้ใช้ ได้รับรู้ ความทุกข์ของกันและกัน อันนำไปสู่ความเห็นอกเห็นใจ และเป็นกำลังใจให้กัน รวมทั้งทำให้ผู้ได้รับผลกระทบจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐและผู้ได้รับผลกระทบจากฝ่ายก่อความไม่สงบมีโอกาสได้มาพบกันและค้นพบว่าต่างก็เป็นเหยื่อและเจ็บปวดจากความรุนแรงด้วยกันทั้งสิ้น ส่งผลให้เกิดการลดความรู้สึกโกรธแค้นและเกลียดชังฝ่ายตรงข้าม สะท้อนให้เห็นถึงการเยียวยาที่คำนึงถึงอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างแท้จริง

2. จากวัตถุประสงค์ประการที่สองในการศึกษาของวิทยานิพนธ์นี้ คือ การศึกษาบทบาทการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบ ทำให้ทราบถึงบทบาทการทำงานสันติภาพซึ่งเป็นบทบาทด้านการเยียวยา ที่มีการประสานความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ ทหาร และภาคประชาสังคม ทั้งในระดับพื้นที่ ระดับประเทศและระดับทงประเทศ กับผู้คนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีการเยี่ยมเยียน เยียวยาผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นการทำงานกับกลุ่มเยาวชนและเด็กกำพร้า การดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ การทำงานประเด็นสิทธิของผู้หญิงการแสวงหาความยุติธรรมโดยผ่านกระบวนการยุติธรรม การทำงานสร้างกลุ่มเพื่อความมั่นคงด้านอาชีพ และการใช้สื่อสาธารณะ

แกนนำผู้หญิงมลายูมุสลิมเริ่มต้นกระบวนการแสวงหาความเป็นธรรม ด้วยจิตสำนึกของความเป็นแม่ ความเป็นเมีย และความเป็นหญิง โดยไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะจิตสำนึกภายใน

ครอบครัวเท่านั้น แต่เป็นจิตสำนึกของความเป็นผู้ดูแลคนในชุมชนเพื่อให้ได้รับความเป็นธรรม เช่นเดียวกัน กล่าวคือ ไม่ได้เป็นแม่ของลูกเท่านั้น แต่เป็นแม่ของหมู่บ้านด้วยนอกจากนี้ แกนนำหญิงบางคนยังใช้ความเป็นเหยื่อเพื่อเป็นแรงผลักดันในการทำงานเพื่อพิสูจน์ศักยภาพของตนเอง และชุมชน ดังนั้น ความเป็นเหยื่อที่เกิดขึ้นกับพวกเธอนั้น ไม่ได้ทำให้พวกเธอรู้สึกถูกกระทำเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่กลับให้ความชอบธรรมจากสถานะเหล่านั้น ในการเรียกร้องความเป็นธรรม สะท้อนปัญหาและนำเสนอแนวทางในการทำงานแก้ไขปัญหาต่างๆของรัฐบาล เพราะถือว่าเป็นผู้ได้รับผลจากนโยบายเหล่านั้นโดยตรง

การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพกับภาคประชาสังคมในพื้นที่ ไม่เพียงทำให้ผู้หญิงมีรายได้ และสามารถช่วยเหลือครอบครัวที่มีฐานะยากจนให้มีมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น แต่การทำงานร่วมกับภาคประชาสังคมยังเป็นวิถีทางที่ทำให้พวกเธอเปลี่ยนแปลงสถานภาพ (Status) และอัตลักษณ์ (Identity) จากการเป็น “เหยื่อ” และ “ผู้พึ่งพิงทางเศรษฐกิจ” กลายเป็น “ผู้ช่วยเหลือชุมชน” และ “ผู้นำเลี้ยงครอบครัว”

เมื่อพิจารณาผลของการทำงานสันติภาพของผู้หญิงเหล่านี้ แม้ว่าจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจและความรุนแรงในสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ แต่ก็มีส่วนทำให้พวกเธอได้เปลี่ยนแปลงความรู้สึกเกลียดชังและโกรธแค้นที่มีอยู่ในตัวเอง รวมทั้งภาวะของการเป็นเหยื่อที่รอคอยความช่วยเหลือเพียงอย่างเดียว ซึ่งนับเป็นการขับเคลื่อนความขัดแย้งในระดับปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์และต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐและทหารบางคนของแกนนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนความขัดแย้งในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relation) ก็นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการลดความหวาดระแวงของคนท้องถิ่นที่มีต่อภาครัฐและหน่วยงานทหารอันเป็นส่วนหนึ่งของโครงการแก้ไขปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้

3. จากวัตถุประสงค์ประการที่สามในการศึกษาของวิทยานิพนธ์ที่ต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ผลการศึกษา พบว่า ในการดำรงชีวิตสำหรับครอบครัวส่วนใหญ่ผู้หญิงมักจะมีบทบาทในการรับผิดชอบความอยู่ดีกินดีของสมาชิกในบ้านและงานด้านการค้า การรักษาสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติการเป็นตัวแทนครอบครัวเพื่อร่วมกิจกรรมงานประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมของครอบครัวและชุมชนหลังเกิดความรุนแรงระลอกใหม่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนี้ ส่งผลให้แนวโน้มของผู้หญิงมลายูมุสลิมกลายเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น สืบเนื่องมาจากผลจากการ

พัฒนาทางเศรษฐกิจในพื้นที่และการสูญเสียชีวิต ถูกจับกุม คุมขัง รวมทั้งอพยพไปทำงานที่ มาเลเซียเพิ่มสูงขึ้น ทำให้บทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้หารายได้หลักและผู้จัดการในครัวเรือน ชัดเจนขึ้น ในกรณีที่ผู้สูญเสียชีวิตหรือถูกจับกุมเป็นสามี ผู้หญิงมีบทบาทเพิ่มขึ้น เป็นสามเท่า เพราะผู้หญิงต้องหาเลี้ยงครอบครัว เป็นผู้ดูแลจัดการความเป็นอยู่ของสมาชิกและเป็นตัวแทนของ ครอบครัวเพื่อสืบเสาะหาข้อมูลในการดำเนินคดีเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม รวมทั้งการเข้าร่วม กิจกรรมพัฒนาและโครงการเยียวยาของภาครัฐและภาคประชาสังคม โดยนับว่าเป็นการเพิ่มการ ปฏิสัมพันธ์กับทางภาครัฐและผู้คนที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เพิ่มโอกาสทาง การศึกษาและการพัฒนาตัวตนของพวกเขาเหล่านี้ แม้ว่าในสถานการณ์ปกติพวกเขาอาจไม่ได้รับการ ส่งเสริมด้านการศึกษาและการพัฒนาอาชีพเท่าที่ควร

เนื่องจากสภาวะที่ความขัดแย้งยังคงดำเนินอยู่ ทำให้ผู้ชายถูกพลัดจากสังคม ส่งผล ให้ผู้หญิงมีบทบาทเพิ่มขึ้น เนื่องจากมีเงื่อนไขข้อจำกัดน้อยกว่าผู้ชาย เช่น การได้รับความไว้วางใจ จากผู้ได้รับผลกระทบทางอ้อมซึ่งส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง เป็นต้น ดังนั้น ความรุนแรงที่เกิดขึ้นสร้าง โอกาสให้แก่ผู้หญิงมลายูมุสลิมในการก้าวสู่การเป็นผู้มีและมีส่วนร่วมในการทำงานในพื้นที่ สาธารณะมากขึ้น เพราะมีโอกาสออกสู่โลกภายนอกเพื่ออธิบายเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ในฐานะผู้ได้รับ ผลกระทบ จนสามารถเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตัวผู้หญิงไปสู่บทบาทการทำงานช่วยเหลือ พัฒนาชุมชนเพื่อให้มีศักยภาพในการรองรับหรือต่อรองกับการเปลี่ยนแปลงในโลกสมัยใหม่ เป็น เพราะตระหนักถึงการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนที่มีใช้เพียงการรองรับความช่วยเหลือแต่เพียงอย่าง เดียวเท่านั้น

ทั้งนี้ ผลการศึกษาพบว่า การเข้าสู่บทบาทการทำงานสาธารณะของแกนนำหญิง มลายูมุสลิมเหล่านี้ได้รับความช่วยเหลือและแบ่งเบาภาระในบ้านจากสมาชิกในครอบครัวเป็น อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นลูกสาว สามี หรือพ่อและแม่ ทำให้พวกเขาสามารถมีบทบาทในพื้นที่ สาธารณะได้มากขึ้น แม้ว่าต้องอาศัยเวลาในการพิสูจน์บทบาทใหม่ของพวกเขาแตกต่างกันไป ตามสภาพครอบครัว นอกจากนี้ ผลการศึกษาพบว่า การเห็นผลงานที่เป็นรูปธรรม เช่น การจัดตั้ง กลุ่มและทำโครงการพัฒนาในหมู่บ้านของเธอ การมีโอกาสพบปะกับคนทำงานจากองค์กร ภายนอกโดยเฉพาะชาวต่างชาติ ก็ทำให้ครอบครัวของผู้หญิงเหล่านี้ รู้สึกถึงความสำเร็จของการ ยอมรับผลงานและการดำเนินการต่างๆในพื้นที่สาธารณะได้เป็นอย่างดีจึงยินดีช่วยแบ่งเบาภาระ หรือบทบาทในบ้านของพวกเขาได้ดียิ่งขึ้น

อภิปรายผล

1) กระบวนการทุนทางสังคมจากกรณีตัวอย่าง

จากการเกิดการเปลี่ยนแปลงผ่านจากเหยื่อผู้ซบเซื่อนงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ สามารถสรุปการใช้แนวคิดทุนทางสังคมในสถานการณ์ความรุนแรงได้ 2 ระดับ คือ

(1) ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ของบุคคล/กลุ่ม/สมาคม/ชุมชน ในระดับเดียวกัน (Bonding social capital)

Putnam (1999) กล่าวถึงความสัมพันธ์เหล่านี้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมระหว่างสมาชิกที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน ช่วยให้เกิดการเชื่อมประสานระหว่างสมาชิกให้แน่นแฟ้น จากผลการศึกษา พบว่า ทุนทางสังคมในระดับนี้ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ได้รับผลกระทบกับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านทั้งศาสนาเดียวกันและต่างศาสนาความสัมพันธ์ระหว่างผู้ได้รับผลกระทบด้วยกันเอง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในฐานะของการเป็นมุสลิมความเป็นผู้หญิงและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการอยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทั้งที่มีอยู่เดิมและเกิดขึ้นใหม่

จากผลการศึกษา พบว่า ในกรณีของพืดาวส์ซึ่งอยู่ในชุมชนที่มีทั้งชาวพุทธและชาวมุสลิมอยู่ร่วมกันมาอย่างยาวนาน แต่การเสียชีวิตของคนในหมู่บ้านอันเกิดจากสถานการณ์ความไม่สงบทำให้สายสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมเริ่มสั่นคลอนและลดทอนลงไป แต่เมื่อเธอได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพและประสานงานความช่วยเหลือระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและภาคประชาสังคมกับคนในชุมชน เธอก็ได้ชักชวนเพื่อนบ้านไทยพุทธที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบเข้าร่วมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วย ทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างสองศาสนาในหมู่บ้านของเธอกลับคืนสู่ความปกติสุขอีกครั้ง อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ระหว่างศาสนาซึ่งเป็นที่ตั้งทุนทางสังคมของชุมชนที่ยังดำรงอยู่ เนื่องจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่เสมอสอดคล้องกับคุณสมบัติของทุนทางสังคมที่ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูน และเมื่อไม่มีการนำมาใช้ ก็จะทำให้ทุนเหล่านี้ลดทอนลงไปได้ (Ostrom, 1999 อ้างถึงใน ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2547: 39) นอกจากนี้ ความร่วมมือในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพที่ประกอบไปด้วยสมาชิกทั้งสองศาสนาและการมีบทบาทเป็นกลุ่มที่รับเรื่องร้องเรียนต่างๆของคนในชุมชนในระยะต่อมานั้น ถือเป็นการพึ่งพาซึ่งกันและกันที่นำไปสู่กระบวนการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง โดยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเช่นนี้ ได้นำไปสู่การเป็นกลุ่มองค์กรหรือสถาบันทางสังคม ซึ่งต้องรอการพิสูจน์ว่าจะจะเป็นสถาบันทางสังคมที่แข็งแกร่งและมี

คุณภาพที่เพียงพอและสามารถนำไปสู่การพัฒนาและสันติภาพที่ยั่งยืน(Easterley et al., 2006:13 cited in Yolande Bouka, 2008:17) ของชุมชนได้ต่อไปในระยะยาวหรือไม่

สำหรับกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นผู้หญิงและเป็นมุสลิมนั้น สะท้อนให้เห็นในกรณีของอัสมา ที่เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ในครั้งแรกที่มีการลงพื้นที่ที่เยี่ยมเยียนและร่วมกิจกรรมกับภาคประชาสังคมเธอมีความรู้สึกไว้วางใจต่อคนทำงานภาคประชาสังคมที่เป็นผู้หญิงมุสลิมและเป็นคนในพื้นที่ นึกว่ามากกว่าคนนอกพื้นที่ (อัสมา, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 53) สอดคล้องกับแกนนำหญิงหลายคนที่ให้ข้อมูลตรงกันว่าในระยะแรกรู้สึกไว้วางใจคุณไชรยา จามจุรี และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานีที่ร่วมลงพื้นที่ที่เยี่ยมเยียนและทำกิจกรรมกับผู้ที่ได้รับผลกระทบมากกว่าการเข้าไปร่วมกิจกรรมขององค์กรภายนอกหรือหน่วยงานภาครัฐ

กรณีต่อมาเป็นกรณีที่ผู้ได้รับผลกระทบซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มภาคประชาสังคมต่างๆ เข้าเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ ก็ทำให้ผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ รู้สึกถึงการมีคนร่วมทุกข์และประสบปัญหาด้วยกัน นอกจากนี้ ยังทำให้ทราบปัญหาของผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นที่หนักหนาสาหัสกว่ากรณีของตนเอง แต่ยังสามารถยืนหยัดได้ จึงกลายเป็นต้นแบบในการจัดการปัญหาและคำแนะนำในการปรับตัวที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ ในกรณีของคุณอังคณา นีละไพจิตร ภรรยาของทนายสมชาย นีละไพจิตร ที่ถูกทำให้หายไปหลังจากเข้าช่วยเหลือคดีความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้น ก็ได้กลายเป็นบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจจากผู้ได้รับผลกระทบผู้หญิงมุสลิมแม้ว่าเธอจะไม่ใช่คนในพื้นที่ แต่ก็ก็เป็นผู้หญิงมุสลิมที่ประสบปัญหาจากการถูกละเมิดสิทธิจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเช่นเดียวกัน จึงทำให้เมื่อมีปัญหาขัดแย้งหรือการถูกละเมิดสิทธิของผู้คนในชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้น แกนนำหญิงมุสลิมที่สูญเสียจากเหตุการณ์ความไม่สงบ นักวิชาการในท้องถิ่น และคุณอังคณา นีละไพจิตร จึงได้รับความไว้วางใจให้เป็นคนกลางในการประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น น้อยครั้งซึ่งนับว่ากลายเป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ท่ามกลางความรุนแรง

แม้ว่าทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นในแนวระนาบเดียวกันจะสร้างคุณูปการในการเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพ แฝงอีกแง่หนึ่ง ความสัมพันธ์ดังกล่าวก็มีผลเสียเพราะเป็นการสร้างกำแพงกีดกันคนที่ไม่ได้เป็นสมาชิกที่มีคุณลักษณะต่างไป ทำให้ไม่สามารถเข้าร่วมสร้างความสัมพันธ์ได้ หรืออาจต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานเพื่อสร้างความไว้วางใจในการที่จะเข้ามาร่วมความสัมพันธ์หรือเครือข่ายเดียวกัน ดังเช่นในช่วงสองปีแรกหลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ ที่แม้ว่าจะมีองค์กรภาคประชาสังคมและความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกเกิดขึ้น น้อย่าง

มากมาย แต่ขณะเดียวกันกลับเกิดเสียงสะท้อนจากผู้ได้รับผลกระทบและคนในพื้นที่ที่ว่าความช่วยเหลือที่ได้รับยังไม่ตรงตามความต้องการและการปฏิบัติงานยังไม่สะท้อนให้เห็นถึงความจริงจังในการแก้ไขปัญหาได้(รุสนี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553)

(2) ทูทางสังคมที่เชื่อมโยงให้มีการติดต่อระหว่างคนที่มีความแตกต่างกัน (Bridging social capital)

Putnam (1999) กล่าวถึงทุนทางสังคมในลักษณะนี้ ว่าเป็นสามสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นของสมาชิกที่มีคุณสมบัติที่ไม่เหมือนกัน และเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกลุ่มที่ต่างกันไว้ด้วยกันจากผลการศึกษา พบว่า แม้จะมีความรุนแรงเกิดขึ้นในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่ลงมาช่วยเหลือและปฏิบัติงานในพื้นที่ ก็ได้นำไปสู่การเกิดขึ้นใหม่ของทุนทางสังคมในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ได้รับผลกระทบกับองค์กรภาคประชาสังคมภายนอก และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ และทหารกับแกนนำผู้ได้รับผลกระทบหญิงมลายูมุสลิม

โครงการอบรมเยียวยาครอบครัวผู้สูญเสียชีวิตและบาดเจ็บจากเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้หรือเรียกกันในกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบว่า“โครงการเยียวยาพีคิง” นับเป็นทุนทางสังคมใหม่ที่เชื่อมโยงกลุ่มที่มีความต่างกัน (Bridging social capital) ที่ ึ่งในแง่ของพื้นที่ ความเชื่อ ศาสนา และสถานภาพทางสังคมโดยโครงการนี้มีวิทยากรที่ทำงานและมีเครือข่ายในกรุงเทพมหานคร ทั้งระดับหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม ในขณะที่ผู้เข้าร่วมประกอบด้วยชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ และภรรยานายทหาร ตำรวจ ที่เสียชีวิตจากการปฏิบัติงานในพื้นที่ ซึ่งบุคคลทั้งสองกลุ่มมีทั้งพุทธและมุสลิมซึ่งนับเป็นการเปิดพื้นที่ที่สาธารณชนครั้งแรกหลังจากเกิดเหตุการณ์ความรุนแรงที่ได้นำผู้ได้รับผลกระทบซึ่งเป็นเหมือนคู่กรณีมาพบเจอกัน โดยมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันทั้งเรื่องผลกระทบที่เกิดขึ้น วิธีการเยียวยาโดยใช้หลักศาสนาที่ตนนับถือ ทำให้รู้สึกเห็นอกเห็นใจ และเข้าใจในอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการสร้างและขยายเครือข่ายการทำงานเยียวยาร่วมกันระหว่างผู้ได้รับผลกระทบ นักวิชาการ นักศึกษาและภาคประชาสังคมรวมทั้งนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มสตรีสถานสัมพันธ์สู่สันติสุขหรือสอชกสีในเวลาต่อมา

โครงการอบรมดังกล่าวได้ก่อให้เกิดบุคลากรจำนวนหนึ่งในการทำงานเยียวยาและประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆให้กับชาวบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นการสร้างทุนมนุษย์ ที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทุนทางสังคมใหม่ คณะทำงานก็ยังคงมีการติดต่อปฏิสัมพันธ์ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวและผ่านการทำโครงการซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก

องค์กรอื่น นอกจากนี้ ลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นไม่ได้ละทิ้งวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันกับเรื่องศาสนาของผู้เข้าร่วม รวมทั้งให้ความสำคัญและให้เกียรติในการทำความเข้าใจกับอัตลักษณ์ของผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งเห็นได้จากการจัดให้มีล่ามและสร้างกิจกรรมที่ทำให้พวกเขาได้พูดมากกว่าการฟังเพียงอย่างเดียว ซึ่งนับว่าแตกต่างจากโครงการเยียวยาของหน่วยงานภาครัฐที่พวกเขาเคยเข้าร่วมมาก่อน

ในภาวะปกติ ผู้หญิงมลายูมุสลิมกลุ่มนี้ มักไม่มีปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐมากนัก อันเนื่องมาจากอคติ ความหวาดกลัว และการไม่มีโอกาส หากแต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้น คนที่เหลืออยู่ในครอบครัวซึ่งก็คือกลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ ก็ต้องทำหน้าที่ในการประสานงาน เจรจา ต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อช่วยเหลือและแสวงหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากเจ้าหน้าที่รัฐ ในช่วงแรกเป็นการเจรจาท่อรอง เป็นไปเพื่อผลทางกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการร้องขอให้ประกันตัวลูกชาย การเรียกร้องความรับผิดชอบและการเยียวยาจากผลที่เกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ การเรียกร้องการอธิบายข้อเท็จจริงและสาเหตุที่เกิดขึ้น และการร้องเรียนการปฏิบัติงานที่ไม่เหมาะสมของเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ทหาร การเร่งรัดความช่วยเหลือตามสิทธิที่ต้องได้รับการเยียวยา เป็นต้น ในขณะที่ระยะต่อมาเมื่อได้ติดต่อสัมพันธ์กันจนคุ้นเคยกันในระดับหนึ่งแล้ว ผู้หญิงมลายูมุสลิมกลุ่มนี้ ก็กลายเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างคนในชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างกัน รวมทั้งการนำเสนอข้อเท็จจริงเพื่อให้เจ้าหน้าที่ระดับสูงได้ตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการที่อาจมีข้อบกพร่องและเกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนของผู้คนในชุมชนจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ทหารหรือตำรวจในระหว่างการจับกุมตัวดำเนินคดี

การปฏิสัมพันธ์ระหว่างแกนนำหญิงมลายูมุสลิมกับเจ้าหน้าที่รัฐ ดังเช่นกรณีของพิรดาวส์ อัสมา และ นูรีน นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาความไม่เข้าใจและอคติระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เพราะพวกเขากลายเป็นตัวกลางที่ได้รับความไว้วางใจจากทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้านสะท้อนให้เห็นถึงการสร้างทุนทางสังคมใหม่ของสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ที่เป็นสะพานข้ามกลุ่ม (Bridging) เช่นนี้ก็อยู่ในลักษณะของความสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมทางอำนาจ ทำให้ความสัมพันธ์ลักษณะนี้ มีความเปราะบาง ไม่มีความเสถียร และต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องในลักษณะที่ก่อให้เกิดความไว้วางใจต่อกันเพิ่มขึ้น โดยต้องตระหนักในและระมัดระวังการปฏิบัติการทางทหารที่อาจส่งผลต่อความไว้วางใจของชาวบ้านที่มีต่อแกนนำ เช่น การขอตรวจค้นบ้านของแกนนำ การชี้แจงหลักฐานในการออกหมายจับหรือจับกุมชาวบ้านที่เข้ามาเรียกร้องเรียนกับแกนนำ เป็นต้น

2) ความรุนแรงทำให้ทุนทางสังคมลดลงหรือเพิ่มขึ้น

ข้อค้นพบจากการศึกษาทุนทางสังคมในบริบทความขัดแย้งส่วนใหญ่พบว่า ความรุนแรงได้ทำลายทุนทางสังคม โดยกัดกร่อนหน่วยผลิต ทำลายความเป็นเอกภาพและความไว้วางใจของสังคม รวมทั้งทำลายสายใยของสังคมด้วยการพراكสมานิกของครอบครัวซึ่งถือเป็นหน่วยสำคัญของสังคมที่เป็นแหล่งของค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติซึ่งหล่อหลอมโครงสร้างและทุนสังคมและสังคมก็ถูกแทนที่ด้วยความกลัว (Moser and McIlwaine, 2004; Colletta and Cullen, 2000 cited in Yolande Bouka, 2008:17) จากผลการศึกษา พบว่า สภาพดังกล่าวเกิดขึ้นได้ภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ที่สร้างความสูญเสียให้กับครอบครัว โดยมีเงื่อนไขว่าเป็นเพราะผู้คนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งในสังคมนี้ ไม่ได้ได้รับการเอาใจใส่ การเยียวยา และทำให้รู้สึกถึงความ เป็นธรรมที่เพียงพอตามสิทธิที่ควรได้รับจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม หรือในอีกแง่หนึ่งคือ การเยียวยาที่ได้รับนี้ ไม่เพียงพอที่จะสนองตอบความต้องการของการสร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของผู้คนเหล่านี้ได้ นอกจากนี้ อีกเงื่อนไขหนึ่งคือ ไม่มีการสร้างกิจกรรมที่ฟื้นฟูทุนทางสังคมและการสร้างพื้นที่สาธารณะให้แก่ผู้คนที่อยู่ในความขัดแย้งได้มีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์ต่อกันนั่นเอง เงื่อนไขที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ทุนทางสังคมในพื้นที่ที่ขัดแย้งลดลง

ในขณะที่ผลการศึกษาของงานวิจัยนี้ พบว่า แกนนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้เคยรู้สึกหวาดกลัว ไม่ไว้วางใจและโกรธแค้นองค์กรที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวของเธอต้องเสียชีวิตหรือถูกจับกุม โดยเฉพาะหน่วยงานทหารและตำรวจ แต่เมื่อเธอได้ใช้ศาสนาที่ยึดถือในการเยียวยาตนเอง และเข้าร่วมโครงการเยียวยาซึ่งมีการปฏิสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมต่างๆและการเยี่ยมเยียนพบปะและให้กำลังใจผู้ได้รับผลกระทบรายอื่นรวมทั้งการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายต่างๆนี้ ซึ่งนำไปสู่การได้เผชิญหน้าและมีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐในเวทีสาธารณะ เป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้เธอสามารถก้าวข้ามวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ และกลายเป็นแกนนำที่ได้รับความไว้วางใจจากคนทั้งสองฝ่ายนั้น สะท้อนให้เห็นว่าผลของการกระตุ้นจากองค์กรภายนอก และการเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่นำไปสู่การลดความหวาดระแวงและสร้างความไว้วางใจต่อกัน รวมทั้งผู้หญิงมุสลิมเหล่านี้ มีศักยภาพในการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมและสร้างทุนทางสังคมใหม่ นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเป็นเครือข่ายช่วยสร้างทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ซึ่งจะช่วยให้ตัวผู้ติดต่อเองเกิดความตระหนักในเชิงที่เกี่ยวกับผู้อื่นมากขึ้น คนที่ทำงานและไว้วางใจในการติดต่อกับผู้อื่นจะช่วยให้เขาผู้นั้นเกิดการพัฒนาและเกิดความรู้สึกอยากจะรักษาลักษณะที่ดีของสังคมนี้ เขาใช้ Putnam อ้างถึงใน วรวิมล โอมรัตนพันธ์,

2548: 64) ซึ่งหมายถึง การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของคนในครอบครัว ชุมชน และจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากผลการศึกษา พบว่า หากการปฏิสัมพันธ์ในสังคมที่เกิดขึ้นนี้เป็นไปในลักษณะที่กระทบและทำลายความรู้สึกไว้วางใจของผู้คน เช่น การถูกติดตามตรวจค้นคนทำงานภาคประชาสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์หรือเป็นคนกลางในการประสานระหว่างคู่ขัดแย้ง ความไม่โปร่งใสในการบริหารจัดการงบประมาณที่ได้รับจากองค์กรช่วยเหลือต่างๆ รวมทั้งการแบ่งฝักแบ่งฝ่าย เป็นต้น ก็ส่งผลให้ทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ท่ามกลางความรุนแรงซึ่งมีความเปราะบาง และทุนเดิมที่มีอยู่ลดน้อยถอยลงไป ในขณะที่การเสริมสร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ที่ขัดแย้งผ่านกิจกรรมหรือการเปิดพื้นที่สาธารณะทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรมที่นำไปสู่การยอมรับในอัตลักษณ์และเกิดความเห็นใจต่อกันและกัน รวมทั้งได้รับความยุติธรรมและมีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของการเป็นมนุษย์ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลให้ทุนทางสังคมในพื้นที่ที่ขัดแย้งนั้นเพิ่มขึ้น ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า ความรุนแรงที่เกิดขึ้นส่งผลต่อทุนทางสังคมทั้งในทางบวกและทางลบโดยขึ้นอยู่กับว่าประชาชนในพื้นที่และองค์กรที่เกี่ยวข้องในกระบวนการสร้างสันติภาพจะมีการปฏิสัมพันธ์หรือสร้างสรรคที่นำไปสู่เงื่อนไขที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมอย่างไร

3) ทุนทางสังคมกับการทำงานสันติภาพ

จากผลการศึกษา รูปแบบการทำงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมระดับรากหญ้า สะท้อนให้เห็นการเชื่อมประสานระหว่างทุนทางสังคม ทำให้เกิดองค์กรระดับชุมชน และขยายไปสู่การเป็นเครือข่ายของสังคม โดยเป็นกิจกรรมร่วมของสังคมบนพื้นฐานของความไว้วางใจและพึ่งพากัน ซึ่งเครือข่ายและกระบวนการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบรายใหม่ของแกนนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงการใช้และการส่งสมทุนทางสังคม จึงสอดคล้องกับคุณสมบัติของทุนทางสังคมที่ยิ่งใช้มาก ก็ยิ่งเพิ่มคุณค่า ยังมีเครือข่ายของกิจกรรมกว้างขวางเพียงใด ยิ่งมีโอกาสจะประสบผลสำเร็จมากขึ้น อาจส่งสมหรือขยายวงจากสภาพ“ทุนน้อย” ไปสู่การเป็นทุนสังคมขนาดใหญ่ ซึ่งไม่ตายตัวเหมือนการบวกเลขคณิตศาสตร์ (Ostrom, 1999 อ้างถึงใน ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์, 2547: 39)

การสร้างสันติภาพในรูปแบบที่มีการประสานความร่วมมือระหว่างผู้คนต่างๆทั้งในพื้นที่ ต่างพื้นที่ เจ้าหน้าที่รัฐ และต่างศาสนิก สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างทุนทางสังคมในลักษณะที่เชื่อมโยงคนภายในกลุ่ม(Bonding) และความสัมพันธ์ข้ามกลุ่ม(Bridging) นอกจากนี้

กระบวนการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบใหม่ของคนนำหญิงมลายูมุสลิมเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะของการใช้และการสั่งสมทุนทางสังคม ที่ยิ่งใช้มากก็ยิ่งเพิ่มคุณค่า

▪ ทุนทางสังคมกับฐานะการเป็นเครื่องมือของกระบวนการสร้างสันติภาพ

ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากเหยื่อสู่ผู้ขับเคลื่อนงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิม พบว่า มีการนำทุนทางสังคมทั้งที่เป็นทุนเก่า” ซึ่งหมายถึงเครือข่ายญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในชุมชน ที่เป็นทุนทางสังคมบนความเหมือน (bonding social capital) และ “ทุนใหม่” อันหมายถึง เครือข่ายระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐ ทหารและองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่และนอกพื้นที่ ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ รวมทั้งผู้ได้รับผลกระทบที่อยู่ต่างหมู่บ้าน ซึ่งถือเป็นทุนทางสังคมบนความต่างของผู้คน (bridging social capital) มาใช้เพื่อปรับตัวและรับมือกับผลกระทบต่างๆที่เกิดขึ้น จากความรุนแรงในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยคนกลุ่มนี้ได้ลุกขึ้นสู้ และสะท้อนปัญหาให้กับสังคมภายนอกด้วยการนำ “ทุนใหม่” มาจัดการปัญหา โดยอาศัยกระบวนการสร้างพื้นที่ และโอกาสในการต่อรอง รวมทั้งการเข้าสู่การทำงานสันติภาพในหลากหลายรูปแบบ ตามบริบทของแต่ละบุคคล โดยเริ่มจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ของตนเองและเพื่อนผู้ได้รับผลกระทบรายอื่น รวมทั้ง ความรู้จากการอบรมเยียวยาและการส่งเสริมศักยภาพของผู้หญิงจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม ส่งผลให้เกิดการพัฒนาความคิดความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จนทำให้พวกเขาพลิกสถานการณ์และบทบาทของตัวเอง มียอมตกอยู่ในสภาพของ “เหยื่อ” หรือ “ผู้ถูกกระทำ” แต่เพียงฝ่ายเดียว

Putnam(1993) กล่าวถึงทุนทางสังคมประกอบไปด้วยความไว้วางใจ(Trust) บรรทัดฐานของการเกื้อกูลกัน (Norm of reciprocity) และเครือข่ายของความเป็นพลเมืองที่ดี (Network of Civic Engagement) โดยทุนทางสังคมสามารถกระตุ้นให้เกิดการตระหนักและมีส่วนร่วมของพลเมือง(Civic engagement) การพัฒนาเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมทางสังคม (Social equity) การปกป้องดูแลสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการมีสุขภาพที่ดีทั้งทางกายและจิตใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ล้วนนำไปสู่การอยู่ดีกินดีของชุมชน ในแง่นี้ จึงมีความพยายามที่จะกระตุ้นให้เกิดการสร้าง ความไว้วางใจและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างประชาชน ผ่านกระบวนการศึกษาและกิจกรรมที่เสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี(civic-building exercises) ทั้งนี้ ผลการศึกษาในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งเช่น ประเทศศรีลังกา อดีตสหภาพโซเวียต มาลี ไชปรัส แสดงให้เห็นว่าศักยภาพของทุนทางสังคมสามารถป้องกันการเผชิญหน้ากับความรุนแรงของความขัดแย้งทางการเมือง(Cox, 2009: 1)

ในขณะที่เมื่อพิจารณาการสร้างสันติภาพของผู้หญิงระดับรากหญ้าซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์ (Relational behaviors) การสร้างความสมานฉันท์ ไกล่เกลี่ย

ประนีประนอม (Reconciliation) และการเยียวยาบาดแผลทางจิตใจ การสร้างสันติภาพของผู้หญิงชาวบ้านจึงมักเป็นเรื่องของตัวบุคคล ระหว่างบุคคล และเป็นการทำงานผ่านเครือข่ายและการสังสรรค์ (Mazurana & McKay, 1999) ประเด็นความไว้วางใจและความสัมพันธ์ทางสังคม จึงกลายเป็นแกนกลางของการเชื่อมโยงระหว่างทุนทางสังคมและการสร้างสันติภาพ ซึ่งในทางวิชาการ ประเด็นดังกล่าวเพิ่งถูกผนวกเข้ามาในการศึกษาความขัดแย้งและสันติภาพในช่วงระยะเวลาไม่นานนัก (Cox, 2009: 1)

4) บทบาทชายหญิงและการทำงานสร้างสันติภาพของผู้หญิงในระดับรากหญ้า

ผลการศึกษา พบว่า การทำงานสันติภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมในระดับรากหญ้า มีรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การประสานความร่วมมือระหว่างรัฐกับคนในชุมชน การแสวงหาความยุติธรรม ดำเนินคดีความ การเยี่ยมเยียนผู้ได้รับผลกระทบรายอื่น การสร้างความมั่นคงด้านอาชีพ การดูแลสุขภาพร่างกายและจิตใจ การทำงานกับกลุ่มเยาวชน การทำงานกับเด็กกำพร้า การทำงานปกป้องสิทธิของผู้หญิงและการส่งเสริมความเข้าใจเรื่องสิทธิมนุษยชน ซึ่งบทบาทเหล่านี้นำไปสู่การเข้าไปในพื้นที่สาธารณะโดยเฉพาะการติดต่อกับหน่วยงานราชการ เจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ทหาร รวมทั้งการเข้าร่วมสัมมนาเพื่อสะท้อนปัญหาในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตลอดจน การเป็นผู้นำในการเยียวยาและสร้างการพัฒนาในหมู่บ้านชุมชนที่อาศัยอยู่ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เคยเป็นพื้นที่ซึ่งส่วนใหญ่ถูกครอบครองโดยผู้ชายในแง่หนึ่ง แม้ว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นจะสร้างความสูญเสียให้กับผู้คน แต่ขณะเดียวกันก็สร้างโอกาสสำหรับผู้หญิงในการเข้าสู่พื้นที่สาธารณะซึ่งโดยปกติถูกจำกัดเฉพาะผู้ชาย อันเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่สำหรับการแสดงศักยภาพทางการเมืองของผู้หญิง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ เป็นบริบททางวัฒนธรรมในมิติหญิงชายที่เกิดขึ้นใหม่ แม้ว่าผู้หญิงส่วนใหญ่จะอยู่ในภาวะเหยื่อจากการความรุนแรง แต่ผลสำคัญก็ทำให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพได้ตระหนักในบทบาทและเห็นคุณค่าศักยภาพของตนเองมากขึ้น

จากผลการศึกษา นี้ให้เห็นว่าภายหลังเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่งผลให้มีผู้หญิงออกมาทำงานในพื้นที่สาธารณะรวมทั้งมีการต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ในความเป็นจริงผู้หญิงมลายูมุสลิมมีศักยภาพ หากแต่ไม่มีโอกาสของการแสดงออกมากพอ จึงทำให้การแก้ไขปัญหาทางสังคมที่ผ่านมามีเหมือนจะละเลยการดูแลปัญหาของผู้หญิงเช่น สิทธิในการเลี้ยงดู สิทธิในการหย่า สิทธิในมรดก เป็นต้น ส่งผลให้มายาคติของการมองภาพของผู้หญิงมลายูมุสลิมว่าถูกกดขี่ หรือ ไม่มีศักยภาพเพียงพอในการเผชิญหน้า

กับเหตุการณ์ปัจจุบัน เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ทำให้เกิดคำถามตามมาว่า เหตุใดสังคมมลายูมุสลิมจึงต้องให้เกิดความรุนแรงและการสูญเสีย จึงจะหันมาดูแลและให้ความสำคัญกับผู้หญิงตามที่หลักการศาสนาได้บัญญัติไว้

2. ข้อจำกัดและอุปสรรคในการทำวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการเก็บข้อมูลแบบสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มคือ ผู้หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจำนวน 9 ราย ผู้มีประสบการณ์และผู้ประสานงานในภาคประชาสังคม จำนวน 5 ราย จากการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยพบข้อจำกัดและอุปสรรคในการทำวิจัย ดังนี้

▪ ข้อจำกัดและอุปสรรคด้านเวลา สถานที่ และการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เนื่องจากในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งยังคงเกิดความไม่ไว้วางใจระหว่างกัน ดังนั้น การเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เป็นผู้ หญิงมลายูมุสลิมที่ได้รับผลกระทบจึงจำเป็นต้องเลือกบุคคลที่มีความคุ้นเคยและใกล้ชิดกับองค์กรภาคประชาสังคม และผู้วิจัยต้องอาศัยเวลาในการสร้างความไว้วางใจเพราะด้วยข้อจำกัดของระยะเวลาในการศึกษาวิจัย การเลือกกลุ่มประชากรตัวอย่างบางส่วนจึงเป็นบุคคลที่ได้รับการแนะนำจากคนทำงานภาคประชาสังคมที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ทำให้ยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลของคนกลุ่มนี้ได้ทั้งหมดนอกจากนี้ การที่ผู้ หญิงเหล่านี้ อาศัยอยู่ในชุมชนต่างๆ ครอบคลุมชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทำให้การเข้าถึงข้อมูลชุมชนอาจยังไม่รอบด้าน เพราะแต่ละพื้นที่ที่มีความเฉพาะเจาะจง ทั้งนี้ การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาขีตบ “ปัจเจกบุคคล” เป็นหลัก ข้อมูลที่ ฐานชุมชนจึงมาจากมุมมองของกรณีศึกษาและคนใกล้ชิดเท่านั้น

3. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการศึกษาข้อมูลผู้ได้รับผลกระทบในแต่ละช่วงอายุ เพศ การนับถือศาสนา และพื้นที่ อยู่ ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นถึงผลกระทบและการดำรงอยู่ของผู้ คนท่ามกลางสถานการณ์ความรุนแรงที่มีความแตกต่างและหลากหลาย และควรมีจำนวนประชากรในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ เพื่อจะทำให้การวิจัยสามารถมองเห็นถึงภาพรวมของประชากรได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการและนโยบาย

■ กลุ่มภาคประชาสังคมและเครือข่ายผู้หญิง

1. ควรส่งเสริมการเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการปัญหาของกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งอื่น
2. ควรส่งเสริมการเปิดพื้นที่สาธารณะเพื่อให้ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบและผู้คนในพื้นที่ความขัดแย้งสามารถสื่อสารกับสังคม ทั้งในเวทีสาธารณะและโลกออนไลน์
3. ควรส่งเสริมการสร้างองค์ความรู้ด้านการสื่อสารสาธารณะ เช่น การอบรม การเขียนข่าว การจัดบันทึกในสถานการณ์ความขัดแย้ง เทคนิคในการสร้างความเข้าใจกับสังคม ด้วยการใช้สื่อสมัยใหม่อย่างสร้างสรรค์
4. ควรส่งเสริมการอบรมเพิ่มองค์ความรู้ในเรื่องกฎหมายต่างๆ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ผู้หญิงในสถานการณ์ความรุนแรงเช่น กฎอัยการศึก พรบความมั่นคง หลักสิทธิมนุษยชน

■ รัฐบาล องค์การภาครัฐ และ เจ้าหน้าที่ทหาร

1. จัดกระบวนการยุติธรรมให้มีประสิทธิภาพ รวดเร็ว หรืออย่างน้อยก็มีการจบเวลาที่ชัดเจน
2. ส่งเสริมการพัฒนาและฟื้นฟูผู้กระทำผิด ตลอดจนการช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบโดยไม่เลือกฝ่าย
3. สังคมไทยต้องเปลี่ยนทัศนคติการมองแบบ “แพ้-ชนะ” ต่อการแก้ไขปัญหาเรื่องภาคใต้ และมุมมองต่อกลุ่มครอบครัวที่ได้รับผลกระทบเป็น “ครอบครัวใจร”
4. ส่งเสริมการมีงานทำของผู้หญิงและสมาชิกในครอบครัวที่ได้รับผลกระทบให้สามารถเลี้ยงตนเองได้อย่างยั่งยืนโดยคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของบริบททางวัฒนธรรมและศาสนา ความสนใจและความเหมาะสมของสภาพครอบครัว เช่น งานที่ผู้หญิงสามารถทำได้ที่บ้านและมีเวลาดูแลบุตรได้ด้วย
5. ควรมีการส่งเสริมโครงการพัฒนาศักยภาพของผู้คนในพื้นที่ทุกเพศ ทุกวัย โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่ยึดโยงกับศาสนาอิสลาม

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. อาสาสมัครสาธารณสุข: ศักยภาพและบทบาทในบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนไป. วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข 1, (ตุลาคม-ธันวาคม 2550) : 268-279.

คณะกรรมการยุทธวิธีเพื่อสันติภาพ. วีรชนมือเปล่า: บทสรุปสถานการณ์ของนักปกป้องสิทธิมนุษยชนไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิยุทธวิธีเพื่อสันติภาพ 2552.

คณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ. รายงานคณะกรรมการอิสระเพื่อความสมานฉันท์แห่งชาติ (กอส.) : เอาชนะความรุนแรงด้วยพลังสมานฉันท์ กรุงเทพฯ, 2549.

จิตต์ปภัสตร์ บัตรประโคน ดับไฟใต้ด้วยความเป็นผู้หญิง[ออนไลน์]. 2552. แหล่งที่มา:

http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=3262&Itemid=58 [2552, มกราคม 3]

ชลิต ทาวรณุกิจกุล. ประชาสังคมจังหวัดชายแดนภาคใต้ในบริบทของความรุนแรง ใน รายงานการประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์แห่งชาติครั้งที่ 9. 2-3 ธันวาคม 2551 ณ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ มุสลิมศึกษา สังคมศาสตร์ทวนกระแส และ “ความเป็นอื่น”. [ออนไลน์].

2546. แหล่งที่มา: <http://kaekae.oas.psu.ac.th/psuhsej/viewarticle.php?id=191> [2553, มกราคม 25]

ชาย โพธิ์สิตา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2547.

ไชรยา จามจวีร์, นักวิชาการท้องถิ่น, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2553.

ฐิรุฒิ เสนาคำ. โลกาภิวัตน์กับตรรกะใหม่ของความรุนแรง. ใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง เล่ม 2, หน้า 1-41. กรุงเทพฯ:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549.

ดลมนรรัตน์ บากา. บทบาทด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของสตรีไทยมุสลิมในจังหวัด

ชายแดนภาคใต้. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 5

(กันยายน-ธันวาคม 2542): 203-214.

- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ และพัชรินทร์ สิริสุนทร ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจและการจัดการยุคใหม่: รวบรวมบทความจากการประชุมวิชาการ ประจำปี 2547 มหาวิทยาลัยนเรศวร. กรุงเทพมหานคร: พี.เอ. ดีฟวิง, 2547.
- ไดนี, วิทยากรเยี่ยมยา, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2553.
- นาอีห๊ะ นิยะ. รูปแบบของการสื่อสารและการยอมรับบทบาทของสตรีมุสลิมในการบริหารจัดการสหกรณ์ออมทรัพย์อิสลามบ้านสุโขงป่าแ่น อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- นูรีน, ประธานกลุ่มช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบ สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2553.
- เนตรดาว แพทย์กุล. บทบาทของผู้หญิงชาวบ้านในการพัฒนา: กรณีศึกษาบทบาทของผู้หญิงในเครือข่ายชุมชนเมือง. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- ปกกรณ์ พึ่งเนตร. 7 ปีซ่อม 7 ปี เศร้า ความจริงอันปวดร้าวที่ชายแดนใต้. [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://south.isranews.org/talk-to-the-editor/659-7--7-.html> [2554, มกราคม 8]
- ปิยะ กิจถาวร. รายงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัตตานี ยะลา นราธิวาส กรณีสถาบันการศึกษา องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เครือข่ายภาครัฐและชุมชนในพื้นที่ ปัตตานี: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2550.
- ปีแอร์ บูร์ดิเยอ. เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ แปลโดย ชนิตา เสงี่ยมไพศาลสุข. กรุงเทพฯ : คบไฟ, 2550.
- ปีนวดิ ศรีสุพรรณ. วาทกรรมทุนทางสังคม: กระบวนการสร้างแนวคิดและปฏิบัติการในบริบทการพัฒนาของไทย (พ.ศ.2540-2546). วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- ฟาติน, ประธานกลุ่มสตรี, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2553.
- พิรดาวส์, ผู้ประสานงานผู้ได้รับผลกระทบกรณีกรือเซะ, สัมภาษณ์ 21 เมษายน 2553.
- ฟรีเบียร์ เบ็นท์. พื้นสังคมศาสตร์: ทำไมการวิจัยทางสังคมจึงล้มเหลว และจะทำให้ประสบความสำเร็จได้อย่างไร? แปลโดย อรทัย อาจอ่ำ. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2546.

ภัสสร ลิมานนท์. บทบาทเพศ สถานภาพสตรี กับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2542

มินนา, วิทยากรเยียววา, สัมภาษณ์, 27 พฤษภาคม 2553.

ยุสรอ, ประธานกลุ่มช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบ สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553.

ยูซุฟ อัล ก็อรฎอวียู. ผู้หญิงสามารถทำงานนอกบ้านได้หรือไม่?[ออนไลน์]. อุมมุ ฟิดาฮ์ แพล.

http://www.muslimahtoday.net/index.php?option=com_content&task=view&id=60&Itemid=42 [ค้นเมื่อ 7 มกราคม 2553]

เยาวนิจ กิตติธรรกุล, ปาริฉัตร วงศ์พานิช และฤชวรรณ นนทพุทท. ผู้หญิงมุสลิมกับปัจจัยที่เอื้อ ต่อ บทบาทการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ปัตตานี วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 11 (ตุลาคม – ธันวาคม 2548), หน้า 460 - 478.

รุสนี, ประธานกลุ่มสตรี, สัมภาษณ์, 23 เมษายน 2553.

ละม้าย มานะการ, ผู้ประสานงานเครือข่ายภาคประชาสังคม, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2553.

วรวิมล โรมรัตนพันธ์. ทุนทางสังคม กรุงเทพฯ ฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข 2548.

วัฒนา สุภัทนต์. วัฒนธรรมบริโภคของแรงงานรับจ้างในชุมชนชนบท อำเภอตากใบ จังหวัด นราธิวาส. ปัตตานี : ภาควิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2543.

วิเศษ สุจินทรัพย์. การเคลื่อนไหวในพื้นที่ที่สาธารณะของผู้หญิงในการจัดการป่าชุมชน จังหวัด ลำพูน. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา, 2544.

ศรินทิพย์ หมั่น นทรัพย์. กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์และการปรับเปลี่ยนบทบาทหญิงชายใน ชุมชนปกากะญอ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2543.

ศิริพร เลิศทะนงศักดิ์. แนวทางการส่งเสริมบทบาทกลุ่มผู้หญิงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และเครือข่ายในการทำงานสร้างสันติภาพในสังคมไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) 2551.

ศูนย์ศึกษาสันติภาพและความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมุลินีปริดิริช เนามันน์และ สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า. เอกสารสรุปการสัมมนาเครือข่าย ภาคประชาสังคม “ประชาสังคมกับกระบวนการสันติภาพ การขยายพื้นที่ภาคประชาชน

เพื่อการแก้ไขปัญหาคาความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 30 กันยายน 2552 ณ
อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา, 2553.

สมชาย หอมลออและคณะ. อาเยาะ คืออะไร อีชะ(พ่อถูกจับ) บนเส้นทางความยุติธรรมของ
ครอบครัวผู้ต้องขังคดีความมั่นคงจังหวัดชายแดนภาคใต้เมษายนกรุงเทพฯ: มูลนิธิผสาน
วัฒนธรรม, 2552.

สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับ ประเทศไทย, ผู้แปล พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน พร้อมความหมาย
ภาษาไทย. ซาอูดิอาระเบีย: ศูนย์กษัตริย์ฟาฮัด, มปป.

สว่าง เลิศฤทธิ. สตรีไทยมุสลิมกับโรงงานอุตสาหกรรมในปัตตานี: ศึกษาผลกระทบ ต่อวิถีชีวิต.
ปัตตานี : สถาบันศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี,
2535.

สุทัศน์ ศิลปวิศาล. การยอมรับระบบทำงานสมัยใหม่ของสตรีไทยมุสลิม: ศึกษากรณีสตรีไทย
มุสลิม ที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม จังหวัดปัตตานี วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา , บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2538.

สุนทร นนทเกษ, นโยบายและรูปแบบสวัสดิการสังคมในการเสริมสร้างความมั่นคงในพื้นที่
จังหวัดชายแดนภาคใต้. เอกสารวิชาการ เพื่อประเมินตำแหน่งนักพัฒนาสังคม9 ชช.
(ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้), 2552.

สุนทร นนทเกษ. บทบาทของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ในการฟื้นฟู
เยียวยา สตรีและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ เอกสาร
วิชาการ เพื่อประเมินตำแหน่งนักพัฒนาสังคม9 ชช. (ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์อำนวยการ
บริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้), 2552.

สุภางค์ จันทวานิชและรุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. แนวคิดทางสังคมวิทยาของปีแอร์ บูร์ดิเยอ. ใน
สุภางค์ จันทวานิช, รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี2549, 241-277.
กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549 (เนื่องในโอกาสเกษียณอายุ
ราชการของ ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์).

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม. เรียนรู้เพื่อแผ่นดิน กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม 2545.

อมรา พงศาพิชญ์. ขบวนการประชาสังคมและผู้หญิงมุสลิม บทเรียนสำหรับสังคมภาคใต้. ใน
เอกสารประกอบการประชุมวิชาการรัฐประศาสนนโยบายภาคใต้กับการเมืองในอนาคต.
27-28 กันยายน 2550 ณ โรงแรมพีพีสมิหลา อ.เมือง จ.สงขลา.

อมรา พงศาพิชญ์. ทุนวัฒนธรรม ทุนมนุษย์และทุนสังคม ปัจจัยการผลิตและเป้าหมายทางสังคม. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมนำฝ่าวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมไทย". 11 ธันวาคม 2551 ณ สถาบันเทคโนโลยีปัญญาภิวัฒน์. กรุงเทพฯ.

อริยา เศรษฐามร์. แม่ค้า: ปากปลาร้าหรือเทพธิดาของบ้าน. เชียงใหม่ : ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2544.

อังคณา นีละไพจิตร. บทบาทและความท้าทายของผู้หญิงมลายูมุสลิมท่ามกลางความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิยุติธรรมเพื่อสันติภาพ 2553.

อันนัตวีย์, เมาลานา อบุล สะซัน อลี บทบาทของมุสลิมะฮ์กับบางคำถามต่อการวางตัวในสังคม แปลโดย กุตามะห์. กรุงเทพมหานคร: สมาคมนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม 2549.

อัมพร หมาดเต็น ผู้หญิงในสถานการณ์ความรุนแรงและความหวังแห่งสันติภาพ วารสารจุดยืน 2, (2551), 114-162.

อัมพร หมาดเต็น อาเต๊ะถึงเมะจี้ ตัวตนคนแดนใต้และความเป็นจริงทางสังคม ใน อุทัย ดุลยเกษม. ความรู้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง: กรณีวิกฤติการณ์ชายแดนภาคใต้. กรุงเทพฯ: สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ลักษณะมูลนิธิเอเชีย :มูลนิธิเดอะวิลเลียมแอนด์ฟลอราฮิวเล็ท, 2548.

อัมพร หมาดเต็น อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ลักษณะ สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2553 .

อัสมา, ผู้ประสานงานผู้ได้รับผลกระทบกรณีตากใบ สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2552.

อัสมา, ผู้ประสานงานผู้ได้รับผลกระทบกรณีตากใบ สัมภาษณ์, 29 เมษายน 2553.

อัสรา รัฐการ์รันต์, นักวิจัยโครงการเสียงจากผู้หญิงชายแดนใต้ สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2553.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย: กรุงเทพฯ, 2544.

อินอาม, ผู้ประสานงานผู้ได้รับผลกระทบกรณีกรือเซะ สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2553.

ภาษาอังกฤษ

Abdo, N. Gender and Politics under the Palestinian Authority. Journal of Palestine Studies 28:2 (Winter): 38-51, 1999.

Hinton, A. L. Genocide : an anthropological reader. Oxford: Blackwell, 2002

Appadurai, A. Dead Certainty: Ethnic Violence in the Era of Globalization.

- Genocide : An Anthropological Reader, Malden, Mass. : Blackwell, pp.286-303. 2002.
- Appadurai, A. The New Logics of Violences.[Online]. 2002 Available from : <http://www.india-seminar.com/2001/503/503%20arjun%20apadurai.htm>. [2010, September 23]
- Barry, J. Rising up in Response : Women's Rights Activism in Conflict. Boulder, Colorado : Urgent Action Fund for Women's Human Rights, 2005.
- Chopra, R. Neoliberalism as Doxa: Boudieus Theory of The State and the Contemporary Indian Discourse on Globalization and Liberalization. Cultural Studies, 17, 3 -4(May 2003) , 419 – 444.
- Cox, M. Social Capital and Peace-Building: Creating and Resolving Conflict with Trust and Social Networks. Routledge Studies in Peace and Conflict ,2009
- Flyvbjerg, B. Making social science matter : why social inquiry fails and how it can succeed again?. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2001.
- Krishna, A. Active Social Capital. New York: Columbia University Press, 2002.
- Manchanda, R. Where are the women in South Asian Conflict? In Manchanda R. Women, war and peace in South Asia: Beyond victimhood to agency, 9-41. New Delhi : SAGE, 2001
- Mason, C. Women Violence and Nonviolent Resistance in East Timor in Journal of Peace Research[online]. 2005. Available from: jpr.sagepub.com/content/42/6/737.full.pdf. [2010, January 23]
- Mazurana, D. and McKay, S. Gendering Peacebuilding. in Christie,D.J., Wagner, R. V. and Winter, D. A.. Peace, Conflict, and Violence: Peace Psychology for the 21st Century. Englewood Cliffs, New Jersey, 2001.
- Molnar, A. K. Muslim Women's :political engagement through civil society in Pattani, Southern Thailand: research in progress [online]. 2009. Available from: http://www.allacademic.com/meta/p360928_index.html. [2010, March 1]
- Peteet, J. Gender in Crisis: Women and the Palestinian Resistance movement. NewYork: Columbia University Press. 1991

- Prachuabmoh, C. The Role of Woman in Maintaining Ethnic Identity and Boundaries : A case of Thai-Muslims (the Malay speaking group) in Southern Thailand. Ph.D. dissertation., University of Hawaii, 1980.
- Putnam, R.D. The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. [online]. 1993. Available from: <http://epn.org/prospect/13/13putn.html>[2011, March 1]
- Rajasingham-Senanayake, D. Ambivalent Empowerment: The Tragedy of Tamil Women in Conflict. in Manchanda, Rita. Women, War and Peace in South Asia: Beyond victimhood to agency, 103 -130. New Delhi : SAGE, 2001.
- Richter, D. S. Gender, Culture, and Conflict Resolution in Palestine. Journal Middle East Women. [online]. 2008. Available from: muse.jhu.edu/journals/journal_of_middle.../4.2.richter-devroe.htm. [2010, March 3]
- Samuel, K. Gender Difference in Conflict Resolution: The Case of Sri Lanka. In Skjelsbæk, I. and Smith, D.(ed.). Gender, peace and conflict. pp.184-204. London: SAGE, 2001.
- Skjelsbaek, I. Victim and Survivor: Narrated Social Identities of Women Who Experienced Rape During the War in Bosnia-Herzegovina . in Feminism Psychology, Nov 2001: 373-403.
- UNICEF, and IBON Foundation. Uncounted Lives: Children, Women and Conflict in the Philippines, 2007.
- Yolande, B. Can Social Capital be Key to Successful Peacebuilding?. [online]. 2008. Available from: http://www.allacademic.com//meta/p_mla_aparesearch_citation/2/5/2/1/3/pages252132/p252132-1.php. [2011, March 1]

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ประเด็นคำถามเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นคำถามเพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

คำถามสำหรับ กรณีศึกษา

1. ภูมิหลังประวัติส่วนตัว
 - อายุ
 - อาชีพ รายได้ (อดีตถึงปัจจุบัน)
 - การศึกษาสามัญ ศาสนา โรงเรียนที่จบ
 - ประสบการณ์วัยเด็ก วัยรุ่น(การทำงานกับคนอื่น การอยู่ร่วมกับผู้อื่น การเป็นผู้ नेता)
 - ลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ
 - รางวัล ประกาศนียบัตรที่ได้รับ
 - การเข้าร่วมอบรม โครงการ งานสัมมนา
 - คนหารายได้หลักของครอบครัว(อดีตถึงปัจจุบัน)
 - การคลุมฮิญาบ(เมื่อไหร่ ทำไม)
 - เครือข่ายที่รู้จัก (ในชุมชน จังหวัด ประเทศ- ราชการ ชาวบ้าน เอ็นจีโอ—รูปแบบความสัมพันธ์)
2. เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น สร้างผลกระทบให้กับตัวเอง ครอบครัวอย่างไร
3. คิดว่าปัญหาความไม่สงบที่เกิดขึ้น เกิดจากอะไร
4. ลักษณะงานที่ทำในปัจจุบันเป็นอย่างไร
5. แรงบันดาลใจในการทำงานคืออะไร
6. ทำไมจึงเข้ามาทำงานลักษณะนี้
 - a. สถานการณ์บีบให้เข้ามาหรือสมัครใจ
 - b. คิดจะเข้ามาเองหรือมีคนชวน
 - c. หลังเกิดเหตุการณ์ คิดว่าจะทำอะไรต่อบ้างแล้วได้ทำตามที่ตั้งใจไว้มากน้อยแค่ไหน
7. คิดว่า งานที่ทำอยู่ในปัจจุบันช่วยสร้างสันติภาพ(ความเปลี่ยนแปลง)ให้กับสามจังหวัดอย่างไรบ้าง
8. สังคมสามจังหวัดมีปัญหาอะไรที่ต้องแก้ไข ระยะสั้น ระยะยาว
9. การเป็นผู้หญิง ผู้หญิงมุสลิม มีข้อได้เปรียบเสียเปรียบในการทำงานลักษณะนี้ อย่างไร

10. สันติภาพคืออะไร
11. ถูกคุกคามหลังจากทำงานนี้ หรือไม่อย่างไร
12. อะไรเป็นอุปสรรค อะไรเป็นปัจจัยสนับสนุนและสิ่งเหล่านี้ สร้างอุปสรรคหรือสนับสนุน การเปลี่ยนแปลงบทบาทอย่างไร
13. การทำงานนี้ ช่วยให้ตัวเองเปลี่ยนแปลงอย่างไร
14. ทักษะต่อเจ้าหน้าที่ ความยุติธรรม ก่อนและหลังทำงาน
15. เจอปัญหาในการทำงานอะไรบ้าง แล้วแก้ไขอย่างไร
16. การทำงานร่วมกับผู้หญิงที่มาจากต่างพื้นที่ ต่างกลุ่ม ผู้ชาย คนต่างศาสนา เจ้าหน้าที่รัฐ เจอปัญหาอะไรบ้าง
17. คิดว่า อะไรคือพื้นที่ส่วนตัว อะไรคือพื้นที่สาธารณะแยกจากกันหรือไม่อย่างไร
18. สมาชิกในครอบครัวทั้งหมดกี่คน ประกอบอาชีพอะไร แบ่งบทบาทการดูแลกันอย่างไร
19. ชีวิตประจำวันก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลง – หลังเสียสามี หลังทำงาน)
20. ตามความเข้าใจ ผู้หญิง/ชาย มีบทบาทหน้าที่อย่างไร
21. คิดว่าผู้หญิงในสังคมมุสลิม สังคมไทย เปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามาทำงานในพื้นที่ สาธารณะหรือไม่ อย่างไร
22. การเมืองไทยปัจจุบันเป็นอย่างไร และในอนาคตตอยากเข้าสู่งานการเมืองกำหนด ผู้ใหญ่บ้าน อบต. สส.)หรือไม่ เพราะอะไร
23. ผู้ชายในครอบครัว ชุมชน ทำหน้าที่อะไรบ้าง(สังเกตและซักถาม)
24. ในสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น มีความคิดเห็นอย่างไรกับการทำงานสันติภาพ ของผู้หญิง
25. ความรุนแรงที่เกิดขึ้น ทำให้การตีความเรื่องชายหญิงเปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไรเช่น เรื่องการทำงานนอกบ้าน การเป็นผู้นำ การจัดการทรัพย์สิน ภรรยาสี่คน
26. การเยียวยาตัวเองเป็นอย่างไร (องค์กรเครือข่าย การอบรม ศาสนา) เช่น เมื่อเจอ ปัญหา หรือท้อแท้ หรือคิดถึงคนที่สูญเสียไป ทำอย่างไร

คำถามสำหรับภาคประชาสังคม

1. ลักษณะงานขององค์กร/บุคคล การก่อตั้ง แหล่งทุนสนับสนุน สมาชิก
2. มีความสัมพันธ์กับกรณีศึกษาอย่างไรบ้าง(อบรม สัมมนา ทำโครงการ)
3. เห็นการเปลี่ยนแปลงของ กรณีศึกษา อย่างไรบ้าง

4. ปัญหาของผู้หญิงสามจังหวัดเป็นอย่างไรบ้าง แล้วได้เข้าไปช่วยแก้ไขส่วนไหนบ้างแล้ว
5. ปัญหาการทำงานสันติภาพของผู้หญิงในสามจังหวัด
6. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการทำงาน
7. ทักษะต่อการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐในเรื่องการแก้ปัญหาสามจังหวัด
8. ทักษะคติภาพรวมผู้ชายมลายูมุสลิม

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวฮาพิศสา สากล และ เกิดวันที่ 11 พฤศจิกายน 2526 ภูมิลำเนาจังหวัดปัตตานี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดปัตตานี สำเร็จ การศึกษาระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปีการศึกษา 2548 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสังคมวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา (สังคมวิทยา) ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2550

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย